

1884 • CUCUTENI • 1984

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A
REPUBLICII SOCIALISTE ROMANIA

A N U A R U L
INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE
„A. D. XENOPOL“

(SUPPLEMENT V)

ANTON NIȚU

FORMAREA ȘI CLASIFICAREA
GRUPELOR DE STIL AB ȘI B
ALE CERAMICII PICTATE
CUCUTENI - TRIPOLIE

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMANIA
IASI, 1984

FORMATION ET CLASSIFICATION DES GROUPES DE STYLE
AB ET B DE LA CÉRAMIQUE PEINTE DE
CUCUTENI — TRIPOLIE

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

A N U A R U L
INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE
„A. D. XENOPOL“

(SUPPLEMENT V)

ANTON NIȚU

**FORMAREA ȘI CLASIFICAREA
GRUPELOR DE STIL AB ȘI B
ALE
CERAMICII PICTATE CUCUTENI-TRIPOLIE**

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
IAȘI, 1984

1. INTRODUCERE

Marea creație a lui H. Schmidt, prin săpăturile din 1909—1910 în cele două stațiuni de la *Cucuteni*, „Cetățuia” și „așezarea din vale”, actual „Dîmbul Morii”, și prin publicarea primelor rezultate între 1909 și 1924¹ și a concluziilor definitive în monografia din 1932², a fost clasificarea ceramicii pictate a culturii Cucuteni-Tripolie în cele *trei stiluri A, AB și B*, corespunzătoare marilor etape ale acestei culturi, clasificarea stilurilor AB și B în cele *șase grupe α—ζ* și mai ales definirea *stilului de tranziție AB* (grupele α — δ) pentru explicarea evoluției decorului pictat de la stilul A la stilul B, în funcție numai de factorii interni ai unei matrice stilistice proprii și permanente, toate fundamentate pe *analiza descriptivă și explicativă* a categoriilor și grupelor ceramice sub raportul procedeelelor și aspectelor decorative. Această creație îl consacră ca cel mai mare stilist al ceramicii preistorice.

Reconsiderarea operei lui H. Schmidt³ arată că el a practicat la Cucuteni o metodă de săpătură mai rapidă și axată esențial pe observațiile exacte ale stratigrafiei, tipologiei și cronologiei ceramicii pictate, ca problemele principale impuse de condițiile de conservare a depunerilor arheologice și de importanța rezolvării lor pentru totalitatea culturii Cucuteni-Tripolie în spațiul ei de răspîndire între Carpați și Nipru. Prin secționarea pe verticală a depunerilor de pe Cetățuia”, dar fără dezvelirea riguroasă a complexelor de habitație, pentru a descifra structura arheologică a celei mai importante stațiuni cu ceramică pictată, în care apăreau suprapuse cele două stiluri ceramice, A și B, izolate în toate așezările cucuteniene și tripoliene, el a stabilit două straturi principale, A și B, și a precizat două niveluri de locuire mai consistente, cel inferior corespunzător stilului A, cu ceramică tricromă pe fond alb, și cel superior corespunzător stilului B final, cu grupele ϵ și ζ ; zona intermediară, în partea inferioară a stratului B, cuprindea ceramică de stiluri diferite, grupele α , γ și δ de stil AB și grupa ϵ de stil B. Prin sondajul de la „Dîmbul Morii” („așezarea din vale”), el a găsit grupa β a stilului AB, care completa seria grupelor de stil AB și B de pe „Cetățuia”.

¹ H. Schmidt, în *PZ*, I, 1909, p. 251; Idem, *Verläufiger Bericht über die Ausgrabungen 1909—1910 von Cucuteni bei Jassy (Rumänien)*, în *ZfE*, 1911, p. 582 urm.; Idem, *Prähistorisches aus Ostasien*, în *ZfE*, 56, 1924, p. 133 urm.; Idem, *Die Ausgrabungen von Cucuteni und Săratu-Monteoru (Rumänien) im Lichte des ägäischen Vorgeschichte (Vortrag)*, în *AA*, 1923—1924, p. 348 urm.

² Idem, *Cucuteni in der oberen Moldau, Rumänien*, Berlin-Leipzig, 1932.

³ A. Nîpu, *Criterii actuale pentru clasificarea complexelor ceramicii și periodizarea etapelor culturii cucuteniene*, în *CI* (s.n.), IX—X, 1978—1979, p. 97 urm., 108 urm.

În aceste condiții, el a constatat exact proporția mică a grupei γ în raport cu masa grupelor δ — ε în depunerile mediane⁴, ca și proporția mai mare a grupei ε din depunerile mediane și superioare în raport cu grupa ζ din depunerile superioare⁵, fără a găsi explicarea stratigrafică a acestei repartii a grupelor ceramice, ci numai baza stratigrafică pentru succesiunea grupelor și pentru evoluția lor stilistică. Din cauza poziției stratigrafice imperfecte a grupelor δ și ε în depunerile intermediare, repartitia tipologică și cronologică a acestor grupe între etapele AB și B rămâne ambiguă, grupa δ fiind comasată alternativ cu grupa γ sau cu grupa ε , iar grupa ε fiind asociată succesiv cu grupa δ în depunerile mediane și cu grupa ζ în nivelurile superioare. Observațiile stratigrafice ale lui H. Schmidt au fost confirmate, precizate și explicate în săpăturile noi de la Cucuteni, ca consecință a perfecțării metodei săpăturii prin dezvelirea riguroasă a complexelor de habitație la toate nivelurile celor trei straturi, determinând clar succesiunea grupelor și etapele evoluției ceramicii de stil AB și B, prin asocierea grupelor α — γ în nivelul AB1 de la „Dîmbul Morii” și asocierile succesive ale grupelor γ — ζ în nivelurile suprapuse pe „Cetățuie”, grupele γ — δ în nivelul AB2, grupele δ — ε în nivelul B1 și grupele ε — ζ în nivelurile B2⁶, așa cum sînt proiectate. În „graficul etapelor ceramicii și culturii Cucuteni-Tripolie” (grafic I/1).

H. Schmidt a observat clar că cele două serii ceramice, grupa β de la „Dîmbul Morii” și grupele γ — δ de pe „Cetățuie”, se leagă prin stilul picturii cu culoare neagră pozitivă al grupei β și al grupelor γ — δ ⁷ și că grupa γ , prin procedeele tehnicii picturale și aspectele decorative, constituie punctul de plecare pentru formarea grupelor δ — ε ⁸. Pe baza corelațiilor stratigrafice și stilistice ale grupelor α — γ , între „așezarea din vale” și zona intermediară de pe „Cetățuie”, și ale grupelor γ — ε , între nivelurile mediane și cele superioare de pe „Cetățuie”, el a stabilit clasificarea celor șase grupe ale ceramicii de stil AB și B, atribuindu-le inițial perioadei B⁹ (echivalentă cu întreg stratul B), apoi împărțindu-le în două grupe ternare, α — γ și δ — ε ¹⁰, corespunzătoare stilului de tranziție al perioadei AB (limitată la zona intermediară) și stilului propriu al perioadei B (reprezentată de nivelurile superioare ale statului B), dar constituindu-le ca o serie completă și continuă, care asigură trecerea de la stilul A la stilul B prin „stilul de tranziție” AB¹¹. Asocierea constantă a grupei δ în complexe ceramice ale așezărilor din etapa AB2, începînd cu așezarea Traian—Dealul Fintînilor (Piatra Neamț)¹², mută cezura celor două stiluri între grupele δ și ε , „stilul de tranziție” AB cuprinzînd grupele α — δ . Această regroupare nu schimbă poziția stilistică a grupei δ , ca formulă sintetică a stilului AB și ca punct de plecare pentru formarea grupei ε , ca formulă sintetică a stilului B.

⁴ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 36.

⁵ *Ibidem*, p. 36, 75.

⁶ M. Petrescu-Dîmbovița, *Évolution de la civilisation de Cucuteni à la lumière des nouvelles fouilles archéologiques de Cucuteni-Băiceni*, în RSP, 20, 1965, 1, p. 169, 172—74.

⁷ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 13, 36, 38, 73.

⁸ *Ibidem*, p. 36, 75.

⁹ *Ibidem*, p. 73.

¹⁰ *Ibidem*, p. 75 și n. 1.

¹¹ *Ibidem*, p. 72 urm.

¹² Vl. Dumitrescu, *La station préhistorique de Traian*, în Dacia, IX—X, 1941—1944, p. 63, 109.

Observațiile stratigrafice de pe „Cetățuie” i-au permis să stabilească *schema stratigrafică, tipologică și cronologică, care condiționează clasificarea grupelor ceramice*, sub raportul ordinii succesiunii și al filiației lor în cadrul celor două stiluri AB și B. Analiza stilistică a decorului, care stă la baza acestei clasificări, a devenit perfectă tocmai datorită acestei condiționări stratigrafice a celor șase grupe, definite deopotrivă prin *procedeele picturale și variația aspectelor decorului* de la o grupă la alta în cadrul celor două stiluri. Procedeele decorative sau strict picturale sînt reluate în diferite grupe (sub-grupele $\beta 1$, $\delta 1$ sau $\epsilon 1$), dar aspectele decorului acestor grupe sînt diferite și corespund unor etape stilistice. Analiza stilistică a pornit de la repartitia grupelor ceramice în nivelurile stratului B și a confirmat evoluția lor stilistică. Realitatea existenței unei scheme stratigrafice este demonstrată direct prin *concordanța clasificării* lui H. Schmidt cu graficul simplificat al filiației grupelor ceramice (grafic I/2), în funcție de ordinea succesiunii și asocierii lor în secvențele stratigrafice, tipologice și cronologice ale etapelor stabilite de cercetarea curentă (grafic I/1). Schema stratigrafică rezultă direct din definirea depunerilor stratului B de pe „Cetățuie” prin asocierile grupelor ceramice, pentru a determina apartenența diferitelor tipuri de unelte de piatră, os și corn la etapele cucuteniene¹³. De aceea este necesar să se enumere *pozițiile stratigrafice și stilistice ale grupelor* formulate de H. Schmidt, a căror repartitie directă sau în funcție de variația proporției în nivelurile suprapuse ale stratului B arată că ele nu sînt sincronice și comportă o evoluție îndelungată, chiar dacă etapele ei riguroase nu puteau fi stabilite din cauza lipsei complexelor de habitatie corespunzătoare :

Izolarea grupei β în nivelul unic al „așezării din vale” și legătura stilului liniar pozitiv cu culoarea neagră al grupei β cu acela al subgrupei $\delta 1$ de pe „Cetățuie”¹⁴ ;

Prezența celorlalte grupe α , γ — ζ pe „Cetățuie”, grupele α — γ de stil AB și grupele δ — ϵ de stil B în depunerile intermediare la baza stratului B și grupele ϵ — ζ de stil B în depunerile din partea superioară a stratului B, a căror succesiune și variație stilistică implică o evoluție îndelungată¹⁵ ;

Proporția mică a grupei γ față de masa grupelor δ — ϵ în depunerile intermediare și proporția mai mare a grupei ϵ din depunerile mediane și superioare față de proporția grupei ζ în depunerile superioare¹⁶ ;

Grupa α derivă direct din ceramica tricomă pe fond alb de stil A și trebuie plasată la începutul evoluției stilului AB¹⁷ ;

Formarea grupei β paralel cu grupa α , ambele păstrînd caracterul de „ceramică albă” al ceramicii tricome de stil A¹⁸ ;

Poziția stilistică intermediară a grupei γ între grupele α — β și δ — ϵ ¹⁹ ;

Continuitatea aspectelor decorului și transpunerea lor în stilurile grupelor α — ϵ asigură ordinea succesiunii acestor grupe²⁰ ;

¹³ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 50 urm. și notele de la p. 50—57.

¹⁴ *Ibidem*, p. 13, 32—33, 49, 51, 53, 73.

¹⁵ *Ibidem*, p. 8, 30, 48, 51 și notele de la p. 50—57.

¹⁶ *Ibidem*, p. 36, 54 n. 4, 57 n. 2—3, 75.

¹⁷ *Ibidem*, p. 73.

¹⁸ *Ibidem*, p. 30—31, 33, 75.

¹⁹ *Ibidem*, p. 36.

²⁰ *Ibidem*, p. 74.

Evoluția stilistică a grupeii ε nu este în întregime paralelă cu aceea a grupeii δ, ci continuă în depunerile superioare ale stratului B și constituie alături de grupa ζ stilul B²¹;

Din procedeele decorative ale grupelor α—γ se dezvoltă aspectele decorative ale grupelor δ—ζ, împărțind evoluția stilistică a grupelor ceramice între „stilul de tranziție” AB și stilul B²².

Aceste formulări subliniază concepția lui H. Schmidt și tezele ei: unitatea și continuitatea evoluției celor trei stiluri prin „stilul de tranziție” AB, care păstrează caracterul „ceramicii albe” a stilului A și formează stilul B prin „lupta dintre tehnica negativă și pozitivă a decorului” manifestă în procedeele decorative ale celor trei stiluri²³. Definirea stilului A ca „ceramică albă” se referă la „fondul alb de pictură” care acoperă inițial suprafața vasului și la motivele decorului în formă de „benzi albe” în „tehnică negativă”, adică cruțate sau rezervate din fondul de pictură alb prin culoarea brună a interspațiului pictată pozitiv *peste* fondul alb de pictură și delimitate prin conturul liniar de culoare neagră²⁴. În aspectele cu benzi de lățime medie sau înguste, culoarea albă poate fi pictată numai pe banda motivelor, *alături* de culoarea brună a interspațiului, determinând o „variantă cu alb pozitiv”, dar care este păstrată de asemenea în cadrul categoriei „trichrome pe fond alb”: brunul și albul sînt juxtapuse și raportate la fondul natural al suprafeței vasului, iar negrul le separă, dar raporturile funcțiilor decorative ale celor trei culori rămîn aceleași indiferent de ordinea aplicării lor și efectul decorativ realizat este identic²⁵. „Tehnică pozitivă” a stilului AB și B se referă la „benzile liniare de culoare” neagră, roșie sau albă, care acoperă banda motivelor rezervată inițial pe fondul de pictură alb sau brun²⁶. Stilul B revine la decorul cu benzi libere delimitate mai mult prin conturul negru pe fondul alb sau brun, sau dezvoltă pe banda și în „ochiul” spiralelor „elemente de decorație” în tehnică pozitivă²⁷, dar care sînt elemente structurale ale motivelor.

Analiza stilistică a ținut descifrarea *structurii decorului*, definit teoretic ca o „sintaxă după regulile ritmului și simetriei”²⁸, și deci explicarea variației aspectelor decorative, sub raportul motivelor și compoziției, ca derivații dirijate prin jocul intern al *regulilor stilistice*, dintre care a formulat cîteva, pentru explicarea unor aspecte derivate, „secționarea orizontală a zonei decorative” care declanșează mișcarea decorului spiralic, sau formarea „motiveilor cordiforme” prin secționarea buclelor spiralice²⁹. Însă, descrierea aspectelor decorative și gruparea lor în planșele pentru exemplificarea grupelor stilistice arată simțul de intuire a legăturii interioare în derivația aspectelor și evoluția decorului și constituie o adevărată *sintaxă aplicată* a acelei „sintaxe teoretice”, ale cărei reguli stilistice rămîn să fie formulate în întregime. În felul acesta, el a indicat modalitatea obligatorie a descrierii decorului cu-

²¹ *Ibidem*, p. 75.

²² *Ibidem*, p. 36, 75 și n.1.

²³ *Ibidem*, p. 75.

²⁴ *Ibidem*, p. 14, 30, 72 (*Weisskeramik; ausgesparte Bandmuster auf weissen Malgrund*).

²⁵ *Ibidem*, p. 14.

²⁶ *Ibidem*, p. 74 (*Strichbandmotive; aufgemalte Muster*).

²⁷ *Ibidem*, p. 39, 74 (*positive Dekorationselemente; Innenzeichnung*).

²⁸ *Ibidem*, p. 15, 75.

²⁹ *Ibidem*, p. 15 (*Ausschnitt*), 31, 35, 40 (*Herzmotiv*).

tenian, care trebuie să fie permanent o *analiză descriptivă și explicativă* a derivației aspectelor decorative. Exemplul său a fost urmat de O. Kandyba pentru colecția bogată a ceramicii de stil B de la Șipeniți, clasificând cu un simț infailibil aspectele decorative în ordinea derivației lor pe fiecare formă ceramică și de la o formă la alta, constituind un model pentru descrierea ceramicii în monografia unei stațiuni cucuteniene³⁰. Prin această analiză, se poate afirma că el a anticipat punctul de vedere actual al teoriei artei cu privire la decorul ceramicii preistorice ca fenomen de creație artistică, care presupune totdeauna la bază o *speculație figurativă*, exact în sensul artei moderniste³¹. Înțelegerea și explicarea decorului ceramicii cucuteniene înseamnă în ultimă analiză reconstituirea acestei speculații figurative, care a determinat aspectele decorative în funcție de structura decorului și de regulile stilistice care le dirijează.

Prin clasificarea ceramicii, H. Schmidt a creat acel instrument perfect, fără care orice progres în cercetarea culturii și ceramicii cucuteniene era practic și teoretic imposibil. Aceasta explică, de ce arheologia sovietică a trebuit să adopte clasificarea stilurilor și grupelor lui H. Schmidt pentru cercetarea așezărilor cu ceramică de stil AB și B din bazinul Nistrului sau din bazinele Bugului și Niprului³². Chiar dacă trebuie să completăm evoluția decorului prin „fazele ei stilistice”³³, cele trei stiluri și cele șase grupe definite de H. Schmidt rămân *categorii arheologice* comode, clare și indispensabile pentru cercetarea sistematică curentă. Dacă ne limităm la caracterul operei lui ca arheolog, relevând imperfecțiunile și explicându-le, se poate spune, răstălmăcind adagiul antic, că el a făcut *totum sed non tota*, pentru că a făcut esențialul numai pe baza ceramicii descoperite la Cucuteni. Însă aceasta nu este decât ultima justificare, care ar putea fi considerată ca atare și care preîntâmpină orice obiecție cu privire la valoarea analizei stilistice a decorului, pe care ar ridica-o un teoretician sau istoric de artă. Scopul monografiei sale nu era nici acela al unei lucrări sistematice asupra ceramicii pictate Cucuteni-Tripolie, care nu este posibilă nici astăzi din cauza nepublicării colecțiilor ceramice din cele două mari arii culturale, nici acela al exploatării estetice a decorului ca fenomen de artă decorativă în cadrul ceramicii pictate preistorice a Europei sud-estice și a Orientului.

Concepția lui H. Schmidt și tezele ei au fost contestate chiar de la anunțarea primelor rezultate, înainte de apariția monografiei, nu numai de arheologi, începînd cu Julius Teutsch, ci și de H. Frankfort ca istoric de artă, și au dat naștere la polemici. Literatura privitoare la acest aspect al operei lui H. Schmidt este menționată, o dată cu *sua culpa*, de I. Nestor³⁴, dar ea nu mai prezintă astăzi, din punctul de vedere al creației lui H. Schmidt,

³⁰ O. Kandyba, *Schipenitz. Kunst und Geräte eines neolithischen Dorfes* (Bücher zur Ur- und Frühgeschichte, V), Viena, 1937.

³¹ P. Francastel, *Realitatea figurativă*, București, 1972, *passim*; G. și P. Francastel, *Portretul*, București, 1973, p. 189, 191.

³² N. M. Vinogradova, *Pamjatniki perechodnogo etapa Tripol'ja B I—B II v Podnestrov'je*, în *SA*, 1972, 1, p. 36 urm.; Idem, *Pamjatniki perechodnogo etapa Tripol'ja B I—B II v Pobuž'je i Podneprov'je*, în *KSIA*, 134, p. 20 urm.

³³ A. Nițu, *Criterii actuale pentru clasificarea ceramicii și periodizarea etapelor cucuteniene*, II, în *CI* (s.n.), XI, 1980, p. 167—169.

³⁴ I. Nestor, *Der Stand der Vergeschichtsforschung in Rumänien*, în *BerRGK*, 22, 1932, p. 40 și n. 133.

decît un interes istoric. După cum recunoaște I. Nestor, lucrurile s-au aranjat de la sine, arheologii au sfîrșit prin a adopta concepția și clasificarea lui H. Schmidt. El va adăuga, în articolul asupra ceramicii de la Șipeniți, care este primul studiu de analiza ceramicii pictate cucuteniene în arheologia românească, că descoperirile noi din Moldova confirmă în general clasificarea lui H. Schmidt și raporturile cronologice stabilite de el între diferitele grupe³⁵. Lucrul era inevitabil. Se poate observa că toate contestările precedente s-au făcut strict în cadrul concepției, tezelor și terminologiei lui H. Schmidt, opunînd în toate cazurile sensuri personale și subiective la sensurile date de el și negînd ordinea și continuitatea succesiunii stilurilor și grupelor. Nimeni n-a propus altceva în loc, decît obiecțiile aduse unei concepții și unui sistem complete și coerente.

Numai H. Frankfort a căutat într-o fenomenologie de artă picturală formularea unor criterii explicative, în opoziție cu procedeele decorative definite de H. Schmidt pentru explicarea grupelor și a evoluției lor. În realitate, aceste criterii de artă și unele formulări privind valorile lor picturale se desfășoară într-un plan diferit și paralel, care completează planul structural și formativ al procedeele decorative pentru constituirea și explicarea formulelor stilistice ale grupelor, așa cum se va vedea în analiza grupelor. Hotărîtoare rămîn procedeele decorative definite de H. Schmidt, pe care el însuși le-a completat cu formule picturale sintetice în cadrul grupelor, pentru a marca continuitatea evoluției decorului pictat. Tezele lui H. Frankfort sînt enumerate de Vl. Dumitrescu în considerațiile finale la analiza ceramicii de la *Traian-Dealul Fintînelor*³⁶: caracterul tardiv al „ceramicii albe” de stil A³⁷; imposibilitatea constituirii unei „serii continue” pe baza grupelor de la Cucuteni³⁸; trecerea de la stilul A la stilul AB se face prin tendința crescîndă a rolului decorativ al „fondului”, nu a tehnicii pozitive a decorului³⁹; creșterea rolului culorii negre este veriga care lipsește între stilul A și stilul AB⁴⁰. Aceste obiecții au devenit puncte de sprijin pentru studiul ceramicii de la Traian, care reprezintă ultima încercare de a combate tezele concepției lui H. Schmidt. Totodată unele obiecții ale lui H. Frankfort introduc puncte de vedere inexistente în concepția lui H. Schmidt cu privire la tranziția dintre stiluri, care corespund unei tendințe naturale și au fost adoptate chiar de adepții concepției sau numai ai clasificării lui H. Schmidt, cum este încercarea de a găsi acea „verigă de legătură” între ceramica de stil A și grupa α a ceramicii de stil AB prin descoperirea unor „aspecte intermediare”, care să manifeste creșterea rolului culorii negre în interspațiu și care au ghidat analiza ceramicii de la Șipeniți și de la Traian⁴¹.

³⁵ Idem, *Céramique peinte de style ancien à Șipeniț*, în *Dacia*, V—VI, 1935—1936, p. 128.

³⁶ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 88 urm.

³⁷ H. Frankfort, *Studies in Early Pottery of the Near East*, II, Londra, 1927, p. 17 n. 3.

³⁸ *Ibidem*, p. 20 n. 1.

³⁹ *Ibidem*, p. 20.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ I. Nestor, *op. cit.*, p. 131; Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 93, 105, Cele două grupe de tranziție propuse, $\alpha\alpha 1$ și $\alpha\alpha 2$, sînt în realitate aspecte ale speciilor cu „benzi înguste” și interspațiu liniar ale categoriilor tricrome pe fond alb sau brun și nu pot fi designate cu siglele grupelor de stil AB. Aceleași aspecte figurează și în analiza ceramicii de la Șipeniți

Niciodată H. Schmidt n-a explicat trecerea de la stilul A la stilul AB sau între grupele de stil AB prin „aspecte de tranziție“, dar totdeauna el a raportat procedeele decorative ale grupelor succesive la grupele precedente sau direct la ceramica de stil A, pentru a sublinia, prin reapariția lor permanentă, continuitatea caracteristicilor fundamentale ale decorului de-a lungul evoluției stilurilor.

Observațiile făcute mai sus, cu privire la caracterul obiecțiilor aduse concepției și clasificării lui H. Schmidt, se răsfrișg și asupra contestării lor în cadrul studiului ceramicii de stil AB de la Traian. Autorul adoptă clasificarea, adică nomenclatura grupelor, dar neagă valoarea cronologică a succesiunii lor și introduce, alături de vechile contestări, noi teze de opoziție la acuzații atribuite arbitrar lui H. Schmidt. Cele mai importante pot fi enumerate și apreciate succint :

Caracterul excesiv al definirii stilului A ca „ceramică albă“⁴² și prin „tehnica negativă“ a decorului⁴³, ca puncte de plecare în analiza lui H. Schmidt. Cel puțin în faza finală a stilului A, proporția covârșitoare a categoriei „tricolore pe fond alb“ îndreptățește această definiție. Procedul „albului pozitiv“, explicat de el prin necesitatea economiei de culoare și păstrat în cadrul acestei categorii, nu poate fi interpretat ca „tehnică pozitivă“, pentru a contesta caracterul fundamental al „tehnicii negative“ a decorului de stil A ;

Caracterul „ceramicii albe“ manifest în formulele diferitelor grupe nu dovedește vechimea lor⁴⁴. H. Schmidt n-a afirmat acest lucru, din contra l-a urmărit și definit tocmai pentru a marca continuitatea evoluției decorului de-a lungul stilurilor. Grupele, care păstrează acest caracter, ocupă poziții succesive și, chiar când sînt însoțite de formule picturale identice, acestea poartă un calificativ de vechime după poziția cronologică în seria grupelor ;

„Inversarea fondului alb de pictură“ nu poate explica alternarea celor două fonduri, alb sau brun, în diferitele grupe, pentru că ele preexistă pe ceramica de stil A⁴⁵. H. Schmidt n-a recurs niciodată la acest criteriu. Chiar când el a considerat formula subgrupeii α_2 ca „inversul“ formulei subgrupeii α_1 , el a raportat direct și paralel procedeele acestor subgrupe la cele două categorii de stil A pe fond alb sau pe fond brun ;

Succesiunea grupelor în clasificarea lui H. Schmidt nu are o valoare cronologică reală⁴⁶, deoarece este stabilită prin criterii pur stilistice, în lipsa criteriilor stratigrafice⁴⁷. Negarea, după apariția monografiei, a schemei stratigrafice, tipologice și cronologice stabilite de H. Schmidt constituie o neînțelegere, pentru că succesiunea grupelor este confirmată de datele cercetării curente, și acuză un non-sens, pentru că inversarea ordinii sau anularea succesiunii grupelor de stil AB la Traian s-a făcut numai pe criterii stilistice ;

la H. Schmidt, unde sînt interpretate de asemenea ca grupe de stil AB (H. Schmidt, *op. cit.*, p. 109—110, pl. 38/1—2).

⁴² Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 88.

⁴³ *Ibidem*, p. 47, 89.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 94—95.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 90, 92.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 88, 92, 105.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 88.

Alternarea celor două fonduri de pictură între grupele sau subgrupele de stil AB determină „două serii evolutive paralele și sincronice”, derivate din cele două categorii ale ceramicii tricrome pe fond alb sau pe fond brun de stil A⁴⁸. În realitate, alternarea celor două fonduri este păstrată ca un dat permanent și repartizată între subgrupele grupelor (α_1 — α_2 , δ_1 — δ_2) sau între grupe (β , γ) în toate etapele determinate de succesiunea lor în seria unică a lui H. Schmidt;

Asocierea grupelor în decorul aceluiași vas confirmă sincronismul paralel al celor patru grupe de stil AB, α — δ , chiar dacă ele n-au apărut o dată⁴⁹.

Analiza se încheie cu un „grafic al evoluției paralele”⁵⁰, în care grupele α — δ sînt repartizate în cele două serii după „fondul de pictură” alb sau brun și derivația lor este raportată în sens real direct la cele două categorii tricrome pe „fond alb” sau pe „fond brun” ale ceramicii de stil A, în aspectele ei clasice sau în aspectele speciilor ei decorative, negînd filiațiile directe dintre grupele de stil AB, stabilite pe baza succesiunii lor cronologice din clasificarea lui H. Schmidt. În mod inevitabil, această interpretare are două consecințe. Pe de o parte, grupele sau subgrupele lor rămîn suspendate, deoarece derivația lor directă nu poate fi demonstrată prin „aspecte de tranziție” între categoriile ceramicii tricrome de stil A și grupele sau subgrupele respective, nu pentru că aceste aspecte n-au fost încă descoperite, ci pentru că numai grupele α — β au putut deriva din categoriile ceramice de stil A, în timp ce grupele γ — δ sînt derivate exclusiv în cadrul ceramicii de stil AB și mai ales pentru că aspectele intermediare n-au existat și nici nu puteau să existe. Pe de altă parte, schimbarea derivației și filiației grupelor α — δ face imposibilă definirea și explicarea procedeeilor lor decorative, care sînt de ordin intern, în funcție de procedeele lor formative, și nu pot fi determinate decît în raport cu succesiunea reală a grupelor ceramice.

Interpretarea grupelor de stil AB la Traian este rezultatul unei *analize stilistice formale, pe baza comparației exterioare a aspectelor și procedeeilor picturale ale decorului*, în afara oricărei condiționări stratigrafice și cronologice a grupelor ceramice. Deși a plecat de la definițiile clasice ale lui H. Schmidt, analiza grupelor ceramice de la Traian n-a coincis cu aceea a grupelor de la Cucuteni și de aceea n-a sesizat caracterul *formativ* al procedeeilor decorative cuprinse în definițiile grupelor și subgrupelor lui H. Schmidt. Ceramica de la Traian a fost considerată în ansamblul săpăturii și repartizată stilistic în grupele clasice ale lui H. Schmidt sau în subgrupe noi, introduse pentru aspectele decorative diferite ale ceramicii de la Traian față de ceramica de la Cucuteni. Evident, repartizarea prealabilă a ceramicii după complexele de habitație, deși acestea au fost dezvelite integral, spre deosebire de toate așezările cucuteniene săpate între cele două războaie mondiale, pentru a stabili asocierea grupelor și succesiunea lor în secvențele etapelor de locuire ale unei așezări cu stratigrafie orizontală ca la Traian, nu constituia metoda riguroasă și obligatorie a cercetărilor cucuteniene antebelice, iar secvențele grupelor ceramice au fost stabilite abia prin săpăturile postbelice.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 90, 92, 109.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 95, 109—110.

⁵⁰ *Ibidem*, graficul de la p. 110.

Revizuirea grupelor și subgrupelor din clasificarea lui H. Schmidt a devenit un loc comun în cercetarea ceramicii cucuteniene, din cauza aspectelor inedite ale ceramicii rezultate din săpăturile ulterioare și interpretate constant prin analiza formală a aspectelor decorative. Ceramica pictată cu roșu pe fond alb descoperită la *Corlăteni* și *Cucuteni-Dîmbul Morii* a fost inițial atribuită, evident din cauza picturii, subgrupeii $\delta 1$ sau $\delta 2$, preconizându-se necesitatea lărgirii cadrelor acestei grupe⁵¹, dar în cele din urmă a fost atribuită în ambele așezări, evident din cauza aspectelor decorative, unei variante de culoare roșie a subgrupeii $\beta 1$, preconizându-se și de data aceasta revizuirea parțială și inevitabilă a definiției subgrupeii $\delta 1$ a ceramicii de la Traian și Cucuteni⁵². În realitate, determinarea variantei de culoare roșie $\beta 1a$ la Cucuteni confirmă și fundamentează varianta de culoare roșie a subgrupeii $\delta 1a$ la Traian. Chiar în cazul unei analize formale, procedeele picturale nu sînt suficiente pentru atribuirea variantei de culoare roșie numai uneia din subgrupe, deoarece aspectele decorative ale acestei variante rămîn net diferențiate între cele două subgrupe.

Definițiile grupelor și subgrupelor lui H. Schmidt s-au dovedit clare și exacte, discriminînd subgrupele fiecărei grupe, ca în cazul grupelor α — γ , sau variantele picturale ale fiecărei subgrupe, ca în cazul grupeii δ , încît acestea constituie cadrele generale ale evoluției uniforme a ceramicii de stil AB și B și totodată cadre definitive, complete și largi, care au anticipat și pot include descoperirile viitoare ale aspectelor inedite ale ceramicii pictate. Aceste cadre stilistice nu necesită crearea de noi grupe, ci în genere numai o subdivizare a subgrupelor stabilite în cadrul fiecărei grupe și o specificare a subdiviziunilor cu sigle proprii, cum s-a propus în descrierea ceramicii de stil AB de la *Huși*⁵³. Orice nouă clasificare a subgrupelor nu se poate face pe baza unei diferențieri formale de aspecte decorative și procedee picturale, ci trebuie integrată în procesele de sinteză realizate în cadrul fiecărei grupe și exprimate prin formulele stilistice ale subgrupelor. Grupele ϵ și ζ ale ceramicii de stil B sînt singurele rămase neîmpărțite, dar elementele structurale indicate în analiza și definițiile lui H. Schmidt permit subdivizarea lor⁵⁴.

Ceea ce a cauzat și explică caracterul formal al tuturor analizelor încercate în raport cu analiza lui H. Schmidt este neînțelegerea *modului de formare a grupelor stilistice*. Apariția unei grupe ceramice a însemnat crearea unei *formule stilistice* noi, realizată printr-un *procedeu formativ* propriu, adică un mod nou de aplicare a regulilor generale ale tratării culorilor în aspectele decorative. „Graficul simplificat al succesiunii și filiației grupelor“ (grafic I/2) arată că formulele stilistice și procedeele lor formative au pornit totdeauna de la două grupe prezente și în consecință ele nu pot fi definite și explicate decît în raport cu cele două grupe coexistente, dintre care una a servit ca *model*, pentru schema inițială a formulei stilistice, iar cealaltă ca termen de *polarizare*, pentru perfectarea aspectului ei final. Această condiționare stilistică, care trebuie să explice, de exemplu, formarea grupeii γ în raport

⁵¹ I. Nestor și colab., *Raport preliminar*, în *SCIV*, III, 1952, p. 89.

⁵² M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, p. 170; *Idem*, *Atti del VI Congr. Intern. delle Sc. Preist. e Protoist.*, Roma, 1962, II, p. 248—249.

⁵³ A. Nițu, și V. Bazarciuc, *Considerații cu privire la ceramica Cucuteni AB pe baza descoperirilor recente*, în *AM*, IX, 1980, p. 21, 24, 27, 31, 39.

⁵⁴ *Idem*, în *CI*, IX—X, 1978—1979, p. 148—149.

numai cu grupele $\alpha-\beta$, adică cum s-a ajuns simultan de la subgrupa α_2 ca model (fig. 6/4) la aspectele opuse și diferite ale subgrupelor γ_1 și γ_3 (fig. 10/1, 3 ; 12) și la aspectele diversificate ale variantelor γ_1a și γ_3a (fig. 10/2, 5 ; 13/2—4), arată clar că formulele stilistice ale grupelor și procedeele lor formative reprezintă *mutații stilistice* și că procesul de creație se petrece la nivelul *subgrupelor* (γ_1 , γ_3 , γ_2) sau al *variantelor picturale* ale subgrupelor (γ_1a , γ_3a , γ_2a), după cum indică „graficul formării grupelor stilistice” (grafic II). Formula stilistică a unei grupe este o sinteză, care se realizează în ansamblul subgrupelor, dar se diversifică în cadrul subgrupelor. Mecanismul mutaționist al formulei îl constituie procedeul ei formativ, al cărui mod propriu de aplicare a procedeele decorative ale celor două grupe prezente este determinat de modalitățile lui de polarizare față de grupa model, ca punct de plecare pentru procedeul formativ al noii formule, și față de grupa coexistentă, ca procedeul formativ subiacent pentru evitarea formulei ei. Aceste modalități de polarizare au fost indicate pentru grupa δ în cadrul analizei ceramicii de la Huși și Traian⁵⁵, dar ele trebuie definite și explicitate pentru toate grupele de stil AB și B. Formulele stilistice operează prin procedeele lor formative mutația culorilor, așa cum ele se manifestau în aspectele decorative ale celor două grupe precedente, și stabilesc *formulele picturale* și *procedeele decorative* pentru aplicarea lor, sub raportul numărului, funcției și tehnicii culorilor, așa cum ele se manifestă în aspectele decorative ale grupelor succesive. Orice procedeu întrebuițat de decor reclamă *regula stilistică*: procedeele formative apelează la regulile generale ale tratării culorii, „variația numărului culorilor și schimbarea funcției lor decorative”, „alternarea tehnicii culorii liniare și a culorii întinse”, „alternarea tehnicii negative sau pozitive a culorii pe banda motivelor”, etc.; procedeele decorative devin la rândul lor reguli stilistice, „alternarea formulelor picturale cu două sau trei culori”, „alternarea formulelor picturale cu culoare întinsă sau liniară”, „alternarea tehnicii culorii întinse sau liniare pe banda motivelor”, etc., toate cu modalități aplicative multiple în aspectele decorative ale celor trei stiluri ceramice A, AB și B. Trebuie să se țină seama că alternarea formulelor binare și ternare în cadrul subgrupelor se poate repeta în grupe diferite, dar ele sînt aplicate la aspecte decorative caracteristice fiecărei grupe, sau transmise de la o grupă precedentă, dar totdeauna transpuse în stilul grupeii următoare. Ca și analiza aspectelor decorative, analiza stilistică a grupelor și subgrupelor nu poate fi făcută formal, de la exterior, ci în funcție de:

1. Caracterul mutaționist al formulelor stilistice, în raport cu modelul oferit și cu procedeul de polarizare determinat de grupele coexistente;
2. Procedeul formativ al formulelor stilistice, ca modalitate proprie de aplicare a regulilor generale și permanente ale tratării culorilor în decorul cucutenian, care determină formulele picturale ale aspectelor decorative;
3. Procedeele decorative determinate de formulele stilistice, ca rezultat al procedeelelor lor formative, pentru aplicarea formulelor picturale la aspectele decorative sub raportul motivelor și culorilor.

Formal, grupele și subgrupele pot fi definite direct în funcție de procedeele decorative, ca în cazul ceramicii de la Traian. *Explicativ*, numai în funcție de procedeele formative. H. Schmidt a intuit procedeele formative,

⁵⁵ Idem, în *AM*, IX, 1980, p. 33 urm.

dar le-a definit direct ca procedee decorative, cu un simț de observare și pătrundere egalat de expunerea clară și directă a analizei lui. Numai așa se poate înțelege, de ce în definițiile lui procedeele decorative discriminează atât de clar și exact subgrupele în cadrul grupelor, de ce procedeele decorative ale subgrupelor unei grupe sînt considerate ca procese paralele și nu succesive, de ce analiza procedeeelor decorative comportă uneori explicații sau interpretări și de ce definițiile binare date subgrupelor corespund de fapt variantelor lor picturale și constituie formulele stilistice ale subgrupelor. De aceea definițiile subgrupelor sînt însoțite de acele *formule picturale* pure, pe care le-a formulat la niveluri diferite, ca *formule binare*, pentru a distinge variantele picturale ale subgrupelor în cadrul grupelor fiecărui stil, sau ca *formule sintetice*, pentru a marca aportul lor la evoluția decorului pictat ca etape de trecere de la stilul A la stilul B. Ele pot fi completate cu *valori decorative*, în sensul analizei lui H. Frankfort, care a influențat și analiza ceramicii de la Traian⁵⁶. Formulele stilistice, implicate în formulele picturale sintetice ale grupelor, acuză valori decorative diferite între grupe, valori picturale ale culorilor sau arabescurile formelor și liniilor ca valoare directă a aspectelor decorative. Prin aceste valori, formulele stilistice și grupele sînt definite ca *formule decorative* și ca *grupe de coloratură*, a căror succesiune exprimă cele trei stiluri A, AB și B ca „faze stilistice” ale decorului⁵⁷ și ca direcție a evoluției lui, dacă o considerăm ca *linie melodică* a desfășurării ei.

Caracterul mutaționist al formulelor stilistice și al procedeeelor decorative ale grupelor nu este incompatibil cu *continuitatea evoluției decorului pictat* de la stilul A la stilul B. Această continuitate este asigurată nu atât prin permanența elementelor formale ale aspectelor decorului, cît prin aceea a procedeeelor decorative ale formulelor stilistice ale grupelor ceramice, care nu sînt decît moduri deosebite de îmbinare și aplicare a *regulilor stilistice* permanente ale decorului cucutenian. De altfel, fiecare etapă culturală și stilistică dezvoltă alte aspecte decorative, alternînd de la o etapă la alta motivele permanente ale decorului. Grupele de stil AB constituie în adevăr *faza de tranziție* de la stilul A la stilul B, în care formulele grupelor γ și δ marchează poziții hotărîtoare de trecere de la stilul A și primele grupe de stil AB (α — β) la grupele stilului B (ϵ — ζ). La fel ca în cazul derivației și variației aspectelor formale ale decorului, crearea formulelor și procedeeelor grupelor stilistice implică o *speculație figurativă*, a cărei reconstituire analitică și formulare teoretică devine obligatorie, dacă analiza stilistică a grupelor ceramice și a aspectelor decorative vrea să fie nu numai descriptivă, ci și explicativă, în sensul în care a conceput-o și inițiat-o H. Schmidt. Explicarea formulelor stilistice constă însă în definirea explicită a procedeeelor formative, prin care au fost create formulele stilistice, formulele picturale și procedeele decorative ale aspectelor decorului.

2. CATEGORIILE CERAMICE DE STIL A

Apariția categoriei *tricrome pe fond alb* la începutul fazei A2 a inițiat de fapt caracterul mutaționist al unei formule stilistice și prima modalitate

⁵⁶ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 95 și n. 1 (efectul decorativ scontat).

⁵⁷ A. Nițu, în *CI*, XI, 1980, p. 167—169.

a unui procedeu formativ corespunzător acestei formule noi, plecînd de la formula categoriei „tricrome pe fond brun”. Formulele stilistice și picturale ale celor două categorii tricrome sînt unitare și simetric inverse, dar în cadrul acestora se diferențiază specii decorative variate :

Categoria „tricromă pe fond alb” — „pictură tricromă cu negru și brun pe fond alb” ; motive cu „benzi negative albe libere (pl. I/3 ; II/2 ; fig. 2/3—4) sau cu nervură brună-roșie” (pl. II/4 ; fig. 2/5—6 ; 3/3), sau cu „benzi libere cu alb pozitiv” (fig. 3/4 ; 4/4), toate cu contur negru ; interspațiul tratat cu brun întins (pl. II/2, 4 ; fig. 2/3, 5) sau liniar (pl. I/3 ; fig. 2/4—5), pictat peste alb, sau decorat cu negru liniar, pictat peste brun (pl. II/4 ; fig. 4/1—4) ;

Specia decorativă cu „benzi înguste sau foarte înguste și alb pozitiv” (fig. 3/1—2, 5 ext.) ;

Specia decorativă cu „culoare neagră întinsă în interspațiu” în două variante picturale : „pictură bicromă cu negru pe fond alb” (fig. 4/5), sau „pictură tricromă cu negru și brun pe fond alb” (fig. 4/6) ;

Specia decorativă cu „decor liniar pe fond alb” în două variante picturale : „pictură bicromă cu negru (fig. 5/5—7) sau cu brun pe alb” (fig. 5/2—3), sau „pictură tricromă cu negru și roșu (pl. II/1 ; fig. 4/8) sau cu brun-roș și negru pe alb” (pl. II/4 ; fig. 5/4) ;

Categoria „tricromă pe fond brun” — „pictură tricromă cu negru și alb pe fond brun” ; motive cu „benzi negative brune libere cu contur negru” (pl. I 1—2, 4—5 ; fig. 2/1—2, 7) ; interspațiul tratat cu alb întins (pl. I/1, 5 ; fig. 2/1) sau liniar (pl. I/2, 4 ; fig. 2/2, 7), pictat peste brun ;

Specia decorativă cu „benzi brune înguste și interspațiu larg de culoare albă” (pl. I/6) ;

Specia decorativă cu „decor liniar pe fond brun”, cu „pictură bicromă cu negru pe brun” (fig. 5/1).

Formula picturală *sintetică* a ceramicii tricrome de stil A este cuprinsă în definiția dată de H. Schmidt categoriei „tricrome pe fond alb”, ca „ceramică albă”.

Pictura tricromă cucuteniană a început cu categoria ceramicii *tricrome pe fond brun*, apărută la sfîrșitul fazei A1 sau la începutul fazei A2 și continuată pînă în faza A3 (fig. 2/1—2, 7)⁵⁸, prin introducerea, în pictura bicromă cu alb întins pe brun” din faza A1 (fig. 1/2), a unui procedeu decorativ legat de factura motivelor, adică adăugarea *conturului liniar de culoare neagră* la banda liberă a motivelor, rezervată direct pe fondul brun prin culoarea albă întinsă în interspațiu. Prin acest procedeu, pictura tricromă a făcut primul pas de reîntorcere la concepția originară a decorului din pictura bicromă cu „alb liniar pe brun” pe ceramica din faza Precucuteni III, cu benzile motivelor delimitate prin conturul liniar de culoare albă pe suprafața cenușie și apoi brună-roșie, care transpune **direct prin mijloace picturale** decorul cu linii adîncite al ceramicii precucuteniene. Ceramica Precucuteni III introduce și o altă modalitate a picturii, prin acoperirea suprafeței cu un „fond de culoare albă” peste decorul adîncit. *Decorul cu linii albe* pe ceramica

⁵⁸ C. Matasă, *Frumușica*, București, 1946, p. 50, 96, pl. VII/15 ; XIII/85 ; XVII/89 ; A. Crișmaru, *Drăgușeni*, Botoșani, 1977, p. 35, fig. 42/7.

bicromă și *fondul de culoare albă* pe ceramica cu decor adâncit sau cu barbotină vor dura până la sfârșitul perioadei Cucuteni A (fig. 1/1, 3)⁵⁹.

Aceste două caracteristici arată că ceramica pictată cucuteniană a început cu o pictură bicromă cu culoare albă liniară, deci a fost de la început o „ceramică pictată cu culoare albă”, dar în care funcțiile decorative ale culorii albe, pentru fondul de pictură și formarea motivelor, erau separate. Evoluția picturii bicrome cu „culoare albă întinsă” în interspațiu în fazele A1—A3 (fig. 1/2)⁶⁰ a însemnat o derivare a funcției decorative a culorii albe, dar a introdus în pictura decorului benzile brune libere ale motivelor și a sugerat posibilitatea înlocuirii lor prin „benzi albe libere”. Ceea ce rămânea de perfectat în pictura tricromă erau deci readucerea culorii albe pe banda motivelor și sintetizarea celor două funcții decorative ale culorii albe, separate în pictura bicromă, dar plecând de la formula categoriei tricrome pe fond brun. Categoria *tricromă pe fond alb* (fig. 2/3—6; 3/3)⁶¹ a realizat această formulă nouă prin procedeul „schimbării funcției decorative a culorii între fondul de pictură și interspațiu”, al cărei rezultat a fost *inversarea fondului de pictură în raport cu categoria tricromă pe fond brun și sintetizarea funcțiilor culorii albe în cadrul decorului tricrom cu „benzi de culoare albă rezervate pe fondul de pictură”* prin culoarea brună a interspațiului și conturul negru introdus de categoria tricromă pe fond brun. Aceste două caracteristici, „fondul alb de pictură” al suprafeței și „banda albă negativă” a motivelor, justifică definirea ceramicii de stil A, în funcție de categoria tricromă pe fond alb preponderentă în faza A3, ca *ceramică albă* în accepția lui H. Schmidt, care trebuie însă extinsă la „fondul de culoare albă” și la „benzile rezervate prin conturul liniar” al picturii bicrome cu culoare albă de pe ceramica precucuteniană.

Pictarea decorului cu culoare albă liniară sau întinsă, alegerea fundalului de culoare roșie (fețuiala vasului sau fondul brun de pictură), adăugarea conturului de culoare neagră și trecerea la fondul alb de pictură marchează termenii unui proces unitar și concertat al evoluției picturii ceramice cu culoare albă de stil A și arată clar că funcția culorii albe trebuie extinsă și asupra motivelor decorului, iar caracterul original al fondului de culoare albă trebuie mutat pe ceramica precucuteniană⁶². Apariția categoriei „tricrome pe fond alb” la începutul fazei A2 (pl. I/3)⁶³, ascensiunea ei continuă în faza A2 și preponderența ei absolută în faza A3 (pl. II/4 zona sup.)⁶⁴ nu se pot explica numai ca o preferință, deoarece inversarea celor două fonduri de pictură constituie termenul ultim necesitat de evoluția decorului pictat. Această evoluție nu se putea limita la trecerea de la pictura bicromă cu „alb întins” din fazele A1—A2 (fig. 1/2) la pictura tricromă pe „fond brun” din faza A2

⁵⁹ A. Nițu, în *CI*, IX—X, 1978—1979, p. 130, 136, fig. 4/2, 4; 5/1—2; 8/4; 10/4.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 130, 133, 135, fig. 5/3; 6/3. „Perle” pictate cu „alb întins” apar pe ceramica Precucuteni III (fig. 1/4) de la Tirpești (S. Marinescu-Bîlcu, *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, București, 1974, p. 84, fig. 66/4).

⁶¹ C. Matasă, *op. cit.*, pl. XIII/85, 87; VI. Dumitrescu, *Hăbășești*, București, 1954, pl. LXXVI/9; LXXX/7; T. S. Passek, *Periodizacija tripol'skich poselenij*, în *MIA*, 10, Moscova—Leningrad, 1949, fig. 66/6.

⁶² A. Nițu, *Reconsiderarea Ariușdului*, în *SC-Sf. Gheorghe*, 1973, p. 67.

⁶³ VI. Dumitrescu, *La station préhistorique de Bontesti*, în *Dacia*, III—IV, 1927—1932, p. 107, pl. II/9.

⁶⁴ A. Nițu, în *CI* (s.n.), IX—X, 1978—1979, p. 136, fig. 6/7.

(pl. I/1—2, 4—5)⁶⁵, deoarece ea este precedată de trecerea de la pictura bicromă cu „alb liniar“ din fazele Precucuteni III și Cucuteni A1 (fig. 1/1) la pictura bicromă cu „alb întins“ (fig. 1/2, 4) și de existența „fondului de culoare albă“ pictat peste decorul adâncit pe ceramica precucuteniană și cucuteniană (fig. 1/3). Aceste două funcții ale culorii albe rămân paralele în cursul evoluției picturii ceramice bicrome cu alb liniar sau întins și a picturii tricrome pe fond brun în fazele A1 și A2. Prin inversarea fondului de pictură, pictura tricromă pe fond alb realizează sintetizarea celor două funcții ale culorii albe, reîntoarcerea la „fondul de culoare“ original și la „decorul pictat cu culoare albă“, ca funcții decorative ale culorii albe pentru realizarea aspectelor decorului de stil A de-a lungul etapei lui formative: „motive conturate cu alb liniar pe suprafața cenușie“ pe ceramica precucuteniană, „motive conturate cu alb liniar pe suprafața roșie“ pe ceramica proto-cucuteniană și cucuteniană, „motive rezervate cu alb întins pe suprafața roșie“ pe ceramica protocucuteniană și cucuteniană, „motive rezervate cu alb întins și conturate cu negru“ pe ceramica tricromă cu fond brun și „motive rezervate cu brun și conturate cu negru“ pe ceramica tricromă cu fond alb. „Fondul alb“ este totdeauna pictat inițial cu culoare albă pe întreaga suprafață a vasului sau numai pe suprafața decorată; „fondul brun“ poate fi constituit direct de suprafața brună-roșie și lustruită a vasului sau este pictat cu culoare brună-roșie⁶⁶. Modalitățile decorului pictat sau rezervat cu alb sau pe alb în raport cu fondul de pictură brun sau alb definesc și specifică funcțiile decorative ale culorii albe ca *culoare de fond*, pentru constituirea fondului de pictură, și ca *culoare de pictat*, pentru formarea *motivelor* și tratarea *interspațiului*. Toate aceste modalități pot defini ceramica tricromă de stil A ca „ceramică pictată cu culoare albă“, pentru a cuprinde și categoria tricromă pe fond brun prin tratarea interspațiului cu culoare albă. „Alternarea tehnicilor liniare sau întinse a culorii albe“ în interspațiu ca etape funcționale ale culorii albe, care condiționează etapele evoluției decorului pictat pe ceramica bicromă (fig. 1/1—2) și tricromă pe fond brun (pl. I/1, 5—6) este aplicată ca procedeu decorativ pentru tratarea culorii brune în interspațiu pe ceramica tricromă pe fond alb (pl. I/3; fig. 2/3—6) și paralel devine procedeu decorativ pentru tratarea culorii albe în interspațiu pe ceramica tricromă pe fond brun (pl. I/2, 4; fig. 2/1—2, 7).

Categoria „tricromă pe fond alb“ a încheiat evoluția picturii ceramicii cucuteniene de stil A prin revenirea la caracteristicile decorului original al ceramicii precucuteniene nepictate sau pictate, cu motivele delimitate prin contur adâncit sau pictat cu linii albe, dar păstrând valorile picturale ale culorii etalate pe banda motivelor și în interspațiu, însumate în evoluția picturii bicrome și tricrome pe fond brun. Această reconsiderare a evoluției decorului pictat până la stilul A este necesară, deoarece evoluția decorului de la stilul A la stilul B va reface în parte și în sens invers această evoluție; în unele subgrupe ale grupelor de stil AB sau B „fondul de pictură“ alb sau brun revine la funcția „fondului de culoare“. „Inversarea fondului de pictură“ a creat cele „două fonduri de pictură“ păstrate de grupele de stil

⁶⁵ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 107—109, pl. II/3, 5; III/4; A. Nițu, *op. cit.*, p. 135, fig. 6/4.

⁶⁶ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 14 (*Tongrund*; *Malgrund*).

AB și B, modelul ales de grupele succesive implică și alegerea deliberată a unuia din cele două fonduri. Inversarea fondului de pictură se repetă accidental numai între subgrupele grupei β, dar fără consecințe pentru celelalte grupe. Pentru variația aspectelor decorului pictat cu culori întinse, se acordă o valoare decorativă tratării interspațiului prin „alternarea tehnicii întinse sau liniare a culorilor albă sau brună” (fig. 2), sau prin liniile negre pictate peste culoarea brună întinsă (fig. 2/8—9 ; 4/1—4) ⁶⁷, care descriu adevărate arabescuri (fig. 4/4). De asemenea, în ambele categorii tricrome se diferențiază specii decorative cu „benzi înguste brune și interspațiu larg de culoare albă” (pl. I/6) ⁶⁸, sau cu „benzi înguste sau foarte înguste și alb pozitiv” (fig. 3/1—2, 5) ⁶⁹ frecvente în faza A3.

Caracterul unitar al formulelor picturale ale ceramicii tricrome nu împiedică apariția unor formule binare, tot prin diversificarea unor specii decorative în cadrul celor două categorii tricrome, și cu deosebire în categoria pe „fond alb”. Culoarea neagră poate fi întinsă în interspațiu și pictată peste fondul alb de pictură, creînd o specie cu culoare neagră etalată în interspațiu în două variante picturale : „pictură bicromă cu negru sau pictură tricromă cu negru și brun pe alb”, după cum benzile motivelor prezintă sau nu nervura mediană roșie (fig. 4/5—7) ⁷⁰. Se observă clar procedeul extinderii culorii negre a conturilor în interspațiu : culoarea neagră este întinsă treptat, prin îngroșarea conturilor (fig. 4/7) și umplerea intervalelor înguste obișnuită pe ceramica de la Drăgușeni-Săveni ⁷¹. Aspectele clasice ale decorului tricrom pictat cu culori etalate pot fi simplificate prin reducerea lor la o structură liniară și prin păstrarea sau suplinirea funcției decorative a celor trei culori sub forma variației liniilor de culoare, creînd o specie subiacentă cu decor liniar bicrom sau tricrom. Formulele picturale binare ale acestui decor se referă la numărul culorilor, una sau două culori liniare și culoarea întinsă a fondului de pictură, și determină variante picturale în funcție de cele două fonduri sau numai în funcție de fondul alb de pictură : „pictură bicromă cu negru pe alb sau pe brun” (fig. 5/1, 5—7) ⁷² și „pictură bicromă cu brun pe alb” (fig. 5/2—3) ⁷³ ; „pictură tricromă cu negru și roșu pe alb” (pl. II/1 ; fig. 4/8) ⁷⁴ sau cu „brun și negru pe alb” (pl. II/4 ; fig. 5/4) ⁷⁵. Formulele bicrome sau tricrome comportă în aceeași măsură o speculație figurativă pentru variația liniilor de culoare, dirijată cu rigoare prin „alternarea funcției structurale sau decorative a culorilor liniare între banda motivelor și interspațiu” în raport cu culoarea întinsă a „fondului de pictură” : culorile liniare redau structura decorului și păstrează sau suplinesc funcția decorativă a culorilor pe banda motivelor sau în interspațiu.

⁶⁷ Ibidem, p. 16, 19, pl. 4/10, 12 ; 5/2 ; A. Nițu, op. cit., p. 141—142, fig. 9/7—8 ; 10/6.

⁶⁸ R. Vulpe, *Izvoare*, București, 1957, pl. VI/2.

⁶⁹ A. Nițu, în *CI*, IX—X, 1978—1979, p. 131, 136, 142, fig. 10/1, 7 ; XI, 1980, p. 150, fig. 7/6 ; 9/5 ; 10/5.

⁷⁰ Idem, în *CI*, IX—X, 1978—1979, p. 141—142, fig. 10/3, 5 ; 11/5.

⁷¹ Vl. Dumitrescu, *Arta culturii Cucuteni*, București, 1979, p. 41, fig. 120 stînga.

⁷² Idem, *Hăbășești*, p. 326, pl. 79/11 ; A. Crișmaru, op. cit., p. 86, fig. 48/2, 4 ; A. Nițu, op. cit., p. 142, fig. 11/4.

⁷³ A. Nițu, în *CI*, IX—X, 1978—1979, p. 142, fig. 11/2 ; XI, 1980, p. 146, fig. 4/3.

⁷⁴ Idem, în *CI*, IX—X, 1978—1979, p. 143, fig. 6/2 ; A. Crișmaru, op. cit., p. 86, fig. 49/2.

⁷⁵ A. Nițu, op. cit., p. 144, fig. 6/7 ; 11/7.

În pictura bicromă cu „negru sau brun pe alb” (fig. 5/2—3, 5), fiecare din cele două culori liniare o elimină pe cealaltă, dar îi suplinește funcția structurală și picturală; în pictura cu „negru pe brun” (fig. 5/1), culoarea neagră își asumă singură funcția structurală sau decorativă și exclude culoarea albă din interspațiu. Dacă raportăm aceste aspecte decorative pictate cu culori liniare la aspectele decorului tricrom clasic (fig. 2/3—4, 7—8; 4/1—2), se observă că liniile brune pe fond alb (fig. 5/3) delimitează buclele secționate ale spiralelor și înlocuiesc conturul lor negru, pentru a indica culoarea brună a interspațiului, care poate fi păstrată și sub forma hașurării intervalelor, pentru claritatea decorului. Pentru decorul în zigzag cu laturile multiplicat (fig. 5/2), liniile marginale ale benzilor suplinesc deopotrivă conturul negru și culoarea brună din interspațiu, iar linia mediană păstrează nervura brună-roșie a benzilor; liniile transversale reproduc hașurarea liniilor negre, dar în funcție de culoarea brună a interspațiului. Liniile negre pe fond alb (fig. 5/5—7) constituie o variantă inevitabilă pentru variația acestor aspecte bicrome, dar ele nu mai pot suplini culoarea brună a interspațiului, indicat numai prin hașurile negre încrucișate, nici culoarea brună-roșie a nervurii mediane pe benzile motivelor, redată tot printr-o linie neagră sau printr-o bandă liniară neagră. Liniile negre pe fond brun (fig. 5/1) delimitează benzile zigzagului cu laturi multiplicat și decorează cu o linie longitudinală intervalele, păstrând culoarea neagră a conturului și a hașurilor interspațiului.

Aceste procedee ale aspectelor decorului bicrom devin clare prin procedeele aspectelor decorului tricrom. Variantele picturii tricrome cu „negru și roșu sau cu brun și negru pe alb” introduc liniile de culoare roșie în decorul cu linii negre (pl. II/1; fig. 4/8) sau liniile de culoare neagră în decorul cu linii brune (pl. II/4; fig. 5/4), în ambele cazuri culoarea roșie sau neagră păstrând funcția ei structurală sau picturală. În decorul cu linii negre, culoarea roșie trasează nervura mediană pe benzile zigzagului, păstrând factura clasică a motivelor (pl. II/1), sau hașurează cu o linie longitudinală intervalele libere sau hașurate cu linii transversale negre, păstrând culoarea brună a interspațiului (pl. II/1), sau hașurează intervalele cu linii transversale, înlocuind liniile transversale negre și păstrând culoarea brună a interspațiului (fig. 4/8). În decorul cu linii brune (pl. II/4; fig. 5/4), culoarea neagră hașurează intervalele cu linii transversale, păstrând funcția lor decorativă, în timp ce culoarea brună a interspațiului este suplinită de contururile motivelor sau este păstrată de linia longitudinală din intervale.

Formulele picturale aplicate prin procedeele decorative ale aspectelor decorului liniar bicrom sau tricrom au aparența căutării unor formule stilistice noi în cadrul categoriilor ceramicii tricrome de stil A. Regula, care dirijează jocul liniilor de culoare între banda liniară a motivelor și hașurarea interspațiului, poate constitui de fapt procedeul lor formativ și anunță modul de a proceda al grupelor de stil AB. Culoarea liniară este mai aproape de ritmul mișcării liniilor și spațiilor decorului. Acest fapt explică și introducerea culorii liniare în aspectele decorului cu culori întinse ale celor două categorii tricrome, fie una sau două nervuri roșii pe banda albă a motivelor, care atenuează monotonia și inerția benzii late și susțin mișcarea sinuoasă a conturilor negre, fie arabescul liniar al culorii albe, brune sau negre în interspațiu, care lasă fondul alb sau brun să transpară și să participe la policromia zonei

decorate și permite culorii liniare a interspațiului să amplifice mișcarea decorului și a spațiului.

Formulele stilistice ale categoriilor ceramicii tricrome arată că aspectele lor decorative nu sînt atît de uniforme și monotone, cum se afirmă de obicei. Această impresie fugară, produsă de aspectele clasice cu culori întinse, are altă rațiune, ea exprimă caracterul fazei clasice a stilului. Diversitatea aspectelor și a procedeeilor lor decorative comportă destule elemente de reper, sub raportul structurii motivelor, al tratării interspațiului și al rolului culorii negre, pentru formulele stilistice ale primelor două grupe de stil AB. Dacă „stilul de tranziție AB” explică, după concepția lui H. Schmidt, trecerea decorului pictat de la stilul A la stilul B, atunci procedeele și aspectele decorative ale primelor grupe de stil AB trebuie să fie ancorate organic în procedeele și aspectele decorative ale ceramicii tricrome de stil A, confirmînd analiza pătrunzătoare a lui H. Schmidt. De aceea este necesar să se considere acele elemente de reper oferite de aspectele celor două categorii tricrome cu culori întinse sau liniare de stil A și care se vor regăsi în aspectele decorative ale primelor două grupe de stil AB, dar în contextul altor formule stilistice și altor procedee decorative: cele „două fonduri de pictură” alb sau brun; cele trei culori, albă, brună și neagră, și asocierea lor în formule binare; decor cu „benzi negative albe libere sau cu nervuri roșii”; „benzi liniare negre sau brune pe benzile negative albe”; interspațiu cu negru întins sau liniar; procedeu „suplînirii culorii întinse a interspațiului prin conturul benzilor”; continuitatea motivelor și chiar a aspectelor decorului; permanența regulilor stilistice ale variației aspectelor și procedeeilor decorative. Elementele de reper ale stilului A nu servesc ca elemente de raport, prin simpla lor selectare și combinare, pentru constituirea formulelor stilistice ale grupelor de stil AB. Elementele comune celor două stiluri rezultă din procedeele decorative determinate de procedeu formativ al unor formule stilistice diferite. Aceste elemente comune se explică prin faptul că cele două categorii ale ceramicii tricrome au oferit primelor două grupe de stil AB modelele pentru crearea unor formule stilistice proprii, al căror procedeu formativ determină procedeele aspectelor decorative în funcție de regulile stilistice generale ale decorului. Procedeele decorative instituie aceste reguli, prin modalitățile mereu înnoite ale aplicării lor la aspectele schimbătoare ale decorului.

Elementele reperate în procedeele și aspectele decorative ale stilului A rezultă din aplicarea acestor reguli și devin la rîndul lor reguli aplicate prin procedeele aspectelor decorative ale grupelor de stil AB. Regula generală a „alternării tehnicii negative și pozitive a decorului” aplicată tratării culorii în pictura tricromă de stil A determină „alternarea tehnicii negative sau pozitive a culorii pe banda motivelor”, care explică „alternarea benzilor libere și a benzilor cu nervură mediană (pl. II/2, 4; fig. 2/8—9) sau cu benzi liniare de culoare (fig. 5/5, 7)” și „alternarea benzii negative albe și a benzii libere cu alb întins pozitiv” (fig. 4/1, 4). Regula „alternării culorii întinse sau liniare” este aplicată culorii proprii interspațiului, prin hașurarea intervalelor cu linii brune sau albe (pl. I/1—2; fig. 2/1—2; 3—4), sau culorii negre care umple intervalele (fig. 4/7), dar ea este aplicată și pe banda motivelor, prin benzile liniare de culoare brună sau neagră (pl. II/4; fig. 5/5—7). Regula „variației numărului culorilor și a schimbării funcției lor decorative” determină „alternarea celor două fonduri de pictură”, brun sau alb, în pictura

tricromă cu culori întinse (pl. I/1 ; II/2) și în pictura bicromă cu culori liniare (fig. 5), dar totodată ea explică „alternarea benzilor liniare brune sau negre” în pictura bicromă sau tricromă cu culori liniare (pl. II/4 ; fig. 4/8 ; 5/2) sau „alternarea benzilor liniare cu nervură roșie sau neagră” (pl. II/1 ; fig. 5/6).

În aspectele exemplificate, se observă ușor că procedeele decorative combină regulile stilistice pentru realizarea aspectelor decorului, dar ele le aplică în cadrul formulelor picturale create de formulele stilistice ale ceramicii tricrome de stil A. Procedeele decorative pleacă de la reguli stabilite anterior, descifrate în aspectele precedente ale decorului, și determină reguli noi, descifrate la rândul lor de procedeele aspectelor decorative ulterioare. Dar tot atât de ușor se observă că unele procedee decorative introduc o inovație în interpretarea modalităților de aplicare a regulilor la aspectele decorului și recurg la un procedeu *ad-hoc*, care devine *procedeul formativ* pentru crearea formulelor stilistice.

Dacă se vorbește de existența și realitatea regulilor stilistice generale ale decorului, trebuie găsită rațiunea și modalitatea formării lor. Aceste reguli se pot descifra și formula, dacă considerăm decorul ceramic în întreaga lui desfășurare, dar hotărâtoare pentru constituirea stilului ceramicii cucuteniene au fost primele etape, de la decorul adâncit precucutenian la decorul pictat de stil A. Etapele următoare au căutat cu deosebire modalitățile aplicării regulilor și procedeele pentru schimbarea stilului de la o fază la alta. În felul acesta, regulile stilistice pot fi definite prin caracterul lor general și constant. Ele au fost create treptat și diversificate continuu ca modalități de aplicare de-a lungul etapelor stilistice. Regula generală a „alternării tehnicii negative sau pozitive” corespunde concepției inițiale a decorului, cu motive în benzi negative rezervate prin tratarea pozitivă a interspațiului, și a fost aplicată pentru realizarea decorului cu linii adâncite și caneluri al ceramicii precucuteniene. Regula „alternării culorii liniare sau întinse” devine inevitabilă în pictura bicromă cu „alb liniar sau întins pe roșu” a ceramicii protocucuteniene și cucuteniene (fig. 1/1—2). Regula generală, așa cum poate fi formulată acum, a „variației numărului culorilor și a schimbării funcției lor decorative” s-a format în două etape: „variația numărului culorilor” a fost necesită de evoluția picturii ceramice de la pictura bicromă cu „alb întins pe roșu” (fig. 1/2) la pictura tricromă cu „alb și negru pe brun” (pl. I/1) ; „schimbarea funcției decorative a culorilor” a fost necesită de evoluția decorului tricrom, de la decorul cu „benzi negative pe fond brun” (pl. I/1) la decorul cu „benzi negative pe fond alb” (pl. II/2, 4). Categoria tricromă pe „fond alb” nu putea fi creată decât prin procedeul „schimbării funcției decorative între culoarea interspațiului și fondul de pictură” în raport cu categoria tricromă pe „fond brun”. Acest procedeu este procedeul formativ al formulei finale a stilului A. Inversarea fondului de pictură a introdus regula constantă a „alternării celor două fonduri de pictură” alb sau brun (pl. I—II). Speciile decorative diversificate în cadrul ceramicii tricrome introduc modalități noi de aplicare a acestor reguli, dar prin intermediul unor procedee de caracter formativ. Specia cu interspațiul de culoare neagră pe fond alb poate determina „înlocuirea culorii interspațiului prin culoarea neagră etalată” (fig. 4/5—7), ca aplicare a regulii „alternării culorii liniare sau întinse”, plecând de la aspectul cu interspațiul brun decorat cu linii negre

(fig. 4/4), dar prin procedeul „extinderii culorii negre a conturului motivelor în intervale” (fig. 4/7). Specia cu decor liniar, cu deosebire pe fond alb, introduce „alternarea benzilor libere și a benzilor liniare de culoare” (fig. 5), ca aplicare a regulii „alternării tehnicii negative sau pozitive a motivelor” și a regulii „schimbării funcției decorative a culorilor”, dar această schimbare a funcției culorilor s-a făcut prin „suplinirea culorii interspațiului prin conturul motivelor” (pl. II/4 : comp. cele două zone decorative), ca procedeul sugerat sau determinat de structura liniară a decorului. Aceste procedee sînt procedeele formative ale formulelor picturale ale categoriilor ceramicii de stil A și inițiază regula constantă a „alternării formulelor picturale binare, bicrome și tricrome, cu culori întinse sau liniare” a grupelor ceramicii de stil AB și B.

După cum caracterul „ceramicii albe” definit de H. Schmidt pentru categoria tricromă pe „fond alb” din faza A3 trebuie extins pînă la apariția ei la începutul fazei A2, pentru a defini perioada Cucuteni A⁷⁶, la fel definiția stilului A în funcție de „ceramica tricromă” trebuie extinsă asupra „ceramicii bicrome” precucuteniene și protocucuteniene, care precede ceramica tricromă pe fond brun și constituie etapele ei de formare, așa cum a conceput și formulat H. Schmidt pentru ceramica bicromă cu „alb pe roșu” de la Cucuteni⁷⁷. Definiția „ceramicii albe” în sensul lui H. Schmidt constituie formula sintetică a categoriei „tricrome pe fond alb”. Ea poate fi emendată prin extinderea sensului ei ca „ceramica pictată cu culoare albă”, pentru a cuprinde toate funcțiile culorii albe pe ceramica bicromă și tricromă pe „fond brun” din faza Precucuteni III pînă în faza Cucuteni A2, și poate deveni formula sintetică a picturii ceramice a stilului A. Formula stilistică a categoriilor ceramicii tricrome poate fi definită ca formulă decorativă, prin valorile decorative ale tratării culorilor în aspectele decorului. H. Frankfort a formulat primul tendința creșterii „rolului decorativ al fondului de pictură” ca principiu al tranziției decorului de la stilul A la stilul B, prin efectul decorativ produs de culoarea liniară a interspațiului pe fondul de pictură⁷⁸. Pe cele două categorii tricrome, culoarea liniară albă, brună sau neagră nu vizează direct și exclusiv valoarea „efectului decorativ al fundalului” (fondul de pictură alb sau brun animat prin liniile brune sau albe, sau culoarea brună a interspațiului decorat cu linii negre), ci acea „valoare decorativă a interspațiului” prin arabescul liniilor de culoare. Culoarea liniară a interspațiului în decorul cu culori întinse pe fundal și pe banda motivelor continuă tratarea interspațiului cu linii adîncite sau pictate cu culoare albă pe ceramica cu decor adîncit sau bicrom de origine precucuteniană, care durează paralel cu ceramica tricromă a fazelor A2—A3. Liniile gravate sau pictate ale interspațiului constituie tehnica pozitivă pentru rezervarea „benzii negative a motivelor”. Liniile de culoare albă sau brună pe fondul de pictură al ceramicii tricrome asigură nu atît efectul decorativ al intervalelor interspațiului, cît diferențierea acestora pentru scoaterea în evidență a benzilor cu culoare întinsă ale motivelor decorului. „Valoarea decorativă a benzilor cu culoare întinsă” definește formula stilistică a ceramicii tricrome ca formulă decorativă. Cu-

⁷⁶ *Ibidem*, p. 136 ; *Idem*, în *SC-Sf. Gheorghe*, 1973, p. 67.

⁷⁷ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 22, pl. titlului nr. 1 (*Voraussetzung, Entwicklungsstadium für die polychrome Technik*).

⁷⁸ H. Frankfort, *op. cit.*, p. 19—20.

loarea întinsă în interspațiu este în acord cu culoarea întinsă a benzilor decorului. Valoarea decorativă a culorilor în aspectele decorului stă în acordul funcției culorilor întinse, care determină „valoarea picturală a decorului“, ca expresie a fazei clasice a decorului, și definește caracterul ceramicii tricrome de stil A ca *grupă de coloratură* în evoluția decorului pictat.

3. GRUPELE CERAMICE DE STIL AB

Pictorii olari ai stilului A sînt cei care au operat schimbarea stilului, creînd formulele stilistice ale *grupelor* α — β , primele două grupe ale stilului AB. Ei cunoșteau modul de a inova procedee formative pentru noi formule stilistice și modurile de a le aplica prin procedee decorative pentru a depăși aspectele decorative ale stilului A, tordeauna în funcție de aceleași reguli generale ale decorului. Ei au plecat de la modelele oferite de aspectele clasice ale celor două categorii tricrome pe „fond alb“ și pe „fond brun“, ale căror formule unitare și inverse puteau duce prin simetrie la două formule opuse, dar tot atît de apropiate și inverse între ele ca și modelele. Deci, aceste două formule pot fi cuprinse în aceeași *grupă* α și corespund celor două subgrupe ale ei, așa cum a observat și procedat H. Schmidt⁷⁹:

Subgrupa α_1 — „pictură tricromă cu negru și roșu pe fond alb“ (fig. 6/1—3; 9/1 zona sup.); motive cu „benzi liniare roșii“; interspațiu cu negru întins;

Subgrupa α_2 — „pictură tricromă cu negru și alb pe fond brun“ (pl. II/3; fig. 6/4); motive cu „benzi liniare albe“; interspațiu cu negru întins;

Formula picturală *sintetică* poate fi definită și precizată după H. Schmidt, ca „ceramică albă cu pictură policromă veche“.

Efectul lor decorativ este același, prin alternarea dungilor roșii și albe pe banda motivelor, și numai analiza procedeelelor picturale poate distinge, dacă liniile roșii sînt pictate pe banda albă, în prima subgrupă, sau liniile albe sînt pictate pe banda brună, în a doua subgrupă (pl. II/3). Cele două categorii tricrome au servit paralel ca *model* pentru cele două subgrupe, dar totodată ele au servit reciproc ca termen de polarizare prin *divergență*, pentru ca fiecare din formulele subgrupelor să evite asemănarea cu cealaltă categorie. Dar în același timp formulele celor două subgrupe trebuiau să evite asemănarea cu aspectele și procedeele speciilor decorative ale celor două categorii tricrome, cu atît mai mult cu cît ele ofereau puncte de referință pentru aspectele și procedeul formativ al celor două subgrupe. Procedeul formativ al subgrupelor α_1 — α_2 nu putea repeta procedeul inversării fondului de pictură, prin „schimbarea funcției decorative între culoarea interspațiului și fondul de pictură“, ca în cele două categorii tricrome. Formulele categoriilor tricrome conțineau un dat fix, existența celor două fonduri de pictură, care nu puteau fi schimbate, căci repetarea procedeeului constituia un cerc vîrtos și ducea inevitabil de la o categorie la cealaltă. Cele două fonduri de pictură ale ceramicii tricrome sînt păstrate de formulele celor două subgrupe. Procedeul lor formativ pleacă de la acest dat fundamental și nu putea opera schimbarea funcției decorative decît între celelalte două culori, a conturului și a între-

⁷⁹ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 30—31.

spațiului. Culoarea neagră a conturului putea fi întinsă în interspațiu, ca în specia tricromă cu interspațiul de culoare neagră întinsă, care anula conturul motivelor prin etalarea ei (fig. 4/6). În schimb, culoarea brună sau albă a interspațiului nu putea fi etalată pe banda motivelor, pentru că ea anula culoarea albă sau brună a fondului de pictură. Culoarea interspațiului putea decora banda negativă a motivelor, numai dacă era aplicată în tehnică liniară. Pentru culoarea brună, specia cu decor liniar tricrom oferea un precedent prin banda trilineară de culoare brună (nervura mediană a motivelor flancată de liniile conturului), dar în care liniile conturului suplineau culoarea brună întinsă și dispărută din interspațiu din cauza structurii liniare a decorului (pl. II/4). Acest precedent putea fi convertit și integrat *procedului formativ al subgrupe* α_1 , prin combinarea celor două reguli ale tratării culorii: „schimbarea funcției decorative și a tehnicii între culoarea interspațiului și conturul motivelor”. Schimbarea funcției decorative este condiționată de *schimbarea tehnicii culorilor*. Tehnica culorii adoptă tehnica culorii înlocuite, negrul întins în interspațiu a înlocuit brunul întins, brunul liniar a înlocuit negrul liniar al conturului. Pe banda negativă liniile brune ale conturului întâlneau nervura mediană roșie a motivelor categoriei tricrome și asocierea lor decorează automat cu o „bandă trilineară roșie” banda rezervată cu negru întins pe fondul alb, ca modalitate a regulii „alternării tehnicii negative și pozitive a motivelor”. Regula „alternării tehnicii întinse sau liniare a culorii”, aplicată de ceramica tricromă în interspațiu, este acum repartizată între interspațiu și banda motivelor și subordonată schimbării funcției decorative a culorilor, ea devine procedeu obligator, condiționat de procedeu formativ al formulei stilistice a subgrupe α_1 .

Banda motivelor păstrează conturile, ca în categoria tricromă de stil A, deși pe fragmentul de la Cucuteni ea rămâne rezervată numai prin culoarea neagră a interspațiului⁸⁰, ca în specia cu negru întins în interspațiu (fig. 4/6), deoarece pe aceste două fragmente banda prezintă numai nervura mediană roșie a categoriei tricrome. Prezența izolată a acestei nervuri mediane într-un decor creat de grupa α pe fragmentul de la Cucuteni i-a sugerat lui H. Schmidt posibilitatea derivării „benzii liniare roșii” a subgrupe α_1 prin procedeu original al categoriei tricrome. Nervura mediană roșie este păstrată între conturile negre sau brune în decorul liniar tricrom (pl. II/1, 4), încît identitatea și originea ei sînt evidente, însă asocierea ei cu liniile negre sau brune ale conturilor este condiționată de anularea sau înlocuirea culorii întinse a interspațiului prin liniile brune, care a sugerat procedeu aplicat categoriei tricrome clasice pentru formarea formulei stilistice a subgrupe α_1 . Nervura roșie izolată pe fragmentul de la Cucuteni este totodată nervura mediană a benzii liniare roșii a subgrupe α_1 , creată prin procedeu formativ al formulei ei stilistice. Chiar dacă pe ceramica tricromă de la *Drăgușeni-Săveni* benzile au frecvent două nervuri roșii, nici acest precedent decorativ nu poate explica procesul simetric al creației celor două subgrupe α_1 — α_2 prin tratarea interspațiului cu negru întins pe fondul de pictură alb sau brun și formarea benzilor liniare roșii sau albe pe banda motivelor.

În sens absolut subgrupa α_1 reprezintă prima formulă concepută pentru stilul AB și ea a servit ca termen de polarizare prin *convergență* pentru per-

⁸⁰ *Ibidem*, p. 30, pl. 13/1.

fectarea formulei stilistice a *subgrupe* $\alpha 2$. Procedul ei formativ este simetric, culoarea neagră întinsă în interspațiu rezervă banda negativă a motivelor pe fondul brun de pictură și culoarea albă a interspațiului înlocuiește conturul negru al benzilor brune, pe care le decorează direct cu o „bandă liniară albă”, după exemplul linii or roșii pozitive ale *subgrupe* $\alpha 1$. În ultimă analiză, „schimbarea funcției decorative și a tehnicii culorilor” ca procedeu formativ în raport cu categoria tricromă pe fond brun s-a făcut direct între *interspațiu și banda liniară a motivelor* în raport cu *subgrupa* $\alpha 1$. Analiza lui H. Schmidt⁸¹ precizează exact raportul invers al celor două *culori de pictat*, „benzi liniare roșii pe alb” în *subgrupa* $\alpha 1$ și „benzi liniare albe pe brun” în *subgrupa* $\alpha 2$. Pentru că acest procedeu decorativ nu avea nici un antecedent pe ceramica tricromă, el trimite în mod formal la procedul pictural al hașurării interspațiului cu linii albe pe ceramica tricromă pe fond brun (fig. 2/7). În realitate, tehnica liniară a culorii roșii sau albe nu este luată din tratarea interspațiului pe ceramica tricromă, pentru că interspațiul cu negru etalat al *subgrupelor* $\alpha 1$ — $\alpha 2$ arată că modelul oferit de cele două categorii ale ceramicii tricrome a fost aspectul lor cu culoare brună sau albă etalată în interspațiu și transpusă apoi în benzi liniare roșii sau albe prin procedul formativ al celor două *subgrupe*. Apariția unor intervale hașurate în interspațiu în ambele *subgrupe* poate constitui o simplă contaminare cu procedul corespunzător al *grupe* β , repetat și în *grupele* γ — δ , și nu necesită constituirea unei *subgrupe* noi alături de *subgrupa* $\alpha 2$ ⁸².

Formulele stilistice ale *subgrupelor* $\alpha 1$ — $\alpha 2$ sînt uniforme, o singură variantă picturală cu o singură variantă decorativă cu negru întins în interspațiu (grafic II, var. 1—2). Acoperirea interspațiului cu culoare neagră etalată constituie o inovație decisivă pentru schimbarea aspectului pictural al ceramicii tricrome de stil A. De asemenea, trecerea culorii brune sau albe ca „bandă liniară roșie sau albă” pe banda negativă a motivelor determină caracterul decisiv al aspectelor decorului ceramicii de stil AB. Aspectele decorative, sub raportul motivelor și compoziției, sînt însă destul de variate și transpun în stilul celor două *subgrupe* aspectele decorative ale ceramicii tricrome, ca „cercurile alternînd cu ove” (fig. 6/3)⁸³ și chiar „ghirlandele” atît de caracteristice paharelor (fig. 6/4)⁸⁴, dar apar și aspecte noi, ca „metopele cu ove opuse la colțuri” (fig. 6/2 ; 9/1 zona gîtului)⁸⁵. Prin continuarea aspectelor și procedeele decorative ale ceramicii tricrome, *grupa* α rămîne, prin masivitatea culorii negre întinse în interspațiu, foarte aproape de factura și efectul aspectelor decorative pictate cu culori întinse ale ceramicii de stil A. Singura schimbare o aduc benzile liniare de culoare, care asigură efectul policrom al decorului și înlocuiesc mișcarea conturului motivelor. „Banda liniară roșie” a *subgrupe* $\alpha 1$ constituie „elementul stilistic dominant”, spune H.

⁸¹ *Ibidem*, p. 31, pl. 5/6.

⁸² *Ibidem*, pl. 13/1 ; Vl. Dumitrescu, în *Dacia*, IX—X, 1941—1944, p. 49, pl. I/10.

⁸³ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 31, pl. 13/4.

⁸⁴ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 48, pl. I/3 ; A. Crișmaru, *op. cit.*, p. 83, fig. 45/3 (pahar cu „ghirlande” de stil A pe fond brun) ; 72/11 (fragment de amforă cu decor de stil $\alpha 2$).

⁸⁵ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 31, pl. 13/1 ; A. Crișmaru, *op. cit.*, p. 106, fig. 73/1 ; M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, p. 168, fig. 6.

Schmidt⁸⁶. Calitățile tehnice ale pastei și picturii sînt inferioare acelorale ceramicii de stil A.

Formula picturală *sintetică* în definiția lui H. Schmidt corespunde perfect formulei stilistice a subgrupeii $\alpha 1$: „ceramică albă cu pictură policromă”⁸⁷. Acest caracter va fi manifestat și de alte grupe în etapele următoare. De aceea formula picturală a subgrupeii $\alpha 1$, creată la începutul stilului AB, poate fi precizată ca „ceramică albă cu pictură policromă veche”, în spiritul formulărilor lui H. Schmidt. Formula *decorativă* implicată ca valori decorative în formulele stilistice și picturale cuprinde ambele subgrupe, prin aspectele lor uniforme și simetrice. În raport cu formula decorativă a ceramicii tricrome de stil A, formula grupeii α păstrează valoarea picturală a culorilor întinse, albul și brunul pe fondul de pictură și negrul în interspațiu, dar realizează efectul policrom al decorului prin „benzile liniare de culoare”. Formula decorativă se definește prin „efectul policrom al benzilor liniare de culoare pe fundalul negru al interspațiului” și definește grupa α ca primă *grupă de coloratură* și ca model pentru formulele decorative și grupele de coloratură ale stilului AB.

Formulele stilistice ale subgrupelor $\alpha 1$ — $\alpha 2$ și procedeele lor formative au inaugurat stilul AB prin inovații definitive pentru evoluția stilului AB, pentru că ele au fost preluate de grupele următoare în cadrul procedeelelor formative ale formulelor lor stilistice: cele două *fonduri de pictură*, tratarea *interspațiului cu negru întins*, *benzile liniare de culoare* ale decorului.

*

În comparație cu varietatea aspectelor ceramicii tricrome de stil A, o singură grupă și o singură formulă stilistică, chiar inversată, nu era suficientă pentru prima etapă a noului stil, faza AB1. Ceramica de stil A realizase cea alternanță a aspectelor decorative pictate cu culori întinse sau liniare și a formulelor binare cu pictură bicromă sau tricromă. Această dublă alternanță putea fi preluată de altă grupă în cadrul formulei ei stilistice și aplicată prin procedeele ei decorative. Grupa α a servit ca primă experiență, ea constituie un proces sintetic, care trebuia lărgit printr-un proces analitic. O formulă mai liberă ca procedee decorative, care să permită o variație a formei aceluiași motive și a modurilor lor de combinare, este introdusă de cele două subgrupe ale grupeii β , definite de H. Schmidt după ceramica descoperită în săpăturile sale la Cucuteni, dar care nu conținea decît variantele picturale de culoare neagră ale celor două subgrupe $\beta 1$ — $\beta 2$ (fig. 7/1—4, 7—8 ; 9/5)⁸⁸. Determinarea variantei de culoare roșie de cele două subgrupe, $\beta 1a$ — $\beta 2a$ (fig. 8 ; 9/2—4)⁸⁹, în săpăturile recente de la Cucuteni și în așezările din nordul Moldovei sau de pe Nistru, amplifică și dublează definiția formulelor lor stilistice :

Subgrupa $\beta 1$ — $\beta 1a$ — „pictură cu trei culori în două variante de pictură bicromă, cu negru sau cu roșu pe alb” (fig. 7—8) ;

Subgrupa $\beta 2$ — $\beta 2a$ — „pictură cu trei culori în două variante de pictură bicromă, cu alb pe negru sau pe roșu” (fig. 9/4—5) ;

⁸⁶ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 30.

⁸⁷ *Ibidem*.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 31—33, pl. 13/6 ; 14/2—4 ; 15/4, 6 ; 16/3.

⁸⁹ A. Crișanaru, *op. cit.*, p. 93—95, 101, fig. 62 ; 64/1, 4 ; 69/1 ; N. M. Vinogradova, în S.A. 1972, 1, p. 36 urm., fig. 5/4.

Formula picturală *sintetică* a fiecărei subgrupe este definită de H. Schmidt în funcție de varianta picturală cu negru: „ceramică albă cu pictură neagră veche” pentru subgrupa $\beta 1$; „pictură albă” pentru subgrupa $\beta 2$.

În toate stațiunile, variantele picturale pe fond alb ale subgrupeii $\beta 1$ predomină față de variantele picturale pe fond negru sau roșu ale subgrupeii $\beta 2$. În cadrul fiecăreia din cele două variante picturale ale primei subgrupe, $\beta 1$ — $\beta 1a$, se diferențiază paralel patru *variante decorative* (var. 3—5, 6—8). Analiza formării lor se poate deci limita la variantele decorative ale picturii bicrome cu negru (var. 3—5).

Formula stilistică a subgrupeii $\beta 1$ este o formulă binară, dar cu două variante de pictură bicromă în cadrul unei picturi cu trei culori, prin repartizarea celor două culori de pictat, negrul și roșul, în raport cu fondul alb de pictură. Procedeu formativ al formulei acestei subgrupe a adoptat datele realizate de formula subgrupeii $\alpha 1$: cele trei culori, fondul alb de pictură, benzile liniare de culoare și interspațiul cu negru întins, dar pentru a le elabora în cadrul unei formule noi printr-un procedeu formativ propriu. Subgrupa $\alpha 1$ constituie deci un termen de polarizare pentru formula stilistică a subgrupeii $\beta 1$. Procedeu ei formativ pleacă tot de la *modelul* categoriei tricrome pe fond alb, dar cu benzi libere, medii, înguste sau foarte înguste și fără alb pozitiv, rezervate prin culoarea întinsă sau liniară a interspațiului. Procedeu formativ coboară de la nivelul variantelor picturale la nivelul variantelor decorative și se diversifică, prin modalitățile de polarizare, în cadrul variantelor decorative, cu deosebire sub raportul tratării interspațiului și al rolului culorii negre. Varianta decorativă principală (var. 4—4'), care definește caracterul fundamental al formulei subgrupeii $\beta 1$, ca proces paralel cu subgrupa $\alpha 1$, este reprezentată de aspectele decorative cu „benzi medii sau înguste libere” (fig. 7/1, 6)⁹⁰ sau acoperite cu „benzi liniare negre” (fig. 7/8—10)⁹¹, dar rezervate cu *culoare neagră întinsă în interspațiu*. Ambele aspecte s-au format după modelul categoriei tricrome pe fond alb, prin rezervarea benzii motivelor pe fondul de pictură, dar printr-un dublu procedeu de polarizare față de subgrupa $\alpha 1$, prin *divergență* sub raportul benzii libere a motivelor, sau prin *convergență* sub raportul tratării interspațiului cu negru întins și al benzilor liniare pozitive pe benzile negative. Procedeu convergenței nu poate explica prin el însuși schimbarea culorii necesită de înlocuirea „benzilor liniare roșii” ale subgrupeii $\alpha 1$ prin „benzile liniare negre” ale subgrupeii $\beta 1$. „Benzile liniare albe” a'e subgrupeii $\alpha 2$ au înlocuit „benzile liniare roșii” ale subgrupeii $\alpha 1$ prin procedeu ei formativ, care implica „schimbarea funcției decorative a culorilor”, posibilă în cadrul unei picturi tricrome, dar nu al unei picturi bicrome. Identitatea aspectelor decorative ale variantei cu „benzi liniare negre” și a aspectelor cu „benzi liniare roșii” ale subgrupeii $\alpha 1$ arată că *procedeu formativ* al acestei variante decorative a recurs direct la „transpunerea stilistică” a aspectelor subgrupeii $\alpha 1$ și chiar a „ghirlandelor” subgrupeii $\alpha 2$ în stilul picturii bicrome a subgrupeii $\beta 1$ (fig. 6/3—4; 7/2, 9). Procedeu „transpunerii stilistice” a benzilor liniare negre s-a produs în cadrul convergenței procesului de formare a subgrupeii $\beta 1$ cu subgrupa $\alpha 1$ și constituie o modalitate a procedeelor polarizării acestei subgrupe. Procedeu „trans-

⁹⁰ H. Schmidt, *op. cit.*, pl. 15/6; H. și Vl. Dumitrescu, *Săpăturile de la Traian-Dealul Fintinilor*, în *MCA*, 6, 1959, fig. 7/1.

⁹¹ H. Schmidt, *op. cit.*, pl. 13/6; A. Crășmaru, *op. cit.*, p. 96, 105, fig. 66/5; 72/3.

punerii stilistice“ este sugerat în analiza lui H. Schmidt exact pentru decorul cu „cercuri cu bandă liniară neagră“, dar în cadrul variantei decorative cu culoare neagră resorbită în interspațiu: cercurile cu „benzi liniare roșii“ ale subgrupeii $\alpha 1$ apar în subgrupa $\beta 1$ în forma simplă a „benzilor liniare negre“⁹².

Procedul „transpunerii stilistice“ explică și tratamentul culorii negre în interspațiu, a cărei resorbție parțială și treptată este paralelă în ambele subgrupe (fig. 7/2; 9/1 zona gâtului). În subgrupele $\alpha 1$ — $\alpha 2$, resorbția culorii negre în interiorul „ovelor opuse“ în metope, sau între „cercurile“ și „spiralele izolate“ reface în parte conturul motivelor (fig. 7/2). Acoperirea acestor intervale cu linii negre constituie o simplă contaminare cu procedul variantei decorative a subgrupeii $\beta 1$ cu culoare neagră liniară în interspațiu. În subgrupa $\beta 1$, prin „resorbția totală a culorii negre întinse“ se determină o variantă decorativă (var. 3) cu benzi liniare și *interspațiul liber* (fig. 7/3). Prin *procedul ei formativ*, această variantă se diferențiază în raport cu varianta precedentă cu negru întins în interspațiu. Motivele, șiruri de „cercuri“ sau metope cu „ove opuse“, sînt formate de „benzile liniare negre“ pictate direct pe fondul alb de pictură. Liniile marginale, de aceeași grosime sau mai groase, la care este redusă culoarea neagră resorbită în interiorul și la exteriorul motivelor, constituie conturul benzilor rezervate pe fondul de pictură și acoperite cu banda liniară neagră. Benzile negative ale motivelor își recapătă conturul propriu, ele nu mai apar rezervate numai prin culoarea întinsă a interspațiului. În felul acesta este creată factura tipică a motivelor în formă de „bandă liniară neagră cu contur îngroșat“ pentru grupele următoare de stil AB și B.

Subgrupa $\beta 1$ a preferat de asemenea benzile libere foarte înguste ale categoriei tricrome pe fond alb (fig. 3/2) și le-a aplicat aceluiași decor spiralic cu volutele înfășurate „în culbec“, caracteristic pentru această subgrupă (fig. 7/5; 9/1)⁹³. Benzile albe ale spiralelor sau volutelor izolate păstrează capatul umflat al buclilor și sînt rezervate printr-o linie groasă neagră, prelungită din mici triunghiuri dispuse la limita superioară și inferioară a zonei decorative. Aceste triunghiuri, ca niște pete de culoare pe paletă, reprezintă culoarea neagră întinsă în interspațiu, dar resorbită în intervalele dintre motive și înlocuită prin linii negre hașurate. Astfel, regula „alternării culorii întinse sau liniare în interspațiu“ a ceramicii tricrome determină o variantă decorativă cu benzi libere și *interspațiul cu culoare neagră liniară* (var. 5). Liniile negre ale intervalelor cadrează cu liniile negre dintre spirele volutelor.

Dispariția petelor de culoare neagră în interspațiu răstoarnă tehnica motivelor, pentru că creează un decor de *stil liniar pozitiv*, definit de H. Schmidt⁹⁴, și determină ultima variantă decorativă a subgrupeii $\beta 1$, cu motive uniliniare și *interspațiul cu culoare neagră liniară* (var. 5'). Motivele spiralice cu volutele „în culbec“ sau cu volute unghiulare transformate în „romburi imbricate“ (fig. 7/4, 7) sînt constituite de linia neagră pictată pozitiv pe fondul alb. Liniile negre ale interspațiului sînt în acord cu factura motivelor uniliniare. Regula „alternării tehnicii negative sau pozitive a motivelor“ prin benzile negative libere sau acoperite cu benzi liniare pozitive, aplicată în fiecare din variantele precedente, este înlocuită în această variantă prin tehnica ex-

⁹² H. Schmidt, *op. cit.*, p. 32, pl. 14/3, 5.

⁹³ *Ibidem*, p. 32, pl. 14/1; M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, p. 168, fig. 6; 7/1.

⁹⁴ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 32, 73.

c'usiv pozitivă a motivelor uniliniare, dar evident în opoziție cu benzile negative foarte înguste ale variantei precedente. Când benzile albe ale volutelor, transformate alternativ în „cercuri concentrice“ (fig. 9/1 zona umărului) pierd capătul umflat al buclelor, numai triunghiurile negre indică rezervarea lor ca motive prin liniile negre dintre spire sau cercuri, pictate pozitiv pe fondul alb ca și celelalte linii ale interspațiului. Prin suprimarea acestor triunghiuri, culoarea neagră întinsă dispare, ea nu mai rezervă banda albă a motivelor, care apar formate direct de liniile negre ale volutelor sau cercurilor. Această schimbare a tehnicii motivelor comportă schimbarea funcției decorative a culorii negre, implicată însă în celelalte variante decorative prin benzile liniare negre. *Procedeul formativ* al variantei cu decor uniliar constă în „schimbarea tehnicii culorii negre a interspațiului și schimbarea tehnicii și funcției culorii negre a motivelor“. Regula „alternării tehnicii negative sau pozitive a motivelor“ este acum repartizată între variantele decorative, constituind încă o modalitate de divergență între ele, ca și modalitățile tratării interspațiului. Decorul liniar pozitiv este creat în cadrul aspectelor decorative ale subgrupeii $\beta 1$, plecând de la formula stilistică și procedeele formative ale celorlalte variante decorative.

Procedeele aspectelor decorative, indicate atât în cadrul fiecărei variante decorative cât și în ansamblul lor, arată că aceste variante constituie un proces global sub raportul formării lor în cadrul subgrupeii $\beta 1$ și că procedeele lor formative se constituie și se diversifică, sub raportul modalităților divergenței, convergenței și transpunerii stilistice, în cadrul variantelor decorative. Acest fapt se explică prin caracterul *analitic* al formulei subgrupeii $\beta 1$. Variantele decorative ale variantei picturale de culoare neagră a subgrupeii $\beta 1$ sînt transpuse simetric în varianta picturală de culoare roșie $\beta 1a$, al cărei grafic indică numai aspectele principale ale celor trei variante decorative (var. 6—8). Aspectele decorative ale celor două variante picturale sînt paralele sau diversificate în varianta de culoare roșie (fig. 8—9/2—4).

Aspectele decorului liniar pozitiv sînt, în opoziție cu aspectele încărcate de culoare neagră întinsă a grupelor α — β , o încercare radicală de întoarcere la spiritul dinamic al decorului cucutenian, în raport cu mișcarea conturilor liniare negre ale motivelor, dar printr-o simplificare excesivă a aspectelor decorului. Această tendință este manifestată cu deosebire de „spirală continuă“ cu volutele înfășurate în sens unic sau înfășurate și desfășurate în dublu sens (fig. 7/4). Chiar dacă această încercare a fost reluată paralel, ca aspecte decorative, în cadrul subgrupelor $\delta 1$ — $\delta 2$, ea n-a fost hotărîtoare pentru evoluția stilistică a grupelor de stil AB și B, ci a constituit numai o formulă extremă și caracteristică pentru direcția generală a evoluției decorului și a rămas o formulă paralelă cu încercările celorlalte grupe de stil AB de a păstra complexitatea aspectelor decorului cucutenian. Decorul pozitiv cu motive uniliniare de culoare neagră în subgrupele $\beta 1$ și $\delta 1$, chiar cînd este dublat cu o linie albă în subgrupa $\delta 2$ (fig. 22/3), anulează caracterul esențial al decorului cucutenian, cu motivele în formă de bandă rezervată prin conturul liniar. De aceea, motivele în formă de „bandă liniară neagră cu contur îngroșat“, aplicate unor aspecte decorative prea simple în subgrupa $\beta 1$ (7/3), se vor dovedi mult mai propice pentru mișcarea decorului în grupa γ , care le-a aplicat aspectelor decorului spiralic sau eliptic în cadrul unei picturi cu culori liniare și întinse. La fel, aspectele cu culoare întinsă în

interspațiu ale subgrupeii $\beta 1$, dar cu „motive anexe“ variate (fig. 8—9/2), după exemplul stilului A, sînt mult mai pline de mișcare în comparație cu aspectele fără motive anexe ale grupeii α . Mișcarea decorului nu este numai aceea a conturului motivelor, ci și aceea a formei lor, variația motivelor și mai ales derivația lor unele din altele. Stilul A avea două motive, spirala în S și zigzagul, cu formele lor derivate. Subgrupa $\beta 1$ adoptă decorul spiralic, dar descoperă decorul nou cu „elipse și tangente“ (fig. 9.2), a cărui desfășurare se va împlini în stilul B. Se vede deci că orientarea evoluției decorului este inițiată de inovațiile subgrupeii $\beta 1$. După concepția și expresia lui H. Schmidt, „lupta dintre tehnica negativă și pozitivă a decorului“ a consumat evoluția lui de la stilul A la stilul B⁹⁵. Se înțelege atunci de ce analiza lui asupra subgrupeii $\beta 1$ începe cu descrierea „decorului liniar pozitiv“⁹⁶, al cărui caracter îi apără singular sub raportul aspectelor decorative și al sensului evolutiv, și de ce, în definiția acestei subgrupe, aspectele decorative sînt specificate cu exclusivitate în funcție de tehnica pozitivă a decorului liniar, în timp ce procedeele decorative se referă la caracterul de „ceramică albă“ al celorlalte variante decorative (fondul alb de pictură și tehnica negativă a motivelor), reflectate deopotrivă în formula *sintetică* finală: „ceramică albă cu pictură neagră; pictură neagră veche“⁹⁷.

Procedeele decorative ale subgrupeii $\beta 1$ cuprind tot atîtea inovații transmise, ca formule stilistice, procedee formative și aspecte decorative, grupelor din faza AB2, dintre care s-au însumat definitiv în evoluția stilului AB (grupele γ — δ) sau a stilului B (grupa ϵ): cele *trei variante decorative* în grupele δ și ϵ , varianta cu interspațiul tratat cu negru liniar avînd drept corolar *valoarea decorativă a interspațiului cu linii negre pe fondul de pictură* în grupele γ și δ ; *benzile liniare negre* ale motivelor în cele trei grupe; *spiralele* cu volutele înfășurate „în ghem“ (fig. 8/2), caracteristice grupeii δ ; *decorul eliptic* în cele trei grupe. Formele motivelor, ca spiralele cu buclele pliate (fig. 8/1 zona gurii), transmise și grupeii δ , exprimă caracterul manierist al stilului AB, ca fază stilistică a decorului.

Subgrupa $\beta 2$ — $\beta 2a$ reprezintă încercarea grupeii β de a dubla formula subgrupeii $\beta 1$ — $\beta 1a$ după exemplul subgrupelor $\alpha 1$ — $\alpha 2$, plecînd de la paralelismul celor două variante de pictură bicromă și realizînd o „pictură cu alb pe negru sau pe roșu“ (fig. 9/4—5). Procedeele decorative al variantei cu „fond negru de pictură“ în două nuanțe, negru mat și brun-negru, este explicat de H. Schmidt ca o „încercare a tehnicii“ în raport cu subgrupa $\beta 1$, dar în sensul „înversării fondului alb de pictură și al benzilor liniare negre ale motivelor“⁹⁸, care constituie *procedeele ei formative* și singurul exemplu al reapariției lui în cadrul grupelor de stil AB, rămas deci fără consecințe pentru evoluția picturii ceramice. Puținele fragmente publicate, de la Cucuteni sau din așezările de pe Nistru, nu permit să se definească clar procedeele și aspectele decorative ca motive cu „benzi liniare albe“ pictate în tehnică pozitivă pe fondul de pictură negru sau roșu.

Între ceramica tricromă de stil A și primele două grupe α — β de stil AB, nu se poate intercala nici o altă formulă stilistică. Grupa α rămîne închisă

⁹⁵ *Ibidem*, p. 75.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 32.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 31.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 33, pl. 16/2—3.

în matricea stilistică a ceramicii tricrome de stil A, păstrînd și transmițînd grupelor de stil AB integritatea formulei ei stilistice. Grupa β inițiază o direcție, care va canaliza evoluția decorului de stil AB și B și care străbate sintezele treptate realizate de grupele γ , δ și ε . Această direcție este implicată în „desfășurarea aspectelor decorative”, ca valoare care definește *formula decorativă* a subgrupe $\beta 1$ și o constituie ca *grupă de coloratură*. Ea inițiază acea direcție, care va deveni *linia melodică* a evoluției decorului, acompaniată permanent de grupele de coloratură ale stilului AB și B, și care constituie de fapt formula sintetică a desfășurării grupelor stilistice.

Grupa γ apare după dispariția ceramicii de stil A și constituie *prima sinteză realizată* de stilul AB, prin convergența procedeeleor și aspectelor decorative ale grupelor α — β , refăcînd procedeele formative ale acestor grupe pentru a crea o nouă formulă stilistică. Cu tot caracterul divergent al celor două grupe prezente, fiecare din ele avea un caracter de uniformitate, grupa α prin aspectele stereotipice ale decorului în pictura tricromă a celor două subgrupe $\alpha 1$ — $\alpha 2$, grupa β prin simplitatea picturii bicrome pe fondul alb al subgrupe $\beta 1$. O formulă nouă, care să cuprindă și să depășească ambele grupe, era posibilă prin convergența datelor lor fundamentale: motivele cu contur negru și benzi liniare pozitive și interspațiul cu culoare întinsă sau liniară, ca în subgrupa $\beta 1$, dar integrate în cadrul unei picturi tricrome pe fond brun, ca în subgrupa $\alpha 2$. Alegerea „fondului brun de pictură” al grupe γ devine obligatorie: pe de o parte, fondul alb de pictură și culoarea roșie erau comune subgrupelor $\alpha 1$ și $\beta 1$ și limitau posibilitățile schimburilor de procedee și aspecte decorative între aceste subgrupe; pe de altă parte, fondul brun fixa funcția culorii roșii și totodată funcția celorlalte două culori, negrul și albul, ca *culori de pictat* motivele sau interspațiul, dar rezervînd culorii negre obligația de a trata conturul benzii negative a motivelor. Procedeele aspectelor decorative s-au stabilit în funcție de rolul culorii albe în raport cu culoarea neagră, deopotrivă pentru formarea motivelor sau tratarea interspațiului, dar ca rezultat al procedeeleor formative ale formulelor grupe γ . Formula acestei grupe este o sinteză între subgrupa $\alpha 2$ ca model, pentru a realiza o pictură tricromă, și subgrupa $\beta 1$ ca termen de polarizare, pentru a include și valorifica inovațiile ei. Sinteza grupe γ , realizată în ansamblul celor trei subgrupe $\gamma 1$ — $\gamma 3$, este *parțială* prin excluderea fondului alb de pictură, dar în același timp *unitară* prin procedeele formative ale formulei și prin procedeele aspectelor decorative, încît ele nu permit decît subîmpărțirea grupe γ în variantele picturale corespunzătoare celor trei subgrupe și dublarea simetrică a variantei picturale a fiecărei subgrupe. Caracterul unitar al formulei grupe γ se explică prin modelul ei, subgrupa $\alpha 2$, după cum diferențierea ei în formulele binare ale celor trei subgrupe este realizată constant prin convergența modelului cu variantele decorative ale subgrupe $\beta 1$. Procesele formative ale procedeeleor decorative sînt readuse la nivelul formulelor variantelor picturale, adică invers decît în subgrupa $\beta 1$, ceea ce dovedește caracterul *sintetic* al grupe γ . Formulele binare ale subgrupelor și formula sintetică a grupe γ corespund perfect definițiilor și for-

mulărilor lui H. Schmidt în legătură cu variantele picturale principale ale subgrupelor⁹⁹ (var. 9—14):

Subgrupa $\gamma 1$ — $\gamma 1a$ — „pictură tricromă cu negru și alb întins sau liniar pe fond brun”; motive principale cu „benzi liniare negre” și motive anexe hașurate cu negru; interspațiul cu alb întins sau liniar (fig. 10; 13/1)¹⁰⁰;

Subgrupa $\gamma 2$ — $\gamma 2a$ — „pictură tricromă cu negru și alb întins sau liniar pe fond brun”; motive principale cu „benzi liniare negre” dublate cu „benzi exterioare albe libere sau liniare”; interspațiul cu negru liniar (fig. 11)¹⁰¹;

Subgrupa $\gamma 3$ — $\gamma 3a$ — „pictură tricromă cu negru și alb întins sau liniar pe fond brun”; motive cu „benzi albe libere sau liniare”; interspațiul cu negru liniar (fig. 12—13/2—4)¹⁰²;

Formula picturală *sintetică* este comună celor trei subgrupe: „pictură policromă cu negru și alb pe fond de pictură cu culoare brună”.

Formula unitară a grupeii γ , exprimată ca procedee decorative (pictură tricromă pe fond brun, motive cu benzi liniare sau libere, interspațiu cu culoare întinsă sau liniară) este diferențiată prin procedeele decorative ale celor trei subgrupe (motive cu benzi liniare negre sau cu benzi albe libere, interspațiu cu alb întins sau cu negru liniar) și dublată în fiecare subgrupă (interspațiu cu alb întins sau liniar, motive cu benzi albe libere sau liniare), adică exact în raport cu tehnica pozitivă și funcția decorativă diferită (interspațiu sau banda motivelor) a culorii albe, așa cum ele sînt implicate în procedeele decorative ale celor trei subgrupe și în formula lor picturală după concepția lui H. Schmidt.

Pictura tricromă și „fondul brun de pictură”, comune celor trei subgrupe, arată clar că *modelul* formulei stilistice a grupeii γ este subgrupa $\alpha 2$ și că formula *subgrupeii* $\gamma 1$, cel puțin pentru varianta picturală prin care s-a format (var. 9), nu poate fi explicată decît în raport cu formula subgrupeii $\alpha 2$ (fig. 6/4; 10/1, 3). Pentru acești maeștri ai regulilor stilistice, era un lucru ușor să selecteze în aspectele subgrupelor $\alpha 2$ și $\beta 1$ elementele inovatoare ale unei alte formule stilistice și să le convertească în procedeul ei formativ. Ei nu făceau decît să răspundă tendinței stilului de a schimba formele. A aceeași motive cu contur și benzi liniare negre pe fondul brun și a rezerva culorii albe întinse sau liniare tratarea interspațiului însemnau a trece de la formulele dispartate ale subgrupe'or $\alpha 2$ și $\beta 1$ la formula unică a subgrupeii $\gamma 1$, prin procedee care să determine schimbarea funcției și tehnicii culorilor, ca reguli stilistice ale tratării culorilor manifeste în aspectele decorului celor două grupe α — β , dar în cadrul unui decor cu pictură tricromă, după exemplul subgrupelor $\alpha 1$ — $\alpha 2$. În jocul schimburilor pot fi introduse elementele aspectelor subgrupeii $\beta 1$. Astfel, formula subgrupeii $\gamma 1$ (benzi liniare negre, interspațiu cu alb întins) rezultă, în raport cu *modelul* oferit de subgrupa $\alpha 2$ (benzi liniare albe, interspațiu cu negru întins), prin „schimbarea funcției decorative și a tehnicii culorilor între interspațiu și banda motivelor”, încît culoarea „benzilor liniare albe” trece în interspațiul cu alb întins și culoarea

⁹⁹ *Ibidem*, p. 33—36.

¹⁰⁰ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, pl. III/7; XI/2b; XVIII/7; H. și Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, pl. III/4; IV/3; C. Matasă, *op. cit.*, pl. XXXVI/277.

¹⁰¹ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, pl. III/8; IV/3; VIII.

¹⁰² A. Nițu, în *CI*, XI, 1980, fig. 16/1; Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, pl. XII/2; H. Schmidt, *op. cit.*, p. 36, pl. 15/11—13; H. și Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, pl. IV/2; fig. 6.

întinsă în interspațiu trece pe „benzile liniare negre” ale motivelor. Dar, benzile liniare negre sînt create de subgrupa $\beta 1$ (var. 4' : benzi liniare negre, interspațiu cu negru întins) și indică *convergența* modelului cu această variantă decorativă (fig. 7/8—10). Aceste două operații perfectează *procedul formativ* al formulei subgrupe $\gamma 1$. Formula și procedeele decorative aplicate aspectelor decorative, preluate de la grupele $\alpha-\beta$ sau create de grupa γ , corespund definiției subgrupe $\gamma 1$ la H. Schmidt¹⁰³.

În acest punct al clarificării formulei acestei subgrupe, procesul ei formativ poate fi polarizat simultan cu cealaltă variantă decorativă a subgrupe $\beta 1$ (var. 5 : interspațiu cu negru liniar), dar prin emendarea procedului formativ al subgrupe $\gamma 1$, adică prin „păstrarea tehnicii inițiale a culorii albe”. Procedul „schimbării funcției decorative” este aplicat ambelor culori, dar procedul schimbării tehnicii este aplicat numai culorii negre. Schimbarea tehnicii culorii albe determină tratarea „interspațiului cu alb liniar”, ca formulă a *variantei* $\gamma 1a$ (var. 10). Această variantă picturală (fig. 10/1, 5) este menționată în analiza lui H. Schmidt ca o simplă variantă decorativă și procedul „albului liniar” este comparat cu hașurarea interspațiului pe ceramica de stil A, dar în subgrupa $\gamma 1$ fiind condiționat de rolul secundar al culorii albe¹⁰⁴. Aspectele decorative se înscriu uniform în formulele celor două variante picturale ale subgrupe $\gamma 1$, fără a determina variante decorative, pentru că procedeele decorative sînt determinate direct de procedeele formative la nivelul variantelor picturale, și această situație se repetă în subgrupele $\gamma 2-\gamma 3$. Formula subgrupe $\gamma 1$ este dublată prin mecanismul procedului ei formativ și prin convergența modelului, subgrupa $\alpha 2$, cu diferitele variante decorative ale subgrupe $\beta 1$.

Aceleași procedee pot determina paralel procesul formativ al formulelor subgrupe $\gamma 3-\gamma 3a$ (var. 13—14). Subgrupa $\alpha 2$ poate fi suplinită ca model de subgrupa $\gamma 1-\gamma 1a$ (fig. 10/1—2), care a elaborat modelul inițial pentru a-l transmite și celorlalte subgrupe (pictură tricromă pe fond brun). Mecanismul procedului formativ al subgrupe $\gamma 1$ permite „păstrarea tehnicii inițiale a ambelor culori, neagră și albă”. Modificat astfel și aplicat subgrupe $\gamma 1$ ca *model* (benzi liniare negre, interspațiu cu alb întins), *procedul formativ* creează formula subgrupe $\gamma 3$ (benzi albe libere, interspațiu cu negru liniar) prin transferul culorilor între banda liniară a motivelor și interspațiu, dar determină trecerea culorii albe întinse din interspațiu pe banda negativă a motivelor și a culorii negre liniare de pe banda motivelor în interspațiu (fig. 12). Formula stilistică se deosebește deopotrivă de formulele subgrupelor $\alpha 2$ și $\gamma 1$ (fig. 6/4 ; 10/1—2 ; 12). Aceste două procedee decorative, acoperirea motivelor cu alb întins și hașurarea interspațiului cu negru, arată că perfectarea procedului formativ al subgrupe $\gamma 3$ s-a făcut prin *convergența* procesului formativ cu variantele decorative ale subgrupe $\beta 1$, varianta 4 (fig. 7/1, 6 : benzi libere pe fond alb) pentru formarea „benzilor albe libere” prin acoperirea motivelor cu alb întins și varianta 5 (fig. 7/5 : interspațiu cu negru liniar) pentru hașurarea interspațiului cu linii negre. Polarizarea simultană a procedului subgrupe $\gamma 3$ cu ambele variante, constituie un proces unitar.

¹⁰³ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 33.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 34.

În ambele variante, interspațiul comportă intervale rămase libere, transmise de asemenea subgrupe γ^1 (fig. 7/2, 4 ; 12/2).

Prin simetrie, același procedeu este aplicat variantei picturale $\gamma 1a$ ca model (benzi liniare negre, interspațiu cu alb liniar), pentru ca transferul culorii albe liniare din interspațiu să formeze direct „benzile liniare albe” ale motivelor variantei picturale $\gamma 3a$ (fig. 13/2—4). Chiar dacă aspectul decorativ este readus la „benzile liniare albe” ale subgrupe $\alpha 2$, el se deosebește suficient prin interspațiul hașurat cu linii negre (fig. 6/4 ; 13/2, 4) și totodată el se deosebește de aspectul cu „benzi albe libere” al subgrupe $\gamma 3$ (fig. 12/6). Aplicarea procedurii asupra unui model cu interspațiul hașurat nu mai necesită polarizarea față de subgrupa $\beta 1$, ci direct față de subgrupa $\gamma 3$, pentru a păstra prin *divergență* forma diferită a benzii motivelor, în cadrul procesului formativ unitar al subgrupe $\gamma 3$ — $\gamma 3a$. Procedeele formative arată că formula variantei $\gamma 3a$ nu poate fi formula inițială a subgrupe $\gamma 3$, ea se constituie ca formulă paralelă, care dublează această subgrupă, ca și în cazul subgrupe $\gamma 1$ — $\gamma 1a$. Formula variantei $\gamma 3a$ ajunge la aspectul decorativ cu „benzi liniare albe” al subgrupe $\alpha 2$ nu prin reproducerea directă a acestui model original, ci prin procedeu formativ al acestei variante picturale, a cărui aplicare duce inevitabil la „concordanța procedeelelor și aspectelor decorative” în cadrul grupelor de stil AB, pentru că ea se va repeta prin „benzile liniare albe” ale subgrupe $\delta 2$. Benzile albe libere sau liniare și tratarea interspațiului cu negru liniar determină efectul decorativ al subgrupe $\gamma 3$ — $\gamma 3a$, prin participarea culorii albe la formarea motivelor și participarea culorii brune a fondului de pictură la valoarea decorativă a interspațiului (fig. 12) sau a întregii suprafețe a vasului (fig. 13). Tratarea interspațiului cu negru liniar atinge o valoare decorativă maximă prin „benzile liniare negre cu contur propriu” ale variantei $\gamma 3a$ (fig. 13/4). Acest procedeu constituie o inovație, care poate fi explorată și integrată structurii decorului, căci ea sugerează posibilitatea dublării motivelor cu benzi exterioare. Aceste rezultate impun o revenire asupra formulei subgrupe $\gamma 1$ — $\gamma 1a$, în raport cu funcția exclusivă a culorii albe pentru tratarea interspațiului, prin acoperirea culorii brune a fondului de pictură fără a conferi aspectelor decorului o valoare deosebită.

Aceste elemente se puteau integra într-o formulă intermediară, prin sinteza procedeelelor decorative ale subgrupelor $\gamma 1$ — $\gamma 1a$ și $\gamma 3$ — $\gamma 3a$. Formula dublă a subgrupe $\gamma 2$ — $\gamma 2a$ (var. 11—12) poate fi înțeleasă numai sub raportul procedeelelor aspectelor decorative, cu „benzi liniare negre” dublate cu „benzi exterioare albe libere sau liniare” și interspațiul cu negru liniar (fig. 11). Formula și procedeele decorative corespund definiției subgrupe $\gamma 2$ la H. Schmidt: banda negativă a motivelor este rezervată pe fondul brun și acoperită cu banda de linii negre pozitive; motivele cu bandă albă sînt motive pozitive și rezervă motivele cu bandă liniară neagră¹⁰⁵. Tehnica motivelor și culorilor nu diferă prin nimic de aceea a subgrupe $\delta 2$ ¹⁰⁶ și deci trebuie interpretată la fel în ambele grupe și în cele trei subgrupe $\gamma 1$ — $\gamma 3$, în raport cu regulile „alternării tehnicii negative sau pozitive a motivelor” și „alternării tehnicii întinse sau liniare a culorilor”. „Benzile albe libere” (acoperite

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 35.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 37—38.

cu alb întins) sînt create de subgrupa γ_2 și varianta picturală γ_{2a} se diferențiază prin substituirea „benzilor liniare albe”, încît interpretarea formulelor subgrupe γ_2 — γ_{2a} trebuie făcută în funcție de formarea acestor „benzi exterioare”. Formula intermediară a acestei subgrupe presupune că ambele subgrupe γ_1 — γ_{1a} și γ_3 — γ_{3a} au servit ca model, sau că a doua subgrupă a servit ca termen de polarizare. Procesul de formare, prin mutația dintre model și formulă, adică de la subgrupa γ_1 — γ_{1a} la subgrupa γ_2 — γ_{2a} , nu mai recurge la procedeul obișnuit al subgrupelor γ_1 și γ_3 , prin „schimbarea funcției și tehnicii culorilor”, pentru că el era implicat în formulele lor și repetarea aplicării lui constituia acel cerc vicios, care nu putea determina decît reîntoarcerea formulelor acestor subgrupe la modelul lor. Formarea subgrupe γ_2 — γ_{2a} recurge direct la *polarizarea* prin convergență a *modelului* γ_1 — γ_{1a} cu formula subgrupe γ_3 — γ_{3a} . Procedeul polarizării între subgrupele grupe γ era aplicat în formula variantei γ_{3a} , dar prin divergența modelului γ_{1a} cu subgrupa γ_3 și în cadrul procesului formativ al acestei subgrupe prin convergența ei directă cu subgrupa β_1 . Procesul formativ al subgrupe γ_2 — γ_{2a} se petrece strict în cadrul grupe γ și este limitat la convergența subgrupe γ_1 — γ_{1a} cu subgrupa γ_3 — γ_{3a} . Sinteza subgrupe γ_2 , prin contribuția procedeeleor și aspectelor decorative ale subgrupelor γ_1 și γ_3 , fixează ordinea succesiunii ei *după* grupele γ_1 și γ_3 , ca singur exemplu în raport cu procesele paralele ale formării subgrupelor în toate grupele de stil AB. Totodată sinteza subgrupe γ_2 încheie sinteza grupe γ . Procesele formative ale subgrupelor γ_1 — γ_3 se concentrează treptat asupra propriilor lor formule, care își servesc succesiv ca model și ca termen de polarizare, accentuînd caracterul unitar și sintetic al formulei grupe γ , dar fixînd totodată limita ei.

Sinteza *subgrupe γ_2* (benzi liniare negre, dublate cu benzi exterioare albe libere, interspațiu cu negru liniar și cu unele intervale libere) (fig. 11/1—2) pleacă de la formula subgrupe γ_1 (benzi liniare negre, interspațiu cu alb întins) (fig. 10/1—2); „benzile exterioare albe libere” nu sînt decît „benzile albe” ale motivelor subgrupe γ_3 (benzi albe libere, interspațiu cu negru liniar) (fig. 12), introduse alături de motivele cu „benzi liniare negre” ale subgrupe γ_1 ; culoarea albă întinsă în restul interspațiului este înlocuită cu culoarea neagră liniară a subgrupe γ_3 , lăsînd la fel unele intervale libere. Benzile albe ale subgrupe γ_2 apar create prin „reducerea albului întins în interspațiu”, care este de fapt *procedeul lor formativ*, dar prin convergență cu grupa γ_3 sub dublul raport al benzii albe a motivelor și al interspațiului hașurat cu linii negre. Sinteza formulei subgrupe γ_2 este realizată în cadrul formulei subgrupe γ_1 , prin păstrarea motivelor cu „benzi liniare negre” și dispoziția „benzilor exterioare albe” în interspațiu. Convergența subgrupelor γ_1 și γ_3 , pentru tratarea cu negru liniar a interspațiului redus de benzile exterioare albe ale motivelor, justifică interpretarea lui H. Schmidt cu privire la legătura stabilită de subgrupa γ_3 (negru liniar în interspațiu) între subgrupele γ_1 (negru liniar pe banda motivelor) și γ_2 (negru liniar pe banda motivelor și în interspațiu)¹⁰⁷. Această corelare a subgrupelor este în acord cu ordinea reală a formării lor. Formula intermediară a subgrupe γ_2 nu se intercalează între subgrupele γ_1 și γ_3 , ea este sinteza lor. Circuitul culorii albe în cele trei subgrupe confirmă aceste corelații. Repartiția ei inversă decît

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 74.

a culorii negre stabilește aceeași succesiune și convergență a proceselor formative ale subgrupelor: culoarea albă este introdusă în interspațiu (subgrupa γ_1), trece pe banda motivelor (subgrupa γ_3) și revine în interspațiu pe benzile exterioare ale motivelor și în intervale (subgrupa γ_2).

Formarea paralelă a variantei γ_2a rezultă clar din convergența variantelor celor două subgrupe, γ_1a și γ_3a . Sinteza formulei ei (fig. 11/3) păstrează „benzile liniare negre” ale motivelor ca în varianta γ_1a (fig. 10/2) și unele intervale ale interspațiului hașurat cu alb liniar, dar dublează motivele cu „benzi liniare albe” și hașurează interspațiul cu negru liniar ca în varianta γ_3a (fig. 12/6). „Benzile liniare albe” exterioare motivelor și intervalele cu alb liniar ale interspațiului arată că benzile exterioare nu reproduc benzile liniare albe ale subgrupeii α_2 și nu reprezintă o simplă alternare a tehnicii culorii în raport cu culoarea albă întinsă a subgrupeii γ_2 , ci sînt create paralel cu această subgrupă prin *procedeu formativ* al „restrîngerii culorii albe liniare a interspațiului” în cadrul convergenței variantelor γ_1a și γ_3a . Corelația stabilită între cele trei subgrupe γ_1 — γ_3 rămîne neschimbată între cele trei variante γ_1a — γ_3a , sub raportul funcției și tehnicii culorii negre. Ca formulă intermediară, prin sinteza subgrupelor γ_1 — γ_1a și γ_3 — γ_3a , subgrupa γ_2 — γ_2a realizează schimbarea funcției decorative a culorii albe prin formarea „benzilor exterioare” ale motivelor și, în consecință, ea determină participarea fondului brun de pictură la efectul decorativ al întregii suprafețe hașurate cu linii negre, pe banda motivelor și în interspațiu. Sinteza subgrupeii γ_2 — γ_2a arată că formula ei a avut ca *model* subgrupa γ_1 — γ_1a și s-a realizat în matricea acestei subgrupe, dar prin *convergența* cu subgrupa γ_3 — γ_3a . Corelația celor trei subgrupe, stabilită de repartitia culorii negre, trebuie înțeleasă în sensul dublu al funcției decorative și al efectului decorativ al culorii negre în raport cu fondul brun de pictură. Efectul decorativ predominant al „benzilor liniare negre” față de „benzile albe” ale subgrupeii γ_2 a fost subliniat de H. Schmidt¹⁰⁸. Ambele sensuri sînt solidare în fiecare din cele două funcții decorative, formarea motivelor și tratarea interspațiului, pentru că culoarea neagră comportă totdeauna numai tehnica liniară, care lasă să transpară fondul brun de pictură deopotrivă pe banda motivelor sau în interspațiu, alternativ pe banda motivelor sau în interspațiu în subgrupele γ_1 și γ_3 , sau simultan pe banda motivelor și în interspațiu în subgrupa γ_2 . Prin formula ei inițială, grupa γ a vizat funcția și efectul decorativ al „benzilor liniare negre” prin motivele subgrupeii γ_1 ; prin formula paralelă a subgrupeii γ_3 , ea a obținut valoarea decorativă a interspațiului; prin formula intermediară a subgrupeii γ_2 , ea a realizat efectul decorativ al întregii suprafețe, pe banda motivelor și în interspațiu. Însă, în ambele sensuri, repartitia culorii negre înseamnă totodată repartitia inversă a culorii albe în cele trei subgrupe. Interpretarea corelației subgrupelor trebuie extinsă la funcțiile ambelor culori, implicate în formula sintetică a grupeii γ și în procedeele decorative ale celor trei subgrupe, determinînd și explicînd procesele lor formative: formarea paralelă a subgrupelor γ_1 și γ_3 , poziția intermediară a subgrupeii γ_3 între subgrupele γ_1 și γ_2 , derivația subgrupeii γ_2 prin sinteza subgrupelor γ_1 și γ_3 . Formula subgrupeii γ_2 este succesivă numai ca *proiect* al procesului de creație, dar ca *execuție* a proiectului formulele celor trei subgrupe nu sînt

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 35.

mai puțin procese paralele aplicate prin procedeele decorative. Aceeași situație se petrecuse și în raportul dintre subgrupele $\alpha 1$ — $\alpha 2$.

Formula stilistică a grupeii γ vrea să fie înainte de toate o formulă decorativă, care vizează mai ales efectul ei decorativ, realizat în funcție de participarea fondului brun de pictură. Efectul decorativ al fondului de pictură rezultă din animarea spațiilor de culoare brună prin hașurarea lor cu liniile de culoare neagră sau albă. Repartizarea acestor spații și a culorilor liniare este determinată de funcțiile decorative ale celor trei culori. Efectul decorativ este obținut prin *două game în degraden pe fondul brun de pictură*, după asocierea fondului cu culoarea neagră sau albă pe banda motivelor sau în interspațiu, gama *majoră* cu negru liniar și gama *minoră* cu alb liniar. În gama majoră se obține efectul motivelor cu „benzi liniare negre” vizat de subgrupa $\gamma 1$ și inversat de subgrupa $\gamma 3$ pentru efectul interspațiului cu negru liniar (fig. 10/1, 3—4 ; 12) ; ambele efecte sînt asociate de subgrupa $\gamma 2$, dar spațiile de culoare brună cu linii negre sînt separate prin „benzile exterioare cu alb întins” ale motivelor (fig. 11/1—2) ; subgrupele $\gamma 2$ — $\gamma 3$ determină „valoarea decorativă a interspațiului”. În gama minoră, efectul decorativ cu linii albe nu se poate obține decît prin variantele picturale ale subgrupelor, efectul interspațiului cu alb liniar în varianta $\gamma 1a$, inversat de varianta $\gamma 3a$ pentru efectul „benzilor liniare albe” ale motivelor (fig. 10/2,5 ; 13/2—4) și de varianta $\gamma 2a$ pentru efectul „benzilor exterioare cu linii albe” (fig. 11/3) ; astfel, în cele trei variante toate spațiile de culoare brună ale fondului de pictură, repartizate între benzile motivelor și intervalele interspațiului, participă la „efectul decorativ al întregii suprafețe”. Condiționarea reciprocă a repartiției culorilor neagră și albă determină rolul lor în aspectele decorative, care trebuie definit pentru ambele culori și interpretat din ambele puncte de vedere, al funcției decorative și al contribuției fiecăreia din ele la efectul decorativ.

Rolul celor două culori de pictat este analizat de H. Schmidt pentru definirea procedeelor decorative ale celor trei subgrupe, dar din perspectiva *rolului culorii albe* în aspectele decorative, ceea ce implică ierarhia rolului celor două culori : negrul și albul sînt culori de pictat, dar cu valori decorative inegale¹⁰⁹. Interpretarea este făcută din ambele puncte de vedere, al funcției și al efectului decorativ al culorilor, dar ea este inevitabil raportată la criteriile proprii ale procedeelor decorative, tehnica negativă și pozitivă a motivelor, tehnica culorilor și ordinea aplicării lor, care introduc corelații neașteptate pentru raporturile funcționale ale celor două culori în formulele de bază ale celor trei subgrupe. În felul acesta, în fiecare din cele trei subgrupe rolul culorii albe este stabilit în raport cu funcții decorative diferite de acelea fixate de procedeele lor decorative și la fel tehnica pozitivă a culorii albe este interpretată diferit în raport cu tehnica negativă și pozitivă a motivelor sau cu tehnica liniară a culorii negre pe banda motivelor și în interspațiu. Acest fapt explică de ce procedeele decorative corespund perfect aspectelor decorului, deși unele aspecte au fost trecute de la o subgrupă la alta¹¹⁰. În consecință, este necesar să se reconsidere aceste corelații, pentru

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 34.

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 34—35, pl. 13/8 zona gîtului (subgrupa $\gamma 3$ nu $\gamma 1$) ; pl. 15/7 zona umărului (subgrupa $\gamma 2a$ nu $\gamma 1$).

a le readuce la sensul exact al funcțiilor celor două culori în procedeele decorative ale subgrupelor și ale variantelor lor picturale.

Deci, în *subgrupa* $\gamma 1-\gamma 1a$ (fig. 10) rolul albului este *secundar* numai în raport cu participarea culorii albe la constituirea motivelor, definite pe ceramica tricomă de stil A prin benzile rezervate pe fondul alb și în subgrupele $\gamma 2-\gamma 3$ prin benzile albe pozitive, iar în *subgrupa* $\gamma 1-\gamma 1a$ prin benzile liniare negre¹¹¹. În realitate, culoarea albă are o funcție diferită. Prin acoperirea intervalului, culoarea albă contribuie deopotrivă la formarea motivelor, prin rezervarea benzii negative a motivelor pe fondul brun, și la colorarea suprafeței vasului alături de fondul de pictură brun, când albul este întins, sau la efectul ei decorativ împreună cu fondul brun de pictură, când albul este liniar.

În *subgrupa* $\gamma 3-\gamma 3a$ (fig. 12—13) importanța culorii albe pentru formarea motivelor cu benzi albe pozitive nu poate fi *subordonată* impotanței culorii negre pentru tratarea interspațiului cu hașuri sau chiar benzi liniare negre nici prin inversarea tehnicii negative și pozitive a benzilor albe și a tehnicii pozitive a benzilor liniare negre, în raport cu ordinea aplicării culorilor în procedeele picturale (albul după negru), nici prin inversarea rolului decorativ între motivele pictate cu alb și intervalele hașurate cu negru, în raport cu funcția decorativă a celor două culori, albul pentru formarea motivelor și negrul pentru tratarea interspațiului, în sensul analizei decorului eliptic de la Cucuteni (fig. 12/3—5)¹¹². În realitate, inversarea acestor corelații este raportată la funcțiile decorative diferite ale celor două culori, formarea motivelor exclusiv în funcție de culoarea albă, prin acoperirea cu alb întins sau cu benzi liniare albe a benzii negative a motivelor rezervate pe fondul brun, și valoarea decorativă a interspațiului exclusiv în funcție de culoarea neagră, prin desenul hașurilor și benzile liniare negre, care permite participarea fondului brun la efectul decorativ al interspațiului. Indiferent de ordinea aplicării culorilor, rezultatul, adică valoarea decorativă a motivelor cu benzi albe și a interspațiului cu negru liniar, rămâne același și decurge din repartitia și asocierea culorilor în raport cu funcția lor decorativă: motive cu alb întins, sau interspațiu cu negru liniar (fig. 12); fond brun și benzi liniare albe pe banda motivelor, sau fond brun și benzi liniare negre în interspațiu (fig. 13). Prin separarea funcției decorative, culoarea albă *depășește* rolul culorii negre pentru formarea motivelor și contribuie la efectul decorativ al fondului brun pe banda motivelor și deci pe toată suprafața împreună cu culoarea neagră; culoarea neagră asigură valoarea decorativă a interspațiului, ca valoare supremă a efectului decorativ al culorii negre pe fondul brun, inversând rolul culorilor în raport cu *subgrupa* $\gamma 1-\gamma 1a$ și depășind rolul culorii albe numai prin tratarea interspațiului.

În *subgrupa* $\gamma 2-\gamma 2a$ (fig. 11) rolul albului este *egal* cu al negrului în raport cu participarea culorii albe deopotrivă la formarea motivelor și la efectul decorativ prin benzile liniare albe exterioare motivelor principale cu benzi liniare negre, nu sub raportul alternării indecise a caracterului pozitiv sau negativ al tehnicii motivelor¹¹³. Motivele în formă de bandă albă nu re-

¹¹¹ *Ibidem*, p. 34.

¹¹² *Ibidem*, p. 35—36, pl. 15/11—13.

¹¹³ *Ibidem*, p. 35.

zervă motivele cu benzi liniare negre decît în măsura în care benzile albe reprezintă reducerea treptată a culorii albe din interspațiu, care rezervă banda negativă a motivelor pe fondul brun în subgrupa $\gamma 1$. Rolul predominant al motivelor cu benzi liniare negre nu este determinat de liniile negre, ci de caracterul lor ca motive principale, dar a căror structură este dublată de benzile exterioare albe. În realitate, culoarea neagră depășește rolul culorii albe în ambele lor funcții, dar numai cu un grad: culoarea neagră liniară formează benzile liniare pe banda principală a motivelor și înlocuiește culoarea albă pentru hașurarea interspațiului, determinînd efectul decorativ al fondului brun în spații separate prin benzile albe; culoarea albă întinsă sau liniară formează benzile exterioare ale motivelor și hașurează unele intervale ale interspațiului, determinînd prin benzile liniare efectul decorativ al fondului brun pe toată suprafața, dar completînd gama coloristică majoră a liniilor negre în interspațiu cu gama coloristică minoră a liniilor albe pe banda motivelor. Culoarea albă întinsă acuză valoarea decorativă a benzilor albe libere ale subgrupe $\gamma 3$ și mărește valoarea decorativă a benzilor liniare negre ale motivelor subgrupe $\gamma 1$. Culoarea albă liniară atenuează valoarea decorativă a motivelor și acuză valoarea efectului decorativ al suprafeței vasului prin repartitia liniilor negre și a'be pe banda motivelor și în interspațiu ca în subgrupele $\gamma 1$ și $\gamma 3$.

Suma și diferența corelațiilor celor două culori în formula decorativă a grupe γ confirmă rolul *secundar* al culorii albe definit de H. Schmidt pentru această grupă și transmis grupe δ ¹¹⁴. În ambele grupe, acest rol este explicat prin schimbarea radicală a funcției decorative a culorii albe în raport cu ceramica tricromă de stil A și cu primele două grupe $\alpha-\beta$ de stil AB. Culoarea albă devine „culoare de pictat” în tehnica exclusiv *pozitivă* pentru tratarea interspațiului sau a motivelor, deci în opoziție cu funcția „fondului de pictură” pentru tehnica negativă a motivelor cu bandă albă pe „ceramica albă” de stil A și AB¹¹⁵. În cele trei subgrupe $\gamma 1-\gamma 3$, valoarea decorativă a fondului brun pe banda motivelor sau în interspațiu, în raport cu culoarea liniară neagră sau albă, și valoarea decorativă a interspațiului cu negru liniar pot egala valoarea decorativă a motivelor, dar nu o pot substitui, pentru că prin ele înșile nu reprezintă decît spații animate, dar lipsite de sens formal propriu. Aceste spații pot manifesta o mișcare a culorilor, dar numai în măsura în care ea este mișcarea și sensul formal al motivelor decorului.

Procedeele decorative definite de H. Schmidt pentru cele trei subgrupe sînt concepute ca procedeele lor formative și de aceea ele comportă unele explicații sau interpretări pentru derivația lor în subgrupa respectivă sau pentru corelarea lor între subgrupe. Pictura policromă a grupe γ este comparată cu aceea a ceramicii de stil A, dar este interpretată ca realizată prin procedee decorative esențial diferite sub raportul funcției și tehnicii culorilor¹¹⁶. Procedul decorativ al hașurării interspațiului cu linii albe în subgrupa $\gamma 1$, menționat dar neilustrat în planșe, este comparat cu procedul pictural obișnuit pe ceramica tricromă pe fond brun de stil A și este explicat la

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 34, 37.

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 75.

¹¹⁶ *Ibidem*, p. 34.

fel prin economia de material și lucru, dar este interpretat ca procedeu pictural în cadrul rolului secundar al culorii albe în grupa γ ¹¹⁷. Raportarea subgrupeii $\gamma 1$ la ceramica de stil A se reduce la originea motivelor principale ale decorului, preluate însă de grupele $\alpha-\beta$ și transmise grupeii γ ¹¹⁸.

Interprearea funcției culorii albe în grupa γ și în comparație cu grupele precedente $\alpha-\beta$ se explică prin axarea analizei stilistice pe demonstrarea caracterului de *tranziție* a stilului AB între stilurile A și B, pentru care el a enunțat procesul evolutiv și punctele de reper simptomatice: aspectul decorului este complet diferit în cele două stiluri A și B, printr-o mijloc formal, tehnice și picturale sunt diferite; aspectul stilului A este definit prin decorul negativ cu motivele în formă de „bandă albă liberă” și aspectul stilului B prin decorul pozitiv cu motivele în formă de „benzi liniare de culoare” roșie, albă sau neagră; stilul B comportă o evoluție îndelungată prin diferențierile stilistice ale celor șase grupe (grupele $\alpha-\gamma$ de stil AB și grupele $\delta-\zeta$ de stil B); diferențierile stilistice ale grupelor sunt determinate de „lupta dintre tehnica negativă și pozitivă a decorului”, susținută de schimbarea funcției decorative a culorii albe de la „fondul de pictură” al decorului negativ la „culoarea de pictat” a decorului pozitiv; procedeele decorative, prin care sunt realizate diferențierile stilistice, constituie caracteristicile esențiale ale grupelor; acolo unde se produce o concordanță a procedeelor decorative, rezultă o asemănare între aspectele decorative ale celor două stiluri; diferențierile și concordanțele procedeelor și aspectelor decorative ale grupelor însumează o evoluție stilistică, ale cărei semne sunt marcate de importanța „tehnicilor negative a decorului” și a „rolului culorii albe”, adică de permanența caracteristicilor „ceramicii albe” a stilului A¹¹⁹.

Analiza subgrupelor $\gamma 1-\gamma 3$ în raport cu datele acestui proces evolutiv explică și justifică poziția stilistică *intermediară* atribuită de el grupeii γ : niciunul din procedeele decorative ale celor trei subgrupe nu este considerat ca o derivație directă de pe ceramica de stil A, de care grupa γ este separată prin grupele $\alpha-\beta$ și alături de care ea rămâne legată prin sinteza procedeelor lor decorative; grupa γ inițiază prin sinteza ei procedeele și aspectele decorative ale grupelor $\delta-\epsilon$, împărțind astfel evoluția celor șase grupe între stilul de tranziție AB (grupele $\alpha-\gamma$) și stilul B (grupele $\delta-\zeta$). În adevăr, grupele $\alpha-\beta$ au creat fiecare o formulă stilistică nouă prin procedee formative proprii, plecând de la procedeele și regulile stilistice ale ceramicii tricrome de stil A. Grupa γ reprezintă o sinteză realizată prin convergența procedeelor formative și a aspectelor decorative ale subgrupelor $\alpha 2$ și $\beta 1$, refăcând procedeele lor formative și convertindu-le în procedeele formative ale celor trei subgrupe $\gamma 1-\gamma 3$. Prin sinteza ei și aspectele ei decorative, grupa γ rămâne legată de grupele $\alpha-\beta$. Formula sa stilistică realizează o pictură tricromă pe „fondul brun” și cu motive pozitive formate din „benzi liniare negre” sau „benzi albe libere sau liniare”. Cu tot caracterul lor pozitiv, motivele rămân *legate de fondul de pictură*, ca în grupele $\alpha-\beta$ și, prin recurență, pe ceramica tricromă de stil A. Fondul de pictură intră în structura decorului, prin tehnica negativă inițială a benzilor rezervate și prin culoarea brună a

¹¹⁷ *Ibidem*.

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 34—35, 74.

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 30, 73, 75.

benzii motivelor cu linii negre sau albe, deci în măsura în care sinteza ei este realizată în matricea subgrupe α_2 ca model. Formula stilistică renunță la „fondul alb de pictură” al subgrupe β_1 , dar adoptă aspectele ei decorative. Se poate înțelege ușor cele două consecințe, dispariția grupe α , depășită și devenită inutilă, și continuarea subgrupe β_1 , pentru a păstra cele două fonduri ale picturii ceramice și a rezerva altei formule stilistice posibilitatea exploatării decorului mai complet și mai liber al acestei subgrupe în funcție de fondul alb de pictură. Formulele stilistice ale grupelor α și γ își creează valorile lor decorative, atât de diferite, prin pictura tricromă cu culori întinse, fondul de pictură și interspațiul (grupa α și subgrupa γ_1), sau fondul de pictură și banda motivelor (subgrupele γ_2 — γ_3), dar în cadrul unor aspecte decorative reduse de obicei la motivele principale, cu motive anexe simplificate, și la formele lor inițiale sau cu forme imediat derivate. În opoziție cu reducerea fondului de pictură la banda motivelor prin masivitatea negrului întins în interspațiu și cu caracterul stereotipic al aspectelor decorative în grupa α , grupa γ a alternat culoarea întinsă a fondului cu culoarea întinsă a benzilor albe libere (subgrupele γ_2 — γ_3), dar mai ales a alternat culoarea albă întinsă și liniară în interspațiu (subgrupa γ_1) sau pe banda motivelor (subgrupele γ_2 — γ_3), sau a tratat cu negru liniar banda (subgrupele γ_1 — γ_2) sau interspațiul (subgrupele γ_2 — γ_3). Valorile decorative ale grupe γ sînt obținute prin efectul benzilor liniare negre sau al alternării lor cu benzile liniare albe pe fondul brun de pictură, determinînd *valoarea decorativă a fondului brun cu linii negre și albe pe toată suprafața* (fig. 10/2, 5; 11/3; 13) sau accentuînd *valoarea decorativă a interspațiului cu linii negre* (fig. 12). Ambele valori fuseseră realizate și de cele două categorii tricrome ale ceramicii de stil A, dar în cadrul altor formule și cu alte procedee (fig. 2/2, 4; 4/3—4). În stilul AB ele au fost inițiate prin procedeul tratării interspațiului cu linii negre pe fondul alb de pictură al subgrupe β_1 , dar în cadrul unei picturi bicrome, care nu putea viza atât efectul decorativ cît variația și mișcarea decorului (fig. 7/4—5, 7). Acest procedeu decorativ a fost integrat prin procedeele convergenței subgrupelor grupe γ cu subgrupa β_1 ca procedeu al formulei decorative a grupe γ . Sub raportul structurii decorului, singura inovație a grupe γ este crearea *benzilor exterioare albe* ale motivelor. Aspectele decorative, create prin convergența procedeele decorative între cele trei subgrupe γ_1 — γ_3 sau cu subgrupa β_1 , vor fi preluate în cadrul formulelor și procedeele formative ale grupe δ , ca aspecte decorative transpuse în subgrupele δ_1 și δ_3 , sau ca aspecte și procedee convergente în subgrupa δ_2 . Procedeele și aspectele decorative ale grupe γ au intrat în sinteza grupe δ și au fost transmise grupe ϵ , dar nici unul din procedeele grupe ϵ nu este reductibil la derivația lui directă din grupa γ . Formula grupe ϵ la începutul fazei B1 va fi o simplificare a sintezei grupe δ .

Formula picturală *sintetică*, definită de H. Schmidt pentru subgrupele γ_1 — γ_3 ca „pictură policromă cu negru și alb pe fond pictat de cu oare brună”¹²⁰, implică valorile efectului decorativ al fondului brun, care pot defini *formula decorativă* unitară a grupe γ în funcție de variantele picturale cu culori liniare ale celor trei subgrupe γ_1a — γ_3a , prin „valoarea decorativă a fondului de pictură prin gamele coloristice ale liniilor negre și

¹²⁰ *Ibidem*, p. 33, 35 (*Schwarz-weiss-Malerei auf farbigem Grunde*).

albe". Se pot adăuga pentru efectul decorativ cele două nuanțe ale culorii fondului de pictură, brună închisă sau deschisă, ca în grupa δ ¹²¹. Gamele coloristice sînt determinate și repartizate pe fondul de pictură prin benzile liniare negre sau albe pe banda motivelor sau în interspațiu. Pregața aspectelor decorative se manifestă mai ales prin opoziția culorii albe întinse pe banda motivelor în raport cu interspațiul cu negru liniar în subgrupele γ_2 — γ_3 (pl. III/4 ; fig. 11/1—2 ; 12), sau prin opoziția benzilor liniare negre ale motivelor în raport cu culoarea albă întinsă în interspațiu în subgrupa γ_1 (fig. 10/1, 3—4). În genere, aspectele decorului spiralic sau eliptic rămîn învaluite în valorile efectului decorativ al spațiilor animate de benzile liniare negre sau albe pe fondul brun (fig. 10/2, 5 ; 11/3 ; 13). Dacă procesul evoluției decorului pictat de la stilul A la stilul de tranziție AB a fost creșterea continuă a participării fondului de pictură la „efectul decorativ al suprafeței”, după concepția lui H. Frankfort, acest *summum* a fost atins în decorul subgrupe γ_2 — γ_2a după precizarea lui Vl. Dumitrescu¹²² și formulat de H. Frankfort ca „armonia perfectă a suprafeței-fond și a suprafeței-desen”¹²³. Această formulare corespunde perfect formulei decorative a fondului de pictură prin gamele liniilor de culoare (pl. III/1), dacă înțelegem prin „armonie” acordul culorilor cu fondul și prin „desen” repartitia culorilor în spațiile determinate pe fond de decorul propriu-zis, care conferă sensul formal al mișcării culorilor spre acordul lor final. Armonia rezultă din acordul funcției culorilor liniare pentru „efectul decorativ al spațiilor decorului”. Intervalele largi ale interspațiului permit etalarea culorii albe a motivelor, care variază repartizarea spațiilor cu linii negre și rămîn cuprinse în valorile efectului lor decorativ (pl. III/4). Aceste valori realizează o formulă decorativă unică în stilul AB și definesc grupa γ ca cea mai prestigioasă *grupă de coloratură* a stilului de tranziție. Efectul decorativ prin acordul culorilor liniare este singura formulă paralelă dar inversă a grupelor de stil AB în raport cu formula valorii picturale prin acordul culorilor întinse pe ceramica de stil A. Aceste valori trebuie completate cu celelalte calități ale grupe γ , subliniate de H. Schmidt, perfecția tehnicii pasteii și a culorilor și eleganța formelor cu profil înalt¹²⁴.

Tocmai poziția stilistică intermediară a grupe γ arată că formula ei constituie o primă sinteză a stilului AB, dar nu sinteza finală. Între sinteza grupe γ și sinteza grupe ϵ se interpune sinteza grupe δ , a cărei geneză este condiționată de coexistența grupelor β și γ la începutul fazei AB2. Cezura stilurilor AB și B trebuie mutată între grupele δ și ϵ , pentru că grupele γ — δ sînt asociate în depunerile fazei AB2. Totuși grupa γ continuă alături de grupele δ și ϵ pentru valoarea decorativă unică a formulei ei stilistice. În final, ea va dispărea prin integrarea acestei valori în sinteza grupe δ . Formula decorativă a grupe γ lasă să subsiste o rațiune, care face din ea propria sa limită. Valoarea decorativă a benzilor liniare de culoare în interspațiu are ca revers simplitatea motivelor anexe, „triunghiuri” sau „volute”, care nu fac decît să ajute formarea acestor benzi. Scopul decorului este însă reprezentarea

¹²¹ *Ibidem*, p. 37.

¹²² Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 106.

¹²³ H. Frankfort, *op. cit.*, p. 20.

¹²⁴ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 33.

și mișcarea lui, posibilă numai prin derivațiile motivelor principale și combinarea lor cu motivele anexe. Această sarcină este asumată de grupa δ și atinge amplitudinea maximă în grupa ϵ .

*

Grupa δ se instituie ca *sinteza finală* a grupelor de stil AB, prin integrarea formulei analitice a subgrupeii $\beta 1$ și a formulei sintetice a grupeii γ într-o *sinteză totală, amplă și multiplă*, concepută ca o schemă unitară, dar repartizată în trei scheme simetrice corespunzătoare celor trei subgrupe $\delta 1$ — $\delta 3$, încît formula subgrupeii $\beta 1$ este integrată și depășită în sinteza subgrupeii $\delta 1$ și formulele subgrupeilor $\gamma 2$ — $\gamma 3$ sînt integrate și depășite în sinteza subgrupeii $\delta 2$. Definirea și explicarea formulelor subgrupeilor $\delta 1$ — $\delta 3$ înseamnă descifrarea acestei *scheme unitare*, care despică prin axe paralele și simultane formulele schemelor simetrice ale celor trei subgrupe. Procesele formative ale acestor formule, plecînd de la modelele oferite de cele două grupe β și γ pentru a determina variantele picturale și decorative și chiar aspectele decorative ale subgrupeilor $\delta 1$ — $\delta 3$, pot fi proiectate în grafic după exemplul formării subgrupeilor în celelalte grupe (var. 15—44). Dar, raportul real între schemele simetrice ale subgrupeilor și schema generală a grupeii δ , care le cuprinde, poate fi înțeles ușor prin tabloul clasificării și definirii formulelor lor picturale. Elementele definitorii sînt enumerate în ordinea importanței lor pentru constituirea formulelor la nivelul variantelor picturale și al variantelor decorative și pentru determinarea procedeelor și aspectelor decorative în cadrul formulelor picturale :

Subgrupa $\delta 1$:

$\delta 1a$ — „pictură bicromă cu negru pe fond alb“ (fig. 14/1—4) sau cu „roșu pe fond alb“ (fig. 17/1—3) ; interspațiu cu negru întins sau liniar (fig. 15) sau liber (fig. 16/1) ; motive cu „benzi libere“ cu sau fără contur (fig. 14/1, 5), sau cu „benzi liniare“ prevăzute sau nu cu „benzi exterioare libere cu contur“ (fig. 14/2—3 ; 15/2—3). Procedeele decorative se repetă în varianta bicromă de culoare roșie (fig. 17/1—3) ;

$\delta 1b$ — „pictură tricromă cu negru și roșu pe fond alb“ (fig. 19/6) sau cu „roșu și negru secundar pe fond alb“ (fig. 17/4—6) ; interspațiu cu negru întins și motive principale cu „benzi liniare roșii“ ; interspațiu cu roșu întins sau liniar sau liber și motive principale cu „benzi liniare roșii“ sau cu „benzi conturate cu negru secundar“ ; „motive anexe conturate cu negru secundar“ ;

Subgrupa $\delta 2$:

$\delta 2a$ — „pictură tricromă cu negru și alb secundar (fig. 19/2 zona umărului) sau cu negru și alb și cu alb secundar (fig. 19/4) pe fond brun“ ; interspațiu cu negru întins, motive principale cu „benzi liniare negre sau albe“ și „motive anexe cu alb secundar“ (fig. 19/1—4) ; interspațiu cu negru liniar, motive principale cu „benzi liniare negre cu sau fără contur“ și prevăzute sau nu cu „benzi exterioare conturate cu alb secundar“ (fig. 20/1, 4 ; 23a), sau cu „benzi liniare albe“ (fig. 21/1) sau acoperite cu alb întins (fig. 20/3), sau cu „benzi conturate cu alb secundar“ (pl. III/3 ; fig. 21/3), sau

motive uniliniare negre dublate cu o linie albă (fig. 22/3) și „motive anexe cu alb secundar”; interspațiu liber, motive principale și anexe sau numai motive principale cu „benzi brune libere cu contur prevăzute cu benzi exterioare albe libere” (pl. III/2; fig. 24/1a—2; 25/1), sau cu „benzi albe libere” (fig. 24/1b, 3);

δ2b — „pictură tetracromă cu negru și roșu și cu alb secundar pe fond brun” (fig. 25/2); interspațiu cu negru întins, motive principale cu „benzi liniare roșii” și „motive anexe cu alb secundar”;

Subgrupa δ3 :

δ3a — „pictură bicromă cu negru pe fond brun”; interspațiu cu negru întins (fig. 18/1—2) sau liniar (fig. 18/3—6) sau liber; motive cu „benzi libere” cu sau fără contur, sau cu „benzi liniare negre” prevăzute sau nu cu „benzi exterioare libere cu contur”; motive anexe cu sau fără contur;

δ3b — „pictură tricromă cu negru și roșu pe fond brun”, cu interspațiu liber și motive cu „bandă liniară roșie”;

Formulele picturale *sintetice* ale subgroupelor pot fi definite prin completarea definițiilor lui H. Schmidt: subgrupa δ1 — „ceramică albă cu pictură neagră sau policromă veche”; δ2 — „pictură policromă cu alb secundar”; δ3 — „pictură neagră sau policromă cu roșu pe fond brun veche”.

Schema generală a grupei δ comportă o secționare în trei planuri orizontale, corespunzătoare celor trei subgrupe, și o secționare prin axe verticale, un ax median care împarte fiecare subgrupă în două variante picturale, și două axe laterale, care împart prima variantă a fiecărei subgrupe în trei variante decorative. Această structură simetrică a subgroupelor, binară pentru variantele picturale și ternară pentru variantele decorative, exprimă opțiunea și organizarea datelor fundamentale ale grupelor de stil AB în sinteza grupei δ: cele „două fonduri de pictură”, alb și brun, repartizate între subgrupe; cele „trei culori de pictat”, neagră, roșie și albă, repartizate în raport cu fondul de pictură și cu formulele de pictură bicromă, tricromă și chiar tetracromă ale variantelor picturale; „două variante picturale” în fiecare subgrupă, designate cu siglele *a*, *b*, în raport cu simetria schemei subgroupelor, deși în prima subgrupă ele sînt dublate cu variante de culoare roșie; „trei variante decorative” în ambele variante picturale ale primei subgrupe și numai în prima variantă picturală a celorlalte două subgrupe, în raport cu interspațiul tratat cu culoare întinsă sau liniară sau lăsat liber și în vederea transpunerii aspectelor decorative ale celorlalte grupe în subgroupele grupei δ; tratarea interspațiului numai cu culoare neagră în variantele picturale transpuse simetric în cele trei subgrupe. Ordonarea acestor raporturi, care se condiționează reciproc, se explică prin procesul formării formulei stilistice și a schemei grupei δ. Procedeele formative ale formulei determină procedeele formative ale schemei, în același proces multiplu și simultan, care este sinteza grupei δ. Formula stilistică este formula acestei sinteze, pe care nu o poate exprima și valorifica decît prin diversificarea ei în raport cu formulele diferite ale grupelor integrate. Schema este posibilitatea diversificării formulelor. Ele se condiționează reciproc ca formulă și schemă generală, ca formule și scheme ale subgroupelor. Analiza lor poate distinge operațiile paralele și simul-

tane, care le-au construit, pentrucă ele au fost ordonate detaliat prin *proiectul* inițial al sintezei grupeii δ.

Amploarea sintezei grupeii δ antrenează ambele grupe prezente, subgrupa β1 și grupa γ, lăsînd deci la o parte numai subgrupa β2, adică „fondul negru de pictură” neînsurat în evoluția stilului AB, dar nu fără a fi interpretat sensul creării acestei subgrupe cu pictură bicromă cu „alb pe negru”, ca o dublare a variantelor picturii bicrome cu „negru sau cu roșu pe alb” în cadrul grupeii β. Integrarea subgrupeii β1 nu s-a făcut însă numai în raport cu *fondul alb de pictură*, rămas în afara sintezei pe „fond brun” a grupeii γ, ci de asemenea prin adoptarea formulei sale stilistice cu pictură bicromă în două variante de culoare și cu trei variante decorative. Variantele picturale sînt hotărîtoare pentru *structura binară a formulelor și a schemelor* subgrupelor și pentru *procedeele formative paralele* ale formulelor și schemelor în cele trei subgrupe δ1—δ3. Variantele decorative sînt hotărîtoare pentru dezvoltarea aspectelor decorative și desprinderea decorului de fondul de pictură. După cum modelul subgrupeii α2 a fost hotărîtor pentru sinteza grupeii γ, tot așa formula și aspectele subgrupeii β1 au constituit modelul hotărîtor al sintezei grupeii δ, determinînd schema ei prin paralelismul variantelor picturale, inclusiv al variantelor decorative, și paralelismul procedeele formative în cele trei subgrupe. Această schemă inițială, în raport cu modelul subgrupeii β1, cuprinde de fapt planul corespunzător formulei pe „fond alb” a subgrupeii δ1 și axele care străpung planurile celorlalte două subgrupe δ2—δ3, ale căror formule pe *fondul brun de pictură* trimit la modelul grupeii γ, pentru perfectarea schemei sintetice a grupeii δ. Planul subgrupeii δ3 leagă axele structurale ale schemei în perfectă simetrie cu subgrupa δ1. Între aceste două planuri, sinteza grupeii γ se integrează în planul subgrupeii δ2, fără a putea modifica axele ei structurale, ci direct la nivelul variantelor decorative în cadrul celor două variante picturale, introducînd în formulele lor picturale *albul ca culoare de pictat*, deci prin convergența procedeele formative ale subgrupeii δ2 cu procedeele decorative ale subgrupelor γ2—γ3. Procedeele formative paralele între formulele și schemele subgrupelor δ1—δ3 încep cu procedeele formative paralele ale formulelor lor, plecînd de la cele două modele paralele oferite de grupele β și γ.

Formula stilistică a subgrupeii β1 este integrată și depășită în sinteza *subgrupeii δ1*. Pe de o parte, cele două variante picturale paralele, β1 și β1a (fig. 7 ; 8), sînt reluate în cadrul picturii cu trei culori în două variante de „pictură bicromă cu negru sau cu roșu pe fond alb”, simetrice sub raportul variantelor decorative și al aspectelor decorative și designate cu aceeași siglă, δ1a (var. 16—21 ; 15, 22—23). Pe de altă parte, cele două variante ale picturii bicrome sînt dublate cu două variante paralele în cadrul „picturii tricrome cu negru și roșu sau cu roșu și negru secundar pe fond alb”, designate cu aceeași siglă, δ1b (var. 24 ; 25—26). Dublarea picturii bicrome cu o pictură tricromă în cadrul subgrupeii δ1 constituie interpretarea exactă a sensului celor două variante de pictură bicromă și justifică definirea lor chiar în cadrul subgrupeii β1 ca „pictură cu trei culori”. Consecvent, grupa δ va combina adesea cele două variante de pictură bicromă pentru decorarea celor două fețe ale străchinelor, după regula obișnuită a decalajului decorului, dar restituind totodată consensul picturii tricrome în cadrul celor două variante bicrome. Astfel, structura subgrupeii δ1 comportă *două variante picturale de*

culoare neagră, una cu „pictură bicromă cu negru pe alb” și alta cu „pictură tricromă cu negru și roșu pe alb”, fiecare dublată cu o variantă de culoare roșie. Variantele de culoare roșie, ca variante paralele în cadrul picturii bicrome sau tricrome, nu se repetă în subgrupele $\delta 2$ — $\delta 3$, ci numai variantele de culoare neagră în cadrul picturii bicrome sau tricrome. Aceste două variante picturale constituie structura de bază a subgrupeii $\delta 1$ și sînt transpuse în subgrupele $\delta 2$ — $\delta 3$, determinînd structura binară a schemei grupei δ . Această schemă transpare clar în definițiile subgrupelor $\delta 1$ — $\delta 3$ la H. Schmidt¹²⁵.

Funcția culorii albe pentru tratarea interspațiului este exclusă nu numai în subgrupa $\delta 1$ cu „fond alb”, ci și în subgrupele cu „fond brun” $\delta 2$ — $\delta 3$. În schimb funcția acestei culori pentru formarea motivelor este rezervată subgrupeii $\delta 2$. Tratarea culorii albe în subgrupele pe „fond brun” este consecventă cu schema unitară a grupei δ , în primul rînd sub raportul tratării interspațiului numai cu culoare neagră în cele trei subgrupe și în al doilea rînd sub raportul repartizării datelor fundamentale ale grupelor de stil AB între sintezele corespunzătoare celor trei subgrupe. Absența totală a albului în subgrupa $\delta 3$ nu poate „vicia”, cum s-a spus, unitatea definițiilor celor trei subgrupe, deoarece repartitia funcțiilor decorative ale culorii albe nu se putea face decît ca „fond de pictură” în subgrupa $\delta 1$ și ca „culoare de pictat motivele” în subgrupa $\delta 2$. Amplificarea funcției decorative ca „fond de pictură” în subgrupa $\delta 1$ depășește, sub raportul structurii decorului și al colorării suprafețelor, funcția acoperirii interspațiului cu alb a subgrupeii $\gamma 1$, care e înăturată și în subgrupa $\delta 2$; subgrupa $\delta 3$ nu este decît transpunerea paralelă a aspectelor decorative de pe „fondul alb” al subgrupeii $\delta 1$ pe „fondul brun” al subgrupeii $\delta 3$. Funcția decorativă a culorii albe pentru colorarea interspațiului este preluată de „fondul alb de pictură” al subgrupeii $\delta 1$ în variantele decorative cu interspațiul tratat cu negru liniar sau lăsat liber; subgrupele $\delta 2$ — $\delta 3$ realizează același lucru pentru efectul decorativ al culorii „fondului brun”. Această repartitie înseamnă de fapt anularea sau atenuarea importanței acoperirii interspațiului cu culoare întinsă, atît pentru tehnica rezervării motivelor cît și pentru valoarea culorii întinse, și are o dublă explicație. Pe de o parte, motivele decorului nu mai sînt strict rezervate prin culoarea întinsă în interspațiu și deci legate de culoarea fondului de pictură, ci sînt delimitate direct prin conturul benzii libere sau liniare a motivelor într-un interspațiu aerat sau complet liber; pe de altă parte, colorarea suprafeței decorate nu mai este împărțită între culoarea fondului pe banda motivelor și culoarea întinsă a interspațiului. Decorul tinde să devină un desen liniar, aplicat deopotrivă pe fond alb sau pe fond brun. Prin această detașare a decorului și prin această valoare coloristică, „fondul de pictură” se reîntoarce de fapt la funcția originală a *fondului de culoare albă* pictat pe toată suprafața vasului, peste decorul adîncit sau cu barbotină, dar fondul de culoare albă antrenează acum și culoarea brună, contribuind în ambele cazuri la bicromia sau tricromia picturii. Decorul este pictat cu o singură culoare, negru pe fond alb și brun (subgrupele $\delta 1a$ și $\delta 3a$), sau cu două culori, negru și roșu pe fondul alb și brun (subgrupele $\delta 1b$ și $\delta 3b$), sau negru și alb pe fond brun (subgrupa $\delta 2a$), și chiar cu trei culori, negru, roșu și alb pe fond brun (subgrupa $\delta 2b$). Simetria

¹²⁵ *Ibidem*, p. 36—37.

binară a transpunerii paralele a decorului pictat cu negru sau cu negru și roșu în variantele picturale ale celor trei subgrupe determină, prin asocierea culorii albe, un decor tricrom cu negru și alb sau un decor tetracrom cu negru, roșu și alb pe fondul brun al subgrupeii $\delta 2$. Deci, în cele trei subgrupe interspațiul este tratat numai cu culoare neagră sau este lăsat liber. Tratarea culorii negre comportă însă ambele tehnici, întinsă sau liniară, ca între variantele decorative ale subgrupeii $\beta 1$, și este de asemenea aplicată pentru diferențierea variantelor decorative ale subgrupeii $\delta 1$, dar totodată este repetată pentru aceleași variante decorative în subgrupele $\delta 2$ — $\delta 3$. Interspațiul liber caracterizează de asemenea una din variantele decorului cu benzi liniare în subgrupa $\beta 1$, în timp ce în subgrupele $\gamma 2$ — $\gamma 3$ numai unele intervale sînt lăsate libere. Modalitățile tratării interspațiului cu *negru întins* sau liber arată că modelul a fost subgrupa $\beta 1$, care le-a impus subgrupeii $\delta 1$, pentru a fi transpuse apoi în subgrupele $\delta 2$ — $\delta 3$. Grupa γ a contribuit prin procedul intervalelor libere, dar mai ales prin valoarea decorativă a *negrului liniar* al interspațiului.

Cele două fonduri de pictură, alb și brun, repartizate direct la nivelul celor trei subgrupe și modalitățile tratării interspațiului, cu negru întins, liniar sau liber, transpuse uniform în cele trei subgrupe constituie urzeala schemei grupeii δ , în care trebuie introduse diferențierile de ordin diferit ale structurii celor trei subgrupe: între cele două subgrupe pe fond brun, $\delta 2$ și $\delta 3$, și între cele două variante picturale ale fiecărei subgrupe, bicromă și tricromă în subgrupele $\delta 1$ și $\delta 3$, tricromă și tetracromă în subgrupa $\delta 2$. Acest lucru nu se putea face decît prin introducerea unei *a treia culori* în raport cu cele două culori ale fiecărei subgrupe și numai în raport cu formarea motivelor. La nivelul variantelor picturale cu „negru pe alb” în subgrupa $\delta 1$ și cu „negru pe brun” în subgrupele $\delta 2$ — $\delta 3$, transpuse paralel ca primă variantă picturală designată cu sigla *a* în cele trei subgrupe (var. 17, 29, 40), cele două subgrupe pe fond brun erau de fapt nediferențiate. Simpla introducere a culorii albe sub forma *albului secundar*, adică a conturării *motivelor anexe* cu o linie albă interioară, diferențiază subgrupa $\delta 2$ (fig. 19/1—4)¹²⁶ față de subgrupa $\delta 3$ (fig. 18)¹²⁷ la nivelul schemei inițiale a grupeii δ și totodată completa schema inițială prin repartizarea celor două funcții decorative ale culorii albe, „fondul de pictură” și „formarea motivelor”, între subgrupele $\delta 1$ (fig. 14)¹²⁸ și $\delta 2$ (fig. 19/1—5). Abia în acest moment poate interveni diferențierea celei de a doua variante picturale în cadrul fiecărei subgrupe, prin introducerea *benzilor liniare roșii* pe banda negativă a motivelor principale, indiferent de fondul de pictură alb sau brun. A doua variantă picturală, designată cu sigla *b* în cele trei subgrupe (var. 24, 38, 44), este deci o „pictură tricromă cu negru și roșu pe fond alb sau pe fond brun” în subgrupele $\delta 1$ și $\delta 3$ (fig. 19/6)¹²⁹, sau o „pictură tetracromă cu negru, roșu și alb secundar pe fond brun” în subgrupa $\delta 2$ (fig. 25/2)¹³⁰. Procedul celei de „a treia culori”

¹²⁶ *Ibidem*, p. 37—38, pl. titlului nr. 8; Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, pl. XII/9; XIV/1; XVI/11.

¹²⁷ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, pl. XVIII/1, 3, 8, 14, 22; XIX/14.

¹²⁸ *Ibidem*, pl. IX/2, 4, 7.

¹²⁹ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 38, pl. 17/2b.

¹³⁰ A. Nițu, Șt. Cucos, D. Monah, *Ghelăiești*, în *Mem. Antiq.* 3, 1971, p. 43, 45, fig. 25/1; Vl. Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, „România. Mari epoci de artă, 1”, București, 1974, fig. 146 (color).

pentru crearea variantei picturii tricrome cu negru (*b*) nu putea fi introdus decât în cadrul sintezei subgrupeii $\delta 1$, pentru că această variantă nu este decât dedublarea variantei picturii bicrome cu negru (*a*) și fiecare din ele comportă o variantă paralelă de culoare roșie. Procesul de formare al variantei tricrome și procedeul ei formativ se explică prin interpretarea exactă a formulei generale a grupeii β , care comportă două variante de pictură bicromă cu „negru sau cu roșu pe fond alb” în subgrupa $\beta 1$ — $\beta 1a$, dublate cu două variante de pictură bicromă cu „alb pe fond negru sau roșu” în subgrupa $\beta 2$ — $\beta 2a$. Ambele subgrupe prezintă o „pictură cu trei culori”, în subgrupa $\beta 1$ cu două culori de pictat, negrul sau roșul, pe același fond alb de pictură (fig. 7 ; 8), în subgrupa $\beta 2$ cu o singură culoare de pictat, albul, dar pe două fonduri, negru sau roșu (fig. 9/4—5), obținute prin „inversarea fondului de pictură” în raport cu variantele paralele ale subgrupeii $B1$. Formula subgrupeii $\delta 1$ alege numai variantele paralele ale picturii bicrome pe fondul alb, adică cu „două culori de pictat”, negrul sau roșul, dar separate pe fond alb, ca primă variantă picturală $\delta 1a$. Dublarea acestei variante bicrome cu o variantă tricromă $\delta 1b$ se putea face prin gruparea celor două culori de pictat, negrul și roșul, pe același fond alb, dar prin „inversarea funcției lor decorative” în cele două variante paralele și prin aplicarea lor exclusiv la formarea motivelor. Cele două culori de pictat joacă alternativ rolul celei de „a treia culoare”, subordonat formării motivelor principale cu „benzi liniare roșii” sau cu „benzi libere conturate cu negru secundar”. În consecință, pictura bicromă cu negru devine o „pictură tricromă cu interspațiul negru și motive cu benzi liniare roșii” (fig. 14/2—3 ; 19/6) ; pictura bicromă cu roșu devine o „pictură tricromă cu interspațiul roșu și motive conturate cu negru secundar” (fig. 17/2—3 ; 17/4—6)¹³¹. Formarea celor două variante picturale ale subgrupeii $\delta 1$ direct sub aspectul variantei decorative de bază, cu „benzi liniare negre și interspațiu cu negru întins” în pictura bicromă (fig. 14/2—4) sau cu „benzi liniare roșii și interspațiu cu negru întins” în pictura tricromă (fig. 19/6), arată clar că „benzile liniare roșii” ale variantei $\delta 1b$ au înlocuit de fapt „benzile liniare negre” ale variantei $\delta 1a$ și că roșul este cea de „a treia culoare”, a cărei introducere determină procedeul formativ al variantei tricrome $\delta 1b$ și modalitatea aplicării lui, adică „subordonarea celei de a treia culori pentru formarea benzilor liniare de culoare ale motivelor”.

Deci, varianta picturii tricrome cu culoare neagră și „benzi liniare roșii” $\delta 1b$ este creată de subgrupa $\delta 1$ și transpusă paralel în celelalte subgrupe ca a doua lor variantă picturală, $\delta 2b$ — $\delta 3b$. Acest lucru îl dovedește și înlăturarea variantelor de culoare roșie din subgrupele $\delta 2$ — $\delta 3$, în afară de procedeul „albului secundar” al subgrupeii $\delta 2$ transpus după procedeul „negrului secundar” al variantei tricrome de culoare roșie $\delta 1b$. Varianta picturală cu benzi liniare roșii $\delta 1b$ și $\delta 2b$ prezintă o singură variantă decorativă, cu interspațiul cu negru întins pe fond alb sau brun, care este varianta decorativă de bază și în varianta picturală cu „benzi liniare negre” $\delta 1a$ și $\delta 2a$ (fig. 14/2—4 ; 19/1—3) ; în subgrupa $\delta 3$, varianta picturală tricromă cu benzi liniare roșii prezintă și varianta decorativă cu interspațiul liber, pe un fragment ceramic

¹³¹ Vl. Dumitrescu, în *Dacia*, 9—10, 1941—1944, p. 63—64, 68, pl. X/2, 8, 10—11 ; XVI/9.

unic pentru această variantă la Cucuteni, ilustrat de H. Schmidt¹³². Caracterul nedezvoltat al variantei cu pictură neagră și roșie în cele trei subgrupe explică absența ei în unele stațiuni. În schimb, tocmai această variantă picturală va fi reluată și dezvoltată în sinteza grupei ϵ , ca una din cele mai importante variante decorative. Aplicarea procedurii formative al variantei picturale tricrome $\delta 1b$, așa cum a fost formulat, se poate repeta în funcție de cea de „a treia culoare” în raport cu fondul de pictură, care poate fi culoarea albă pe fondul brun al subgrupeii $\delta 2$. În adevăr, transpunerea variantei decorative de bază a variantei picturale $\delta 1a$ (benzi liniare negre, interspațiu cu negru întins) se face direct în subgrupa $\delta 3$ (fig. 18/1—2) sau prin adăugarea „albu’ui secundar” pe motivele anexe în subgrupa $\delta 2$ (fig. 19/1—3). Deci, în subgrupa $\delta 2$ varianta bicromă devine de fapt variantă tricromă și în consecință procedeul înlocuirii benzilor liniare negre cu benzi de culoare determină o nouă variantă decorativă, cu „benzi liniare albe și interspațiu cu negru întins” (var. 30), deoarece cea de „a treia culoare” în raport cu fondul brun și interspațiul negru nu poate fi decât culoarea albă (fig. 19/2 zona gurii, 4).

Aceste date, care schițează diversificarea formulei și schemei grupei δ , ne introduc direct în procesele de formare ale formulelor stilistice prin „paralelismul procedeelor lor formative” la nivelul variantelor picturale, al variantelor decorative și chiar al aspectelor decorative în funcție de repartizarea lor în schema celor trei subgrupe $\delta 1$ — $\delta 3$. Crearea formulelor și a schemei subgrupelor comportă procedee formative proprii, care necesită specificarea și formularea lor. Paralelismul „procedeelor formative ale schemei subgrupelor” constă în *transpunerea stilistică paralelă* a formulelor celor două variante picturale simultan în cele trei subgrupe și ea trece în fiecare subgrupă de la nivelul variantelor picturale la nivelul variantelor decorative, diferențiate în cadrul variantelor picturale, și la nivelul aspectelor decorului, create în cadrul variantelor decorative sau preluate direct din grupele β și γ . Paralelismul „procedeelor formative ale formulelor” se stabilește între formulele picturale ale celor două grupe β și γ ca modele pentru formarea formulelor variantelor picturale și decorative paralele ale subgrupelor $\delta 1$ — $\delta 3$ și comportă procedee formative diferite în raport cu cele două modele și cu nivelul la care se face transferul formulelor picturale și repartizarea lor între subgrupe. *Transpunerea stilistică directă* a variantelor picturale și decorative ale subgrupeii $\beta 1$ în subgrupa $\delta 1$ și a aspectelor decorative ale grupei γ în subgrupele $\delta 1$ și $\delta 3$ este evidentă. Transpunerea stilistică a variantelor picturale ale grupei γ ca variante decorative cu culoare albă în subgrupa $\delta 2$ nu se putea face decât prin adoptarea procedeelor formative ale grupei γ , adică prin *convergența procedeelor formative paralele* ale subgrupeii $\delta 2$ cu formulele picturale ale subgrupelor $\gamma 2$ — $\gamma 3$. Formulele stilistice ale variantelor picturale sau decorative comportă la rîndul lor procedee formative proprii, care sînt de asemenea paralele în cele trei subgrupe și anume între variantele picturii bicrome $\delta 1a$ și $\delta 3a$, sau între variantele picturii tricrome $\delta 1b$ și $\delta 2a$, sau între variantele picturii bicrome $\delta 1a$ și $\delta 3a$ și varianta picturii tricrome $\delta 2a$. Cel mai important este procedeul *subordonării celei de a treia culori* în formulele cu pictură tricromă, cu modalități diverse de aplicare la nivelul variantelor picturale sau decorative ale subgrupelor. Analiza ope-

¹³² H. Schmidt, *op. cit.*, p. 37, pl. 15/14.

rațiilor particulare ale proceselor formative ar reconstitui de fapt operațiile prin care grupa δ a *descompus* grupele de stil AB în aspectele formale și procedeele formative și apoi le-a *recompus* într-o sinteză în același timp complexă și simplă, multiplă și unitară, în care aceste operații și procesele implicate au fost efectuate *simultan*. Formarea subgrupelor $\delta 1$ — $\delta 3$ ca procese paralele, în cadrul procedeele formative ale grupei δ , a avut ca model procedeul formativ aplicat simultan de grupa γ pentru subgrupele $\gamma 1$ și $\gamma 3$. Formarea paralelă a subgrupelor $\delta 1$ — $\delta 3$ și caracterul unitar al procedeele decorative, ca formule picturale și aspecte decorative, preluate din grupele β și γ sau executate după procedeele picturale consacrate de aceste grupe mai vechi, dar depășindu-le ca etapă stilistică nouă a ceramicii, sînt formulate expres în analiza lui H. Schmidt¹³³.

Reluarea celor două variante paralele ale picturii bicrome cu negru sau roșu ale subgrupeii $\beta 1$ — $\beta 1a$ (fig. 7—8) pentru formula subgrupeii $\delta 1$ s-a făcut, ca procedeu formativ, prin *transpunerea stilistică directă a modelului* în stilul subgrupeii $\delta 1$ (fig. 14 ; 17/1—3). Dublarea variantelor bicrome prin cele două variante paralele ale picturii tricrome cu negru și roșu sau cu roșu și negru secundar (fig. 17/4—6 ; 19/6) este o creație a subgrupeii $\delta 1$ prin procedee formative proprii, care consistă în modalitățile de aplicare ale procedeului „subordonării celei de a treia culori”, culoarea roșie în varianta cu negru și culoarea neagră în varianta cu roșu. La nivelul acestor variante picturale, cea de a treia culoare este subordonată „formării motivelor principale sau anexe”, adică „benzi liniare roșii” în varianta cu negru (fig. 19/6) sau „perle conturate cu negru secundar” în varianta cu roșu (fig. 17/4). Varianta cu negru și roșu s-a constituit, ca procedeu formativ, prin *înlocuirea benzilor liniare negre cu benzile liniare roșii ale motivelor principale*. Acest procedeu este ireversibil. Varianta cu roșu și negru secundar trebuie să aplice altă modalitate pentru „subordonarea culorii negre” în raport cu „benzile liniare roșii” ale motivelor, care nu pot fi readuse la linii negre, și recurge la *conturarea cu negru secundar a motivelor anexe* în interspațiul cu roșu întins (fig. 17/4). Variantele de culoare neagră ale picturii bicrome sau tricrome constituie cele două variante picturale de bază ale subgrupeii $\delta 1$: varianta „picturii bicrome cu negru” $\delta 1a$ (fig. 14/1—4) și varianta „picturii tricrome cu negru și roșu” $\delta 1b$ (fig. 19/6).

Această schemă binară a variantelor picturale formată de subgrupa $\delta 1$ în raport cu „fondul alb de pictură” este introdusă paralel în subgrupele $\delta 2$ — $\delta 3$ în raport cu „fondul brun de pictură”. *Transpunerea stilistică paralelă a variantelor picturale* constituie procedeele formative paralele, care determină schemele simetrice ale celor trei subgrupe și totodată axele structurale (axul median al variantelor picturale și axele laterale ale variantelor decorative) ale schemei grupei δ . Astfel, „transpunerea stilistică directă” de la subgrupa $\beta 1$ la subgrupa $\delta 1$, ca procedeu formativ al variantei picturii bicrome cu negru $\delta 1a$, se întretaie chiar în planul subgrupeii $\delta 1$ cu procedeele formative paralele ale subgrupelor $\delta 1$ — $\delta 3$. Procesul se va repeta în cazul convergenței grupei γ cu planul subgrupeii $\delta 2$. „Transpunerea stilistică paralelă” a variantelor picturale ale subgrupeii $\delta 1$ în subgrupa $\delta 3$ se face prin mutarea lor de pe „fondul alb” pe „fondul brun” și stabilește echivalența

¹³³ *Ibidem*, p. 37—38.

variantelor picturale, bicrome sau tricrome, între aceste două subgrupe. Însă transpunerea paralelă a celor două variante picturale în schema subgrupeii 82 necesită diferențierea lor față de cele două variante, bicromă și tricromă pe fond brun, ale subgrupeii 83, care nu se putea face decât prin introducerea culorii albe, impusă de formula picturii tricrome a grupeii γ, prin aplicarea procedurii „subordonării culorii albe la formarea motivelor”, după procedeul aplicat culorii roșii sau negre în varianta picturală tricromă 81b. Deoarece cele două variante picturale ale subgrupeii 82 se constituie tot sub aspectul variantei decorative de bază, ca în subgrupele 81 și 83, adică „benzi liniare negre și interspații cu negru întins” în varianta 82a (fig. 19/1—3) sau „benzi liniare roșii și interspațiu cu negru întins” în varianta 82b (fig. 25/2), procedeul subordonării culorii albe nu putea fi aplicat decât la „formarea motivelor anexe”. În consecință, aplicarea procedurii recurge de preferință la modalitatea „albului secundar”, sau uneori la hașurarea motivelor anexe, după modelul „perlelor conturate cu negru secundar” în interspațiul cu culoare întinsă (fig. 17/4). Astfel, cele două variante picturale ale subgrupeii 82, „pictura tricromă cu negru și alb secundar” 82a (fig. 19/1—3) și „pictura tetracromă cu negru, roșu și alb secundar” (fig. 25/2), s-au constituit prin procedeul formativ al *conturării motivelor anexe cu alb secundar*, dar apar și motive anexe *hașurate cu linii albe*. Aceste două variante picturale, tricromă sau tetracromă cu „alb secundar”, ale subgrupeii 82 nu mai sînt echivalente cu variantele bicrome și tricrome ale subgrupelor 81 și 83. În același timp, variantele picturale cu „benzi liniare roșii”, 81b, 82b și 83b, rămîn nedevelopate sub raportul variantelor și aspectelor decorative. Varianta tetracromă 82b iese din jocul procedurilor formative paralele și antrenează și varianta tricromă 83b. Varianta tricromă 81b rămîne în jocul procedurilor paralele prin echivalența ei cu varianta tricromă 82a și identitatea procedurilor formative ale aspectelor decorative. În cele trei subgrupe, numai prima variantă picturală, 81a, 82a și 83a, se dezvoltă prin crearea variantelor decorative și multiplicarea aspectelor decorative. În consecință, paralelismul proceselor și procedurilor formative se restabilește între primele variante picturale ale celor trei subgrupe pentru formarea variantelor decorative, sau între variantele picturale echivalente ale subgrupelor pentru formarea aspectelor decorative. Deci, paralelismul procedurilor formative ale variantelor decorative urmează paralelismul celor două variante picturale în subgrupele 81—83, prin repetarea aceluiași variante decorative în cele trei subgrupe, dar numai în prima variantă picturală a fiecărei subgrupe, bicromă în subgrupele 81 și 83 sau tricromă în subgrupa 82. Schema cu *trei variante decorative*, comună celor trei subgrupe, este creată de varianta picturală bicromă 81a și transpusă paralel în varianta bicromă 83a și varianta tricromă 82a. Paralelismul procedurilor formative ale aspectelor decorative dezvoltate prin procedurile decorative ale celor trei variante decorative urmează de asemenea paralelismul procedurilor formative ale variantelor picturale, dar de data aceasta între cele două variante picturale, bicromă și tricromă, ale subgrupeii 81 și prima variantă picturală a subgrupelor 82—83. Deci, procedurile formative ale aspectelor decorative sînt paralele între pictura bicromă 81a și 83a prin *transpunerea stilistică paralelă a aspectelor decorative* de pe fondul alb pe fondul brun, sau între pictura tricromă 81b și 82a prin introducerea *benzilor liniare de culoare*, roșii sau albe, în aspectele decorative. Aceste procese arată

că procedeele formative ale variantelor picturale se repetă la nivelul variantelor decorative și chiar la nivelul aspectelor decorative și, în ultimă analiză, ele se concretizează ca *procedee decorative* ale aspectelor decorului în cele trei subgrupe. Formulele picturale se formează în cadrul variantelor picturale și sînt aplicate ca procedee decorative în cadrul variantelor decorative pentru a realiza aspectele decorative. Aceasta vrea să spună că aspectele decorative sînt create în cadrele variantelor decorative și sînt transpuse paralel în formulele picturale ale variantelor picturale în cele trei subgrupe. Chiar cînd aspectele decorative comportă procedee formative proprii și diferite în cele trei variante în aceeași subgrupă, ele nu fac decît să multiplifice fiecare din cele trei variante decorative. Cu toată amploarea sintezei grupei δ, numărul acestor variante decorative proiectate în grafic devine excesiv (var. 15—44) și necesită cu toată evidența comprimarea lor ca aspecte decorative în schema celor trei variante decorative determinate de modalitățile tratării interspațiului. Aceste date ale analizei explică de ce definițiile binare ale subgrupelor la H. Schmidt sînt exemplificate direct prin procedeele decorative ale aspectelor decorului, de ce cele trei subgrupe sînt considerate ca „aparitii paralele”, nu succesive, în cadrul grupei δ și de ce aspectele decorative sînt analizate în ansamblul celor trei subgrupe δ1—δ3, arătînd observația pătrunzătoare și puterea de sinteză a analizei lui ¹³⁴.

Diferențierea *variantelor decorative* în subgrupa δ1 pornește tot de la modelul subgrupeii β1, ale cărei variante decorative sînt diferențiate deoptrivă prin modalitățile tratării interspațiului și factura motivelor. În cadrul variantei picturale bicrome cu negru δ1a, variantele decorative ale subgrupeii β1 sînt limitate la trei și clarificate prin *raportul dintre tehnica și factura motivelor cu tratarea interspațiului*. Variantele decorative sînt diferențiate atît prin alternarea tehnicii întinse sau liniare a culorii negre în interspațiu sau înlăturarea culorii negre din interspațiu, cît și prin alternarea tehnicii negative sau pozitive a motivelor, după modelul subgrupeii β1. Factura motivelor este completată după modelul grupei γ, prin motivele în formă de benzi libere sau liniare cu contur propriu îngroșat. Astfel, cele trei variante decorative sînt inițial modalități teoretice, deduse din modalitățile tratării interspațiului și motivelor în subgrupa β1 și grupa γ, dar la care subgrupa δ1 adaugă *asocieri constante de elemente formale*, „benzi liniare negre și interspațiu cu negru întins” (fig. 14/2—4), „benzi libere cu contur și interspațiu cu negru liniar” (fig. 14/5) sau „benzi liniare negre cu sau fără contur și interspațiu liber” (fig. 16/1), concretizate ca aspecte decorative esențiale și caracteristice fiecăreia din cele trei variante decorative. De asemenea, în zonele decorative principale decorul prezintă constant „motive anexe”, de preferință „perle”, a căror tehnică este identică sau diferită de aceea a motivelor principale.

Prima variantă decorativă (var. 17, 18) rezervă banda motivelor prin tratarea „interspațiului cu negru întins”; benzile negative constituie direct motivele în formă de „benzi albe libere” (fig. 14/1), sau sînt acoperite cu „benzi liniare negre” (fig. 14/2—4). Motivele prezintă numai tehnica negativă sau combină tehnica negativă și pozitivă. „Perlele” rezervate cu negru întins în anexe atenuează culoarea masivă a interspațiului și tehnica simplă

¹³⁴ *Ibidem*.

a motivelor principale. Această variantă include variantele subgrupeii $\beta 1$ cu „benzi libere” sau cu „benzi liniare negre și interspațiu cu negru întins” (fig. 7/1, 6, 8—10). Aspectul cu „benzi libere negative” al picturii bicrome cu negru $\delta 1a$ (fig. 14/1) ar determina o formulă picturală pură, dacă desenul care repartizează culorile n-ar fi decorul însuși, a cărui reprezentare manifestă prin această tehnică negativă extremă un caracter static, străin spiritului decorului grupelor β și δ . De aceea acest aspect apare ca mulajul negativ al aspectului cu „benzi liniare”, care reprezintă structura și mișcarea decorului (fig. 14/2—3c—d). Această formulă picturală se explică prin necesitatea schițării celor trei variante decorative în proiectul inițial, care vor fi explorate ca aspecte decorative în cele trei subgrupe. În adevăr, formula acestui aspect este repetată în varianta paralelă de culoare roșie a subgrupeii $\beta 1a$ în așezările de pe Nistru¹³⁵ și este transpusă în varianta bicromă de culoare neagră a subgrupeii $\delta 3a$ ¹³⁶.

A doua variantă (var. 19, 21) repetă formarea motivelor, dar modifică tehnica lor din cauza „interspațiului cu negru liniar”, care nu poate rezerva banda motivelor; motivele în formă de „benzi libere cu contur” sînt rezervate direct prin conturul negru (fig. 14/5; 15/1)¹³⁷; motivele cu benzi liniare transpun numai „benzile liniare negre”, pentru că liniile marginale fac oficiul de contur (fig. 15/2 zona umărului), dar ele ar putea fi prevăzute și cu „contur gros”, ca în varianta cu interspațiul liber (fig. 14/2a). În aspectele cu benzi liniare pozitive, „perlele” anexe prezintă numai conturul sau sînt hașurate cu linii negre, suplinind în ambele cazuri „alternarea tehnicii negative sau pozitive a motivelor” decorului. Motivele principale prezintă numai tehnica negativă sau pozitivă. Aspectul cu „benzi libere cu contur” este inițiat în prima variantă a subgrupeii $\beta 1$, dar conturul negru al motivelor nu împiedică acoperirea interspațiului cu negru întins (fig. 7/1).

A treia variantă (var. 16) lasă „interspațiul liber” și prezintă, după ceramica publicată, numai motivele cu „benzi liniare negre” prevăzute sau nu cu „contur gros”, deci ea rezervă pe fondul alb banda motivelor acoperită cu linii negre prin conturul ei gros (fig. 14/3a), sau pictează direct liniile negre fără contur; și prevăzute sau nu cu „perle” anexe rezervate prin conturul lor (fig. 16/1)¹³⁸. Motivele principale comportă numai tehnica pozitivă sau combinată cu tehnica negativă, motivele anexe comportă numai tehnica negativă. Benzile liniare negre compensează uniformitatea interspațiului liber și atenuează uniformitatea culorii albe în interspațiu prin animarea ei pe banda motivelor. Simplitatea decorului cu „benzi libere cu contur” ar accentua aceste relații privitoare la repartitia funcției și efectului decorativ al culorilor în pictura bicromă cu „negru pe alb” și ca urmare aceste motive sînt înlăturate. În schimb, „benzile libere cu contur” pot fi transpuse în interspațiul liber în pictura tricromă cu „negru și alb pe brun” a subgrupeii $\delta 2$, dar prin acoperirea lor cu culoare albă întinsă (fig. 24/1b, 3). Această variantă decorativă cu „benzi liniare negre” pictate pe fondul alb există de

¹³⁵ N. M. Vinogradova, în SA, 1972, 1, p. 46, fig. 3/1 (atribuită subgrupeii $\alpha 3$, preconizată de Vl. Dumitrescu).

¹³⁶ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, pl. XVII/3.

¹³⁷ *Ibidem*, pl. II/2; IX/6; XI/3.

¹³⁸ *Ibidem*, pl. IX/8.

asemenea în subgrupa $\beta 1$, dar în care interspațiul liber și conturul benzilor derivă prin resorbția culorii negre în interspațiu (fig. 7/2—3).

Procedeele și aspectele decorative precizează în cadrul fiecăreia din cele trei variante momentele decisive ale unei serii complete a modalităților raportului dintre tratarea motivelor și a interspațiului, în funcție de alternarea tehnicii negative sau pozitive a motivelor principale sau între motivele principale și anexe; alternarea prezenței sau absenței culorii negre în interspațiu; alternarea funcției și efectului decorativ ale culorilor albă, neagră și roșie între fondul de pictură, tratarea interspațiului și formarea motivelor, toate repartizate gradat în cele trei variante decorative în cadrul variantelor picturale ale subgrupeii $\delta 1$ și amplificate în variantele picturale ale subgrupelor $\delta 2$ — $\delta 3$. Seria completă și gradată a modalităților stilistice constituie de fapt schema comună a celor trei variante decorative și însumează evoluția grupelor de stil AB, analizată, sintetizată și orientată de grupa δ , prin acea operație de descompunere și refacere a tuturor procedeele decorative. De aceea, seria modalităților stilistice comportă deopotrivă pozițiile extreme între variante și pozițiile caracteristice fiecărei variante, care indică toate posibilitățile stilistice sau marchează momentele decisive ale evoluției stilului AB pentru formarea stilului B. Motivele principale pornesc de la tehnica negativă pură în interspațiul cu negru întins și ajung la tehnica pozitivă pură în interspațiul liber, dar ele combină gradat tehnica negativă și pozitivă în interspațiul cu negru întins sau liniar. Motivele anexe se comportă în acord sau în opoziție cu tehnica motivelor principale în cele trei variante, ele prezintă tehnica negativă pură în interspațiul cu negru întins, în acord sau dezacord cu motivele principale cu benzi libere sau liniare, în timp ce ele prezintă tehnica negativă prin conturul negru sau combină tehnica negativă și pozitivă prin conturul negru și hașurarea cu linii negre, în opoziție cu tehnica pozitivă a motivelor principale cu benzi liniare în interspațiul cu negru liniar sau liber. Raportul tehnicii motivelor principale și anexe atenuează pozițiile extreme ale tehnicii negative sau pozitive a motivelor principale. Modalitățile stilistice ale acestor corelații multiple se constituie direct ca *aspecte decorative*, fie create în cadrul fiecărei variante sau reluate în cele trei variante ale subgrupeii $\delta 1$, fie preluate prin *transpunerea stilistică directă* din grupele β și γ în cadrul variantelor corespunzătoare ale subgrupeii $\delta 1$. Chiar aspectul cu „volute unghiulare uniliniare” al subgrupeii $\beta 1$ (fig. 7/7) nu este omis și el se încadrează în varianta cu negru liniar în interspațiu (fig. 22/1)¹³⁹. Aspectul cu „benzi exterioare albe libere” și interspațiu cu negru liniar al subgrupeii $\gamma 2$ (fig. 11/2) este transpus ca „benzi exterioare libere cu contur” (var. 20, 43) pe fondul alb al subgrupeii $\delta 1$ (fig. 15/3)¹⁴⁰ și simultan pe fondul brun al subgrupeii $\delta 3$ (fig. 18/4). Toate aspectele decorative ale celor trei grupe pot fi introduse în cele trei variante, ca scară de referință pentru limitele posibile ale variației decorului de stil AB, din moment ce schema celor trei variante a precizat modalitățile stilistice, care păstrează integritatea aspectelor permanente ale decorului cucutenian în cadrul stilului AB, și direcția evoluției acestui stil. Schema celor trei variante decorative, cu „asocierile

¹³⁹ *Ibidem*, pl. II/3. Transpunerea acestui motiv al subgrupeii $\beta 1$ în stilul subgrupeii $\delta 1$ sau în stilul subgrupeii $\delta 2$, prin dublarea liniilor negre cu linii albe, este menționată și evidențiată de H. Schmidt, *op. cit.*, p. 38, 14/2.

¹⁴⁰ A. Nițu și V. Bazarciuc, *op. cit.*, p. 26, fig. 3/3.

constante de elemente formale“, creată de varianta picturii bicrome cu negru $\delta 1a$ este evident repetată în variantele picturale paralele de culoare roșie $\delta 1a$ (var. 15, 22—23) și $\delta 1b$ (var. 25—26), prin procedeul *dedublării variantelor picturale* bicromă și tricromă cu culoare neagră sau roșie în subgrupa $\delta 1$ (fig. 17). Aceste variante paralele de culoare roșie rămân limitate la subgrupa $\delta 1$, dar procedeul „negrului secundar“ pentru formarea motivelor în varianta tricromă de culoare roșie este transmis subgrupe $\delta 2$ ca procedeul aplicat culorii albe pentru formarea motivelor în schema variantelor decorative.

Schema ternară a variantelor decorative urmează procedeele paralele ale formării schemei binare a variantelor picturale în cele trei subgrupe și este transpusă pe fondul brun al subgrupelor $\delta 2$ — $\delta 3$ la nivelul variantelor picturale echivalente. Cele trei variante decorative ale variantei picturale bicrome $\delta 1a$ sînt transpuse în varianta bicromă $\delta 3a$ prin procedeul simplu al transpunerii stilistice paralele a *variantelor și aspectelor decorative* (var. 39—43). (fig. 18). Toate aspecte decorative ale variantei $\delta 1a$ se regăsesc în varianta $\delta 3a$. Transpunerea celor trei variante decorative în pictura tricromă $\delta 2a$ este condiționată de aplicarea procedeului „subordonării culorii albe“ în aspectele decorative corespunzătoare celor trei variante, deoarece varianta picturală $\delta 2a$ a fost creată prin procedeul „conturării motivelor anexe cu alb secundar“ în aspectul decorativ cu „benzi liniare negre“ și interspațiu cu negru întins (fig. 19/1—3). În varianta cu negru liniar în interspațiu, aspectele decorative păstrează motivele anexe conturate cu „alb secundar“ liniar sau punctat (fig. 20/1, 4 ; 21/1) ¹⁴¹. Procedeul „albului secundar“ a fost introdus după modelul „conturării cu negru secundar“, creat de varianta picturală tricromă de culoare roșie $\delta 1b$ și aplicat motivelor anexe în aspectul cu „benzi liniare“ și interspațiu cu culoare întinsă (fig. 17/4) sau motivelor principale în aspectul cu „benzi libere cu contur“ și interspațiu cu culoare liniară (fig. 17/5—6). În consecință, procedeul *conturării motivelor principale cu alb secundar* putea fi aplicat direct aspectelor decorative ale variantei $\delta 1a$ cu „benzi libere cu contur“ și interspațiu cu negru liniar (fig. 14/5 ; 15/1), ca aspecte caracteristice ale acestei variante decorative (var. 33) în subgrupa $\delta 2a$ (pl. III/3 zona gîtului ; fig. 22/2) ¹⁴². „Albul secundar“ al motivelor principale poate fi de asemenea liniar sau punctat ¹⁴³. Aceste aspecte decorative nu sînt repetate în varianta cu interspațiul liber, din cauza simplității unui decor liniar și lipsit de motive anexe, nu pentru că nu le are, ci pentru că „perlele“ anexe sînt proiectate în zone decorative separate (fig. 23b) ¹⁴⁴ ; totuși, aspectul cu „elipsoide conturate cu alb secundar“ este reluat, dar numai dublate cu „benzi exterioare cu alb secundar“, aplicat de asemenea în intervale pentru a dezvolta prezența culorii albe (fig. 21/2) ¹⁴⁵, încît liniile albe dublează conturile negre, ca în decorul uniliniar cu negru dublat cu o linie albă (fig. 22/3) ¹⁴⁶. De asemenea, „benzile liniare negre“ fără contur îngroșat sînt reluate în varianta cu interspațiul liber, dar cu „intervalele conturate cu alb secundar“ (fig. 16/2) ¹⁴⁷.

¹⁴¹ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, pl. VI/2b ; XII/1 ; XVI/4a.

¹⁴² *Ibidem*, pl. XII/3.

¹⁴³ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 38, pl. titlului nr. 4—5, pl. 18/6 zona gîtului.

¹⁴⁴ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, pl. XII/2.

¹⁴⁵ *Ibidem*, pl. XII/4.

¹⁴⁶ *Ibidem*, pl. XIII.

¹⁴⁷ *Ibidem*, pl. XIV/2.

Prima variantă decorativă, cu negru întins în interspațiu, păstrează motivele cu „benzi liniare negre” (fig. 19/1—3), dar le poate înlocui cu *benzile liniare albe ale motivelor principale* (fig. 19/2, 4) după modelul „benzilor liniare roșii” ale variantei picturale tricrome $\delta 1b$ (fig. 19/6), adică ca modalitate de a aplica procedeul „subordonării celei de a treia culori” pentru formarea „benzilor liniare de culoare” ale motivelor. Ele pot fi de asemenea tratate ca „benzi liniare albe punctate” (fig. 20/1 zona gurii). În această variantă decorativă trebuie clasat și aspectul decorativ cu „benzi brune acoperite cu motive liniare albe în X” separate prin intervalele cu negru întins ale interspațiului și asociate cu „benzile liniare albe” ale subgrupe $\delta 2a$ (fig. 19/5)¹⁴⁸, introdus evident prin *convergența* procedeelor formative ale acestei variante cu aspectele decorative ale subgrupe $\gamma 2$ ¹⁴⁹. Cele două aspecte cu benzi liniare de culoare ale primei variante decorative (var. 29—30) sînt reluate în varianta cu negru liniar în interspațiu (var. 31—32), în care benzile liniare negre fără contur îngroșat sînt proprii grupe δ (fig. 20/1 zona umărului), dar „benzile liniare albe cu contur negru” (fig. 21/1) au aspectul acestora din subgrupa $\gamma 3a$ (fig. 13/2—4) și deci se poate admite că derivarea lor s-a făcut de asemenea prin *convergența* cu aspectele decorative ale acestei subgrupe. Aspectele cu „benzi liniare albe” ale subgrupe $\gamma 3$ sînt introduse prin *convergența* cu procedeele formative ale acestor aspecte în varianta cu negru liniar în interspațiu $\delta 2a$ și se deosebesc în cele două grupe prin „perlele conturate cu alb secundar” sau prin hașurile transversale ale interspațiului. Atunci, aspectele cu „benzi libere albe” ale subgrupe $\gamma 3$ (fig. 12) pot fi de asemenea transpuse, dar prin asimilarea lor cu „benzile conturate cu alb secundar” ale subgrupe $\delta 2a$, derivate din „benzile libere cu contur” ale subgrupe $\delta 1a$ (pl. III/3 ; fig. 14/5), adică prin *convergența* procedeelor formative ale aspectelor subgrupe $\delta 2a$ cu aspectele decorative ale subgrupe $\gamma 3$ (fig. 20/2 ; 21/3)¹⁵⁰. Deci, nu este necesar ca cele două categorii de aspecte decorative, proprii grupe δ sau preluate din grupa γ , să fie repartizate ca variante decorative paralele, ci ca aspecte ale aceleiași variante (var. 33). Astfel, formarea motivelor principale și anexe în aspectele variantelor decorative ale picturii tricrome $\delta 2a$ prin procedeele celor două variante paralele ale picturii tricrome cu negru sau roșu $\delta 1b$, „subordonarea celei de a treia culori” sub forma „benzilor liniare de culoare” ale motivelor principale sau sub forma „conturării cu alb secundar” a motivelor principale și anexe, restabilește paralelismul variantelor picturale echivalente între subgrupele $\delta 1—\delta 2$, la nivelul picturii tricrome. Totodată, ea inițiază procedeele transpunerii aspectelor decorative cu culoare albă ale grupe γ în cadrul subgrupe $\delta 2$ prin *convergența* procedeelor formative ale acestei subgrupe cu procedeele formative ale subgrupelor $\gamma 2—\gamma 3$.

Aspectele celor trei variante decorative ale subgrupe $\delta 2a$ adoptă de asemenea „benzile exterioare ale motivelor”, create de subgrupa $\gamma 2—\gamma 2a$ (fig. 11). „Benzile exterioare albe liniare” ale variantei $\gamma 2a$ pot fi introduse în interspațiu cu negru întins, inexistent în subgrupa $\gamma 2$, pentru că ele dublează vo-

¹⁴⁸ T. S. Passek, *Céramique tripolienne*, Moscova—Leningrad, 1935, pl. titlului color.

¹⁴⁹ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 35, pl. 13/8 zona umărului.

¹⁵⁰ H. și Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, pl. III/3 ; IV/1 ; VII/3.

lutele spiralelor caracteristice grupei δ^{151} și coexistă cu „benzile liniare albe” ale motivelor create de această variantă decorativă a subgrupei $\delta 2a$ (fig. 19/4). În interspațiul cu negru liniar, benzile exterioare liniare determinau aspecte decorative prea asemănătoare între cele două grupe și de aceea în această variantă decorativă sînt introduse „benzile exterioare albe libere” ale variantei $\gamma 2$, transpuse ca „benzi exterioare conturate cu alb secundar” pentru a dubla motivele cu „benzi liniare negre” (fig. 16/3 ; 23a)¹⁵², sau ca „benzi exterioare albe libere” pentru a dubla „benzile libere cu contur” ale elipsoidelor (fig. 25/3)¹⁵³. În aceste două aspecte decorative, proiectate ca variante distincte (var. 35—36), culoarea albă liniară sau întinsă a benzilor exterioare este în acord cu banda liniară sau liberă a motivelor. Deci, procedeul „albului secundar” pe benzile exterioare a fost aplicat după procedeul transpunerii „benzilor albe libere” ale motivelor subgrupei $\gamma 3$ prin „benzile conturate cu alb secundar” ale motivelor subgrupei $\delta 2a$ (fig. 21/3), pentru diferențierea aspectelor convergente în cele două subgrupe. Procedeul albului întins pe benzile exterioare ale elipsoidelor în interspațiul cu negru liniar era posibil, pentru că elipsoidele sînt motivele proprii grupei δ și se deosebesc de motivele cu benzi libere ale subgrupei $\gamma 3$; de aceea elipsoidele pierd linia „albului secundar”, înlocuită de culoarea albă întinsă pe benzile exterioare, și totodată ele se integrează aspectelor cu „benzi brune libere dublate cu benzi exterioare albe libere” create de subgrupa $\delta 2a$ în varianta decorativă cu interspațiul liber (fig. 25/1). Însă formarea motivelor în aspectele variantei cu negru liniar în interspațiu rămîne dominată de *culoarea albă liniară*, în acord cu culoarea neagră liniară a interspațiului. „Elipsoidele cu benzi exterioare” trec în interspațiul liber, dar păstrează încă procedeul „albului secundar” și îl aplică pe benzile exterioare și în intervale, în acord cu liniile negre ale decorului (fig. 21/2). Prin transpunerea identică a „benzilor albe libere” și a „benzilor exterioare albe libere” ale subgrupelor $\gamma 2$ — $\gamma 3$ sub forma „benzilor conturate cu alb secundar” (fig. 16/3 ; 21/3) și prin trecerea culorii albe de pe banda motivelor pe benzile exterioare (fig. 22/2 ; 25/3), subgrupa $\delta 2a$ reface în cadrul variantei cu negru liniar în interspațiu procesul de formare a „benzilor exterioare” ale subgrupei $\gamma 2$ în raport cu „benzile albe ale motivelor” subgrupei $\gamma 3$ (fig. 11—12). Introducerea „benzilor exterioare” în aspectele decorative ale subgrupei $\delta 2a$ nu este limitată la convergența procedeele formative ale variantelor și aspectelor decorative ale subgrupei $\delta 2a$ cu aspectele decorative ale subgrupelor $\gamma 2$ — $\gamma 3$, ci este condiționată de *convergența cu procedeele formative ale aspectelor și variantelor picturale ale subgrupelor $\gamma 2$ — $\gamma 3$* .

Benzile libere cu alb întins ale subgrupelor $\gamma 2$ — $\gamma 3$ nu puteau fi introduse în varianta cu negru liniar în interspațiu a subgrupei $\delta 2a$, pentru că ele creeau aspecte decorative identice în cele două grupe, dar puteau fi introduse în varianta cu interspațiu liber, inexistent în subgrupele $\gamma 2$ — $\gamma 3$. În felul acesta pictura tricromă $\delta 2a$ explorează valoarea decorativă a „benzilor albe libere” în interspațiul cu benzi liniare negre al subgrupelor $\gamma 2$ — $\gamma 3$, prin etalarea culorii albe pe banda motivelor, în acord cu culoarea „fondului brun de pictură” etalată pe banda motivelor sau în interspațiul liber. Aspectele cu „benzi

¹⁵¹ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, pl. 19/10 a—b.

¹⁵² *Ibidem*, pl. XII/2 ; XVI/1.

¹⁵³ H. și Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, fig. 7/2.

conturate cu alb secundar“ pot fi introduse în interspațiul liber, dacă intervalele sînt reduse și conturate cu „alb secundar“ (fig. 21/2), și ele arată simetria ordonării variantelor și aspectelor decorative între subgrupele $\delta 1$ — $\delta 2$. În zonele decorative largi, aceste aspecte cu culoare albă liniară sînt înlocuite prin aspectele cu *culoare albă întinsă*, care devine culoare de pictat cu funcție decorativă decisivă pentru formarea motivelor. Astfel, varianta picturală $\delta 2a$ creează două variante distincte (var. 27—28) pentru cele două aspecte decorative cu „benzi albe libere“ (fig. 24/1b, 3)¹⁵⁴ sau cu „benzi brune cu contur dublate cu benzi exterioare albe libere“ (pl. IV/2; fig. 24/1a—2; 25/1). Interspațiul este anulat din cauza compoziției decorului, sau are intervalele libere sau acoperite cu alb întins, în acord cu benzile albe ale motivelor. Acoperirea motivului principal cu alb întins apare și în aspectele cu „elipse albe legate prin motive unghiulare sau romboidale“, formate fie din benzi libere prevăzute cu benzi exterioare albe libere care trebuie clasate în varianta cu „benzi exterioare albe libere“ și interspațiul liber (var. 28') (fig. 25/4), fie din motive uniliniare negre care trebuie clasate în varianta cu negru liniar în interspațiul (var. 34') (fig. 24/4)¹⁵⁵. Uneori, „elipsele umplute cu alb“ apar în interspațiul cu negru liniar (var. 34) (fig. 20/3)¹⁵⁶, indicînd convergența cu subgrupa $\gamma 3$ (fig. 12/3—4), după cum „elipsoidele cu benzi exterioare albe libere“ în interspațiul cu negru liniar (fig. 25/3) indică convergența cu subgrupa $\gamma 2$. La rîndul său, decorul uniliniar al variantei bicrome cu negru $\delta 1a$ (fig. 22/1) este evident dublat cu o linie albă, ca variantă (var. 35') în cadrul aspectelor cu „benzi exterioare conturate cu alb secundar“ (var. 35) în pictura tricromă $\delta 2a$ (fig. 20/5; 22/3)¹⁵⁷. Cele două aspecte cu „benzi albe libere“ în interspațiul liber (fig. 24/2; 25/1)¹⁵⁸, sînt paralele cu cele două aspecte cu „benzi conturate cu alb secundar“ (fig. 16/3; 21/3), care de fapt transpun tot „benzile albe libere“ ale subgrupelor $\gamma 2$ — $\gamma 3$. „Alternarea tehnicii întinse sau liniare a culorii“ pe banda motivelor principale sau pe benzile exterioare și în intervalele interspațiului în aceste aspecte în cadrul aceleiași variante decorative, cîntînd variația aspectelor decorative prin acordul procedeeleor picturale ale culorii albe cu factura decorului, și se întoarce astfel la caracterul liber al acestei reguli permanente a decorului cucutenian (fig. 20/2 și 3; 21/2 și 25/3). Ultima funcție decorativă a culorii albe este tratarea benzilor cu contur negru, care delimitează zonele decorative, prin procedeele picturale ale culorii albe pe banda motivelor sau în intervalele interspațiului. Limitele zonale sînt create de grupa γ sub forma „benzilor albe libere sau liniare“ (fig. 10/3; 12/2; 13/2) și transpuse în subgrupa $\delta 2a$ prin „benzi albe libere“ (fig. 24/2; 25/1) sau „benzi conturate cu alb secundar“ liniar sau punctat (fig. 19/2; 20/1). Limitele zonale tratate cu alb sînt considerate de H. Schmidt suficiente pentru definirea subgrupeii $\delta 2$ în raport cu subgrupa $\delta 3$, chiar dacă decorul este pictat numai cu negru sau cu negru și roșu pe fond brun¹⁵⁹.

¹⁵⁴ A. Nițu și V. Bazarciuc, *op. cit.*, p. 30—31, fig. 2/4; 6/2.

¹⁵⁵ *Ibidem*, p. 25, 31, fig. 15/4—5; Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, pl. XII/21, 23.

¹⁵⁶ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, pl. VII/3.

¹⁵⁷ *Ibidem*, pl. XIII; T. S. Passek, *op. cit.*, pl. I/5.

¹⁵⁸ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, pl. I/1; A. László, *Cercetări arheologice în așezarea Cucuteni AB de la Huși*, în *AM*, 4, 1966, p. 15, fig. 9.

¹⁵⁹ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 37, pl. 20/3.

Acum schema unitară a grupei δ este încheiată, prin perfectarea schemei simetrice ale celor trei subgrupe $\delta 1$ — $\delta 3$, sub raportul schemei binare a variantelor picturale, al schemei ternare a variantelor decorative, al inițierii aspectelor decorative, al procedeelor formative ale aspectelor decorative, al procedeelor transpunerii aspectelor decorative între grupele β — γ și grupa δ sau între subgrupele $\delta 1$ — $\delta 3$, al repartizării acestor scheme între fondul alb al subgrupeii $\delta 1$ și fondul brun al subgrupelor $\delta 2$ — $\delta 3$, al definirii formulei finale a stilului AB și al precizării direcției evoluției stilului AB și B. Toate aceste procese formative se petrec în cadrul subgrupeii $\delta 1$ și au fost transpuse în subgrupele $\delta 2$ — $\delta 3$. De aceea, modelul decisiv pentru structura unitară și simetrică a schemei și direcția evoluției stilistice a fost subgrupa $\beta 1$. Integrată și depășită sub toate raporturile în sinteza subgrupeii $\delta 1$, subgrupa $\beta 1$ devine inutilă și dispăre. Cu toate acestea, perfectarea schemei nu era posibilă fără alternarea „fondului brun de pictură” al subgrupelor $\delta 2$ — $\delta 3$ față de „fondul alb” al subgrupeii $\delta 1$ și fără alternarea culorii albe și negre la formarea motivelor în subgrupa $\delta 2$, al căror *model* a fost grupa γ . Sinteza grupei γ este integrată și depășită în sinteza subgrupeii $\delta 2$. Subgrupa $\gamma 1$ este înlăturată, funcția culorii albe pentru colorarea suprafeței în interspațiu a acestei subgrupe fiind asimilată cu funcția „fondului alb de pictură” în variantele decorative cu negru liniar în interspațiu sau în interspațiul liber ale subgrupeii $\delta 1$. Aceasta explică de ce aspectele cu „benzi exterioare albe libere” ale subgrupeii $\gamma 2$ pot fi transpuse direct în varianta cu negru liniar în interspațiu a subgrupeii $\delta 1a$, fără ca ele să mai necesite să fie acoperite cu culoare albă (fig. 15/3). În consecință, în subgrupa $\delta 2$ sînt integrate numai subgrupele $\gamma 2$ — $\gamma 3$, a căror pictură tricromă cu „negru și alb pe brun” a fost repartizată acestei subgrupe în schema inițială a grupei δ , dar condiționată de perfectarea schemei subgrupeii $\delta 2$ în schema unitară a grupei δ . Subgrupele $\gamma 2$ — $\gamma 3$ sînt integrate în cadrul unei scheme decorative gata formate, în funcție de participarea culorii albe la formarea motivelor și de introducerea culorii albe prin procedeele formative ale schemei subgrupeii $\delta 2$. Culoarea a'bă a picturii tricrome contribuie la formarea schemei subgrupeii $\delta 2$ la nivelul variantelor picturale tricromă $\delta 2a$ și tertacromă $\delta 2b$, prin „conturarea cu alb secundar” a motivelor anexe (fig. 19/1—3; 20/1,4; 25/2), și la nivelul variantelor decorative ale picturii tricrome $\delta 2a$, prin „conturarea cu alb secundar” a motivelor principale (fig. 20/2; 21/3) și introducerea „benzilor liniare albe” în aspectele decorative (fig. 21/1). În consecință, subgrupele $\gamma 2$ — $\gamma 3$ nu pot fi integrate decît în „schema celor trei variante decorative” ale picturii tricrome cu „negru și alb secundar” $\delta 2a$ și direct la nivelul aspectelor decorative în cadrul variantei numai cu negru liniar în interspațiu (fig. 16/3; 20/2—3; 21/1, 3), dar subgrupa $\delta 2a$ le repetă și le adaptează variantei decorative cu interspațiul liber (fig. 24/1—3; 25/1). Transpunerea aspectelor decorative ale subgrupelor $\gamma 2$ — $\gamma 3$ antrenează inevitabil procedeele lor formative prin convergența subgrupelor $\gamma 1$ — $\gamma 3$. Cu atît mai mult varianta picturii tetracrome cu „negru, roșu și alb secundar” $\delta 2b$ rămîne în afara integrării grupei γ . În felul acesta subgrupa $\delta 2a$ crează în cadrul celor două variante decorative cu negru liniar în interspațiu sau cu interspațiul liber aspecte decorative corespunzătoare aspectelor subgrupelor $\gamma 2$ — $\gamma 3$, dar le condiționează de convergența procedeelor formative ale variantelor și aspectelor decorative ale subgrupeii $\delta 2a$ cu aspectele și procedeele formative ale subgrupelor $\gamma 2$ — $\gamma 3$. Diversificarea aspect-

telor decorative ale acestor subgrupe în cele două variante decorative ale subgrupeii $\delta 2a$ realizează valori diferite ale formulei ei decorative, una apropiată de aceea a grupeii γ , cealaltă proprie grupeii δ . De aceea grupa γ continuă alături de grupa δ pentru valorile formulei ei decorative. În schema definitivă a grupeii δ , transpunerea aspectelor decorative ale grupelor β și γ în subgrupele $\delta 1$ — $\delta 3$ determină acea multiplicare și dezvoltare *caleidoscopică* a aspectelor decorative, care definește caracterul analizei și sintezei totale a stilului AB ca formulă decorativă a grupeii δ . Aspectele cu „benzi libere albe” sau cu „benzi exterioare albe libere”, transmise de grupa γ și depășite în grupa δ , vor fi preluate de grupa ϵ a stilului B.

Formulele picturale ale grupeii δ în cele trei subgrupe aplică *trei culori de pictat*, negrul, roșul și albul, repartizate pe cele două fonduri de pictură alb sau brun. Culorile fondului sau ale decorului au *nuanțe*, diferite, specificate de H. Schmidt și totdeauna raportate la culorile originare. Fondul brun este închis sau deschis; fondul alb pur este pictat chiar pe pasta albă, de caolin, a vasului, dar de obicei are o nuanță crem. Culoarea neagră a motivelor și chiar a interspațiului are frecvent nuanța șocolatie și produce pe fondul crem acel efect plăcut apreciat de H. Schmidt¹⁶⁰. În grupa β culorile brună și roșie sînt nuanțe ale aceleiași culori, ca în stilul A. În grupa δ , culoarea roșie trebuie distinsă de culoarea brună și raportată la funcția formării motivelor indiferent de fondul alb sau brun, sau de tratarea interspațiului pe fondul alb. Definirea *rolului culorii albe* prin funcțiile ei decorative în raport cu culorile neagră și roșie în grupa δ la H. Schmidt are două accepții, cu explicarea modalităților aplicative în această grupă sau în raport cu grupa γ , care necesită unele precizări: 1) culoarea albă are funcții diferite între subgrupe, ea constituie *fondul de pictură* în subgrupa $\delta 1$ ¹⁶¹ și participă la *formarea motivelor* în subgrupa $\delta 2$ ¹⁶²; 2) culoarea albă în subgrupa $\delta 2$ are funcție de *alb secundar*, prin conturarea motivelor principale și anexe cu linia albă sau șirul de puncte albe¹⁶³. „Fondul alb de pictură” al subgrupeii $\delta 1$ egalează funcția culorii albe pentru tratarea interspațiului în subgrupa $\gamma 1$ ¹⁶⁴, acoperind în ambele cazuri suprafața decorată. În subgrupa $\delta 2$, culoarea albă contribuie la formarea „motivelor principale”, acoperite cu benzi liniare albe sau conturate cu o linie albă ori un șir de puncte albe, și la formarea „motivelor anexe”, conturate la fel cu linia albă sau șirul de puncte albe¹⁶⁵. De asemenea, motivele uniliniare negre sau formate de o linie groasă neagră sînt dublate cu linii sau șiruri de puncte albe sau cu benzi albe¹⁶⁶. Culoarea albă prezintă, incidental, și funcția tratării interspațiului, prin conturarea cu o linie albă a intervalelor libere¹⁶⁷, care poate fi raportată la funcția culorii albe în interspațiul subgrupelor $\gamma 1a$ — $\gamma 2a$. Participarea culorii albe la decorarea motivelor este preluată din subgrupa $\gamma 3$ ¹⁶⁸. Însă, benzile liniare albe ale

¹⁶⁰ *Ibidem*, p. 37.

¹⁶¹ *Ibidem*, p. 36—37.

¹⁶² *Ibidem*, p. 37—38, 75.

¹⁶³ *Ibidem*.

¹⁶⁴ *Ibidem*, p. 75.

¹⁶⁵ *Ibidem*, p. 37—38, 75.

¹⁶⁶ *Ibidem*, p. 38 (motivele formate de o linie groasă neagră constituie decorul „în labirint” caracteristic subgrupelor $\delta 1$ — $\delta 3$).

¹⁶⁷ *Ibidem*.

¹⁶⁸ *Ibidem*, p. 36.

motivelor principale în subgrupa $\delta 2$ nu pot fi raportate la dungile albe tratate pe fondul alb în subgrupa $\delta 1$ (indistincte în planșe)¹⁶⁹, ci la „benzile liniare roșii” pictate pe fondul alb al subgrupeii $\delta 1$, după procedeul formativ al acestei subgrupe, și înlocuite cu „benzile liniare albe” pictate pe fondul brun al subgrupeii $\delta 2$, prin aplicarea aceleiași procedeu formativ. Culoarea roșie a subgrupeii $\delta 1$ (culoare de pictat motivele) nu egalează culoarea albă a subgrupeii $\delta 1$ (culoarea fondului de pictură)¹⁷⁰, ci a subgrupeii $\delta 2$ (culoare de pictat motivele), în care funcția acestor două culori este identică; culoarea roșie a subgrupeii $\delta 1$ poate egala culoarea albă a fondului de pictură numai când tratează interspațiul cu roșu întins sau liniar. Liniile și benzile exterioare albe ale motivelor trebuie raportate la benzile exterioare ale motivelor în subgrupa $\gamma 2$, culoarea albă egalând culoarea neagră a motivelor în ambele subgrupe, nu numai în subgrupa $\gamma 2$ ¹⁷¹; motivele anexe hașurate cu linii albe pot fi raportate la subgrupa $\gamma 3a$. Ambele accepții, privind funcția structurală sau coloristică a culorii albe în subgrupa $\delta 2$, au un sens global, raportat la cele două variante picturale (tricromă $\delta 2a$ și tetracromă $\delta 2b$), la totalitatea modalităților aplicative ale culorii albe (întinsă sau liniară pe banda motivelor principale și anexe, pe benzile exterioare ale motivelor sau în intervalele interspațiului) și la amploarea culorii albe față de culorile neagră și roșie în cadrul subgrupeii $\delta 2$ și în comparație cu subgrupele $\delta 1$ și $\gamma 1$ — $\gamma 3$. Modalitatea picturală tipică a culorii albe o constituie „conturarea cu o linie albă sau un șir de puncte albe” a motivelor principale și anexe, care definește totodată *rolul secundar* al culorii albe în subgrupa $\delta 2$ și în raport cu celelalte subgrupe sau grupe.

Aceste corelații, subliniate de H. Schmidt ca procedee decorative ale subgrupelor, indică de fapt procedeele formative ale subgrupelor. Procedeele decorative privind cele două funcții ale culorii albe în subgrupa $\delta 2$, formarea motivelor și procedeul curent al „albului secundar”, implică însă o dublă distincție, pe de o parte, între procedeele picturale (alb întins sau liniar) în cadrul procedeele decorative ale culorii albe (benzi albe liniare pe banda principală a motivelor și benzi albe libere sau conturate cu „alb secundar” pe banda principală sau pe benzile exterioare ale motivelor), iar pe de altă parte chiar între aplicarea acelorași procedee pe banda motivelor principale sau în interiorul motivelor anexe. Procedeele decorative în funcție de procedeele picturale ale culorii albe nu se reduc la aplicarea regulii elementare a „alternării tehnicii culorii întinse sau liniare” ca pe ceramica de stil A, ci sînt determinate de procedeele formative ale aspectelor decorative ale subgrupeii $\delta 2$ în raport cu subgrupele $\delta 1$ și $\gamma 2$ — $\gamma 3$. Procedeul „albului secundar” este aplicat obligator pe *motivele anexe* prin procedeul formativ al transpunerii paralele a aspectelor decorative ale picturii bicrome cu „benzi liniare negre” și interspațiul cu negru întins din subgrupa $\delta 1a$ în subgrupa $\delta 2a$ (fig. 14/2—3; 19/2—3); procedeul este păstrat pe motivele anexe în aspectele cu „benzi liniare albe” și interspațiul cu negru întins (fig. 19/4), sau în aspectele cu „benzi liniare negre” și interspațiul cu negru liniar (fig. 20/1, 4); în toate cazurile, procedeul „albului secundar” are un *rol secundar* în raport cu culoarea neagră sau chiar albă a motivelor principale. Același rol secundar tre-

¹⁶⁹ *Ibidem*, p. 37.

¹⁷⁰ *Ibidem*, p. 75.

¹⁷¹ *Ibidem*.

buie acordat și *intervalelor* conturate cu alb secundar în interspațiu (fig. 16/2 ; 21/2). „Benzile liniare albe” ale motivelor principale sînt create de pictura tricromă a subgrupeii $\delta 2a$ prin înlocuirea „benzilor liniare negre” (fig. 19/3—4), după modelul înlocuirii acestora prin „benzile liniare roșii” în pictura tricromă a subgrupeii $\delta 1b$ (fig. 14/2—3 ; 17/2, 4), adică prin procedeul formativ al subordonării culorii roșii sau albe în raport cu culoarea neagră a interspațiului și culoarea albă sau brună a fondului de pictură. Funcția culorii albe pentru formarea *motivelor principale* în subgrupa $\delta 2$ este *egală* cu aceea a culorilor neagră sau roșie (fig. 25/2), ea nu poate fi redusă la funcția „albului secundar” și nu poate avea un rol secundar. Repetarea „benzilor liniare albe cu contur negru” în interspațiul cu negru liniar al subgrupeii $\delta 2a$ (fig. 21/1) implică și convergența cu aspectele subgrupeii $\gamma 3a$ (fig. 13), în care culoarea albă depășește rolul culorii negre pentru formarea motivelor principale și anexe. Transpunerea paralelă a aspectelor cu „benzi libere cu contur negru” și interspațiul cu negru liniar ale picturii bicrome a subgrupeii $\delta 1a$ (fig. 14/5 ; 15/1) nu se putea face decît prin procedeul „negrului secundar” în pictura tricromă $\delta 1b$ (fig. 17/5—6 ; 23b) și prin procedeul „albului secundar” în pictura tricromă $\delta 2a$ (pl. III/3 ; fig. 22/2). Prin consecință, procedeul „albului secundar” este aplicat și pentru transpunerea directă a aspectelor cu „benzi albe libere” sau cu „benzi exterioare albe libere sau liniare” ale subgrupelor $\gamma 2$ și $\gamma 3$ (fig. 11—12). În toate cazurile, „benzile conturate cu alb secundar” suplinesc „benzile albe libere sau liniare” și constituie *motivele principale* (fig. 16/3 ; 21/3 ; 23a) ; motivele anexe și *intervalele libere* rămîn conturate cu „alb secundar”, ca în varianta cu negru întins în interspațiu (fig. 19/1 ; 21/3). Funcția culorii albe pentru formarea motivelor este *egală* cu funcția culorii negre. Deci, procedeul „albului secundar” este aplicat în cadrul unor aspecte decorative diferențiate prin asocieri constante de elemente formale, decor cu benzi liniare și interspațiu cu culoare întinsă sau decor cu benzi libere cu contur și interspațiu cu culoare liniară. Funcția „albului secundar” în raport cu cele două categorii de motive, principale și anexe, este condiționată în primul rînd de procedeele formative ale motivelor principale în diversele variante decorative, fiind deci limitată la motivele anexe sau extinsă la motivele principale. De aceea, accepția „albului secundar” trebuie aplicată *procedeului pictural* al conturării motivelor și interspațiului cu linia albă sau șirul de puncte albe și nu rolului redus *cantitativ* al culorii albe în aspectele decorului. Rolul egal sau secundar al „albului secundar”, în cadrul *culorii albe liniare* în raport cu culorile neagră și roșie, este determinat de funcția lui decorativă, pentru formarea motivelor principale sau anexe sau pentru tratarea *intervalelor libere* ale interspațiului, care nu poate fi limitată la funcția „însuflețirii aspectelor decorului” subliniată de H. Schmidt¹⁷². Cu atît mai mult, prin transpunerea directă a „benzilor albe libere” sau a „benzilor exterioare albe libere” ale subgrupelor $\gamma 2$ — $\gamma 3$ ca aspecte ale subgrupeii $\delta 2a$, sub forma „benzilor albe libere” (fig. 24/1b, 3) sau a „benzilor brune dublate cu benzi exterioare albe libere” (pl. III/2 ; fig. 24/1a, 2 ; 25/1), funcția *culorii albe întinse pentru formarea motivelor*, principale și anexe, *depășește* funcția culorii negre redusă la conturul motivelor. Interspațiul este anulat sau redus la *intervale libere* de culoare brună

¹⁷² *Ibidem*, p. 37, 75.

sau umplute cu culoare albă (fig. 25/1). Funcția culorii albe întinse pentru tratarea intervalelor interspațiului tinde să egaleze funcția ei pentru formarea motivelor, dar totodată să egaleze funcția culorii albe pentru tratarea interspațiului în subgrupa $\gamma 1$ (fig. 10/1—2) sau pentru constituirea fondului de pictură în subgrupa $\delta 1$.

Formulele picturale *sintetice* au fost definite de H. Schmidt în raport cu rolul culorii albe și, în mod inevitabil, cu cele două sensuri ale funcției culorii albe în formulele picturale ale subgrupelor¹⁷³. Subgrupa $\delta 1$ este definită prin „fondul alb de pictură” ca „ceramică albă nouă”, evident în raport cu subgrupa $\beta 1$. Deoarece formula acestei subgrupe era completată prin pictura cu culoare neagră pe fondul alb definită ca „pictură neagră veche”, formula subgrupe $\delta 1$ poate fi de asemenea completată prin pictura bicromă cu negru și pictura tricromă cu negru și roșu pe fondul alb și în consecință definită ca „ceramică albă cu pictură neagră sau policromă veche”. Definiția subgrupe $\delta 2$ ca „policromie nouă cu alb secundar” este însoțită de aprecierea „albului secundar” pentru animarea motivelor și deci se referă la sensul „rolului secundar” atribuit acestui procedeu în raport cu motivele anexe ale decorului. Însă, procedeul „albului secundar” aplicat motivelor principale joacă același rol cu procedeul albului întins pentru formarea motivelor și în consecință formula subgrupe $\delta 2$ poate să rămână definită ca „pictură policromă cu alb secundar”, dar în sensul caracterului specific al „albului secundar” ca procedeu pictural. Subgrupa $\delta 3$ este definită prin „policromie fără alb”, deci în raport cu formula picturii tricrome $\delta 3b$. Însă, aspectele cu pictură tricromă cu negru și roșu sînt sporadice și incerte, în timp ce aspectele decorului aparțin formulei picturii bicrome cu negru pe fondul brun $\delta 3a$. De altfel, formulele picturale ale subgrupe $\delta 3$ nu sînt decît alternarea pe fondul brun a formulelor pe fondul alb al subgrupe $\delta 1$, ca procedeu paralel de formare a acestor două subgrupe; subgrupa $\delta 3$ nu derivă din subgrupa $\delta 2$ prin înlăturarea „albului secundar”. În consecință, această definiție prin negare poate fi înlocuită cu definiția pozitivă a formulei $\delta 3a$, „pictură cu negru pe brun veche”, și completată cu formula picturii tricrome $\delta 3b$. În felul acesta formula subgrupe $\delta 3$ poate fi definită ca „pictură neagră sau policromă cu roșu pe brun veche”, care va fi reluată în formula picturală a subgrupe $\epsilon 1$.

Formula decorativă a grupe δ nu putea fi decît sinteza valorilor decorative în formulele stilistice ale grupelor β — γ . Sinteza grupe γ realizează o formulă decorativă cu pictură tricromă în opoziție cu pictura bicromă în diversele variante ale grupe β . Formulele picturale bicrome sau tricrome erau astfel repartizate între cele două grupe și această situație repeta același raport dintre grupele α și β . Formulele picturale repartizate între grupe semnificau totodată valori decorative cu sensuri diferite. Grupele α și γ sînt „grupe de coloratură” prin pictura tricromă cu culori întinse, fondul de pictură și interspațiul (grupa α și subgrupa $\gamma 1$), sau fondul de pictură și banda motivelor (subgrupele $\gamma 2$ — $\gamma 3$), dar în cadrul unor aspecte decorative reduse de obicei la motivele principale și la formele lor inițiale, în opoziție cu aspectele compozite, inițiale sau derivate, ale grupe β . Uniformitatea și masivitatea negrului întins în interspațiu, reducerea fondului de pictură alb sau brun la banda motivelor și caracterul stereotip al aspectelor decorului în grupa α nu

¹⁷³ *Ibidem*, p. 37.

puteau realiza valori decorative comparabile cel puțin cu forma elegantă a motivelor în interspațiul cu negru sau cu roșu întins al subgrupeii $\beta 1$ (fig. 8/1). De aceea grupa γ a alternat culoarea întinsă a fondului brun de pictură cu culoarea întinsă a benzilor albe libere (subgrupele $\gamma 2$ — $\gamma 3$), dar mai ales a alternat culoarea albă întinsă și liniară în interspațiu (subgrupa $\gamma 1$) sau pe banda motivelor (subgrupele $\gamma 2$ — $\gamma 3$), sau a tratat constant interspațiul și banda motivelor cu negru liniar (subgrupele $\gamma 1$ — $\gamma 2$). În felul acesta, grupa γ realizează valorile formulei ei decorative, „valoarea decorativă a fondului de pictură” animat prin alternarea benzilor liniare negre și a benzilor albe libere sau liniare pe toată suprafața vasului (pl. III/1 ; fig. 10—13). În grupa δ , formulele picturale devin formule binare și sînt repartizate simetric în cele trei subgrupe $\delta 1$ — $\delta 3$. De asemenea, grupa δ asociază valorile decorative ale grupelor β — γ într-o formulă decorativă cu valori diferite, pe care le repartizează diferit între cele trei variante decorative ale fiecărei subgrupe. Valoarea decorativă a aspectelor decorului, prin forma elegantă a motivelor și modalitățile combinării motivelor principale și anexe în aspecte cu forme inițiale sau derivate, este aplicată deopotrivă aspectelor preluate din grupele β — γ sau create de grupa δ și repartizată uniform în formulele picturale ale celor trei subgrupe. Este suficient să se exemplifice prin „spiralele cu buclele pliate pe corp” (fig. 23a), sau „spiralele cu tangente verticale” (fig. 14/5), sau „volutele în formă de ghem” sau de „culbec” (fig. 14/2 ; 18/1 ; 25/1), sau aspectele formate numai de „elipsoidele” în formă de „rinichi”, cum au fost numite (fig. 15/1 ; 22/2 ; 25/3), sau numai din „perlele” anexe ale elipsoidelor (fig. 15/2 zona corpului ; 20/2 zona corpului ; 23b). Era inevitabil ca aspectele grupei γ să fie la rîndul lor contaminate de forma motivelor grupei δ , adoptînd forma elegantă a „buclelor pliate” pe corpul spiralelor⁷⁴. Aspectele pictate cu negru pe fondul alb al subgrupeii $\delta 1$ sînt diferențiate între variantele ei decorative și repetate pe fondul brun al subgrupeii $\delta 3$. Ele încearcă „valoarea decorativă a fondului de pictură” sau „valoarea decorativă a interspațiului” (fig. 15 ; 18/3—6) în varianta decorativă cu negru liniar în interspațiu, după modelul subgrupeii $\beta 1$. În varianta cu negru întins, fondul de pictură este redus la banda motivelor (fig. 14/1—4 ; 18/1—2), după cum în varianta cu interspațiul liber aspectele decorative se înscriu prin contururile negre indiferent pe fondul alb sau brun al celor două subgrupe (fig. 16/1). Formula decorativă vizează *valoarea decorativă a aspectelor decorului* prin alternarea lor pe cele două fonduri de pictură alb sau brun. Această valoare decorativă este preluată din subgrupa $\beta 1$ și amplificată, sub raportul aspectelor decorative și al fondului de pictură, în grupa δ . Aspectele transpuse în subgrupa $\delta 2$ se comportă la fel sub raportul „valorii decorative a fondului brun de pictură” în varianta cu negru întins în interspațiu și motive cu benzi liniare negre sau albe (fig. 19/1—4) și în varianta cu negru liniar în interspațiu și motive cu benzi liniare negre (fig. 20/1, 4). Variantele cu negru întins în interspațiu sau cu interspațiul liber în subgrupele $\delta 1$ și $\delta 3$ accentuează valoarea decorativă a aspectelor decorului în cadrul formulei picturii bicrome, dar varianta cu negru întins a subgrupeii $\delta 2$ le depășește prin amplexarea și în tot cazul prin valoarea decorativă a aspectelor în cadrul picturii tricrome. În schimb, în varianta decorativă a subgrupeii $\delta 2$ cu negru liniar în interspațiu și motive cu benzi liniare negre dublate cu benzi exterioare cu „alb secundar” (fig. 16/3 ; 23a), sau cu benzi liniare albe sau con-

turate cu „alb secundar“ (fig. 20/2 ; 21/1, 3), intervalele hașurate cu linii negre și cu deosebire decorate cu benzi liniare negre păstrează *valoarea decorativă a interspațiului cu negru liniar* din formula grupei γ (pl. III/1, 3).

Aceste aspecte pictate cu culoare neagră și albă liniară și legate de valorile decorative ale fondului brun de pictură nu puteau fi repetate în varianta cu interspațiul liber. Simetria formulelor decorative în variantele decorative ale celor trei subgrupe determină crearea aspectelor cu benzi libere brune sau albe cu contur negru în varianta cu interspațiul liber. „Valoarea decorativă a fondului brun de pictură” în aspectele cu benzi liniare negre și albe ale variantei cu negru liniar în interspațiu este înlocuită prin *valoarea decorativă a aspectelor cu benzi albe pe fondul brun de pictură* în varianta cu interspațiul liber. Modalitățile alternării benzilor liniare de culoare ale motivelor și ale interspațiului devin modalități ale alternării celor două culori întinse, brună și albă, pe benzile libere ale motivelor sau în intervalele interspațiului, în raport cu funcția lor decorativă : pe benzile principale brune și pe benzile exterioare albe ale motivelor, fără interspațiu (pl. III/2 ; fig. 24/1a) ; pe benzile brune și albe ale motivelor (fig. 25/1 zona piciorului) ; pe benzile brune și albe ale motivelor, cu intervale albe (fig. 25/1 zona cupei) ; pe benzile albe ale motivelor și în intervalele brune ale interspațiului (fig. 24/1b, 3). Formula valorii decorative a aspectelor decorului în funcție de valoarea decorativă a culorilor este diversificată în cele trei variante decorative ale subgrupeii $\delta 2$. În variantele cu negru în interspațiu, ea este realizată deopotrivă prin culori întinse și liniare, negrul întins sau liniar în interspațiu sau liniar pe banda motivelor și albul liniar pe banda motivelor principale și anexe (fig. 19/2, 4 ; 20/1 ; 21/1) ; aspectele decorative sînt aceleași ca în pictura bicromă a subgrupelor $\delta 1$ și $\delta 3$, dar pe care ea le depășește ca pictură tricromă prin valoarea decorativă a culorii albe. În varianta cu interspațiul liber, ea devine o formulă mai *picturală* și proprie grupei δ , prin culorile brună și albă întinse pe banda motivelor și în intervale, dacă interspațiul nu este anulat, și prin reducerea culorii negre liniare la structura decorului ; aspectele decorului sînt de asemenea proprii grupei δ , dar diferite de aspectele celorlalte două variante ale subgrupeii $\delta 2$, prin prezența exclusivă a formelor inițiale sau imediat derivate, cu sau fără motive anexe (pl. III/2 ; fig. 24 ; 25/1) ; valoarea picturală suplinește complexitatea aspectelor decorative, dar nu dublează formula decorativă a aspectelor decorului, ci întregeste sensul ei global. Pregnanța aspectelor decorului este manifestă și în cadrul valorilor decorative ale fondului de pictură și ale interspațiului în varianta decorativă cu negru liniar în interspațiu, prin aspectele cu forme inițiale și derivate, cu motive principale și anexe sau numai cu motive anexe (fig. 20/1 ; 22/2 ; 23a ; 25/3), care repetă formele derivate în pictura bicromă a subgrupelor $\delta 1$ și $\delta 3$ (fig. 15/1—2 zona corpului ; 18/5). Grupa δ este considerată de H. Schmidt ca un stadiu evoluat al procedeeleor decorative ale grupelor α — γ sub raportul tratării tehnicii, culorii și formeii motiveilor¹⁷⁵.

Formele decorative ale picturii tricrome definesc grupa δ ca *grupă de coloratură* prin repartitia lor la nivelul variantelor decorative ale subgrupeii $\delta 2$. În felul acesta grupa δ inițiază modelul „grupelor de coloratură” ale grupelor de stil B, constituite ca subgrupe în cadrul grupelor ϵ și ζ . Formula deco-

¹⁷⁴ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, pl. XVIII/3.

¹⁷⁵ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 36.

rativă a grupeii δ dublează formula grupeii γ . Ea integrează formula decorativă a grupeii γ , în funcție de „valoarea decorativă a fondului și interspațiului”, dar o depășește prin formula „valorii decorative a aspectelor decorului”. Ambele formule se constituie gradat la nivelul subgrupeilor $\delta 1$ — $\delta 2$, pentru că toate procesele formative sînt inițiate în subgrupa $\delta 1$; subgrupa $\delta 3$ nu este decît dublura subgrupeii $\delta 1$ sub raportul aspectelor decorului, iar fondul brun de pictură este implicat în aspectele subgrupeii $\delta 2$. *Prima formulă* se constituie prin valoarea decorativă a „fondului alb de pictură” în varianta cu „negru sau cu roșu liniar în interspațiu” a picturii bicrome $\delta 1a$ (fig. 15; 17/1—3), sau în varianta cu „roșu liniar în interspațiu” a picturii tricrome cu „negru secundar” $\delta 1b$ (fig. 17/4—6), care este transpusă în raport cu „fondul brun de pictură” în varianta cu „negru liniar în interspațiu” a picturii tricrome cu alb liniar sau chiar întins $\delta 2a$ (fig. 20; 21/1, 3; 22/2). Formula decorativă a picturii tricrome cu „roșu și negru pe alb” a servit ca model pentru introducerea culorii albe în pictura tricromă cu „negru și alb pe brun”, prin înlocuirea procedurii „negrului secundar” cu procedul „albului secundar”; benzile liniare albe ale motivelor sînt transpuse din varianta cu negru întins a subgrupeii $\delta 2a$ (fig. 19/4; 21/1). A *doua formulă* se constituie prin valoarea decorativă a aspectelor decorului, dezvoltate în cele trei variante decorative ale picturii bicrome $\delta 1a$ (fig. 14—15; 16/1; 17/1—3) sau tricrome $\delta 1b$ (fig. 17/4—6; 19/6) și transpuse deopotrivă în cele trei variante decorative ale picturii tricrome $\delta 2a$. Cele două formule decorative sînt de fapt sintetizate în varianta decorativă cu culoare liniară în interspațiu în ambele subgrupe $\delta 1$ — $\delta 2$; chiar „benzile conturate cu alb secundar” ale motivelor (pl. III/3; fig. 16/3; 21/3) au aparența „benzilor libere cu contur” ale motivelor preferate în variantele decorative ale subgrupeilor $\delta 1$ și $\delta 2$ (fig. 14/5; 15/1, 3; 16/3; 17/2—3, 6; 21/3; 22/2). Integrarea celor două formule conferă formulei decorative a grupeii δ sensul ei global, ca formulă decorativă *finală* a grupelor ceramicii de stil AB. Formula grupeii γ , prin valoarea decorativă a spațiilor fondului brun animate alternativ prin linii de culoare neagră sau albă, face din ea cea mai prestigioasă grupă de coloratură a stilului AB și B. În formula grupeii δ , această valoare este realizată prin *gamele în degraden ale celor două fonduri alb sau brun*, gama liniilor negre sau roșii pe fondul alb și gama liniilor negre sau albe pe fondul brun. Valoarea decorativă a spațiilor animate prin liniile de culoare în ambele grupe rezultă din ordonarea culorilor prin funcțiile lor în aspectele decorului, adică prin desenul decorului, pentru că benzile liniare sînt alternativ benzile motivelor sau ale interspațiului și alternativ de culori diferite. În grupa γ , desenul decorului ordonează culorile și accentuează efectele lor picturale în cadrul unor aspecte decorative simple, culoarea își aservește desenul care o ordonează, dar desenul rămîne învăluit în efectele picturale ale culorii. Este de ajuns, pentru a explica confundarea curentă a motivelor și a intervalelor decorului între subgrupele acestei grupe! În formula grupeii δ , aceste valori se manifestă în varianta decorativă cu culoare liniară pe fondul alb sau brun, dar sînt limitate la valoarea decorativă a intervalelor interspațiului, din cauza dezvoltării aspectelor decorului. Tocmai în această variantă a subgrupeilor $\delta 1$ — $\delta 2$ se desfășoară seriile derivative ale decorului de stil AB. Cu atît mai mult în variantele cu negru întins sau cu interspațiul liber funcția valorii decorative în formula grupeii δ este rezervată aspectelor decorului. În

variantea cu negru întins, fondul de pictură este limitat la banda motivelor și anulat în interspațiu prin culoarea neagră. În varianta cu interspațiul liber, fondul de pictură este indiferent în aspectele cu motive liniare sau este absorbit pe banda motivelor în aspectele cu benzi libere, interspațiul este anulat prin benzile libere ale motivelor sau prin culoarea albă întinsă în intervale. Decorul poate să-și asume funcția decorativă prin forma motivelor, care vizează direct expresia fazei stilului și este realizată prin procedeele picturale ale culorilor. Desenul decorului își asumă culoarea, dar el este desenul care reprezintă decorul. Formele decorului dau culorii sensul ei formal, dar culoarea conferă motivelor expresivitatea formei lor. Sensul formal al motivelor și al culorilor împlinesc sensul formal al decorului, ca sens obiectiv la nivelul formei sensibile și ca sens logic la nivelul formei reprezentate. Sensul formal al motivelor și culorilor implică totodată sensul global al valorii decorative a formulei grupei δ , care o definește ca grupă de coloratură prin splendoarea „manieristă” a aspectelor decorului și care face din ea limita valorii expresive a stilului AB. Dar ceea ce va depăși această limită este acea dezvoltare a aspectelor și acea mișcare a decorului, pe care grupa δ le inițiază și pe care grupele de stil B le vor amplifica ca formule de exprimare ale noului stil.

4. GRUPELE CERAMICE DE STIL B

Cele două grupe de stil B, ϵ și ζ , au fost definite de H. Schmidt, pe baza ceramicii de la Cucuteni, prin absența culorilor roșie și albă în prima grupă și prin prezența lor în a doua grupă¹⁷⁶, deși chiar la Cucuteni grupa ϵ este ilustrată de el prin aspecte decorative cu benzi liniare roșii¹⁷⁷, după cum la *Petreni* această grupă include deopotrivă și aspecte cu benzi liniare roșii considerate ca o variantă a grupei ϵ numai cu benzi liniare negre de la Cucuteni¹⁷⁸. Este clar că aspectele cu benzi liniare roșii pe fond alb de la Cucuteni au fost atribuite de el în bloc grupei ζ ¹⁷⁹. De asemenea, aspectele pictate cu culoare albă ale grupei ϵ , descoperite ulterior la *Drăgușeni-Fălticeni* în Podișul Sucevei (fig. 30/4), la *Ghelăiești* în Depresiunea subcarpatică (fig. 29/1, 3) și chiar la *Prigoreni Mici* în zona Cucutenilor (fig. 29/4), n-au fost cunoscute de el, încât uniformitatea aspectelor pictate numai cu culoare neagră pe fond brun sau alb la Cucuteni¹⁸⁰ nu i-a permis subdiviziunea grupei ϵ și definirea subgrupeilor ei. Puținele fragmente de la Cucuteni au putut fi cuprinse între fragmentele cu „benzi albe cu contur negru” atribuite de el grupei ζ ¹⁸¹. Ele n-au fost reproduse, pentru a putea discrimina apartenența lor între subgrupele $\epsilon 1$ și $\epsilon 2$. Aceste aspecte de culoare roșie sau albă corespund formulelor picturale, care definesc variantele picturale ale celor două subgrupe $\epsilon 1 - \epsilon 2$; definiția binară a subgrupeii $\epsilon 1$ concordă cu definițiile binare ale lui H. Schmidt pentru subgrupele grupei δ și în consecință variantele picturale

¹⁷⁶ *Ibidem*, p. 39, 41.

¹⁷⁷ *Ibidem*, p. 41, pl. 21/3—5.

¹⁷⁸ *Ibidem*, p. 109.

¹⁷⁹ *Ibidem*, p. 41.

¹⁸⁰ *Ibidem*, p. 39.

¹⁸¹ *Ibidem*, p. 42.

ale acestei subgrupe trebuie designate cu sigle proprii, cum s-a procedat pentru grupa δ :

Subgrupa $\epsilon 1$:

$\epsilon 1a$ — „pictură bicromă cu negru pe fond alb sau brun“ (fig. 27/5—6; 28/2—3); interspațiu cu negru întins, animat sau nu prin „puncte albe“ negative (fig. 26/1—3, 5—6; 27/1, 4), sau cu negru liniar (fig. 27/2; 30/6—7), sau cu intervale libere, animate sau nu prin „puncte negre“ pozitive (fig. 26/4; 27/5—7; 28/3) sau conturate cu „negru secundar“ (fig. 30/2); motive spiralice cu „benzi libere“ (fig. 27/2—3; 30/7) sau prevăzute cu „benzi exterioare“ liniare (fig. 28/2—4) sau libere (fig. 35/3), sau cu „benzi interioare liniare“ (fig. 26/1—2); motive eliptice cu „benzi liniare negre“ (fig. 28/1); motive anexe libere (fig. 26/1—2; 35/3), sau hașurate (fig. 28/2 zona inf.), sau animate cu un punct negru, sau conturate cu „negru secundar“ (fig. 27/1); siluete zoomorfe negre;

$\epsilon 1b$ — „pictură tricromă cu negru și roșu liniar pe fond alb sau brun“ (pl. IV/1—2; fig. 31/1, 3); interspațiul tratat cu culoare neagră întinsă; „benzile liniare negre“ ale motivelor sînt înlocuite cu „benzi liniare roșii“; siluete zoomorfe negre;

Subgrupa $\epsilon 2$:

— „pictură tricromă cu negru și alb pe fond brun“; interspațiu cu negru liniar (fig. 29/2—3), sau liber (fig. 29/1, 4; 30/3), sau conturat cu „alb secundar“ (fig. 30/4); motive cu „benzi brune libere dublate cu benzi exterioare albe libere“ (fig. 29/2—3), sau cu „benzi albe libere“ (fig. 29/1, 4; 30/3);

Formulele picturale *sintetice* pot fi definite pentru fiecare subgrupă: $\epsilon 1$ — „ceramică albă cu pictură neagră sau policromă nouă“ și „pictură neagră sau policromă cu roșu pe brun nouă“; $\epsilon 2$ — „pictură policromă cu alb nouă“.

Sinteza grupei δ definește grupele de stil AB, procedeele formative ale formulelor ei stilistice exprimă această fază stilistică. *Sinteza grupei ϵ* instaurază stilul B, dar este *ultima sinteză* a grupelor ceramicii pictate. Formula ei stilistică definește stilul B, pe care-l reprezintă cu exclusivitate în faza B1 sau însoțită de grupa ζ în faza B2, care apare ca o dedublare a formulei ei stilistice. Formulele stilistice ale ambelor grupe vizează acea amploare a aspectelor decorative, care este caracteristică stilului. Procedeele formative ale formulelor lor stilistice nu mai recurg la noi modalități ale schimbării funcției și tehnicii culorilor, ca în grupele de stil AB, ci sînt determinate de adaptarea formulelor picturale ale schemei grupei δ la schema simplificată a grupei ϵ și în final a grupei ζ . Procesul formativ al formulei stilistice a grupei ϵ pornește numai de la sinteza grupei δ , subgrupele $\delta 1$ — $\delta 3$ servesc în același timp ca *model* și ca termen de polarizare pentru formarea formulelor picturale ale subgrupelor $\epsilon 1$ — $\epsilon 2$; niciunul din procedeele stilistice ale grupei ϵ nu este reductibil direct la grupa γ , ale cărei procedee erau integrate în sinteza grupei δ . Sinteza grupei ϵ este o *simplificare a sintezei grupei δ , simultană*

și *selectivă*, operată la toate nivelurile structurale ale schemei acestei grupe, la nivelul subgrupelor, al variantelor picturale ale fiecărei subgrupe, al variantelor decorative ale fiecărei variante picturale și chiar la nivelul aspectelor decorative între variantele decorative. Cele trei subgrupe $\delta 1$ — $\delta 3$ sînt reduse la *două subgrupe* $\epsilon 1$ — $\epsilon 2$, prin alternarea celor „două fonduri de pictură” alb și brun ale subgrupelor $\delta 1$ și $\delta 3$ în prima subgrupă $\epsilon 1$ și prin repartizarea „fondului brun de pictură” al subgrupeii $\delta 2$ în a doua subgrupă $\epsilon 2$. Repartiția celor două fonduri de pictură rămîne solidară cu variantele picturale ale subgrupelor $\delta 1$ — $\delta 3$, dar adaptate ca variante picturale ale subgrupelor $\epsilon 1$ — $\epsilon 2$. Subgrupa $\delta 3$ dublează subgrupa $\delta 1$, cele două variante picturale, bicromă cu culoare neagră ($\delta 1a$ și $\delta 3a$) și tricromă cu culoare neagră și roșie ($\delta 1b$ și $\delta 3b$) sînt repetate simetric, cu variantele lor decorative, pe fondul alb al subgrupeii $\delta 1$ sau pe fondul brun al subgrupeii $\delta 3$ (fig. 14—15; 18; 19/6). Mai mult, în varianta decorativă cu interspațiul liber a acestor două subgrupe decorul apare ca un desen indiferent pe fondul alb sau brun, fondul de pictură devine „fond de culoare” (fig. 16/1; 18.6). Această interpretare permite grupeii ϵ să alterneze variantele picturale, cu variantele lor decorative, pe ambele fonduri alb și brun în aceeași subgrupă, $\epsilon 1$. Deoarece varianta cu culoare neagră și roșie $\delta 1b$ a fost transpusă în subgrupa $\delta 2$ ca variantă picturală $d2b$ (fig. 25.2), aceasta poate fi antrenată ca variantă tricromă pe fondul brun al subgrupeii $\epsilon 1$. Variantele picturale bicromă și tricromă de culoare roșie $\delta 1a$ și $\delta 1b$ (fig. 17) nu sînt transpuse în subgrupele $\delta 2$ — $\delta 3$ și sînt înlăturate din subgrupa $\epsilon 1$. Prin această repartiție a variantelor picturale ale subgrupelor $\delta 1$ — $\delta 3$ în subgrupa $\epsilon 1$, operația de simplificare în sinteza grupeii ϵ reduce în subgrupa $\epsilon 1$ ceea ce în sinteza grupeii δ subgrupa $\delta 1$ repartizase subgrupelor $d2$ — $d3$, inclusiv conversiunea inversă a procedurii „albului secundar” la procedeul „negrului secundar punctat” pentru conturarea motivelor și a intervalelor interspațiului (fig. 27/1; 30/2). Varianta picturală cu culoare neagră și albă pe fondul brun al subgrupeii $\delta 2$, dar fără varianta decorativă cu negru întins în interspațiu (fig. 20; 24), este rezervată ca variantă unică a subgrupeii $\epsilon 2$, inclusiv procedeul „albului secundar” (fig. 30/4). Repartizarea variantelor picturale bicrome și tricrome în subgrupa $\epsilon 1$ nu se poate face decît prin alternarea lor pe cele două fonduri de pictură alb sau brun, pentru a păstra repartiția și alternarea lor pe cele două fonduri între subgrupele $\delta 1$ — $\delta 3$ și totodată pentru a le constitui ca *formule binare* după modelul acestor subgrupe, dar sintetizate în formula stilistică a subgrupeii $\epsilon 1$: „pictură cu negru sau cu negru și roșu liniar pe fond alb sau brun”¹⁸². În felul acesta, subgrupa $\epsilon 1$ creează cele *două variante picturale* bicromă și tricromă indiferent pe „fondul de pictură” alb sau brun (var. 45—56): $\epsilon 1a$ — „pictură bicromă cu negru pe fond alb sau brun” (fig. 26—28) și $\epsilon 1b$ — „pictură tricromă cu negru și roșu liniar pe fond alb sau brun” (pl. IV/1—2). Subgrupa $\epsilon 2$ prezintă o *singură variantă picturală* (var. 57—59): „pictură tricromă cu negru și alb pe fond brun” (fig. 29).

După reglementarea formulelor picturale și a fondului de pictură, urma tratarea interspațiului. Pentru aceasta, simplificarea sintezei grupeii δ este operată la nivelul variantelor decorative ale subgrupelor $\delta 1$ — $\delta 3$, atenuînd caracterul tranșant al diferențierii celor trei variante decorative și anulînd pa-

¹⁸² A. Nițu, în *CI*, IX—X, 1978—1979, p. 149.

ralelismul lor obligator în cele două subgrupe $\epsilon 1$ — $\epsilon 2$. Variantele decorative sînt grupate cîte trei sau cîte două și repartizate diferit în cele două subgrupe: variantele cu negru întins sau liniar în interspațiu sau cu interspațiul liber în subgrupa $\epsilon 1$ și variantele cu negru liniar sau cu interspațiul liber în subgrupa $\epsilon 2$. Varianta cu negru întins apare în ambele variante picturale, bicromă sau tricromă pe cele două fonduri alb sau brun și deoptrivă în decorul spiralic (fig. 26/1—3; 27/3)¹⁸³ sau eliptic (fig. 26/5—5; 27/4)¹⁸⁴ de aspect liber sau metopic. Culoarea neagră rezervă motivele principale și anexe, de preferință „perle” și „arcuri” (fig. 26/1—2, 6; 31/1, 3). Decorul manifestă tendința mării și multiplicării motifelor anexe (fig. 30/8; 31/3)¹⁸⁵. Culoarea neagră întinsă este redusă în unghiurile intervalelor, la subsuara spiralelor sau elipselor, și prelungită ca niște contururi de-a lungul motifelor principale sau în jurul motifelor anexe (fig. 26/1; 27/3). Intervalele capătă forma și aspectul unor „pîlnii” umplute cu culoare neagră la bază și cu motive anexe la gură, perle negative secționate în formă de segmente albe sau arcuri rezervate prin segmente negre (fig. 28/1)¹⁸⁶. Interspațiul este acoperit cu negru și în decorul cu „benzi exterioare liniare” (fig. 26/6—7; 31/3). Astfel, culoarea neagră întinsă sau redusă la conturul motifelor rămîne legată de rezervarea motifelor anexe, chiar cînd restul interspațiului este liber (fig. 27/5)¹⁸⁷. În felul acesta, varianta decorativă cu interspațiul liber are aparența formării ei prin reducerea culorii negre a variantei cu negru întins în interspațiu. Acest proces se petrece și între variantele decorative ale subgrupeii $\beta 1$, dar a fost evitat de subgrupa $\delta 1$. De aceea subgrupa $\epsilon 1$ comportă și varianta pură cu interspațiul liber în decorul prevăzut sau nu cu „benzi exterioare liniare” (fig. 27/7)¹⁸⁸.

Reducerea culorii negre se repetă și în varianta cu negru liniar în interspațiu în ambele subgrupe. Interspațiul este hașurat uniform cu linii transversale, longitudinale sau întretăiate (fig. 27/2; 30/5—7)¹⁸⁹. Hașurile sînt limitate la pîlنیile superioare¹⁹⁰ sau inferioare (fig. 29/4 zona gîtului)¹⁹¹ sau la benzile liniare dintre motivele principale și anexe (fig. 30/7). Hașurile sînt reduse la benzi liniare marginale, dispuse în arcade în spațiile largi (fig. 29/2)¹⁹², dar de obicei în formă de triunghi sau unghiuri în pîlnii (fig. 29/2; 30/7). Benzile liniare între motive (fig. 30/7) sînt reduse la șiruri de liniuțe transversale și antrenează dispariția benzilor liniare unghiulare din pîlnii¹⁹³. Cînd motivele sînt lipsite de „benzi exterioare”, reducerea negrului liniar lasă să subsiste o ambiguitate între benzile liniare unghiulare din intervale și „ben-“

¹⁸³ Șt. Cucuș, *Ceramică neolitică din Muzeul arheologic Piatra Neamț*, „Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, 1”, Piatra Neamț, 1973, p. 66, fig. 113 (prescurtat *Catalog*); Idem, *Decorul spiralic al ceramicii Cucuteni B*, în *Carpica*, X, 1978, pl. I/2; T. S. Passek, *op. cit.*, pl. XXI/3; M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, fig. 10.

¹⁸⁴ T. S. Passek, *op. cit.*, pl. XXII/7; XXIV/3, 7.

¹⁸⁵ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 39, pl. 17/6.

¹⁸⁶ O. Kandyba, *op. cit.*, fig. 72.

¹⁸⁷ Săpăturile noi de la Cucuteni (inedit).

¹⁸⁸ O. Kandyba, *op. cit.*, fig. 71.

¹⁸⁹ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 38, pl. 17/4; C. Matasă, *Așezarea eneolitică Cucuteni B de la Tîrgu-Ocna-Podei*, în *AM*, II—III, 1964, fig. 14/9; 16/3; 27/1.

¹⁹⁰ Șt. Cucuș, *Catalog*, fig. 107.

¹⁹¹ A. Nițu, în *CI*, XI, 1980, p. 162, fig. 19/4.

¹⁹² Șt. Cucuș, în *Carpica*, X, 1978, pl. I/1.

¹⁹³ C. Matasă, *op. cit.*, fig. 26/3.

zile exterioare liniare“ ale motivelor și totodată o indecizie între variantele decorative cu negru liniar sau cu interspațiul liber (fig. 28/2 ; 30/7). Însă, „benzile exterioare liniare“ apar rezervate prin negrul întins în intervale (fig. 30/8) sau prin conturul negru (fig. 28/3—4)¹⁹⁴, sau sînt formate din „benzi liniare roșii“ (fig. 31/3), sau sînt înlocuite cu „benzi exterioare libere cu contur“ (fig. 35/3)¹⁹⁵, sau sînt limitate la buclele sau la tangentele spiralelor. „Benzile exterioare liniare negre“ sînt create de subgrupa $\epsilon 1$ prin compararea „benzilor exterioare conturate cu alb secundar“ ale subgrupeii $\delta 2$ (fig. 16/3) cu „benzile exterioare liniare albe“ ale subgrupeii $\gamma 2$ (fig. 11/3) și sînt apoi înlocuite cu „benzi exterioare liniare roșii“ ; „benzile exterioare libere cu contur“ transpun „benzile exterioare albe libere“ ale subgrupeii $\epsilon 2$ (fig. 29/3)¹⁹⁶, dar procedeul era aplicat în subgrupa $\delta 1$ (fig. 15/3) pentru transpunerea „benzilor exterioare albe libere“ ale subgrupeii $\gamma 2$ (fig. 11/2). Benzile exterioare pot fi însoțite de motive anexe, cu deosebire „perle“ libere sau hașurate (fig. 28/2 ; 30/8 ; 31/3), dar de obicei ele lasă intervalele libere (fig. 28/2—4). Cu atît mai mult intervalele rămîn libere, cînd decorul eliptic nu are motive anexe. Ambele cazuri indică varianta decorativă cu interspațiul liber în subgrupa $\epsilon 2$ (fig. 29/1 ; 30/3)¹⁹⁷. În subgrupa $\epsilon 1$, intervalele pot fi tratate diferit, combinînd variantele decorative: intervale cu negru întins sau liniar (fig. 30/1)¹⁹⁸, cu negru întins sau libere, cu negru liniar sau libere¹⁹⁹ și chiar conturate cu „negru secundar punctat“ (fig. 30/2). Aceste procedee sînt de asemenea practicate în subgrupa $\delta 2$, prin tratarea intervalelor cu negru întins și liniar²⁰⁰ sau prin conturarea lor cu „alb secundar liniar“ (fig. 21/2). În subgrupa $\epsilon 2$, decorul cu „benzi albe libere“ preferă interspațiul cu intervale libere (fig. 29/1), ca în subgrupa $\delta 2$ (fig. 24/1b, 3). Decorul cu „benzi exterioare albe libere“ reduce totdeauna negrul liniar la benzi marginale în intervale (fig. 29/2—3), în timp ce în subgrupa $\delta 2$ intervalele rămîn libere, sau sînt acoperite cu alb întins, sau sînt anulate de benzile exterioare albe (fig. 24/1a—2 ; 25/1). Deși decorul spiralic manifestă tendința resorbirii „benzilor exterioare albe libere“, ele nu sînt înlocuite prin benzile liniare negre ale interspațiului (fig. 29/2), ci indică dizolvarea și înlocuirea lor cu „benzi exterioare liniare negre“ (fig. 30/3) ; decorul spiralic păstrează banda albă a „ochiului“ de prindere al spiralelor, contopit cu benzile exterioare albe, determinînd un aspect decorativ paralel cu aspectul decorului eliptic cu „benzi albe libere“ (fig. 29/1) și totodată paralel cu aspectele decorului cu „benzi exterioare liniare negre“ ale variantei picturale $\epsilon 1a$ (fig. 28/3 ; 30/6, 8). Astfel, subgrupa $\epsilon 2$ păstrează cele două variante ale aspectului subgrupeii $\delta 2$ cu benzi acoperite cu alb întins (var. 27—28), dar repartizate între cele două variante decorative ale variantei picturale unice a subgrupeii $\epsilon 2$ (var. 57, 59). Culoarea albă întinsă pe banda motivelor este real resorbită prin reducerea ei la o bandă mediană albă (fig. 29/4). Procedeul va fi aplicat pe benzile cu culoare roșie întinsă ale grupeii ζ .

¹⁹⁴ *Ibidem*, fig. 24/6 ; Șt. Cucuș, *op. cit.*, pl. XII/1.

¹⁹⁵ C. Matasă, *op. cit.*, fig. 18/2.

¹⁹⁶ A. Nițu, Șt. Cucuș și D. Monah, *op. cit.*, p. 51, 53, fig. 20/1.

¹⁹⁷ *Ibidem*, p. 50, fig. 20/2 ; C. Matasă, *op. cit.*, fig. 14/8.

¹⁹⁸ Șt. Cucuș, *op. cit.*, pl. VII/2.

¹⁹⁹ *Ibidem*, pl. VI/7.

²⁰⁰ A. Nițu, Șt. Cucuș și D. Monah, *op. cit.*, p. 43, fig. 15/2.

Sinteza selectivă a grupei ϵ se constituie la nivelul formulelor picturale ale celor trei subgrupe ale grupei δ , pentru a crea formulele picturale ale subgrupelor $\epsilon 1$ — $\epsilon 2$. Ea depășește variantele picturale determinate de formulele picturale ale subgrupelor $\delta 1$ — $\delta 3$ prin regruparea lor ca variante picturale corespunzătoare formulelor picturale ale subgrupelor $\epsilon 1$ — $\epsilon 2$. De asemenea, ea depășește variantele decorative ale subgrupelor $\delta 1$ — $\delta 3$, prin regruparea lor în cele două subgrupe $\epsilon 1$ — $\epsilon 2$ și prin combinarea lor în fiecare subgrupă sub raportul tratării interspațiului sau între subgrupe sub raportul aspectelor decorative, și se stabilește direct ca variație a aspectelor decorative în cadrul formulelor picturale ale subgrupelor. Formulele picturale ordonează cele trei culori de pictat în raport cu cele două fonduri de pictură: negrul și roșul, pentru care fondul de pictură alb sau brun poate fi indiferent, determină formulele binare, bicrome și tricrome, ale subgrupei $\epsilon 1$; alb, pentru care fondul brun este obligator, determină formula tricromă a subgrupei $\epsilon 2$. Cu aceste formule picturale sînt realizate toate aspectele decorului și valorile decorative ale formulei stilistice a grupei ϵ . *Culoarea neagră* a interspațiului comportă tehnica întinsă și liniară sau lasă intervalele libere; formula stilistică renunță la valorile decorative ale interspațiului și efectul decorativ al fondului de pictură este înlocuit prin participarea lui ca „fond de culoare” la policromia decorului; în schimb, negrul întins pe „fondul alb” păstrează funcția fundamentală și primară a „fondului de pictură” pentru rezervarea „benzilor negative albe” ale decorului și definește astfel stilul B ca „ceramică albă”. Fondul alb este pictat, chiar cînd pasta are nuanța caolinului, ca în grupele δ și ζ ²⁰¹. Însă culoarea neagră determină una din formulele picturale ale decorului. Ea are funcția formării „benzilor liniare” ale motivelor în decorul eliptic²⁰² și a „benzilor exterioare liniare” în decorul spiralic (fig. 28/2—4; 30/3, 8). Procedul „negrului secundar punctat”, cu funcție structurală pentru conturarea motivelor principale și anexe după modelul „albului secundar punctat” al subgrupei $\delta 2$ (fig. 27/1)²⁰³, sau cu funcție decorativă pentru conturarea intervalelor interspațiului după procedul „albului secundar liniar” al subgrupei $\delta 2$ (fig. 30/2), este o inovație a grupei ϵ . Ea se explică prin uniformizarea procedeelor decorative cu „negru secundar liniar” sau cu „alb secundar liniar sau punctat” ale variantelor picturale $\delta 1b$ și $\delta 2a$ (fig. 17/4—6; 20) și prin repartiția lor între variantele picturale regrupate în subgrupele $\epsilon 1$ — $\epsilon 2$: „negrul secundar punctat” în variantele bicromă și tricromă ale subgrupei $\epsilon 1$ (fig. 30/2) și „albul secundar punctat” în subgrupa $\epsilon 2$ (fig. 30/4)²⁰⁴. În intervalele libere ale decorului spiralic se introduc „puncte negre pozitive” pentru animarea lor (fig. 27/7), care se repetă în interiorul elipselor (fig. 26/6) și perlelor în decorul eliptic²⁰⁵. Procedul și funcția lui apar pe fragmentul unic al subgrupei $\delta 3b$ de la Cucuteni²⁰⁶. „Punctele albe negative” inversează procedul în intervalele acoperite cu negru întins²⁰⁷.

²⁰¹ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 39, 41; A. Nițu și C. Buzdugan, *Descoperirile arheologice de la Gura Văii (Municipiul Gh. Gheorghe-Dej)*, în *Carpica*, IV, 1971, p. 59.

²⁰² C. Matasă, *op. cit.*, fig. 19/5—6.

²⁰³ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 40, pl. 17/3.

²⁰⁴ A. Nițu, *op. cit.*, p. 162, fig. 17/4; 20/3.

²⁰⁵ H. Schmidt, *op. cit.*, pl. 17/11.

²⁰⁶ *Ibidem*, p. 37, pl. 15/14.

²⁰⁷ T. S. Passek, *op. cit.*, pl. XXIII/3—4; Șt. Cucos, *op. cit.*, pl. IV/1 zona gîtului.

Celelalte două culori, roșul și albul, determină formulele decorative, care definesc grupa ϵ ca grupă de coloratură. Caracterul selectiv și elastic al sintezei grupeii ϵ permite eliberarea decorului ajuns la formula lui definitivă. Aceasta explică dezvoltarea aspectelor decorative ale variantelor picturale blocate în subgrupele $\delta 1$ — $\delta 3$: variantele cu culoare roșie $d1b$, $d2b$ și $d3b$ (fig. 19/6; 25/2) sînt sintetizate în formula picturii tricrome cu roșu rezervată subgrupeii $\epsilon 1$. *Culoarea roșie* este totdeauna *liniară*. Funcția structurală și decorativă a culorii roșii este legată în primul rînd de motivele principale. Culoarea roșie comportă totdeauna „benzi liniare roșii” pe banda motivelor (fig. 31/1)²⁰⁸, pe benzile exterioare ale motivelor (fig. 31/3) și pe banda limitelor zonale, sau simple hașuri transversale, verticale sau oblice, în zona cu decor liber sau în cîmpul metopelor²⁰⁹. Ambele formule picturale, bicromă și tricromă, introduc decorul zoomorf pictat cu „siluete negre” ca *pete de culoare* (fig. 28/1; 30/2). Decorul geometric și zoomorf poate fi pictat în întregime cu culoare brună șocolatie, ca nuanță a culorii negre²¹⁰; pe fondul alb de nuanță crem, acest decor are același efect elegant ca în grupa δ , după expresia lui H. Schmidt (pl. IV/3). Însă frumusețea aspectelor ceramicii de la *Podei*, în faza B2, este efectul negrului lustruit ca antracitul al decorului pe fondul alb de nuanță portocalie deschisă. *Culoarea albă* preferă tehnica *întinsă*. Varianta decorativă cu negru întins și „benzi albe liniare” a variantei picturale $\delta 2a$ (fig. 19/4) este anulată în subgrupa $\epsilon 2$, sub dublu raport al tratării inter spațiului și al benzilor liniare albe. Procedul „albului secundar” este păstrat, dar numai sub forma liniei de puncte, avînd același rol de a însufleți motivele, atribuit de H. Schmidt subgrupeii $\delta 2$, și numai în faza B1 timpurie. Pictura tricromă cu alb a subgrupeii $\epsilon 2$ dezvoltă aspectele cu alb întins pe benzile principale sau pe benzile exterioare ale motivelor, albul nu mai are funcția de a însufleți motivele, ci de a determina valorile picturale ale culorii decorului. „Benzile exterioare albe libere” (fig. 29/2—3) dispar în faza B1 tîrzie și decorul prezintă în etapele următoare numai „benzile albe libere” ale motivelor (fig. 29/1, 4; 30/3). „Fondul brun de pictură” are două nuanțe, închisă sau deschisă, ca în grupele γ — δ .

Decorul grupeii ϵ revine la banda liberă a motivelor, negativă sau pozitivă (fig. 27/2—3; 29/1; 30/7). „Benzile liniare de culoare” pe banda principală a motivelor de stil AB sînt păstrate în decorul eliptic (fig. 26/6; 27/4; 31/1). În decorul spiralic, ele sînt diversificate prin reducerea lor la o „bandă mediană” (fig. 26/1), sau la una sau două „benzi marginale” (fig. 26/2), sau la o „bandă transversală pe bucle” (fig. 26/3), care pot fi denumite cu termenul generic de „benzi liniare interioare”, în opoziție cu „benzile exterioare liniare”. Ele pot fi cuprinse alături de acele „elemente de decoratie” pozitive, care complică ca un „desen interior” anexe decorului, „ochiul” de agățare al spiralelor și „elipsa”²¹¹. În realitate, „benzile liniare interioare” sînt paralele cu „benzile liniare exterioare” și constituie deopotrivă *elemente structurale* ale motivelor, care susțin mișcarea benzilor libere ale motivelor și atenuează uniformitatea culorii negre întinse în intervale (fig. 26/1—3, 5—7;

²⁰⁸ C. Matasă, *op. cit.*, fig. 19/5—6.

²⁰⁹ O. Kandyba, *op. cit.*, fig. 56, 60—62, 93, 100.

²¹⁰ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 39.

²¹¹ *Ibidem*, p. 39, 74, pl. 20/1; 21/1.

27/1, 4) sau suplinesc culoarea neagră liniară în intervalele libere (fig. 28/2—4). Benzile exterioare liniare sau libere (fig. 35/3) joacă un rol important în derivația aspectelor decorative, pentru că ele constituie singure formele simplificate sau derivate ale motivelor decorului spiralic (fig. 26/4, 7 ; 27/6)²¹² sau eliptic (fig. 26/5—6). Acoperirea benzilor negative ale motivelor cu „benzi liniare” negre sau roșii în subgrupa ε1 și cu culoare albă întinsă în subgrupa ε2, sau dublarea benzilor principale ale motivelor cu „benzi exterioare liniare sau libere” sînt modalități ale regulii „alternării tehnicii negative și pozitive a motivelor”, continuate din grupa δ sau modificate în grupa ε. Aceste elemente structurale specifică modalitățile aplicative ale regulii alternării tehnicii motivelor în decorul spiralic sau eliptic: „alternarea benzii libere sau cu benzi liniare” (fig. 27/1, 4) ; „alternarea benzii libere negative sau pozitive” (fig. 29/1—4) ; „alternarea benzii libere sau cu benzi liniare interioare” (fig. 26/1—2 ; 27/2—3) ; „alternarea benzilor exterioare libere negative sau pozitive” (fig. 29/3 ; 35/3) ; „alternarea benzilor exterioare liniare sau libere”, care este o alternare a tehnicii lor negative și pozitive (fig. 28/2 ; 35/3). Complicarea elementelor structurale ale motivelor și multiplicarea aspectelor derivate ale decorului manifestă acea proliferare a formelor, care exprimă caracterul *baroc* al stilului B.

Formula picturală *sintetică* definită de H. Schmidt la Cucuteni ca „pictură cu negru nouă”²¹³ rămîne valabilă pentru *subgrupa* ε1, dacă o raportăm la varianta picturii bicrome cu negru pe fond brun și la apariția ei în *subgrupa* δ3a. Însă, alături de ea există pictura cu negru și roșu pe fond brun, preluată din *subgrupele* δ2—δ3, încît formula trebuie definită ca „pictură neagră sau policromă cu roșu pe brun nouă” și ea n-ar constitui decît o formulă subsidiară, dar necesară în raport cu formula decorativă a *subgrupe* ε1. Definiția *grupe* δ ca „ceramică albă cu pictură neagră sau policromă veche”, în funcție de „fondul alb de pictură” și de varianta picturii tricrome cu negru și roșu din *subgrupa* δ1, trebuie transferată și *grupe* ε, ca primă grupă a stilului B, și considerată ca formula *sintetică* a *grupe* ε. În raport cu *subgrupa* δ1, formula *subgrupe* ε1 este „reinnoită” prin dezvoltarea aspectelor decorative. Prin simetrie cu formula picturală a *subgrupe* δ2, formula *sintetică* a *subgrupe* ε2 trebuie definită ca „pictură policromă cu alb nouă”.

Adevărata *formulă decorativă* a *grupe* ε este „valoarea decorativă a aspectelor decorului”, variate la infinit în cadrul variantelor picturale și decorative ale celor două *subgrupe* și travestite în valorile decorative ale formulelor picturale. În cadrul formulei picturii bicrome, valoarea decorativă a aspectelor depășește efectul alternării culorii negre pe cele două fonduri de culoare albă sau brună. Cu atît mai mult valoarea aspectelor este mărită în cadrul picturii tricrome prin valoarea policromiei cu culoare roșie liniară în *subgrupa* ε1 sau cu culoare albă întinsă în *subgrupa* ε2. Cele două culori tratează motivele principale ale decorului, benzi liniare roșii sau benzi albe libere, și păstrează valorile decorative ale benzilor liniare de culoare roșie sau albă și ale benzilor albe libere din pictura tricromă a *subgrupelor* δ1—δ2, dar așa cum ele sînt repartizate în pictura tricromă a *subgrupelor* ε1—ε2. Formula decorativă a aspectelor decorului în *grupa* ε este diversificată prin

²¹² A. Nițu, *op. cit.*, fig. 19/1 ; 26/2 ; O. Kandyba, *op. cit.*, fig. 115.

²¹³ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 39.

valorile decorative implicate în procedeele picturale ale culorilor roșie și albă în raport cu funcția lor decorativă. În subgrupa $\epsilon 1$, benzile liniare roșii formează benzile principale ale motivelor, benzile lor exterioare sau banda liniară mediană. Benzile liniare exterioare sau interioare amplifică structura motivelor principale și le suplinesc în aspectele simplificate sau derivate. „Alternarea aspectelor decorative pe cele două fonduri de pictură” (fig. 26—28) este dublată de „alternarea benzilor liniare negre sau roșii” în cadrul formulelor picturale sintetice ale subgrupeii $\epsilon 1$ (fig. 30/8; 31/1, 3). Aceste valori decorative susțin sau accentuează mișcarea și complexitatea aspectelor și deci împlinesc valoarea decorativă a aspectelor decorului prin funcția *culorii roșii liniare* pentru formarea motivelor principale. În subgrupa $\epsilon 2$, benzile albe libere constituie benzile principale ale motivelor în aspectele inițiale ale decorului, sau benzile exterioare ale motivelor în aspectele inițiale sau imediat derivate și în ambele cazuri sînt completate cu benzile albe ale limitelor zonale (fig. 29). Alternarea lor păstrează valoarea decorativă a aspectelor cu *culoare albă întinsă* pe fondul brun al subgrupeii $\delta 2$ și suplinește la fel complexitatea aspectelor decorative prin valoarea picturală a benzilor albe. Astfel, formula decorativă a grupeii ϵ este definită prin „valoarea decorativă a aspectelor decorului prin funcția celor două culori, roșul liniar și albul întins, pentru formarea motivelor principale”. Valorile decorative ale procedeele picturale ale celor două culori implică sensuri mai adînci ale diversificării formulei decorative în cele două subgrupe și definesc grupa ϵ ca *grupă de coloratură*. Roșul liniar alături de negrul liniar înseamnă *desenul colorat* al decorului; benzile albe libere alternate cu benzile brune libere dau decorului aspectul unei *picturi* cu culoare albă etalată pe fondul brun. Valorile decorative, care definesc grupa ϵ ca „grupă de coloratură”, sînt diversificate în funcție de valorile decorative ale aspectelor decorului în cele două subgrupe: $\epsilon 1$ — „grupă de coloratură prin desenul colorat al liniilor negre și roșii ale aspectelor decorative”; $\epsilon 2$ — „grupă de coloratură prin valoarea picturală a benzilor de culoare albă”. Sub toate raporturile, ca formule picturale sintetice, ca formulă decorativă și ca grupă de coloratură, subgrupa $\epsilon 1$ definește formula stilistică a grupeii ϵ ca grupă de stil B, adică ca formulă finală a evoluției celor trei stiluri A, AB și B.

Formula stilistică a grupeii ϵ definește stilul B, pentru că ea este singura grupă a acestui stil în faza B1. Grupa ζ apare alături de ea în faza B2, fără a crea o formulă stilistică nouă. Analiza grupeii ϵ arată clar că formula ei stilistică s-a format în matricea grupeii δ . Aceasta înseamnă că grupa δ stabilește tranziția de la stilul AB la stilul B. Formula grupeii δ este o sinteză a grupelor precedente de stil AB, a căror formulă realizase trecerea de la stilul A la stilul AB. Formula grupeii ϵ a păstrat și a elaborat datele fundamentale ale decorului ceramicii pictate, a căror permanență determină evoluția stilistică a decorului de-a lungul celor trei stiluri. În formula grupeii ϵ , aceste date se răsfrîng prin recurență asupra grupelor de stil AB pînă la categoriile ceramice de stil A. Formula grupeii ϵ cuprinde: cele două fonduri de pictură, alb și brun, ale stilurilor A și AB; tratarea interspațiului cu culoare întinsă, ca în stilurile A și AB; tratarea interspațiului cu culoare neagră, ca în stilul AB; cele trei culori de pictat, negrul, albul și roșul, ale stilului AB; formulele picturale binare ale stilurilor A și AB; caracterul de „ceramică albă” cu „benzi negative albe” al subgrupeii $\epsilon 1$, ca ceramica „tricromă pe fond alb”

de stil A și ca subgrupele $\alpha 1$, $\beta 1$ și $\delta 1$ ale grupelor de stil AB. Subgrupa $\epsilon 1$ a etalat culoarea neagră în interspațiu în formulele picturale bicromă și tricromă, dar a redus-o treptat la colțurile pîlînilor decorului spiralic și eliptic sau ale metopelor, pentru a accentua sau a indica rezervarea „benzilor negative” ale motivelor pe „fondul alb de pictură”. Aspectele decorului se desfășoară libere în funcție de desenul „benzilor liniare pozitive”, de culoare neagră sau roșie, care completează structura benzii motivelor. Fondul alb de pictură se comportă ca un „fond de culoare albă”, cu atît mai mult cu cît interspațiul este eliberat de culoarea neagră întinsă sau liniară. Acest fapt explică de ce formula subgrupeii $\epsilon 1$ a putut integra și „alternarea celor două fonduri de pictură alb sau brun”. Fondul brun se oferea cu atît mai mult culorii albe, dar în subgrupa $\epsilon 1$ benzile liniare albe ar fi creat aspecte decorative prea asemănătoare cu acelea ale grupeii δ și totodată ele ar fi determinat acele efecte decorative ale fondului brun prin alternarea lor cu benzile liniare negre sau roșii ale motivelor și cu benzile liniare negre ale interspațiului. Formula grupeii ϵ a preferat valoarea decorativă a benzilor albe libere ale subgrupeii $\delta 2$ și a rezervat-o subgrupeii $\epsilon 2$, pentru a alterna valoarea decorativă a desenului subgrupeii $\epsilon 1$ cu valoarea picturală a „benzilor cu culoare albă întinsă” ale subgrupeii $\epsilon 2$ și totodată pentru a alterna între cele două subgrupe dinamismul aspectelor derivate ale decorului liniar cu aspectele inițiale aproape imobile ale decorului cu benzi albe libere. Această alternare a mișcării decorului între cele două subgrupe este dublată de alternarea seriilor formelor derivate ale decorului eliptic în raport cu formele inițiale ale decorului spiralic în subgrupa $\epsilon 1$. Formele derivate ale decorului eliptic sînt subliniate și definite de H. Schmidt ca „motive prescurtate” sau „motive descompuse”, în care benzile oblice între benzile verticale suplinesc elipsele dispărute și indică trecerea de la aspectul liber la aspectul metopic al decorului eliptic²¹⁴. Mișcarea aspectelor pictate cu culori întinse va fi descătușată în formula grupeii ζ , deopotrivă pentru culoarea albă și roșie și cu pre-dilecție pentru decorul spiralic.

•

Procesul de formare a formulei stilistice a grupeii ζ continuă procesul simplificării operate de sinteza grupeii ϵ . Deși grupa ζ a rămas nedivizată în clasificarea lui H. Schmidt, această grupă a fost definită de el prin două variante picturale paralele, cu aspecte decorative identice, dar pictate cu culoare roșie sau albă întinsă: „pictură cu negru și roșu” sau „pictură cu negru și alb” sub formă de „benzi roșii cu contur negru” sau „benzi albe cu contur negru”, aplicate respectiv pe fondul de pictură de nuanță albă-gălbui sau brună²¹⁵. Ambele aspecte, inclusiv „benzile serpentiforme roșii sau albe”, se regăsesc la *Koszylowce* în Galiția și au fost echivalente de el cu grupa ζ de la Cucuteni²¹⁶. Varianta cu „benzi albe libere” corespunde perfect subgrupeii $\epsilon 2$, ceea ce înseamnă că varianta cu „benzi roșii libere” corespunde variantei cu „benzi liniare roșii” a subgrupeii $\epsilon 1$. Astfel, grupa ζ este subdivizată în două subgrupe, $\zeta 1$ — $\zeta 2$, după exemplul grupeii ϵ . Aspectele decorative la Cucu-

²¹⁴ *Ibidem*, p. 40—41, pl. 21/3—11 (*Abgekürzte Muster; Verfallmuster*).

²¹⁵ *Ibidem*, p. 41—42, 75 („*Schwartzrot*”; „*Schwartzweiss*”).

²¹⁶ *Ibidem*, p. 109.

teni comportă motive anexe caracteristice, „benzi în zigzag în formă de N” sau „benzi serpentiforme”, specificate de H. Schmidt²¹⁷, conturate cu negru și acoperite cu culoare roșie, sau reduse la conturul negru (fig. 32/1—6). În felul acesta, varianta tricromă cu culoare roșie este dublată de o variantă bicromă cu culoare neagră, produsă prin resorbția culorii roșii pe benzile motivelor. În consecință, aceste două variante sînt paralele cu variantele picturii bicrome și tricrome ale subgrupeii $\epsilon 1$ și constituie *formulele binare* ale subgrupeii $\zeta 1$. Ordinea logică a formării lor determină ordinea lor inversă în raport cu subgrupa $\epsilon 1$ ²¹⁸. Această ordine trebuie păstrată, pentru că grupa ζ definită de H. Schmidt corespunde subgrupeii $\zeta 1$, care este caracteristică și predominantă prin proporția variantei tricrome în aria cucuteniană. Schema grupeii ζ cuprinde :

Subgrupa $\zeta 1$:

$\zeta 1a$ — „pictură tricromă cu negru și roșu întins sau chiar liniar pe fond alb” (pl. IV/5—6) ; interspațiu cu negru întins (fig. 32/3—9) sau liber (fig. 33) ; motive cu „benzi roșii libere” (fig. 33/1—2, 5) ; motive prevăzute cu „benzi exterioare roșii libere” (pl. IV/6 ; V), sau cu „benzi exterioare cu nervură roșie” (fig. 33/5), sau cu „benzi exterioare liniare negre” (fig. 31/2 ; 32/6 ; 34/1), sau cu „benzi liniare negre interioare” (fig. 32/4—5) ; motive cu „benzi în zigzag roșii sau cu nervură roșie sau numai cu contur negru” (fig. 32/7—9 ; 33/5 ; 34/1), sau cu „benzi serpentiforme sau semilunare roșii sau numai cu contur negru” (pl. IV/5 ; fig. 32/3—6), sau cu „benzi rectilinare roșii cu contur negru punctat” (fig. 34/2) ; motive anexe în formă de „benzi în zigzag, serpentiforme sau semilunare roșii sau cu nervură roșie” (fig. 31/2 ; 33/3—4 ; 34/4), sau ca motive „serpentiforme uniliniare negre” (pl. IV, 4) ; „siluete zoomorfe roșii sau numai cu contur negru sau brun” (pl. V ; fig. 36/3), sau „siluete zoomorfe negre” și „siluete antropomorfe negre” (fig. 36/7) ;

$\zeta 1b$ — „pictură bicromă cu negru pe fond alb” ; interspațiu cu negru întins sau liber (fig. 32/1—2) ; motive cu „benzi libere sau liniare” (fig. 35/1—2 ; 36/8) ; motive anexe în formă de „benzi în zigzag sau semilunare cu contur negru” (fig. 32/1—2 ; 35/1), sau ca „motive în zigzag sau serpentiforme uniliniare” (fig. 35/2) ; „siluete zoomorfe cu contur negru” ;

Subgrupa $\zeta 2$:

— „pictură tricromă cu negru și alb întins pe fond brun” ; interspațiu liber ; motive cu „benzi albe libere” sau cu „benzi serpentiforme albe libere” (fig. 36/2, 5—6) ; motive anexe „semilunare cu contur negru” (fig. 36/2) ;

Formula picturală *sintetică* a subgrupeii $\zeta 1$ trebuie definită ca „ceramică albă cu pictură policromă sau neagră finală” ; formula subgrupeii $\zeta 2$ poate fi definită ca „pictură policromă cu alb finală”.

Trebuie adăugat că în toate așezările de tip Valea Lupului II din prima parte a fazei B2, grupa ζ este reprezentată exclusiv prin subgrupa $\zeta 1$ și mai

²¹⁷ *Ibidem*, p. 42 (*schwartz-rote Schlangenbänder*).

²¹⁸ A. Nițu, în *CI*, IX—X, 1978—1979, p. 149.

ales prin varianta picturii tricrome cu roșu întins. Subgrupa $\epsilon 2$, cu pictură tricromă cu alb întins, suplinește subgrupa $\zeta 2$, care apare în etapa finală a fazei B2.

Formula stilistică a grupeii ζ a plecat de la formula decorativă a subgrupeii $\epsilon 1$, care definea stilul B și pe care o completează cu formula picturală a subgrupeii $\epsilon 2$, adică introducând în aspectele dinamice ale decorului valoarea picturală a culorii roșii întinse după exemplul culorii albe întinse. Deci, în raport cu formulele diferite ale subgrupelor $\epsilon 1 - \epsilon 2$, formula stilistică a grupeii ζ echivalează formulele picturii tricrome în cele două subgrupe $\zeta 1 - \zeta 2$, prin procedeul pictural al culorii etalate, pentru a crea o formulă decorativă nouă. Subgrupa $\zeta 1$ se constituie sub aspectul variantei picturii tricrome cu „negru și roșu pe fond alb” (var. 60—76). „Benzile roșii libere” apar deopotrivă în decorul spiralic sau eliptic. Procedeul pictural al roșului întins este introdus deliberat, pentru că aspectele decorative reproduc direct aspectele picturii bicrome $\epsilon 1$ (fig. 30/7; 33/2)²¹⁹, care este anulată în subgrupa $\zeta 1$. În zonele cu decor stereotipic pe corpul amforelor sau craterelor, „motivele cordiforme cu tangente” pot fi pictate în stilul ambelor grupe, cu „benzi albe libere” negative în subgrupa $\epsilon 1$ (fig. 28/4) sau pozitive în subgrupa $\epsilon 2$ ²²⁰, sau cu „benzi roșii libere” pozitive în subgrupa $\zeta 1$ (fig. 33/5)²²¹. Aceste aspecte paralele nu indică transpunerea procedurii albului întins al subgrupeii $\epsilon 2$ prin procedeul roșului întins al subgrupeii $\zeta 1$, ci aplicarea paralelă a procedurii culorii întinse roșii sau albe în raport cu aspectele decorative cu benzi libere rezervate pe fond alb ale subgrupeii $\epsilon 1$. „Benzile libere roșii” ale motivelor principale reprezintă prima funcție decorativă a roșului întins, numai sub raportul culorii. „Benzile libere albe”, care formează corpul spiralic, cercul „ochilor” și „benzile exterioare libere”, sau limitele zonelor decorative (fig. 28/4; 30/6; 35/3), sînt acoperite cu roșu întins (pl. IV/6; fig. 33/5; 34/1). Identitatea aspectului decorului spiralic cu „benzi exterioare libere pozitive” unite cu cercul „ochilor” între subgrupele $\zeta 1$ și $\epsilon 2$ (pl. IV/6 zona gîtului; fig. 29/2) arată că paralelismul procedurii culorii albe sau roșii întinse se stabilește de asemenea direct între subgrupa $\zeta 1$ cu subgrupa $\epsilon 2$. Însă, culoarea roșie întinsă înlocuiește de asemenea culoarea roșie liniară a picturii tricrome a subgrupeii $\epsilon 1$ în toate funcțiile ei decorative, sub raportul culorii și al formelor simplificate ale decorului. „Benzile liniare roșii” devin „benzile roșii libere” ale elipselor și tangentelor (fig. 31/1 și 34/3)²²², ale „ochilor” spiralicilor (fig. 31/3 și 34/1), ale „ghirlandelor” pe gîtul amforelor și craterelor (fig. 34/1)²²³ și ale limitelor zonale (fig. 31/3—4)²²⁴. Roșul întins apare ca pete de culoare umplînd și înlocuind „ochiul opac” de culoare neagră al spiralicilor²²⁵, sau ca „puncte roșii pozitive” în interiorul ochilor spiralicilor (fig. 32/5), al elipselor și perlelor (pl. V), sau la capătul benzilor liniare negre (fig. 35/5), înlocuind în aceleași funcții decorative „punctele negre” din decorul bicrom sau tricrom al subgrupeii $\epsilon 1$ (fig. 26/4; 30/6; 31/3) și avînd rolul de

²¹⁹ C. Matasă, *op. cit.*, fig. 22/2.

²²⁰ *Ibidem*, fig. 11/1; 24/5.

²²¹ *Ibidem*, fig. 27/4.

²²² Crater de la Iași — Palatul Domnesc (inedit).

²²³ H. Schmidt, *op. cit.*, pl. 37/2.

²²⁴ Vl. Dumitrescu, *Arta culturii Cucuteni*, fig. 146.

²²⁵ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 42, pl. 14/6.

a însufleți spațiile decorului. De aceea petele roșii pot fi înconjurate cu un cerc de puncte negre, amintind procedeul „negrului secundar” al subgrupeii $\epsilon 1$. Aceste pete de culoare roșie sînt suficiente pentru apartenența decorului la subgrupa $\zeta 1$. Roșul întins se resoarbe, lăsînd o margine liberă de-a lungul contururilor, pe banda motivelor și a limitelor zonale (fig. 31/4), sau este redus la o „nervură roșie” mediană pe benzile exterioare (fig. 33/5). „Benzile exterioare” cu roșu întins sau cu nervură roșie suplinesc banda spiralelor pe formele simplificate sau derivate în zonele secundare sau în metopele superioare ale decorului. Ele apar pereche, banda superioară și inferioară, ca două „benzi oblice roșii” (pl. IV/5 ; V)²²⁶ sau ca „ghirlande roșii” duble (fig. 31/4 ; 35/5)²²⁷, fără „ochii” spiralelor ; sau apare numai banda inferioară roșie sau de obicei cu nervură roșie, ca „benzi exterioare agățate cu ochi opac negru” (fig. 33/3)²²⁸ sau ca „ghirlande” (fig. 32/5 ; 34/4 ; 35/4)²²⁹, păstrînd sau nu punctul negru al „ochilor” spiralelor. Deci, benzile exterioare cu culoare roșie continuă funcția „benzilor exterioare liniare” negre sau roșii pentru formele inițiale (fig. 30/6, 8 ; 31/3) și formele simplificate sau derivate ale decorului spiralic în subgrupa $\epsilon 1$ (fig. 26/4, 7 ; 27/6)²³⁰. Procedeul derivării unor aspecte decorative în funcție de „benzile exterioare” ale motivelor a fost inițiat de grupa δ^{230a} . „Benzile liniare negre” exterioare sau interioare ale spiralelor pot fi păstrate în subgrupa $\zeta 1$ pe formele inițiale sau simplificate, pentru că ele sînt însoțite totdeauna de motivele anexe ale grupeii ζ , „benzile serpentiforme” sau „în zigzag” umplute cu culoare roșie (fig. 31/2 ; 32/4—5 ; 33/3—4 ; 34/1)²³¹. De aceea „perlele” decorului spiralic cu tangente pot fi hașurate cu linii negre ca în subgrupa $\epsilon 1$, dacă spiralele au pe corp benzi serpentiforme roșii (pl. IV/5). „Benzile liniare roșii” sînt păstrate în subgrupa $\zeta 1$ numai în decorul cu „spirale cu tangente”, în primul rînd în interiorul „perlelor” de la subsuara spiralelor (pl. IV/6), dar chiar pe același vas perlele sînt umplute cu roșu întins în „motivele cordiforme” derivate din aceste spirale în decorul din zona inferioară. Decorul cu spirale și tangente din zona umărului prezintă însă pe tangente și pe bucle „benzi exterioare roșii libere”, după cum pe formele derivate ale acestui decor „perlele” și „benzile exterioare” prezintă numai nervura mediană roșie, ceea ce arată apartenența lor la subgrupa $\zeta 1$ (fig. 35/4).

Culoarea roșie întinsă își creează funcții decorative proprii, sub raportul culorii și al motivelor anexe ale decorului. Grupa ζ creează trei categorii de motive anexe caracteristice. Pe banda principală a motivelor apar „benzi în zigzag” (fig. 34/1), „benzi serpentiforme” (fig. 32/4) și chiar „benzi rectilinare” (fig. 33/6)²³² cu contur negru și umplute cu culoare roșie, care înlocuiesc banda liniară mediană pe corpul spiralelor sau pe tangentele elipselor

²²⁶ M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, pl. III/2 ; A. Nițu, *Decorul zoomorf pictat pe ceramica Cucuteni-Tripolie*, în *AM*, VIII, 1975, fig. 16.

²²⁷ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 42, pl. 21/14.

²²⁸ C. Matasă, *op. cit.*, fig. 12/2 ; 26/2.

²²⁹ *Ibidem*, fig. 17/2 ; 24/2 ; A. Nițu, *op. cit.*, p. 28, fig. 26/3.

²³⁰ A. Nițu, *op. cit.*, p. 39, fig. 32/11.

^{230a} A. Nițu și V. Bazarciuc, *op. cit.*, p. 30, fig. 15/1b.

²³¹ A. Nițu, *op. cit.*, p. 28, 40, fig. 26/1—3 ; 33/3—4.

²³² *Ibidem*, p. 39, fig. 30/6.

(fig. 32/3, 8)²³³. Ele dau naștere la forme prescurtate sau simplificate²³⁴: „benzi în W” sau „în M” sau „în N” sau cu „romburi” derivate din zigzag (fig. 32/7; 33/3, 5; 34/4); „benzi în S” și „benzi semilunare” derivate din banda serpentiformă (fig. 31/2; 32/5; 33/4). Pe formele prescurtate, culoarea roșie întinsă este redusă sau dispare, determinând „motive cu nervură roșie” (fig. 33/3, 5; 34/4), sau „motive cu contur negru” (fig. 32/6, 9)²³⁵ și chiar „motive uniliniare” serpentiforme sau în zigzag (pl. IV/4)²³⁶, ca forme simplificate. „Benzile rectiliniare” pot avea direct o formă simplificată, prin înlocuirea conturului liniar cu un „contur cu puncte negre” (fig. 31/2; 34/2)²³⁷. Aceste motive, cu sau fără culoare roșie, trec de pe banda motivelor principale în anexele decorului, în interiorul elipselor și perlelor sau în intervalele libere ale interspațiului, pe formele inițiale (fig. 32/3, 7—9; 33/4) sau derivate ale decorului (fig. 31/4; 33/3; 34/4), sau constituie singure decorul zonelor secundare (fig. 31/2). După exemplul motivelor anexe caracteristice, procedeul roșului întins poate fi aplicat și motivelor anexe obișnuite ale decorului eliptic al subgrupeii ε1, „arcadele” și „benzile unghiulare” din anexele „elipselor cu tangente orizontale” (fig. 33/1)²³⁸. Decorul zoomorf urmează aceeași regulă, prin „siluetele roșii cu contur negru” (pl. V) sau „siluetele cu contur negru” (fig. 36/3)^{239a}. În secvența finală a fazei B2, la Cîrniceni (Iași), apar „siluete umane negre” în decorul tricrom cu roșu pe fond alb al subgrupeii ζ1 (fig. 36/7). Culoarea roșie a subgrupeii ζ1 este reprezentată în primul rând prin *motivele anexe și siluetele zoomorfe*. Prin resorbția totală a culorii roșii, de pe banda motivelor și a limitelor zonale sau metopice (fig. 32/6, 9), varianta picturii tricrome a subgrupeii ζ1 este dublată cu o variantă de *pictură bicromă* cu „negru pe fond alb”, (var. 79, 81), ca *formule binare* ζ1a și ζ1b, simetrice și inverse în raport cu formulele binare ale subgrupeii ε1. Motivele anexe și siluetele fără culoare roșie suplinesc integral grupa ζ în aria tripoliană (fig. 32/1—2)²³⁹.

Formula stilistică a grupeii ζ a rezervat fondul brun subgrupeii ζ2. Pictura tricromă cu negru și alb întins pe fond brun a subgrupeii ε2 (fig. 29) suplinește regula generală a „alternării celor două fonduri de pictură”, dar repartizate între cele două grupe stilistice ζ și ε. În etapa finală a fazei B2, grupa ζ își creează o formulă proprie pentru a integra această variantă picturală ca *subgrupă* ζ2 (var. 82—83). În felul acesta grupa ζ înlătură fondul brun din subgrupa ζ1, prin alternarea celor două fonduri între subgrupele ζ1—ζ2. Totodată subgrupa ζ2 înlătură culoarea neagră liniară a interspațiului din subgrupa ε2 și preferă interspațiul liber. Culoarea albă întinsă înlocuiește culoarea roșie întinsă a subgrupeii ζ1 în funcțiile ei caracteristice, sub raportul culorii și al „benzilor anexe serpentiforme”. Pe ceramica de la Koszylowce, aspectele decorative cu culoare roșie pe fond alb,

²³³ *Ibidem*, p. 29, 33, fig. 26/5; 27/3—4.

²³⁴ *Ibidem*, p. 29, 33.

²³⁵ *Ibidem*, fig. 26/4; 27/7.

²³⁶ *Idem*, *Continuitatea ceramicii pictate între culturile Cucuteni-Tripolie și Garodsk-Ustovo*, în CI, VIII, 1977, p. 159, fig. 6/4.

²³⁷ *Ibidem*, p. 157, fig. 7/4.

²³⁸ *Idem*, în AM, VIII, 1975, p. 34—35, fig. 19/1, 3.

^{238a} *Ibidem*, p. 34, fig. 19/2.

²³⁹ *Ibidem*, p. 29, fig. 27/1—2.

întinsă pe benzile limitelor zonale, pe banda motivelor în zigzag, pe banda tangentelor cu benzi de legătură sau ca „pată de culoare” în interiorul elipselor (fig. 36/1, 4, 6 dreapta, 8)²⁴⁰, totdeauna cu interspațiu liber, aparțin subgrupeii $\zeta 1$ ca pe ceramica cucuteniană. Aspectele identice, în care culoarea roșie este înlocuită cu culoare albă întinsă pe fond brun (fig. 36/2, 5, 6 stînga)²⁴¹, nu continuă aspectele subgrupeii $\epsilon 2$ cucuteniene și trebuie repartizate subgrupeii $\zeta 2$. Decorul cu „benzi albe libere” prezintă în zonele secundare „motive semilunare cu contur negru”, caracteristice grupeii ζ cucuteniene și tripoliene (fig. 32/1—2; 36/2). Faptul hotărîtor este prezența „benzilor serpentiforme albe cu contur negru” (fig. 36/6), ca motive anexe caracteristice subgrupeii $\zeta 2$, corespunzătoare „benzilor serpentiforme roșii cu contur negru” ale subgrupeii $\zeta 1$, menționate deopotrivă de H. Schmidt la Koszyłowce. Absența roșului determină și la acest nivel o variantă bicromă $\zeta 1b$ cu motivele anexe caracteristice, serpentiforme sau în zigzag, simplificate ca „benzi cu contur” sau „motive uniliniare”, pictată cu „negru pe fond alb” la Koszyłowce și Sadoveni — Botoșani (fig. 35/1—2)²⁴². Însă numărul mic al fragmentelor descoperite prin cercetări de suprafață la Sadoveni nu permite să se afirme posibilitatea repetării picturii bicrome și pe fondul brun al subgrupeii $\zeta 2$, deși ea există pe ceramica Gorodsk-Usatovo.

Definiția grupeii ζ la Cucuteni n-a fost completată de H. Schmidt cu o formulă picturală sau o referire la caracterul ei ca „ceramică albă”, dar în concluziile cu privire la evoluția celor trei stiluri ale picturii ceramice el a considerat-o ca „poliromie finală” și ca „ultimă încercare de revenire la poliromie”, după pictura bicromă neagră a grupeii ϵ^{23} . De asemenea, în analiza ceramicii de la Koszyłowce el a afirmat importanța „revenirii caracterului ceramicii albe” în această etapă finală a evoluției decorului^{243a}. Termenii sînt exacți pentru a defini formula sintetică a grupeii ζ în raport cu formula grupeii ϵ și ca formulă finală a stilului B. Selectarea „fondului alb de pictură” anulează formulele picturale pe fond brun ale subgrupeii $\epsilon 1$, încît formula sintetică a subgrupeii $\zeta 1$ poate fi definită direct ca „ceramică albă cu pictură poliromă sau neagră finală”. „Benzile albe” ale motivelor sînt rezervate pe „fondul alb de pictură” prin culoarea neagră întinsă în pîlnii, de obicei reduse din cauza benzilor late ale corpului spiralelor (pl. V). Culoarea neagră este limitată prin „perlele” pîlniilor (fig. 32/4—5), sau este înlocuită, parțial sau total²⁴⁴, de „benzile exterioare liniare negre” ale spiralelor (fig. 34/1), sau este anulată de „benzile exterioare roșii” (pl. IV/6; fig. 33/5) și prin motivele anexe serpentiforme sau semilunare (fig. 31/2; 33/4). Această formulă sintetică se constituie în cadrul formulei picturii tricrome și este păstrată de formula picturii bicrome, care derivă din ea prin resorbția culorii roșii pe banda motivelor serpentiforme și în zigzag sau a limitelor zonale. Prin aceste două procedee, formula sintetică a subgrupeii $\zeta 1$ devine purtătoare a unei formule decorative noi în raport cu grupa ϵ . Prin procedeul pictural al culorii

²⁴⁰ Idem, în *CI*, VIII, 1977, p. 167, fig. 9/2, 5, 7; R. Kaindl, *Neolithische Funde mit bemalter Keramik in Koszyłowce (Östgalizien)*, în *Jahrb. für Altertumsk.*, II, Viena, 1908, p. 147 urm., fig. 5, 9—10, 31.

²⁴¹ A. Nițu, *op. cit.*, p. 158, fig. 9/7—8; R. Kaindl, *op. cit.*, fig. 8—9, 30.

²⁴² H. Dumitrescu, *La station préhistorique de Horodiștea, sur le Pruth, în Dacia*, 9—10, 1941—1944, p. 140, fig. 5/6; A. Nițu, în *CI*, XI, 1980, p. 166, fig. 30.

²⁴³ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 75.

^{243a} *Ibidem*, p. 109.

²⁴⁴ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, fig. 157.

roșii etalate, subgrupa $\zeta 1$ anulează diferențierea valorilor decorative implicate în procedeele picturale ale celor două culori, roșul liniar și albul etalat, între subgrupele $\epsilon 1$ — $\epsilon 2$. Prin procedeul decorativ al benzilor exterioare ale spiralelor și al motivelor în zigzag sau serpentiforme, introduse pe benzile principale ale spiralelor, sau ca motive anexe în interspațiu, sau ca motive unice în aspectele simplificate sau derivate ale decorului, subgrupa $\zeta 1$ determină mișcarea aspectelor decorului spiralic, în opoziție cu mișcarea aspectelor decorului eliptic în subgrupa $\epsilon 1$ și cu blocarea aspectelor decorului spiralic în subgrupele $\epsilon 1$ — $\epsilon 2$. Formele derivate ale decorului spiralic al grupeii ζ au fost de asemenea remarcate de H. Schmidt și considerate în categoria formelor descompuse, ca forme simplificate²⁴⁵ la fel cu formele prescurtate ale decorului eliptic, dar au fost definite pe nedrept ca „motive degenerare”, deși ordonate după regulile ritmului și simetriei, ale fazei finale²⁴⁶. Termenul a fost adoptat și a viciat definirea aspectelor finale ale decorului (fig. 31/4)²⁴⁷. În realitate, ele reprezintă „perlele” anexe, tangentele și „benzile exterioare”, constituind seria normală a formelor derivate ale „spiralelor cu tangentă” (fig. 35/4, 5). Transpunerea aspectelor cu benzi serpentiforme prin culoarea albă întinsă pe fondul brun al subgrupeii $\zeta 2$ determină mișcarea formelor derivate ale decorului spiralic, în opoziție cu aspectele inițiale ale decorului în subgrupa $\epsilon 2$, și totodată asigură discriminarea aspectelor decorative între aceste subgrupe. Valoarea picturală a „benzilor de culoare roșie” ale motivelor principale, introdusă de subgrupa $\zeta 1$ pentru formarea formulei ei stilistice (fig. 33/2), este reluată ca „benzi de culoare albă” ale motivelor principale pentru precizarea formulei subgrupeii $\zeta 2$ (fig. 36/5), dar în ambele subgrupe această valoare este rezervată benzilor limitelor zonale, cu deosebire ale metopelor, pentru definirea și diferențierea lor (fig. 36/1—2), așa cum a observat H. Schmidt la Koszyłowce²⁴⁸. Grupa ζ realizează unificarea formulei ei decorative în cele două subgrupe $\zeta 1$ — $\zeta 2$, prin uniformizarea valorilor decorative ale celor două culori și ale aspectelor decorului. În raport cu grupa ϵ , formula decorativă a grupeii ζ se definește prin „valoarea decorativă a aspectelor decorului prin funcția celor două culori etalate, roșie și albă, pentru formarea motivelor principale și anexe”. Motivele în zigzag, serpentiforme și semilunare sînt constant purtătoarele celor două culori, concentrate pe „benzile roșii sau albe cu contur negru” sau pe „benzile cu nervură roșie” ale acestor motive. „Benzile exterioare roșii”, pot lipsi, iar „benzile exterioare albe” n-au fost adoptate de subgrupa $\zeta 2$. Toate aceste benzi înguste gustive sau mici apar ca elemente structurale ale spiralelor și ale perlelor anexe, care fac expresiv desenul decorului executat cu culoare neagră liniară. Cu atît mai mult resorbția culorii roșii în aspectele cu motivele anexe caracteristice ale decorului bicrom exprimă decorul ca desen, ca în subgrupa $\epsilon 1$. Abia în etapa finală a fazei B2, culoarea roșie întinsă în interiorul elipselor, ca la Koszyłowce (fig. 36/4), sau parțial în intervalele interspațiului, ca la Cîrniceni, dă o valoare picturală spațiilor decorului, care se va amplifica prin perlele sau intervalele acoperite cu culoare

²⁴⁵ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 41, pl. 21/12—14 (*Verfallmuster; selbständige Einzelmotive*).

²⁴⁶ *Ibidem*, p. 42, 75.

²⁴⁷ Vl. Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, p. 146—147, fig. 155.

²⁴⁸ H. Schmidt, *op. cit.*, p. 109.

roșie în decorul ceramicii Gorodsk-Usatovo. Aceste funcții decorative, comune sau diversificate între cele două culori și cele două subgrupe, determină valorile lor decorative, care definesc grupa ζ ca *grupă de coloratură* prin „expresivitatea aspectelor decorative cu benzi în zigzag sau serpentiforme de culoare roșie sau albă sau numai cu linii negre în subgrupele $\zeta 1$ — $\zeta 2$, sau cu spații de culoare roșie în subgrupa $\zeta 1$ “. Această formulare vizează expresia ultimei faze a stilului B. Formula decorativă a celor două grupe de stil B, ϵ și ζ , se referă deopotrivă la caracteristica stilului B ca fază stilistică a picturii ceramice, pentru că valoarea aspectelor decorului prin amploarea dezvoltării lor de-a lungul fazelor B1—B2 înseamnă „splendoarea aspectelor baroce“ ale decorului de stil B, după cum „splendoarea aspectelor manieriste“ ale decorului grupeii δ exprimă stilul AB ca fază stilistică a picturii ceramice. Faza barocă a stilului B sfârșește prin caracterul „expresionist“ al aspectelor decorului în etapa finală a fazei B2.

*

Formulele stilistice, care creează categoriile și grupele ceramice ale celor trei stiluri A, AB și B ca aspecte totale, sub raportul formulelor picturale aplicate prin procedeele decorative pentru realizarea aspectelor decorului, sînt conținute în formulele picturale sintetice, care marchează deopotrivă succesiunea lor și tranziția de la un stil la altul. Agentul acestei evoluții a picturii ceramice, aparent ca procedee decorative și formulat ca principiu de H. Schmidt, este „lupta dintre tehnica negativă și pozitivă a decorului“, dar păstrînd în fiecare stil caracterul fundamental al ceramicii cucuteniene ca „ceramică albă“ cu „benzi albe negative“ pe „fondul alb de pictură“²⁴⁹. Sensul acestui principiu stă în necesitatea formulelor stilistice de a găsi mijloacele picturale pentru a exprima formele mereu schimbate ale decorului prin succesiunea inerentă a fazelor stilului. Formulele decorative afirmă valorile decorative implicate în formulele stilistice ale categoriilor și grupelor ceramice și definesc aceste entități stilistice ca „grupe de coloratură“, care exprimă sensul succesiunii lor în evoluția decorului. Formulele sintetice ale categoriilor și grupelor ceramice devin *formule sintetice ale stilurilor* decorului: desen cu linii gravate pe ceramica precucuteniană, pictură cu culori etalate pe ceramica tricromă de stil A, desen cu linii de culoare pe ceramica tricromă de stil AB și B. Succesiunea acestor formule sintetice comportă etape intermediare, gradate, ca desenul și pictura pe ceramica bicromă protocucuteniană, care stabilesc riguros *fazele stilistice* ale decorului, dar această evoluție stilistică păstrează caracterul fundamental al decorului, cu motive delimitate prin liniile contururilor și cu aspecte formale animate de o mișcare dinamică. Valorile picturale ale culorilor și expresivitatea aspectelor formale ale fazelor stilistice nu împiedică această direcție a desfășurării decorului. Formulele sintetice ale stilurilor devin formula sintetică a evoluției, „linia melodică“ care străbate aspectele de coloratură ale fazelor ca formulă sintetică a stilului decorativ al ceramicii pictate cucuteniene și care poate fi definită prin „acordul perfect al gamei culorilor și al desfășurării decorului“.

O analiză atît de detaliată a formulelor stilistice și picturale și a procedeele decorative ale decorului este justificată în primul rînd prin necesitatea clarificării și explicării grupelor ceramice, care manifestă aspectele și

²⁴⁹ *Ibidem*, p. 75.

evoluția decorului și care sînt mereu revizuite prin analize stilistice formale. În al doilea rînd, crearea formulelor și procedeele decorului implică o fenomenologie de artă, care trebuie nu numai formulată, ci și explicată sub raportul sensului ei formal, care este mișcarea și ritmul culorilor ca suport pentru mișcarea și ritmul decorului propriu-zis. Aceste două aspecte depășesc însă cadrul studiului prezent.

FORMATION ET CLASSIFICATION DES GROUPES DE STYLE AB ET B DE LA CÉRAMIQUE PEINTE DE CUCUTENI-TRIPOLIE

Résumé

La grande création de H. Schmidt, qui le consacre comme le plus grand styliste de la céramique préhistorique, a été la *classification de la céramique peinte* de la culture de Cucuteni — Tripolie en trois styles A, AB et B, correspondant aux grandes étapes de cette culture, et la classification des styles AB et B en six groupes α — ζ , mais surtout la définition et l'analyse du *style de transition AB* (groupes α — δ) pour expliquer l'évolution du décor peint du style A au style B. Sa conception et la classification ont été contestées autant par des archéologues, en commençant avec Julius Teutsch, que par des historiens d'art, comme H. Frankfort, l'ordre de la succession des groupes céramiques étant considéré comme établi par des critères purement stylistique, sans l'appui des critères stratigraphiques et chronologiques, et les groupes mêmes étant considérés comme insuffisants pour déterminer une série évolutive continue, à cause du manque des aspects intermédiaires. La réalité de l'existence d'un schème stratigraphique et chronologique à la base de la classification de H. Schmidt résulte directement de la définition des dépouilles archéologiques de la couche B de „Cetățuia” de Cucuteni par les associations successives des groupes, indiquées expressément dans sa monographie, et se trouve confirmée par la concordance parfaite avec le graphique de la succession des groupes d'après les données des fouilles courantes (graphique I/1). Les définitions des groupes et des sous-groupes de H. Schmidt se sont avérées, discriminant avec clarté et exactitude les sous-groupes du chaque groupe, comme pour les groupes α — γ , ou les variantes picturales du chaque sous-groupe, comme pour le groupe δ , de sorte qu'ils constituent les cadres réels et seuls possibles de l'évolution uniforme de la céramique peinte de style AB et B et à la fois des cadres définitifs, complets et larges, qui ont anticipé et peuvent inclure toute découverte d'aspects inédits du décor. Ces cadres stylistiques ne nécessitent point la création de nouveaux groupes, mais seulement une subdivision des groupes ou des sous-groupes établis dans chaque groupe, pour inclure les aspects découverts ultérieurement, et la spécification des subdivisions par des sigles propres.

Ce qui a causé et explique le caractère formel de toutes les analyses et classifications tentées ou préconisées par rapport à celles de H. Schmidt est l'incompréhension du *mode de la formation des groupes stylistiques*. L'apparition d'un groupe céramique signifiait la création d'une *formule stylistique* nouvelle, réalisée par un *procédé formatif* propre, c'est-à-dire un nouveau mode d'application des règles générales du traitement des couleurs dans les aspects du décor. Le graphique simplifié de la succession et de la filiation des groupes (graphique I/2) montre que les formules stylistiques et leurs procédés formatifs partent toujours de deux groupes présents et en conséquence elles ne peuvent pas être définies et expliquées que par rapport aux deux groupes coexistants, dont l'un a servi comme *modèle*, pour le schème initial de la formule stylistique, et l'autre comme terme de *polarisation*, par convergence ou divergence, pour parachever l'aspect final de la formule. Ce conditionnement montre clairement que les formules stylistiques et leurs procédés formatifs représentent des *mutations stylistiques* et que le processus de la création se passe au niveau des *sous-groupes* ou de leurs *variantes picturales*, tout comme l'indique le graphique de la formation des groupes (graphique II). La formule stylistique d'un groupe est une synthèse, qui est réalisée dans l'ensemble des sous-groupes, mais qui est diversifiée entre les sous-groupes. Le mécanisme mutationniste de la formule est constitué par le procédé formatif, dont le mode propre d'appliquer les procédés décoratifs des deux groupes présents est déterminé par ses modalités de polarisation

avec le groupe modèle, comme point de départ pour le procédé formatif de la nouvelle formule, et avec le groupe coexistant, comme procédé formatif sous-jacent pour éviter sa formule. Les formules stylistiques opèrent par leurs procédés formatifs la mutation des couleurs, telles qu'elles se manifestaient dans les aspects décoratifs des deux groupes précédents, et établissent les *formules picturales* et les *procédés décoratifs* pour leur application, par rapport au nombre, à la fonction et à la technique des couleurs, telles qu'elles se manifestent dans les aspects décoratifs des groupes suivants. De même que l'analyse des aspects décoratifs, l'analyse stylistiques des groupes et des sous-groupes ne peut être faite formellement, de l'extérieur, mais en fonction du processus de leur formation :

1. Le caractère mutationniste des formules stylistiques, par rapport au modèle offert et au procédé de polarisation déterminé par les groupes coexistants ;

2. Le procédé formatif des formules stylistiques, comme modalité propre d'application des règles générales et permanentes du traitement des couleurs dans le décor cucuténien, qui détermine les formules picturales des aspects décoratifs ;

3. Les procédés décoratifs déterminés par les formules stylistiques, comme résultat de leurs procédés formatifs, pour l'application des formules picturales aux aspects décoratifs par rapport aux motifs et aux couleurs.

Du point de vue *formel*, les groupes et les sous-groupes peuvent être définis et décrits directement en fonction des procédés décoratifs, comme dans l'analyse de la céramique de Traian. Du point de vue *explicatif*, seulement en fonction des procédés formatifs. H. Schmidt a eu l'intuition des procédés formatifs, mais il les a défini directement comme procédés décoratifs, avec un sens d'observation et de pénétration égalé par l'exposition claire et simple de l'analyse des groupes, qui en est à la fois leur explication. C'est seulement de cette manière qu'on peut comprendre pourquoi dans son analyse les procédés décoratifs discriminent avec clarté et exactitude les sous-groupes dans le cadre des groupes, pourquoi les procédés décoratifs des sous-groupes d'un même groupe sont considérés comme des processus parallèles et pas successifs, pourquoi l'analyse des procédés décoratifs comporte parfois des explications ou des interprétations et pourquoi les définitions binaires des sous-groupes correspondent de fait à leurs variantes picturales et constituent les formules stylistiques des sous groupes. Voilà pourquoi les définitions des sous-groupes sont accompagnées de ces *formules picturales* pures, qu'il a formulé à des niveaux différents, comme des *formules binaires*, pour distinguer les variantes picturales des sous-groupes dans le cadre des groupes du chaque style, ou comme des *formules synthétiques*, pour marquer leur apport à l'évolution du décor peint comme étapes de passage du style A au style B. Il faut les garder et les compléter par des *valeurs décoratives* dans le sens de la définition du groupe γ chez H. Frankfort. Les formules stylistiques, impliquées dans les formules picturales synthétiques des groupes, accusent des valeurs décoratives différentes entre les groupes ou entre les sous-groupes du même groupe, les valeurs picturales des couleurs ou les arabesques des formes et des lignes des motifs comme valeur directe des aspects du décor. Par ces valeurs, les formules stylistiques se définissent comme *formules décoratives* et les groupes céramiques comme *groupes de coloration* (*Koloratur-Gruppe*), dont la succession exprime les trois style A, AB et B comme „phases stylistiques“ et comme direction de l'évolution du décor, si on la considère comme *ligne mélodique* de son développement.

Le caractère mutationniste des formules stylistiques et des procédés décoratifs des groupes n'est pas incompatible avec la *continuité de l'évolution du décor peint* du style A au style B. Cette continuité n'est pas assurée tant par la permanence des éléments formels des aspects du décor, que par celle des procédés décoratifs des formules stylistiques des groupes céramiques, qui ne sont que les modes différents de la combinaison et de l'application des *règles de stylisation* permanentes du décor cucuténien. D'ailleurs, chaque étape culturelle et stylistique développe d'autres aspects décoratifs, alternant d'une étape à l'autre les motifs fondamentaux et permanents du décor. Les groupes de style AB constituent vraiment la *phase de transition* du style A au style B, dans laquelle les formules des groupes γ et δ marquent les positions décisives de passage du style A et des premiers groupes de style AB (α — β) aux groupes de style B (ϵ — ζ), au sens dont elle a été conçue, analysée et formulée par H. Schmidt. Mais, l'explication des formules stylistiques des groupes consiste dans la définition explicite des procédés formatifs, par qui ont été créées les formules stylistiques, les formules picturales et les procédés décoratifs des aspects du décor.

L'apparition de la *catégorie trichrome à fond blanc* de la céramique de style A (pl. II. 2, 4 zone sup. ; fig. 2/3, 5) a initié de fait le caractère mutationniste d'une formule stylistique et la première modalité d'un procédé formatif correspondant à cette formule nouvelle, en partant de la formule de la catégorie „trichrome à fond brun“ (pl. I/1, 5 ; fig.

2 1). La catégorie „trichrome à fond blanc“ a réalisé cette nouvelle formule par le procédé du „changement de la fonction décorative des couleurs entre le fond de peinture et l'interstice“, dont le résultat a été l'„inversion du fond de peinture“ par rapport à la catégorie trichrome sur fond brun et le parachèvement du caractère de la céramique trichrome de style A comme „céramique blanche“. Les espèces décoratives diversifiées surtout dans le cadre de la catégorie trichrome à fond blanc, par des procédés différents d'appliquer la règle de l'alternance de la technique étalée ou linéaire des couleurs“, introduisent dans la céramique de style A des aspects à noir étalé dans les interstices ou à formules picturales binaires : l'espèce à „couleur noire étalée dans l'interstice“ par l'extension de la couleur noire du contour dans les intervalles, en deux variantes picturales, bichrome ou trichrome (fig. 4/5—6) ; l'espèce à „décor linéaire bichrome ou trichrome“, dont les lignes de couleur brune-rouge du contour ou des intervalles suppléent la couleur étalée de l'interstice (pl. II/1, 4 zone inf. ; fig. 5). Ainsi, la céramique trichrome de style A initie des données constantes pour les formules des groupes de style AB et B : l'alternance des *deux fonds de peinture* blanc ou brun et l'alternance des *formules picturales binaires* à couleurs étalées ou linéaires, correspondantes aux variantes picturales des sous-groupes, mais suggérant à la fois, par les procédés formatifs de ces données, les possibilités multiples de leur application pour les procédés formatifs des formules des groupes de style AB. De même, son caractère de „céramique blanche“ est transmis aux groupes de style AB et B, gardé au moins par quelques sous-groupes ($\beta 1$, $\delta 1$, $\epsilon 1$ et $\zeta 1$).

La première des formules stylistiques des groupes de style AB est créée par le groupe α et diversifiée dans les *deux sous-groupes* $\alpha 1$ — $\alpha 2$, par leur polarisation avec les deux catégories de la céramique trichrome à fond blanc ou brun de style A comme modèles, par l'application du „changement de la fonction décorative et de la technique entre la couleur brune ou blanche de l'interstice et la couleur noire du contour“, donc recouvrant l'interstice avec la couleur noire étalée dans les deux sous-groupes et la bande négative des motifs avec des „bandes linéaires“ positives, rouges sur le fond blanc dans le sous-groupe $\alpha 1$ (fig. 6/1—3 ; 9/1 zone sup.) ou blanches sur le fond brun du sous-groupe $\alpha 2$ (pl. II/3 ; fig. 6/4). Le traitement de l'interstice au noir étalé devient la règle obligatoire des groupes de style AB et B ; les *bandes linéaires de couleur* des motifs restent habituelles au moins dans certains sous-groupes des groupes de style AB et B, mais toujours introduites par les procédés formatifs propres à ces groupes ou sous-groupes. Le groupe β apparaît parallèlement au groupe α . Sa formule part aussi du modèle de la catégorie trichrome sur fond blanc, gardant les bandes négatives libres des motifs et le traitement de l'interstice avec la couleur étalée ou linéaire, mais dans le cadre de deux variantes de peinture bichrome, au „noir ou au rouge sur fond blanc“, correspondantes aux deux variantes picturales du sous-groupe $\beta 1$ — $\beta 1a$ (fig. 7—8). Par polarisation avec le sous-groupe $\alpha 1$, à fond blanc, le sous-groupe $\beta 1$ adopte les bandes linéaires des motifs, mais transposées comme „bandes linéaires noires“ ou „bandes linéaires rouges“ en accord avec les deux variantes de peinture bichrome (fig. 7/8—10). La „transposition stylistique directe“ du groupe α au groupe β constitue le procédé formatif des bandes linéaires noires. L'interstice est traité avec la couleur noire, mais elle peut être étalée ou linéaire, comme sur la céramique trichrome de style A, ou disparaît, laissant l'interstice libre (fig. 7/3, 5 ; 9/1 zone inf.). Les *trois variantes décoratives* de l'interstice, les *bandes linéaires noires* des motifs et le *décor elliptique* sont des innovations transmises aux groupes γ — δ de style AB et au groupe ϵ de style B.

Le procédé formatif du groupe α , le „changement de la fonction décorative et de la technique des couleurs entre l'interstice et la bande des motifs“, comporte un mécanisme articulé, qui permet l'application des deux opérations simultanément aux deux couleurs ou alternativement à chacune d'elles. Appliqué au sous-groupe $\alpha 2$ comme modèle (pl. II/3 ; fig. 6/4) et polarisé avec les différentes variantes décoratives du sous-groupe $\beta 1$, le mécanisme du procédé formatif détermine simultanément la formule stylistique du sous-groupe $\gamma 1$ (fig. 10/1, 3) et de sa variante picturale $\gamma 1a$ (fig. 10/2, 4). Le procédé peut être appliqué en continuation au sous-groupe $\gamma 1$ — $\gamma 1a$ comme modèle et polarisé de même avec les variantes décoratives du sous-groupe $\beta 1$, pour déterminer simultanément les formules du sous-groupe $\gamma 3$ — $\gamma 3a$ (pl. III/4 ; fig. 12—13). La formule intermédiaire du sous-groupe $\gamma 2$ — $\gamma 2a$ (pl. III/1 ; fig. 11) est en réalité une synthèse des formules des sous-groupes $\gamma 1$ — $\gamma 1a$ et $\gamma 3$ — $\gamma 3a$ comme modèle et terme de polarisation, par le procédé de la „réduction de la couleur blanche dans l'interstice“ pour former les „bandes extérieures blanches libres ou linéaires“ des motifs. Le groupe γ réalise par la *valeur décorative du fond brun de peinture animé par les bandes linéaire noires ou blanches*, sur toute la surface ou seulement dans l'interstice (pl. IV/1, 4), une *formule décorative* unique dans le cadre des groupes de style AB et B, qui exprime le

style AB comme „phase stylistique“ *maniériste* de l'évolution du décor. Cette formule dépasse la formule stylistique et décorative du groupe α , qui devient inutile et disparaît.

La formule stylistique du groupe δ est la synthèse des formules du sous-groupe $\beta 1$ et du groupe γ , comme synthèse finale des groupes de style AB, mais qui précise la direction de l'évolution du décor et initie la formule du groupe ϵ de style B. Les deux groupes de style AB servent comme modèle pour le schème des sous-groupes $\delta 1$ — $\delta 3$. Le schème est créé par le sous-groupe $\delta 1$ par le procédé de la „transposition stylistique directe“ des deux variantes parallèles à peinture bichrome au „noir ou au rouge sur fond blanc“ du sous-groupe $\beta 1$, comme variantes picturales parallèles bichromes $\delta 1a$ (fig. 14/1—4; 17/1—3). D'après l'exemple du groupe β , les variantes bichromes sont doublées, mais avec deux variantes picturales trichromes $\delta 1b$ au „noir et rouge sur blanc“ (fig. 19/6) ou au „rouge et noir secondaire sur blanc“ (fig. 17,4—6), par le procédé de la „subordination de la troisième couleur“, le rouge ou le noir, pour la formation des motifs aux „bandes linéaires rouges“ ou „contourées du noir secondaire“. Dans les variantes picturales on introduit les trois variantes décoratives du sous-groupe $\beta 1$, à l'interstice traité avec la couleur noire étalée ou linéaire ou avec les intervalles libres. Les variantes picturales bichrome et trichrome à couleur noire sur fond blanc $\delta 1a$ et $\delta 1b$, inclusivement les trois variantes décoratives, sont introduites sur le fond brun des sous-groupes $\delta 2$ — $\delta 3$, comme variantes picturales $d 2a$ — $d 2b$ (fig. 19/2; 25/2) ou $\delta 3a$ — $\delta 3b$ (fig. 18), par le procédé de la „transposition stylistique parallèle“ entre les trois sous-groupes. Les aspects décoratifs développés dans les variantes décoratives des variantes picturales $\delta 1a$ — $\delta 1b$ suivent le procédé et sont transposés dans les variantes picturales $d 2a$ et $\delta 3a$. Sur le fond brun commun, les aspects sont différenciés entre les deux sous-groupes par l'introduction de la couleur blanche pour la formation des motifs dans le sous-groupe $\delta 2$, dont la variante picturale trichrome $\delta 2a$ a comme modèle la peinture trichrome à noir et blanc du groupe γ . La couleur blanche est introduite par le procédé de la „subordination de la troisième couleur“, d'après l'exemple des „bandes linéaires rouges“ ou du „noir secondaire“ dans le sous-groupe $\delta 1b$, c'est-à-dire par le remplacement des „bandes linéaires noires“ avec les „bandes linéaires blanches“ (fig. 19/2, 4; 21/1), ou par la „contouration des motifs avec le blanc secondaire“ (pl. III/3; fig. 19/2; 22/2), dans les deux variantes décoratives au noir étalé ou linéaire dans l'interstice. Les aspects des sous-groupes $\gamma 2$ — $\gamma 3$, aux „bandes blanches libres ou linéaires“ ou aux „bandes extérieures blanches libres ou linéaires“, sont intégrés dans la variante décorative ou noir linéaire dans l'interstice du sous-groupe $\delta 2a$, mais sous la forme des „bandes contourées du blanc secondaire“ (fig. 16/3; 20/2; 21/3; 23a) propres aux aspects du sous-groupe $\delta 2a$ (pl. III/3; fig. 22/2). L'intégration de ces aspects a été faite par la convergence du procédé de la „transposition stylistique parallèle“ des aspects entre les sous-groupes $\delta 1$ — $\delta 2$ avec le procédé de la „transposition stylistique directe“ des aspects entre les sous-groupes $\gamma 2$ — $\gamma 3$ et $\delta 2$. Dans la variante décorative à l'interstice libre, n'existant dans le groupe γ , le sous-groupe $\delta 2a$ peut introduire les aspects aux „bandes blanches libres“ ou aux „bandes extérieures blanches libres“ (pl. III/2; fig. 24/1—3). La variante décorative au noir linéaire garde la „valeur décorative du fond de peinture“ de la formule du groupe γ , mais limitée à la valeur décorative de l'interstice, à cause du développement des aspects du décor (pl. III/3). La variante décorative à l'interstice libre introduit la *valeur picturale des bandes à couleur blanche étalée sur le fond brun*, propre au groupe δ (pl. III/2). Ces valeurs sont dépassées à la fois par la *valeur décorative des aspects du décor*, déroulés en séries dérivatives à formes initiales et dérivées, à motifs principaux et annexes ou seulement à motifs annexes, dans les trois sous-groupes $\delta 1$ — $\delta 3$, d'après l'exemple du sous-groupe $\beta 1$. Le décor assume la fonction décorative par l'expressivité de la forme des motifs et des procédés picturaux, qui définissent le caractère „maniériste“ du style AB. La formule stylistique du groupe δ intègre et dépasse les formules des deux autres groupes. La formule de la valeur décorative des aspects du décor, qui canalise son évolution, rend inutile le sous-groupe $\beta 1$, qui disparaît. Le groupe γ dure parallèlement, grâce à sa formule unique et prestigieuse.

Les deux groupes de style B, ϵ et ζ , sont les seuls restés non-divisés dans la classification de H. Schmidt, bien qu'il ait défini pour le groupe ζ deux aspects picturaux, au „noir et rouge sur blanc“ ou au „noir et blanc sur brun“, qui correspondent parfaitement à deux sous-groupes $\zeta 1$ — $\zeta 2$. Pour le groupe ϵ , il n'a pas eu à Cucuteni les aspects aux „bandes blanches sur fond brun“ découverts ultérieurement et qui permettent aussi sa subdivision en deux sous-groupes $\epsilon 1$ — $\epsilon 2$. Le style B est fondé par le groupe ϵ , qui apparaît seul dans la première étape B1 et accompagné par le groupe ζ dans la seconde étape B2. En même temps la synthèse du groupe ϵ est la *dernière synthèse* des groupes céramiques, de sorte que la formule du groupe ζ ne soit que son doublement. Les formules stylistiques des deux groupes ne recourent plus, comme les groupes de style AB, aux procédés formatifs

du changement de la fonction et de la technique des couleurs ou de la convergence avec les autres groupes, mais sont déterminées par les procédés de la „simplification des synthèses“ précédentes, du groupe δ pour le groupe ϵ et du groupe ϵ pour le groupe ζ . La simplification de la synthèse du groupe δ dans la formule du groupe ϵ est opérée à tous ses niveaux structuraux, des sous-groupes, des variantes picturales et décoratives et même des aspects décoratifs. Les trois sous-groupes $\delta 1$ — $\delta 3$ sont réduits à deux sous-groupes $\epsilon 1$ — $\epsilon 2$, par l'alternance des „deux fonds de peinture“ blanc et brun des sous-groupes $\delta 1$ et $\delta 3$ dans le sous-groupe $\epsilon 1$ et la répartition du „fond brun de peinture“ du sous-groupe $\delta 2$ dans le sous-groupe $\epsilon 2$. La répartition des deux fonds reste solidaire des variantes picturales des sous-groupes $\delta 1$ — $\delta 3$, qui sont regroupées comme variantes picturales des sous-groupes $\epsilon 1$ — $\epsilon 2$. Les variantes picturales bichromes à couleur noire $\delta 1a$ et $\delta 3a$ ou trichromes à couleur noire et rouge $\delta 1b$ et $\delta 3b$, entraînant aussi la variante au noir et rouge $\delta 2b$, sont réparties au sous-groupe $\epsilon 1$, comme *formules binaires* alternées sur les deux fonds de peinture, déterminant les deux *variantes picturales* : $\epsilon 1a$ — „peinture bichrome au noir sur fond blanc ou brun“ (fig. 26—28) et $\epsilon 1b$ — „peinture trichrome au noir et rouge sur fond blanc ou brun“ (pl. IV/1—2). Les variantes picturales gardent les *trois variantes décoratives* des sous-groupes $\delta 1$ — $\delta 3$. La variante picturale $\delta 2a$ est répartie au sous-groupe $\epsilon 2$ comme *variante picturale unique* — „peinture trichrome au noir et blanc sur fond brun“ (fig. 29), qui garde seulement deux *variantes décoratives*, au noir linéaire ou à l'interstice libre. La synthèse sélective du groupe ϵ se constitue au niveau des formules picturales des sous-groupes $\delta 1$ — $\delta 3$, pour créer les formules picturales des sous-groupes $\epsilon 1$ — $\epsilon 2$, et s'établit directement comme variation des aspects décoratifs dans le cadre des formules picturales des sous-groupes, par l'ordonnance de la fonction et des procédés picturaux des *trois couleurs à peindre* par rapport aux deux fonds de peinture, le noir et le rouge dans les formules binaires du sous-groupe $\epsilon 1$, ou le noir et le blanc dans la formule trichrome du sous-groupe $\epsilon 2$. La couleur *noire étalée* dans l'interstice réserve la „bande négative“ des motifs du „fond blanc“ du sous-groupe $\epsilon 1$ et définit le style B comme „céramique blanche“. Par la réduction du noir étalé dans l'interstice et par l'alternance des aspects décoratifs indifféremment sur le fond blanc ou brun, le „fond de peinture“ devient „fond de couleur“, qui participe à la polychromie du décor. La couleur *noire linéaire* forme les „bandes linéaires“ des motifs dans le décor elliptique (fig. 26/6 ; 27/4), ou les „bandes extérieures“ linéaires“ (fig. 28/2—4 ; 30/3, 8) et les „bandes linéaires intérieures“ des motifs du décor spiral (fig. 26/1—3). La couleur *rouge* est toujours *linéaire* et liée aux *motifs principaux*, par les „bandes linéaires“ du décor elliptique (fig. 31/1) ou les „bandes extérieures linéaires“ du décor elliptique et spiral (fig. 31/3). La couleur *blanche* préfère la technique *étalée* sur les „bandes blanches libres“ (fig. 29/1, 4 ; 30/3) ou sur les „bandes extérieures blanches libres“ (fig. 29/2—3). La complication des éléments structuraux des motifs principaux, la multiplication et la diversification des motifs annexes, l'amplification des aspects dérivés, surtout les séries dérivatives du décor elliptique, manifestent la prolifération des formes et le mouvement du décor, qui expriment le caractère *baroque* du style B. La *formule décorative* du groupe ϵ est définie par la formule du sous-groupe $\epsilon 1$ comme „valeur décorative des aspects du décor par le *dessin coloré* des bandes linéaires noires et rouges des motifs principaux“, qui est à la fois la formule finale de l'évolution des trois styles A, AB et B. C'est bien le principe de la „lutte entre la technique négative et positive du décor“ défini par H. Schmidt comme agent de son évolution. La formule stylistique du sous-groupe $\epsilon 2$ garde encore la „valeur *picturale* des bandes blanches libres“ dans les aspects initiaux du décor spiral et elliptique.

Le mouvement des aspects à couleurs étalées est déchaîné dans la formule stylistique du groupe ζ , à la fois pour la couleur blanche et rouge et avec prédilection pour le décor spiral. Sa formule stylistique continue le processus de simplification de la synthèse du groupe ϵ et se constitue graduellement, par l'élimination du fond brun et l'introduction du procédé pictural de la couleur rouge étalée sur le fond blanc dans le sous-groupe $\zeta 1$, dans la première étape de la phase B2, et par la répartition des deux fonds blanc ou brun entre les sous-groupes $\zeta 1$ — $\zeta 2$ et l'homologation des aspects décoratifs à couleurs étalées rouge ou blanche entre les deux sous-groupes, dans la deuxième étape de la phase B2. La formule stylistique définitive du groupe ζ équivaut les formules à peinture trichrome des deux sous-groupes $\zeta 1$ — $\zeta 2$ par le procédé pictural de la couleur étalée, pour créer une formule décorative nouvelle, comme formule finale du style B. La formule stylistique du sous-groupe $\zeta 1$ se consait directement sous l'aspect de la „peinture trichrome au noir et rouge étalé sur fond blanc“ (pl. IV/4—6) et est partie de la formule décorative du sous-groupe $\epsilon 1$, qu'elle complète avec la formule picturale du sous-groupe $\epsilon 2$, c'est-à-dire en introduisant dans les aspects dynamiques du décor bichrome ou trichrome au noir et rouge linéaire du sous-groupe $\epsilon 1$ la valeur

picturale de la couleur rouge étalée, d'après l'exemple de la couleur blanche étalée du sous-groupe $\varepsilon 2$. Les „bandes rouges libres au contour noir” des motifs apparaissent à la fois dans le décor spiral ou elliptique, en aspects décoratifs identiques à ceux de la peinture bichrome $\varepsilon 1a$ (fig. 33/2, 5 zone inf.). La couleur rouge étalée remplace la couleur rouge linéaire de la peinture trichrome $\varepsilon 1b$ dans toutes ses fonctions décoratives. Les „bandes linéaires rouges” deviennent les „bandes rouges libres” des ellipses et des tangentes (fig. 34/3), des „yeux” des spirales (fig. 34/1) et des „bandes extérieures” des spirales (pl. IV/6 zone sup. de l'épaule), etc. Le rouge étalé est résorbé à une „nervure rouge” sur les bandes extérieures (fig. 33/5). De même que les „bandes extérieures linéaires” noires ou rouges du sous-groupe $\varepsilon 1$, les „bandes extérieures rouges ou à nervure rouge” suppléent la bande des spirales sur les formes simplifiées ou dérivées dans les zones secondaires ou dans les métopes supérieures du décor (pl. IV 5; fig. 31/4; 33/3; 34/4; 35/4—5), gardant ou non les „yeux” noirs des spirales. Les „bandes linéaires rouges” sont gardées seulement à l'intérieur des „perles” dans le décor à „spirales avec tangentes” (pl. IV/6). Les „bandes linéaires noires” extérieures ou intérieures peuvent aussi être gardées, si les aspects du décor présentent les motifs annexes caractéristiques en zigzag ou serpentiformes (fig. 31—34). La couleur rouge étalée crée ses fonctions décoratives propres, par rapport aux trois catégories de motifs annexes caractéristiques : „bandes rectilinéaires” (fig. 33/6), „bandes en zigzag” (fig. 34/1) et „bandes serpentiformes” (fig. 32/4) au contour noir et recouvertes du rouge, qui donnent naissance à des formes abrégées : „bandes en W ou M” ou à „rhombes”, dérivées du zigzag, et „bandes en S” ou en „croissants”, dérivées de la bande serpentiforme (fig. 31—34). La couleur rouge est réduite ou disparaît, déterminant des „bandes à nervure rouge” (fig. 33/3, 5; 34/4) ou des „bandes à contour noir” (fig. 32/6, 9) et même des „motifs unilinéaires noirs” (pl. IV/4), comme formes simplifiées. Les motifs annexes, avec ou sans la couleur rouge, apparaissent sur la bande des motifs principaux et passent dans les annexes sur les formes initiales au dérivés du décor, ou constituent seuls le décor des zones secondaires. La couleur rouge du sous-groupe $\zeta 1$ est représentée surtout par les bandes des motifs annexes et des silhouettes zoomorphes (pl. V). Par la résorption totale de la couleur rouge, la variante de la peinture trichrome du sous-groupe $\zeta 1$ est doublée par une variante de peinture bichrome au „noir sur fond blanc” (fig. 35/1—2), comme formules binaires $\zeta 1a$ et $\zeta 1b$. Les motifs annexes et les silhouettes sans couleur rouge suppléent intégralement le sous-groupe $\zeta 1$ dans l'aire tripolienne (fig. 32/1—2). Le groupe ζ crée une formule décorative propre pour intégrer la variante de la „peinture trichrome au noir et blanc étalé sur brun” du sous-groupe $\varepsilon 2$ comme sous-groupe $\zeta 2$, par le remplacement de la couleur rouge étalée du sous-groupe $\zeta 1$ pour toutes ses fonctions décoratives avec la couleur blanche étalée sur fond brun dans des aspects décoratifs identiques et pourvus des motifs annexes caractéristiques (fig. 36/2, 6). La formule picturale synthétique du sous-groupe $\zeta 1$ garde le caractère du style B comme „céramique blanche”, par la variante décorative au noir étalé dans l'interstice. La formule décorative du groupe ζ est unifiée dans les deux sous-groupes par l'uniformisation des valeurs décoratives des deux couleurs étalées et des aspects décoratifs. Par le procédé décoratif des „bandes extérieures” et des „bandes en zigzag ou serpentiformes”, introduites sur les bandes principales des spirales et comme formes simplifiées des spirales dans les zones secondaires, ou comme motifs annexes dans les aspects dérivés du décor spiral, les deux sous-groupes $\zeta 1$ — $\zeta 2$ déterminent le mouvement du décor spiral, en opposition avec le mouvement du décor elliptique dans le sous-groupe $\varepsilon 1$ et avec le blocage du décor spiral dans les sous-groupes $\varepsilon 1$ — $\varepsilon 2$. Ces bandes étroites ou petites sont les porteuses des deux couleurs étalées et apparaissent comme des éléments structuraux des spirales et des annexes, qui rendent expressif le dessin du décor exécuté avec la couleur noire, même quand elles perdent la couleur rouge. La formule décorative du groupe ζ est définie par la „valeur décorative des aspects du décor par l'expressivité des motifs annexes serpentiformes ou en zigzag à bandes de couleur rouge ou blanche étalée ou à lignes noires”. La formule vise à la fois le caractère baroque du style B par les aspects décoratifs des groupes ε — ζ le long des phases B1—B2 et le caractère expressionniste du style B par les aspects du groupe ζ de l'étape finale de la phase B2.

Les formules stylistiques créent les catégories et les groupes céramiques des trois styles A, AB et B comme des aspects complets, sous le rapport des formules picturales appliquées par les procédés décoratifs pour la réalisation des aspects du décor, et sont contenues dans les formules synthétiques de ces entités stylistiques, qui marquent leur succession et le passage d'un style à l'autre. Les sens des formules stylistiques réside dans leur nécessité à trouver les moyens picturaux pour exprimer les formes toujours changeantes du décor par la succession inhérente des phases stylistiques. Les formules synthétiques des catégories et des groupes deviennent les formules synthétiques des styles : dessin à lignes gravées ou de couleur blanche

sur la céramique précucutenienne, peinture à couleur étalée sur la céramique bichrome ou trichrome de style A, dessin à lignes de couleur noire, blanche ou rouge sur la céramique bichrome et trichrome de style AB et B. Leur succession exprime la *ligne mélodique de l'évolution du décor*, dont la formule synthétique peut être définie par l'accord parfait des couleurs et du déploiement du décor, comme sens formel et comme sens objectif de cette évolution, parce que le but du décor était sa représentation et signification.

LÉGENDE DES GRAPHIQUES ET DES FIGURES

Graphique I. — 1 : L'ordre de la succession et de l'association des groupes de style ABz-δ et de style Bz-ζ en fonction de leur imbrication dans les complexes céramiques des établissements (1-64), qui déterminent les étapes (phases et sous-phases) des périodes correspondantes aux trois styles A, AB et B ;

2 : Le graphique simplifié de la filiation des groupes et sous-groupes en fonction de leur succession. La ligne continue indique le modèle et la ligne interrompue indique la convergence, qui explique la formule stylistique et le procédé formatif du groupe ou sous-groupe respectif :

Catégories et groupes : A1-A2, les catégories de la céramique trichrome sur fond blanc ou sur fond brun de la phase finale A3 et de l'étape initiale (sous-phase AB1a) de la phase AB1 ; α-δ, les groupes de style AB des sous-phases des phases AB1-AB2 et de l'étape initiale (sous-phase B1a) de la phase B1 ; ε-ζ, les groupes de style B des sous-phases des phases B1-B2 et des étapes Gorodsk-Usatovo I-II de la période de transition vers l'époque du bronze ; M, la céramique de la variante Monteoru, catégorie secondaire dans l'étape finale (sous-phase B2b) de la phase B2 ; C, la céramique Cucuteni C, catégorie secondaire de l'étape finale de la période A jusqu'à l'étape initiale de la période de transition ; C', la céramique non-peinte de la période Gorodsk-Usatovo (= Horodiștea - Foltești) ;

Établissements : 1 - l'aire cucutenienne sur le territoire de R.S.R. ; II - l'aire tripolienne sur le territoire de U.R.S.S. : 1 - Gura Văii ; 2 - Trușești ; 3 - Drăgușeni-Săveni ; 4 - Cucuteni-Cetățuie ; 5 - Hăbășești ; 6 - Secărești-Tinosul ; 7 - Scinteia - La Nuci ; 8 - Chetresți ; 9 - Corlăteni ; 10 - Drăgușeni-Săveni, Podriga (Drăgușeni) ; 11 - Cucuteni-Dîmbul Morii ; 12 - Traian-Dealul Fintînii ; 13 - Frumușica ; 14 - Cucuteni-Dîmbul Morii ; 15 - Huși ; 16 - Cucuteni-Cetățuie ; 17 - Traian-Dealul Fintînii ; 18 - Frumușica ; 19 - Ghelăiești ; 20 - Cucuteni-Cetățuie ; 21 - Prigoreni Mic ; 22 - Drăgușeni-Fălticeni ; 23 - Frumușica ; 24 - Văleni-Piatra ; 25 - Mărgineni ; 26 - Frumușica ; 27 - Traian-Dealul Fintînii ; 28 - Cucuteni-Cetățuie (niveau B2-I) ; 29 - Valea Lupului II ; 30 - Podei ; 31 - Sădoveni ; 32 - Cucuteni-Cetățuie (niveaux B2-II-III) ; 33 - Ștefănești-Stîrcea ; 34 - Cîrnăeni ; 35 - Horodiștea I ; 36 - Horodiștea II, Erbiceni I ; 37 - Cucuteni-Cetățuie (Plateau Laiu) ; 38 - Erbiceni II ; 39 - Cucuteni-Cetățuie ; 40 - Foltești ; 41 - Sabatinovka I ; 42 - Kadievcey-Burakovka ; 42' - Kadievcey-Bavki ; 43 - Kudrincey ; 44 - Soloncenii II (II) ; 45 - Polivanov-jar (II) ; 46 - Soloncenii II (II) ; 47 - Polivanov-jar (II) ; 48 - Krutoborodiney I ; 49 - Polivanov-jar (II) ; 50 - Vladimirovka ; 51 - Șpeniți, Bileze-Zlote I ; 52 - Petreni ; 53 - Varvarovca VIII ; 54 - Popudnja ; 55 - Staraja-Buda ; 56 - Varvarovca XV ; 57 - Krutoborodiney II ; 58 - Tomașevka ; 59 - Koszyłowce ; 60 - Bileze-Zlote II ; 61 - Kasenovka ; 62 - Darabani II ; 63 - Gorodsk ; 64 - Usatovo.

Graphique II. — La projection des formules stylistiques des groupes et sous-groupes de style ABz-δ et de style Bz-ζ(1), en fonction de leur procédés formatifs (2-5) par rapport aux éléments structuraux du décor (6) et à la succession des groupes et sous-groupes, en déterminant leur filiation génétique (4-5) :

1 - L'ordre de la succession et de la classification des catégories céramiques de style A et des groupes et sous-groupes de style AB et B. Les deux catégories de la céramique trichrome à fond blanc ou brun A1-A2 sont synchroniques ; l'ordre des groupes α-ζ indique leur succession réelle le long des étapes des deux styles ; l'ordre des sous-

- groupes indique leur classification comme des processus parallèles dans le cadre des groupes ; les sigles $a-b$ désignent les variantes picturales dans le cadre des sous-groupes ;
- 2 — Les procédés formatifs des formules stylistiques des variantes picturales dans le cadre des sous-groupes, par rapport au fond de peinture et au modèle offert par les catégories de style A ou les sous-groupes de style AB et B ;
 - 3 — La projection des variantes décoratives (1—83) dans le cadre des variantes picturales des sous-groupes. L'ordre numérique n'indique pas leur succession dans le cadre des sous-groupes du chaque groupe ou d'un groupe à l'autre ; elles sont déterminées simultanément et réparties initialement entre les sous-groupes du chaque groupe et sont reprises dans les groupes suivants ;
 - 4 — Les procédés de polarisation des variantes picturales et décoratives ou directement des aspects décoratifs du chaque sous-groupe par la convergence ou la divergence du modèle du sous-groupe avec les groupes coexistants à l'étape respective ;
 - 5 — Les procédés de la transposition stylistique directe entre les sous-groupes des groupes coexistants de style AB ($\beta 1 - \delta 1$; $\gamma 2 - \delta 1a$; $\gamma 3 - \delta 2a$) ou de la transposition stylistique parallèle entre les sous-groupes du même groupe ($\beta 1 - \beta 1a$; $\delta 1a - \delta 2a - \delta 3a$; $\delta 1b - \delta 2b - \delta 3b$). Les procédés de la simplification des synthèses des groupes de style B ($\delta 1a - \delta 3a = \epsilon 1a$; $\delta 1b - \delta 2b - \delta 3b = \epsilon 1b$; $\delta 2a - \epsilon 2$; $\epsilon 1b - \zeta 1a$; $\epsilon 1a - \zeta 1b$; $\epsilon 2 - \zeta 2$) ;
 - 6 — L'ordre de l'addition des éléments structuraux du décor et des procédés picturaux des couleurs par la succession des groupes, par rapport aux fonctions décoratives des couleurs (fond de peinture, interstice, motifs principaux, motifs annexes) et à la technique des couleurs (étalée ou linéaire). Cet ordre indique la lecture des graphiques des sous-groupes pour les variantes et les aspects décoratifs (1—83) ;
 - 7 — Variantes et aspects décoratifs :
 - 1 — $\alpha 1$ (fond blanc, interstice au noir étalé, bandes linéaires rouges) (fig. 6/1—3) ;
 - 2 — $\alpha 2$ (fond brun, interstice au noir étalé, bandes linéaires blanches) (pl. II/3 ; fig. 6/4) ;
 - 3 — $\beta 1$ (fond blanc, interstice libre, bandes linéaires noires) (fig. 7/3) ;
 - 4 — $\beta 1$ (fond blanc, interstice au noir étalé, bandes négatives blanches libres) (fig. 7/1,6) ;
 - 4' — $\beta 1$ (fond blanc, interstice au noir étalé, bandes linéaires noires) (fig. 7/8—10) ;
 - 5 — $\beta 1$ (fond blanc, interstice au noir linéaire, bandes négatives blanches) (fig. 7/5) ;
 - 5' — $\beta 1$ (fond blanc, interstice au noir linéaire, motifs unilinéaires noirs) (fig. 7/7) ;
 - 6 — $\beta 1a$ (fond blanc, interstice au rouge étalé, bandes négatives blanches libres) (fig. 8/1 zone de l'ouverture) ;
 - 7 — $\beta 1a$ (fond blanc, interstice au rouge étalé, bandes linéaires rouges) (fig. 8/1—2 ; 9/2—3) ;
 - 8 — $\beta 1a$ (fond blanc, interstice au rouge linéaire, bandes négatives libres) ;
 - 9 — $\gamma 1$ (fond brun, interstice au blanc étalé, bandes linéaires noires) (fig. 10/1,3) ;
 - 10 — $\gamma 1a$ (fond brun, interstice au blanc linéaire, bandes linéaires noires) (fig. 10/2,5) ;
 - 11 — $\gamma 2$ (fond brun, interstice au noir linéaire, bandes linéaires noires doublées de bandes extérieures blanches libres) (fig. 11/1—2) ;
 - 12 — $\gamma 2a$ (fond brun, interstice au noir linéaire avec des intervalles au blanc linéaire, bandes linéaires noires, bandes extérieures linéaires blanches) (pl. III/1 ; fig. 11/3) ;
 - 13 — $\gamma 3$ (fond brun, interstice au noir linéaire avec des intervalles libres, bandes blanches libres) (pl. III/4 ; fig. 12) ;
 - 14 — $\gamma 3a$ (fond brun, interstice au noir linéaire, bandes linéaires blanches) (fig. 13/2—4) ;
 - 15 — $\delta 1a$ (fond blanc, interstice libre, bandes linéaires rouges) (fig. 17/1) ;
 - 16 — $\delta 1a$ (fond blanc, interstice libre, bandes linéaires noires) (fig. 16/1) ;
 - 17 — $\delta 1a$ (fond blanc, interstice au noir étalé, bandes linéaires noires) (fig. 14/2—4) ;
 - 18 — $\delta 1a$ (fond blanc, interstice au noir étalé, bandes négatives blanches libres) (fig. 14/1) ;
 - 19 — $\delta 1a$ (fond blanc, interstice au noir linéaire, bandes linéaires noires) (fig. 15/2 zone de l'épaule) ;
 - 19' — $\delta 1a$ (fond blanc, interstice au noir linéaire, motifs unilinéaires noirs) (fig. 22/1) ;
 - 20 — $\delta 1a$ (fond blanc, interstice au noir linéaire, bandes linéaires noires, bandes extérieures à contour) (fig. 15/3) ;
 - 21 — $\delta 1a$ (fond blanc, interstice au noir linéaire, bandes négatives blanches libres à contour) (fig. 14/5 ; 15/1b) ;
 - 22 — $\delta 1a$ (fond blanc, interstice au rouge étalé, bandes linéaires rouges) (fig. 17/2 zone de la paroi) ;
 - 23 — $\delta 1a$ (fond blanc, interstice au rouge linéaire, bandes négatives libres) (fig. 17/2 zone centrale, 3 zone de la paroi) ;

- 24 — $\delta 1b$ (fond blanc, interstice au noir étalé, bandes linéaires rouges) (fig. 19/6);
- 25 — $\delta 1b$ (fond blanc, interstice au rouge étalé, bandes linéaires rouges, motifs annexes contourés du noir secondaire) (fig. 17/4 à droite);
- 26 — $\delta 1b$ (fond blanc, interstice au rouge linéaire, bandes contourées du noir secondaire, motifs annexes au noir secondaire) (fig. 17/5—6; 23b);
- 27 — $\delta 2a$ (fond brun, interstice libre, bandes blanches libres positives) (fig. 24/1b, 3);
- 28 — $\delta 2a$ (fond brun, interstice libre, ou au blanc étalé, bandes négatives brunes libres, bandes extérieures blanches libres positives) (pl. III/2; fig. 24/1a — 2; 25/1);
- 29 — $\delta 2a$ (fond brun, interstice au noir étalé, bandes linéaires noires, motifs annexes au blanc secondaire) (fig. 19/1—2 zone de l'épaule);
- 30 — $\delta 2a$ (fond brun, interstice au noir étalé, bandes linéaires blanches, motifs annexes au blanc secondaire) (fig. 19/2 zone du cou, 4);
- 31 — $\delta 2a$ (fond brun, interstice au noir linéaire, bandes linéaires noires, motifs annexes au blanc secondaire) (fig. 20/1 zone de l'épaule, 4);
- 32 — $\delta 2a$ (fond brun, interstice au noir linéaire, bandes linéaires blanches, motifs annexes au blanc secondaire) (fig. 21/1);
- 33 — $\delta 2a$ (fond brun, interstice au noir linéaire, bandes contourées du blanc secondaire d'aspect $\delta 1a$ ou $\gamma 3$, motifs annexes au blanc secondaire) (pl. III/3; fig. 20/2; 21/3; 22/2);
- 34 — $\delta 2a$ (fond brun, interstice au noir linéaire, ellipses remplies du blanc étalé, motifs unilinéaires noirs) (fig. 20/3; 24/4);
- 35 — $\delta 2a$ (fond brun, interstice au noir linéaire, bandes linéaires noires, bandes extérieures au blanc secondaire) (fig. 16/3; 23a);
- 35' — $\delta 2a$ (fond brun, interstice au noir linéaire, motifs unilinéaires noirs doublés d'une ligne extérieure blanche) (fig. 22/3);
- 36 — $\delta 2a$ (fond brun, interstice au noir linéaire, bandes négatives brunes libres, bandes extérieures blanches libres positives) (fig. 25/3);
- 37 — $\delta 2a$ (fond brun, interstice au noir étalé, bandes linéaires noires, bandes extérieures linéaires blanches);
- 38 — $\delta 2b$ (fond brun, interstice au noir étalé, bandes linéaires rouges, motifs annexes au blanc secondaire) (fig. 25/2);
- 39 — $\delta 3a$ (fond brun, interstice libre, bandes linéaires noires);
- 40 — $\delta 3a$ (fond brun, interstice au noir étalé, bandes linéaires noires) (fig. 18/1—2);
- 41 — $\delta 3a$ (fond brun, interstice au noir linéaire, bandes libres à contour) (fig. 18/5);
- 42 — $\delta 3a$ (fond brun, interstice au noir linéaire, bandes linéaires noires) (fig. 18/3);
- 42' — $\delta 3a$ (fond brun, interstice au noir linéaire, motifs unilinéaires noirs);
- 43 — $\delta 3a$ (fond brun, interstice au noir linéaire, bandes linéaires noires, bandes extérieures à contour) (fig. 18/4);
- 44 — $\delta 3b$ (fond brun, interstice au noir étalé, bandes linéaires rouges);
- 45 — $\epsilon 1a$ (fond blanc ou brun, interstice libre, bandes négatives libres à contour) (fig. 27/7);
- 46 — $\epsilon 1a$ (fond blanc ou brun, interstice libre, bandes négatives libres, bandes extérieures linéaires noires) (fig. 28/2—4);
- 47 — $\epsilon 1a$ (fond blanc ou brun, interstice libre, bandes libres, bandes extérieures libres à contour) (fig. 35/3);
- 48 — $\epsilon 1a$ (fond blanc ou brun, interstice au noir étalé, bandes contourées du noir secondaire, motifs annexes au noir secondaire) (fig. 27/1);
- 49 — $\epsilon 1a$ (fond blanc ou brun, interstice au noir étalé, bandes négatives libres) (fig. 27/3; 28/1);
- 50 — $\epsilon 1a$ (fond blanc ou brun, interstice au noir étalé, bandes négatives aux bandes intérieures linéaires noires) (fig. 26/1—3);
- 51 — $\epsilon 1a$ (fond blanc ou brun, interstice au noir étalé, bandes négatives libres, bandes extérieures linéaires noires) (fig. 26/5; 30/8);
- 52 — $\epsilon 1a$ (fond blanc ou brun, interstice au noir étalé, bandes linéaires noires) (fig. 26/6);
- 53 — $\epsilon 1a$ (fond blanc ou brun, interstice au noir linéaire, bandes négatives libres à contour) (fig. 27/2; 30/5—7);
- 54 — $\epsilon 1b$ (fond blanc ou brun, interstice au noir étalé, bandes négatives libres, bandes extérieures linéaires rouges) (fig. 31/3);
- 55 — $\epsilon 1b$ (fond blanc ou brun, interstice au noir étalé, bandes linéaires rouges-brunes) (pl. IV/1—2; fig. 31/1);

- 56 — ε1b (fond blanc ou brun, interstice libre, bandes négatives libres, bandes extérieures et motifs annexes-perles-à bandes linéaires rouges) ;
- 57 — ε2 (fond brun, interstice libre, bandes blanches libres positives) (fig. 29/1,4) ;
- 58 — ε2 (fond brun, interstice libre, bandes négatives libres et bandes blanches libres positives, bandes extérieures linéaires noires) (fig. 30/3) ;
- 59 — ε2 (fond brun, interstice au noir linéaire, bandes négatives libres, bandes extérieures blanches libres positives) (fig. 29/2—3) ;
- 60 — ζ1a (fond blanc, interstice libre, bandes rouges libres positives) (pl. IV/6 zone de l'ouverture ; fig. 34/3 zone du cou ; 36/1.8) ;
- 61 — ζ1a (fond blanc, interstice libre, bandes rouges libres, motifs annexes-perles, guirlandes — à bandes rouges libres) (fig. 33/2,5 zone du corps) ;
- 61' — ζ1a (fond blanc, interstice libre, bandes rouges libres, motifs annexes — ligatures — à bandes linéaires rouges) (fig. 36/6 à droite) ;
- 61'' — ζ1a (fond blanc, interstice libre, bandes rouges libres, motifs annexes serpentiformes unilinéaires noirs) (pl. IV/4) ;
- 62 — ζ1a (fond blanc, interstice libre, motifs annexes—perles, arcades ou bandes angulaires — à bandes rouges libres) (fig. 33/1) ;
- 63 — ζ1a (fond blanc, interstice libre, bandes négatives libres, bandes extérieures rouges libres) (pl. IV/6 zone sup. de l'épaule) ;
- 63' — ζ1a (fond blanc, interstice libre, bandes négatives libres, bandes extérieures à nervure rouge) (fig. 33/3 zone du cou) ;
- 64 — ζ1a (fond blanc, interstice libre, bandes négatives libres, bandes extérieures rouges libres, motifs annexes — perles — à bandes linéaires rouges) (pl. IV/6 zone inf. de l'épaule) ;
- 64' — ζ1a (fond blanc, interstice libre, bandes négatives libres, bandes extérieures et motifs annexes — perles — à nervure rouge) (fig. 35/4 aspect dérivé du décor précédent) ;
- 65 — ζ1a (fond blanc, interstice libre, bandes négatives aux motifs en zigzag à nervure rouge, bandes extérieures à nervure rouge) (fig. 33/5 zone de l'épaule ; 34/4 aspect dérivé) ;
- 66 — ζ1a (fond blanc, interstice libre, bandes négatives libres, bandes extérieures linéaires noires, motifs annexes serpentiformes au rouge étalé) (fig. 31/2 ; 33/4 aspect dérivé) ;
- 66' — ζ1a (fond blanc, interstice libre, bandes négatives libres, bandes extérieures linéaires noires, motifs annexes en zigzag à nervure rouge) (fig. 33/3) ;
- 67 — ζ1a (fond blanc, interstice libre, bandes linéaires noires, taches circulaires rouges) ;
- 68 — ζ1a (fond blanc, interstice au noir étalé, bandes rouges libres) (fig. 34/3 zone de l'épaule) ;
- 69 — ζ1a (fond blanc, interstice au noir étalé, bandes négatives aux motifs serpentiformes au rouge étalé, motifs annexes — perles — à bandes linéaires noires) (pl. IV/5) ;
- 70 — ζ1a (fond blanc, interstice au noir étalé, bandes négatives aux motifs rectilinéaires au rouge étalé) (fig. 33/6) ;
- 70' — ζ1a (fond blanc, interstice au noir étalé, bandes négatives aux motifs serpentiformes au rouge étalé, motifs annexes serpentiformes au rouge étalé) (fig. 32/3) ;
- 71 — ζ1a (fond blanc, interstice au noir étalé, bandes négatives aux motifs serpentiformes au rouge étalé, bandes extérieures rouges libres) (pl. V) ;
- 72 — ζ1a (fond blanc, interstice au noir étalé, bandes rouges libres et bandes négatives aux motifs en zigzag au rouge étalé, bandes extérieures linéaires noires, perles annexes bordées de bandes linéaires noires) (fig. 31/1) ;
- 73 — ζ1a (fond blanc, interstice au noir étalé, bandes négatives aux motifs serpentiformes au rouge étalé, bandes extérieures linéaires noires, annexes — l'oeil et les entonnnoirs — à tache rouge) ;
- 74 — ζ1a (fond blanc, interstice au noir étalé, bandes négatives aux motifs serpentiformes au rouge étalé, bandes intérieures linéaires noires) (fig. 32/4—5) ;
- 75 — ζ1a (fond blanc, interstice au noir étalé, bandes négatives aux motifs rectilinéaires au rouge étalé, bandes extérieures linéaires noires, motifs annexes — perles — à bandes linéaires noires) (fig. 34/2) ;
- 76 — ζ1a (fond blanc, interstice au noir étalé, bandes linéaires noires, perles annexes bordées de bandes linéaires noires, motifs annexes serpentiformes au rouge étalé) ;
- 77 — ζ1b (fond blanc, interstice libre, bandes négatives libres, motifs annexes aux bandes en zigzag au contour noir) (fig. 35/1) ;
- 78 — ζ1b (fond blanc, interstice libre, bandes linéaires noires, motifs annexes en zigzag unilinéaires noirs) (fig. 33/7) ;

- 79 — $\zeta 1b$ (fond blanc, interstice libre, bandes linéaires noires, motifs annexes serpentiformes en croissant au contour noir) (fig. 32/1) ;
- 79' — $\zeta 1b$ (fond blanc, interstice libre, bandes linéaires noires, motifs annexes serpentiformes unlinéaires noires) (fig. 35/2) ;
- 80 — $\zeta 1b$ (fond blanc, interstice au noir étalé, bandes linéaires noires, motifs annexes en zigzag au contour noir) (fig. 32/9 à gauche) ;
- 81 — $\zeta 1b$ (fond blanc, interstice au noir étalé, bandes libres ou linéaires noires, motifs annexes serpentiformes en croissant au contour noir) (fig. 32/2) ;
- 82 — $\zeta 2$ (fond brun, interstice libre, bandes blanches libres) (fig. 36/5) ;
- 83 — $\zeta 2$ (fond brun, interstice libre, bandes blanches libres, motifs annexes en bandes serpentiformes blanches libres) (fig. 36/6 à gauche) ;
- 83 — $\zeta 2$ (fond brun, interstice libre, bandes blanches libres, motifs annexes serpentiformes au contour noir) (fig. 36/2).
- Pl. I. — Céramique de style A : 1—2.4—5, catégorie „trichrome à fond brun“ ; 3, catégorie „trichrome à fond blanc“, 6, trichrome à fond brun, l'espèce à „bandes étroites et à l'interstice large de couleur blanche“. Sous-phase A2a. 1, Ciorani (Adjud) ; 2—5, Bonțești ; 6, Izvoare II 1b.
- Pl. II. — Céramique de style A (1—2,4) et de style AB (3) : catégorie „trichrome à fond blanc“ (2.4 zone du cou) et l'espèce à „décor linéaire trichrome“, au „noir et rouge sur blanc“ (1) ou au „rouge et noir sur blanc“ (4 zone de l'épaule) ; 3, sous-groupe a2 — peinture au noir et blanc linéaire sur fond brun. Sous-phases A3a (1—2,4) et AB1b (3). 1, Drăgușeni—Săveni ; 2,4, Trușești ; 3, Frumusea.
- Pl. III. — Céramique de style AB : 1, sous-groupe $\gamma 2a$ — peinture trichrome au noir et blanc linéaire sur fond brun ; 2—3, sous-groupe $\delta 2a$ — peinture trichrome au noir et blanc étalé ou blanc secondaire sur fond brun ; 4, sous-groupe $\gamma 3$ — peinture trichrome au noir et blanc étalé sur fond brun. Sous-phase AB2b. 1,3, Traian — Dealul Fintinilor ; 2, Calu ; 4, Ghelăiești.
- Pl. IV. — Céramique de style B : 1—2, sous-groupe $\varepsilon 1b$ — peinture trichrome au noir et rouge-brun linéaire sur fond blanc ou brun ; 3, sous-groupe $\varepsilon 1a$ — peinture trichrome au noir chocolat sur fond crème ; 4—6, sous-groupe $\zeta 1a$ — peinture trichrome au noir et rouge étalé sur fond blanc. Sous-phases B1a (1—3), B2a (5) et B2b (1,6). 1—5, Cucuteni—Cetățuie ; 6, Podei.
- Pl. V. — Céramique de style B : sous-groupe $\zeta 1a$ — peinture trichrome au noir et rouge étalé sur fond blanc-crème. Sous-phase B2a, Cucuteni—Cetățuie (niveau B2—I).
- Fig. 1. — Céramique bichrome de stil A : 1, céramique proto-cucutenienne à décor incisé (à l'ext.) et à peinture bichrome au „blanc linéaire sur rouge“ (à l'int.) du facès Stolcani—Aldeni, étape Protocucuteni (= phase Cucuteni A1) ; 2, céramique cucutenienne bichrome au „blanc étalé sur rouge“, sous-phase A2a ; 3, céramique à décor incisé et à „fond de couleur blanche“, sous-phase A3a ; 4, céramique précucutenienne à décor incisé (ext.) et à peinture bichrome au „blanc étalé sur le lustre gris de la surface“ (int.), phase Précucuteni III. 1—2, Ciorani ; 3, Trușești ; 4, Tirpești (Tg. Neamț).
- Fig. 2. — Céramique trichrome de style A : 1—2.7, catégorie „trichrome à fond brun“ ; 3—6,9, catégorie „trichrome à fond blanc“ ; 8, trichrome à fond blanc, l'espèce à „bandes moyennes au blanc positif et l'interstice décoré de lignes noires“. Sous-phases A2a — A2b (1—2, 5—6) et A3a (7—9). 1—2, 5—6, Frumusea I—II ; 3—4, Hăbășești ; 7, Drăgușeni—Săveni ; 8, Trușești ; 9, Cucuteni—Cetățuie A II.
- Fig. 3. — Céramique trichrome de style A : 1—2.4—5, catégorie „trichrome à fond blanc“ (3), les espèces à „bande moyenne (1), étroite (1) ou très étroite (2.5 ext.) et au blanc positif“ et l'espèce à „décor linéaire noir“ (5 int.). Sous-phases A3a (2) et A3b. 1,4, Secărești—Dealul Tinosul ; 2, Gura Vii ; 3, Kadievcy — Burakovka (Podolie) ; 5, Chetrestî (Birlad).
- Fig. 4. — Céramique trichrome sur fond blanc de style A : 1—3, l'espèce à l'interstice décoré du noir linéaire ; 4, l'espèce à bandes moyennes ou étroites au „blanc positif“ et l'interstice décoré du noir linéaire ; 5—7, les espèces bichrome et trichrome à l'interstice recouvert du noir étalé ; 8, l'espèce à „décor linéaire trichrome au noir et rouge sur blanc“. Sous-phase A3b. 1—3, Cucuteni—Cetățuie A II ; 4, Kudrincy (Podolie) ; 5, Sântela—La Nuci (Iași) ; 6, Miorcani (Boțoșani) ; 7, Kadievcy—Bavki (Podolie) ; 8, Drăgușeni—Săveni.
- Fig. 5. — Céramique trichrome à fond brun (1) et à fond blanc (2—7) de style A : l'espèce à „décor linéaire bichrome“, au „noir sur brun“ (1), au „brun sur blanc“ (2 zone du cou, 3)

- ou au „noir sur blanc“ (5–7), et l'espèce à „décor linéaire trichrome“ au „brun et noir sur blanc“ (4). Sous-phases A2a (2) et A3a. 1. Cucuteni—Dimbul Morii; 2, Izvoare II1b; 3, Cucuteni—Cetățuie A II; 4,6–7, Drăgușeni—Săveni; 5. Hăbășești.
- Fig. 6. — Céramique de style AB : 1–3, sous-groupe $\alpha 1$ — peinture trichrome au noir et rouge sur fond blanc; 4, sous-groupe $\alpha 2$ — peinture trichrome au noir et blanc sur fond brun. Sous-phases AB1a (1–2) et AB1b (3–4). 1. Podriga (Drăgușeni—Săveni); 2, Drăgușeni—Săveni; 3, Cucuteni—Cetățuie; 4. Traian—Dealul Fintînîlor.
- Fig. 7. — Céramique de style AB : 1–10, sous-groupe $\beta 1$ — peinture bichrome au noir sur fond blanc. Sous-phase AB1b. 1–5,7–8, Cucuteni—Dimbul Morii et Cucuteni—Cetățuie; 6, Traian—Dealul Fintînîlor; 9–10, Drăgușeni—Săveni.
- Fig. 8. — Céramique de style AB : 1–2, sous-groupe $\beta 1a$ — peinture bichrome au rouge sur fond blanc. Sous-phase AB1a, Drăgușeni—Săveni.
- Fig. 9. — Céramique de style AB : 1, sous-groupes $\alpha 1$ (zone du cou) et $\beta 1$ (zone de l'épaule); 2–3, sous-groupe $\beta 1a$; 4, sous-groupe $\beta 2a$ — peinture bichrome au blanc sur fond rouge; 5, sous-groupe $\beta 2$ — peinture bichrome au blanc sur fond noir. Sous-phases AB1a (4) et AB1b. 1,5, Cucuteni—Dimbul Morii; 2, Sarata (Drăgușeni—Săveni); 3, Drăgușeni—Săveni; 4, Polivanov-jar (II) (bassin du Dniester).
- Fig. 10. — Céramique de style AB : 1,3–4, sous-groupe $\gamma 1$ — peinture trichrome au noir et blanc étalé sur fond brun; 2,5, sous-groupe $\gamma 1a$ — peinture trichrome au noir et blanc linéaire sur fond brun. Sous-phase AB2b. 1–2,4–5, Traian—Dealul Fintînîlor; 3, Frumușica.
- Fig. 11. — Céramique de style AB : 1–2, sous-groupe $\gamma 2$ — peinture trichrome au noir et blanc étalé sur fond brun; 3, sous-groupe $\gamma 2a$ — peinture trichrome au noir et blanc linéaire sur fond brun. Sous-phase AB2b, Traian—Dealul Fintînîlor.
- Fig. 12. — Céramique de style AB : sous-groupe $\gamma 3$ — peinture trichrome au noir et blanc étalé sur fond brun. Sous-phases AB2b et B1a (1). 1, Gheleștești; 2,6, Traian—Dealul Fintînîlor; 3–5, Cucuteni—Cetățuie.
- Fig. 13. — Céramique de style AB : 1, sous-groupe $\gamma 1a$; 2–4, sous-groupe $\gamma 3a$ — peinture trichrome au noir et blanc linéaire sur fond brun. Sous-phase AB2b, Traian—Dealul Fintînîlor.
- Fig. 14. — Céramique de style AB : sous-groupe $\delta 1a$ — peinture bichrome au noir sur fond blanc. Sous-phase AB2b, Traian—Dealul Fintînîlor.
- Fig. 15. — Céramique de style AB : sous-groupe $\delta 1a$ — peinture bichrome au noir sur fond blanc. Sous-phases AB2a (3) et AB2b. 1–2, Traian—Dealul Fintînîlor; 3, Huși.
- Fig. 16. — Céramique de style AB : 1, sous-groupe $\delta 1a$ — peinture bichrome au noir sur fond blanc; 2–3, sous-groupe $\delta 2a$ — peinture trichrome au noir et blanc secondaire sur fond brun. Sous-phase AB2b, Traian—Dealul Fintînîlor.
- Fig. 17. — Céramique de style AB : 1–3, sous-groupe $\delta 1a$ — peinture bichrome au rouge sur fond blanc; 4–6, sous-groupe $\delta 1b$ — peinture trichrome au rouge et noir secondaire sur fond blanc. Sous-phase AB2b, Traian—Dealul Fintînîlor.
- Fig. 18. — Céramique de style AB : sous-groupe $\delta 3a$ — peinture bichrome au noir sur fond brun. Sous-phase AB2b, Traian—Dealul Fintînîlor.
- Fig. 19. — Céramique de style AB : 1–5, sous-groupe $\delta 2a$ — peinture trichrome au noir et blanc secondaire ou au noir et blanc avec ou sans du blanc secondaire (5) sur fond brun; 6, sous-groupe $\delta 1b$ — peinture trichrome au noir et rouge sur fond blanc. Sous-phase AB2b. 1–3, Traian—Dealul Fintînîlor; 4, 6, Cucuteni—Cetățuie; 5, Krutoborodincy I (Podolie).
- Fig. 20. — Céramique de style AB : sous-groupe $\delta 2a$ — peinture trichrome au noir et blanc secondaire ou au noir et blanc étalé sur fond brun. Sous-phase AB2b. 1–4, Traian—Dealul Fintînîlor; 5, Krutoborodincy I.
- Fig. 21. — Céramique de style AB : sous-groupe $\delta 2a$ — peinture trichrome au noir et blanc secondaire ou au noir et blanc avec du blanc secondaire sur fond brun. Sous-phase AB2b, Traian—Dealul Fintînîlor.
- Fig. 22. — Céramique de style AB : 1, sous-groupe $\delta 1a$; 2–3, sous-groupe $\delta 2a$. Sous-phase AB2b, Traian—Dealul Fintînîlor.
- Fig. 23. — Céramique de style AB : sous-groupe $\delta 2a$ — peinture trichrome au noir et blanc secondaire sur fond brun (a); sous-groupe $\delta 1b$ — peinture trichrome au rouge et noir secondaire sur fond blanc (b). Sous-phase AB2b, Traian—Dealul Fintînîlor.

- Fig. 24. — Céramique de style AB : sous-groupe $\delta 2a$ — peinture trichrome au noir et blanc étalé sur fond brun. Sous-phases AB2a (1,3) et AB2b (2,4). 1,3, Fluși ; 2,4, Traian—Dealul Flintinilor.
- Fig. 25. — Céramique de style AB : 1,3—4, sous-groupe $\delta 2a$ — peinture trichrome au noir et blanc étalé sur fond brun ; 2, sous-groupe $\delta 2b$ — peinture tetrachrome au noir et rouge avec du blanc secondaire sur fond brun. Sous-phases AB2a (1), AB2b (3—4) et B1a (2). 1, Fluși ; 2, Ghelăiești ; 3—4, Traian—Dealul Flintinilor.
- Fig. 26. — Céramique de style B : sous-groupe $\epsilon 1a$ — peinture bichrome au noir sur fond blanc ou brun (1,4). Sous-phases B1a (1), B1b et B2b (4). 1, Ghelăiești ; 2, Mărgineni (Bacău) ; 3, Vladimirovka (bassin du Bug) ; 4, Cucuteni—Cetățuie (niveau B2-II) ; 5, Popudnja (bassin du Bug) ; 6, Petreni ; 7, Șipeniți.
- Fig. 27. — Céramique de style B : sous-groupe $\epsilon 1a$ — peinture bichrome au noir sur fond blanc ou brun (3,6). Sous-phases B1a (1—2,6), B1b (4,7), B2a (3,5). 1—3,5—6, Cucuteni—Cetățuie ; 4, Petreni ; 7, Șipeniți.
- Fig. 28. — Céramique de style B : sous-groupe $\epsilon 1a$ — peinture bichrome au noir sur fond blanc ou brun (2). Sous-phases B1b (1,3) et B2b (2,4). 1, Șipeniți ; 2,4, Podei ; 3, Văleni—Piatra.
- Fig. 29. — Céramique de style B : sous-groupe $\epsilon 2$ — peinture trichrome au noir et blanc étalé sur fond brun. Sous-phases B1a et B1b (2). 1,3, Ghelăiești ; 2, Văleni—Piatra ; 4, Prigoreni Mici (Tg. Frumos).
- Fig. 30. — Céramique de style B : 1—2,5—8, sous-groupe $\epsilon 1a$ — peinture bichrome au noir sur fond blanc ; 3—4, sous-groupe $\epsilon 2$ — peinture trichrome au noir et blanc étalé ou secondaire sur fond brun. Sous-phases B1a (1,4), B1b (2) et B2b (3,5—8). 1, Ghelăiești ; 2, Văleni—Piatra ; 3,5—7, Podei ; 4, Drăgușeni—Fălticeni ; 8, Cucuteni—Cetățuie (niveau B2-II ou III).
- Fig. 31. — Céramique de style B : 1,3, sous-groupe $\epsilon 1b$ — peinture trichrome au noir et rouge linéaire sur fond blanc ; 2, 4, sous-groupe $\zeta 1a$ — peinture trichrome au noir et rouge étalé sur fond blanc. Sous-phases B1b (3), B2a (2,4) et B2b (1). 1, Podei ; 2, Cucuteni—Cetățuie (niveau B2-I) ; 3, Varvarovca VIII (bassin du Dniester) ; 4, Valea Lupului II.
- Fig. 32. — Céramique de style B : 1—2,6, sous-groupe $\zeta 1b$ — peinture bichrome au noir sur fond blanc ; 3—5,7—9, sous-groupe $\zeta 1a$ — peinture trichrome au noir et rouge étalé sur fond blanc. Sous-phases B2a (1,3—6) et B2b (2,7—9). 1, Cucuteni—Cetățuie (niveau B2-I) ; 2, Kasenovka (bassin du Bug) ; 3—6, Valea Lupului II ; 7—8, Darabani II (Hotin) ; 9, Vlădeni (Iași).
- Fig. 33. — Céramique de style B : 1—6, sous-groupe $\zeta 1a$ — peinture trichrome au noir et rouge étalé sur fond blanc ; 7, sous-groupe $\zeta 1b$ — peinture bichrome au noir sur fond blanc. Sous-phases B2a (1,4, 6) et B2b (2—3,5, 7). 1, Trușești ; 2—3,5, Podei ; 4, 6, Valea Lupului II ; 7, Koszyłowce.
- Fig. 34. — Céramique de style B : sous-groupe $\zeta 1a$ — peinture trichrome au noir et rouge étalé ou à nervures rouges sur fond blanc. Sous-phases B2a (3) et B2b. 1, Cucuteni—Cetățuie (niveau B2-III) ; 2, Ștefănești—Ștircea ; 3, Iași—Palatul Domnesc ; 4, Podei.
- Fig. 35. — Céramique de style B : 1—2, sous-groupe $\zeta 1b$ — peinture bichrome au noir sur fond blanc ; 3, sous-groupe $\epsilon 1a$ — peinture bichrome au noir sur fond blanc ; 4—5, sous-groupe $\zeta 1a$ — peinture trichrome au noir et rouge étalé ou linéaire (5) ou à nervures rouges (4). Sous-phase B2b. 1—2, Sadoveni (Botoșani) ; 3—4, Podei ; 5, Cucuteni—Cetățuie (niveau B2-II).
- Fig. 36. — Céramique de style B : 1,3—4,6 (à droite) — 8, sous-groupe $\zeta 1a$ — peinture trichrome au noir et rouge étalé (silhouettes noires ou à contour noir) sur fond blanc ; 2, 5—6 (à gauche), sous-groupe $\zeta 2$ — peinture trichrome au noir et blanc étalé sur fond brun. Sous-phase B2b. 1—2, 4—6,8, Koszyłowce ; 3, Varvarovca XV ; 7, Cîrniceni (Iași).

ETAPE		CUCUTENI A		CUCUTENI AB				CUCUTENI B				USATOVO																	
		A ₃		AB ₁		AB ₂		B ₁		B ₂		B ₃																	
		3a	3b	1a	1b	2a	2b	1a	1b	2a	2b	I	II	III															
GATEGORII ȘI GRUPE CERAMICE		C													C'														
															M														
															Σ2														
															Σ1														
															ε2														
															ε1														
															δ														
															γ														
															β														
															α														
AȘEZĂRI		A ₂																											
		A ₁																											
		I	12	3	4	5	6	7	8	9	10		11	13	14	16	19	22	23	25	26	28	30	32	34	36	38	40	
													12		15		17	18	20	21		24		27	29	31	33	35	37
		II					41	42	42'	44	45					46	48	49	50	51	53	55	56	58	59	61	63		64
							42	43								47					52	54		57		60	62		

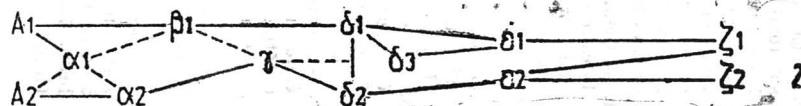

Fig. 1

Grafic. I. — 1: Ordinea succesiunii și asocierii grupelor de stil $AB\alpha-\delta$ și de stil $B\epsilon-\zeta$ în funcție de îmbricarea lor în complexele ceramice ale așezărilor (1–64), care determină etapele (fazele și subfazele) perioadelor corespunzătoare celor trei stiluri A, AB și B;
2: Graficul simplificat al filiației grupelor și subgroupurilor în funcție de succesiunea lor. Linia continuă indică modelul, iar linia întreruptă indică convergența, care explică formula stilistică și procedeul formativ al grupeii sau subgroupului respective;

Categoriile și grupe: A1–A2, categoriile ceramicii tricrome pe fond alb sau pe fond brun din faza finală A3 și din etapa inițială (subfaza AB1a) a fazei AB1; $\alpha-\delta$, grupele de stil AB din subfazele fazelor AB1–AB2 și din etapa inițială (subfaza B1a) a fazei B1; $\epsilon-\zeta$, grupele de stil B din subfazele fazelor B1–B2 și din etapele Gorodsk–Usatovo I–II ale perioadei de tranziție spre epoca de bronz; M, ceramica variantei Monteoru, categorie secundară în etapa finală (subfaza B2b) a fazei B2; C, ceramica Cucuteni C, categorie secundară din etapa finală a perioadei A pînă în etapa inițială a perioadei de tranziție; C', ceramica nepletată a perioadei de tranziție Gorodsk–Usatovo (= Horodiștea–Foltești);

Așezări: I — aria cucuteniană pe teritoriul R.S.R.; II — aria tripoliană pe teritoriul U.R.S.S.; 1 — Gura Văii; 2 — Trușești; 3 — Drăgușeni–Săveni; 4 — Cucuteni–Cetățuie; 5 — Hăbășești; 6 — Secărești–Tinosul; 7 — Scinteia — La Nuci; 8 — Chetrești; 9 — Corlăteni; 10 — Drăgușeni — Săveni, Podriga (Drăgușeni); 11 — Cucuteni — Dîmbul Morii; 12 — Traian–Dealul Fintînilor; 13 — Frumușica; 14 — Cucuteni — Dîmbul Morii; 15 — Huși; 16 — Cucuteni–Cetățuie; 17 — Traian–Dealul Fintînilor; 18 — Frumușica; 19 — Ghelăiești; 20 — Cucuteni–Cetățuie; 21 — Prigoreni Mici; 22 — Drăgușeni–Fălticeni; 23 — Frumușica; 24 — Văleni–Piatra; 25 — Mărgineni; 26 — Frumușica; 27 — Traian–Dealul Fintînilor; 28 — Cucuteni–Cetățuie (nivelul B2-I); 29 — Valea Lupului II; 30 — Podei; 31 — Sadoveni (Botoșani); 32 — Cucuteni–Cetățuie (nivelurile B2 — II–III); 33 — Ștefănești–Știrca; 34 — Cîrniceni (Iași); 35 — Horodiștea I; 36 — Horodiștea II, Erbiceni I; 37 — Cucuteni–Cetățuie (Platoul Laiu); 38 — Erbiceni II; 39 — Cucuteni–Cetățuie; 40 — Foltești; 41 — Sabatinovka I; 42 — Kadievcy–Burakovka; 42' — Kadievcy–Bavki; 43 — Kudrincy; 44 — Soloncenii II (II); 45 — Polivanov — jar (II); 46 — Soloncenii II (II); 47 — Polivanov-jar (II); 48 — Krutoborodincy I; 49 — Polivanov-jar (II); 50 — Vladimirovka; 51 — Șipeniți, Bîlce–Zlote I; 52 — Petreni; 53 — Varvarovca VII; 54 — Popudnja; 55 — Staraja Buda; 56 — Varvarovca XV; 57 — Krutoborodincy II; 58 — Tomașevka; 59 — Koszylowce; 60 — Bîlce–Zlote II; 61 — Kasenovka; 62 — Darabani II; 63 — Gorodsk; 64 — Usatovo.

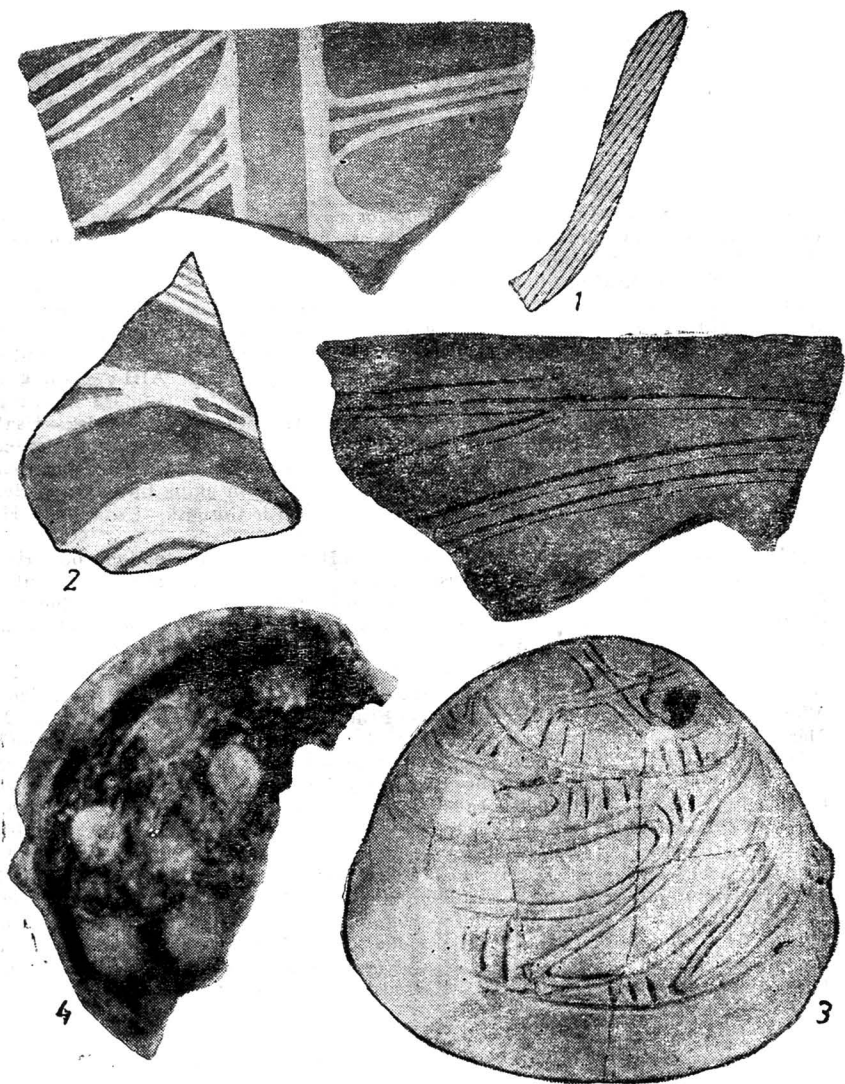

Fig. 1 — Ceramica bicromă de stil A : 1, ceramică protocucuteniană cu decor adîncit (exter.) și pictură bicromă cu „alb liniar pe roșu” (inter.) din faciesul Stoicani—Aldeni, etapa Protocucuteni (= faza Cucuteni A1) ; 2, ceramică cucuteniană bicromă cu „alb întins pe roșu”, subfaza A2a ; 3, ceramică cu decor adîncit și „fond de culoare albă”, subfaza A3a ; 4, ceramică precucuteniană cu decor adîncit (exter.) și pictură bicromă cu „alb întins pe lustrul cernușiu al suprafeței” (inter.), faza Precucuteni III. 1—2, Ciorani (Adjud) ; 3, Trușești ; 4, Tîrpești (Tg. Neamț).

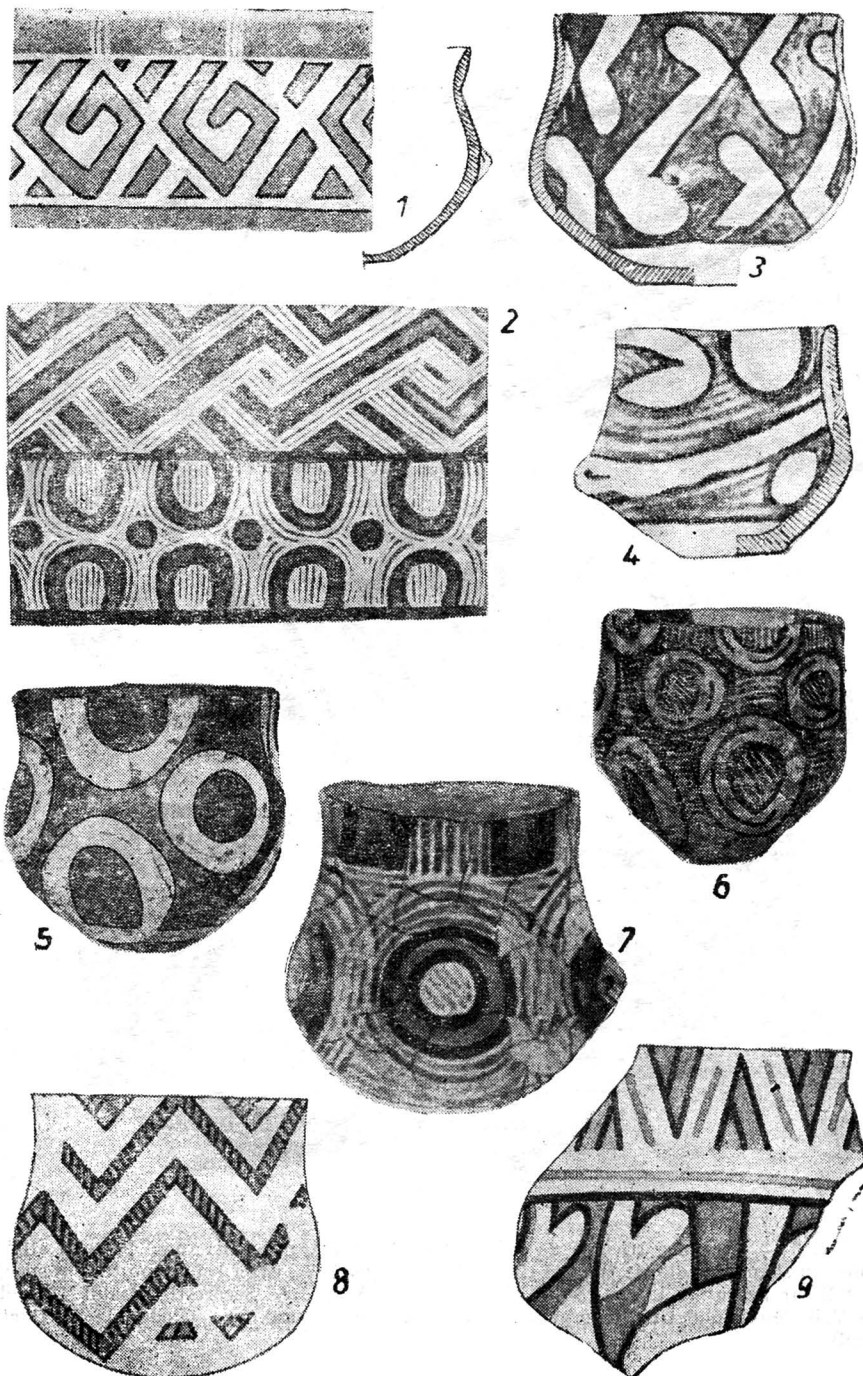

Fig. 2 — Ceramica tricomă de stil A : 1—2,7, categoria „tricomă pe fond brun”; 3 6, 9, categoria „tricomă pe fond alb”; 8, categoria tricomă pe fond alb, specie cu „benzi medii” au alb pozitiv și interspațiul decorat cu linii negre”. Subfazele A2a — A2b (1—2,5—6) și A3a (7—9). 1—2, 5—6, Frumușica I—II; 3—4, Hăbășești; 7, Drăgușeni—Săveni; 8, Trușești; 9, Cucuteni—Cetățuie AII.

Fig. 3 — Ceramica tricromă de stil A : 1—2,4—5, categoria „tricromă pe fond alb” (3), speciile cu „bandă medie (4), îngustă (1) sau foarte îngustă (2,5 exter.) și alb pozitiv” și specia cu „decor liniar negru” (5 inter.). Subfațele A3a (2) și A3b. 1,4, Secărești—Dealul Tinosul ; 2, Gura Văii (Municipiul Gh. Gheorghiu Dej) ; 3, Kadiievcy-Burakovka (Podolia) ; 5, Chetrești (Birlad).

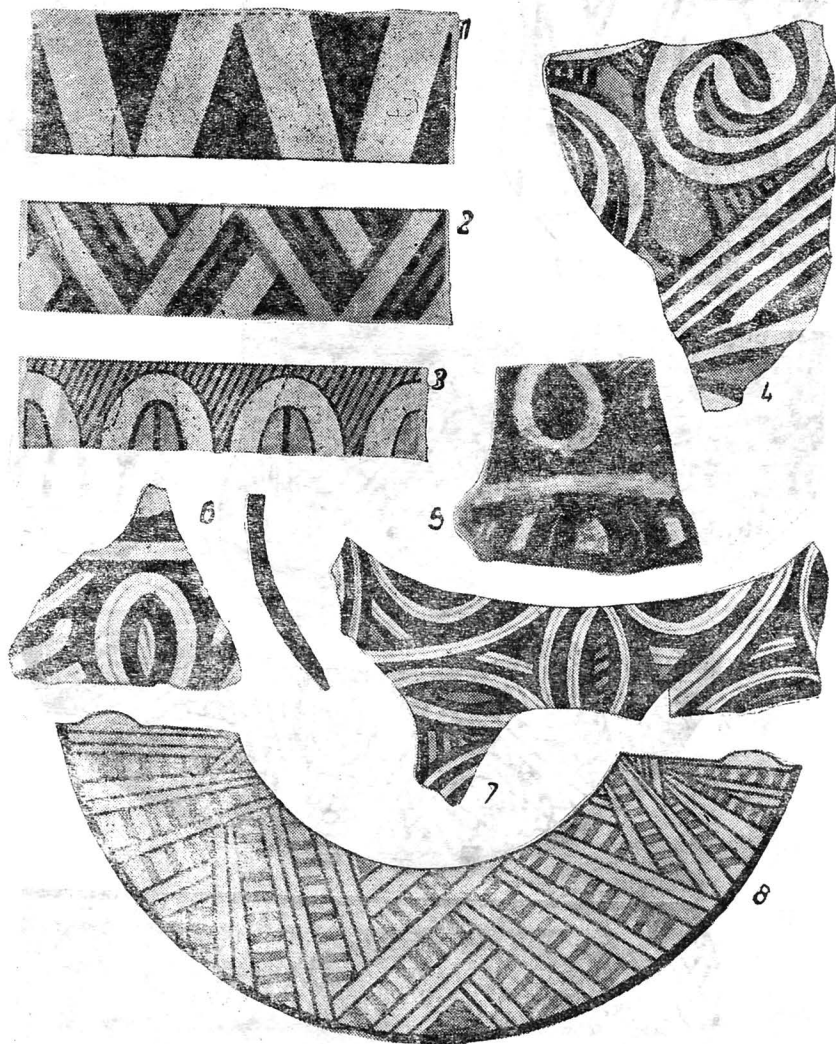

Fig. 4 — Ceramica tricromă pe fond alb de stil A : 1—3, specia cu interspațiul decorat cu negru liniar ; 4, specia cu benzi medii sau înguste cu „alb pozitiv” și interspațiul decorat cu negru liniar ; 5—7, speciile bieromă și tricromă cu „interspațiul acoperit cu negru întins” ; 8, specia cu „decor liniar trierom cu negru și roșu pe alb”. Subfaza A3b. 1—3, Cucuteni—Cetățuile AII ; 4, Kudrincey (Podolia) ; 5, Scinteia — La Nuci (Iasi) ; 6, Miorcani (Botoșani) ; 7, Kadievcy — Bavki (Podolia) ; 8, Drăgușeni—Săveni.

Fig. 5 — Ceramica tricromă pe fond brun (1) și pe fond alb (2–7) de stil A : specia cu „decor liniar bicrom”, cu „negru pe brun” (1), „brun pe alb” (2 zona gîtului — 3) sau „negru pe alb” (5–7), și specia cu „decor liniar tricrom” cu „brun și negru pe alb” (4). Subfazele A2a (2) și A3a. 1, Cucuteni—Dîmbul Morii; 2, Izvoare II 1b; 3, Cucuteni—Cetățuie AII; 4,6–7, Drăgușeni—Săveni; 5, Hăbășești.

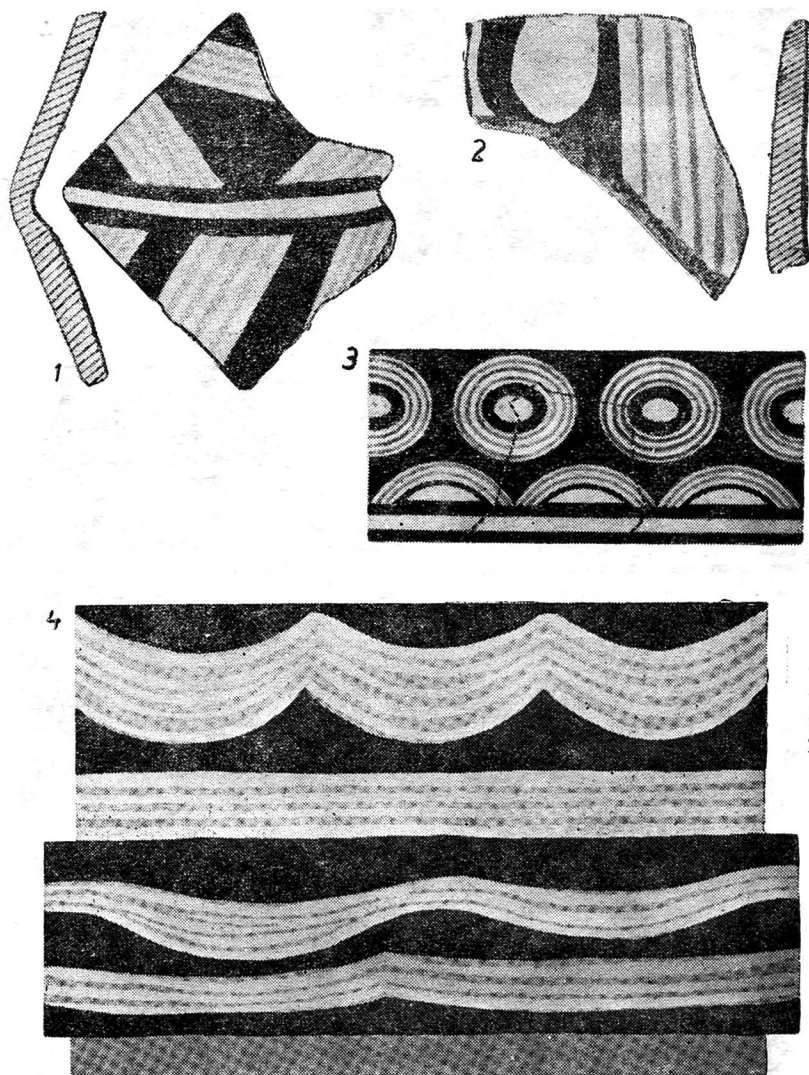

Fig. 6 — Ceramica de stil AB : 1—3, subgrupa $\alpha 1$ — pictură tricromă cu negru și roșu pe fond alb ; 4, subgrupa $\alpha 2$ — pictură tricromă cu negru și alb pe fond brun. Subfazele AB1a (1—2) și AB1b (3—4). 1, Podriga (Drăgușeni—Săveni) ; 2, Drăgușeni—Săveni ; 3, Cucuteni—Cetățuie ; 4, Traian—Dealul Fintinilor.

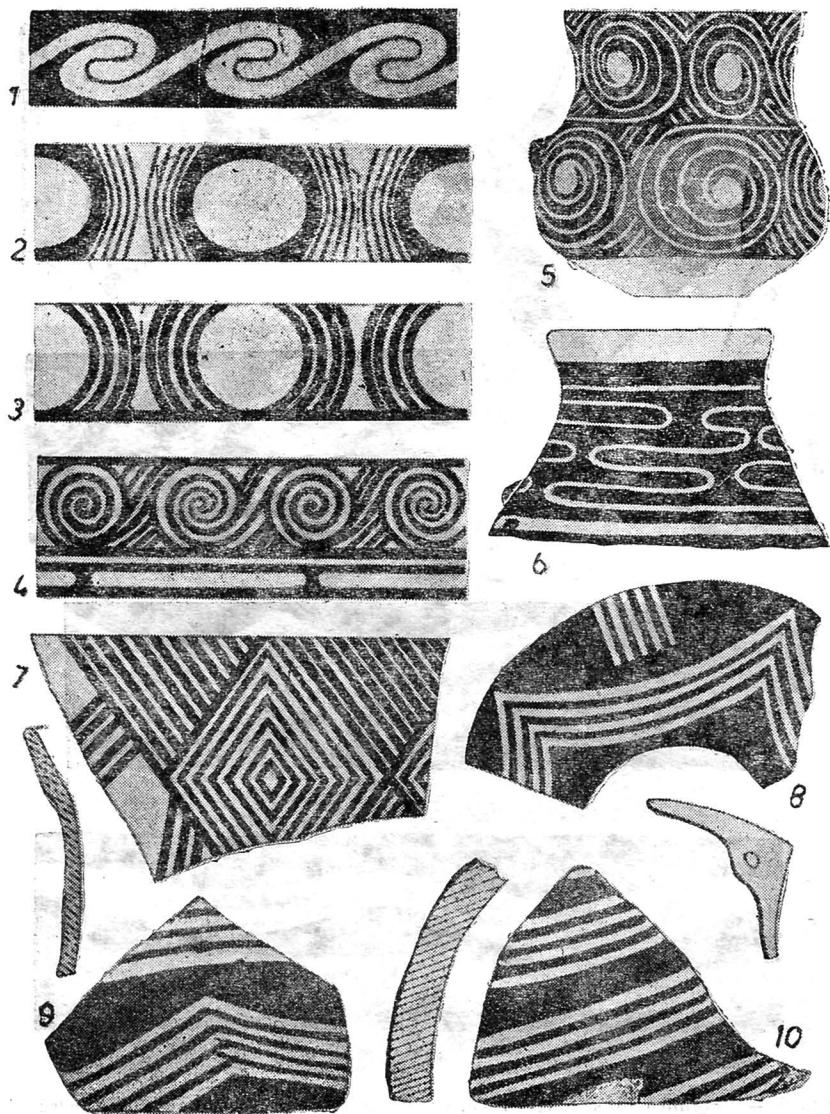

Fig. 7 — Ceramica de stil AB : 1—10, subgrupa B1 — pictură bicromă cu negru pe fond alb. Subfașa AB1b. 1—5, 7—8, Cucuteni—Dîmbul Morii și Cucuteni—Cetățuie ; 6, Traian—Dealul Fîntînîlor ; 9—10, Drăgușeni—Săveni.

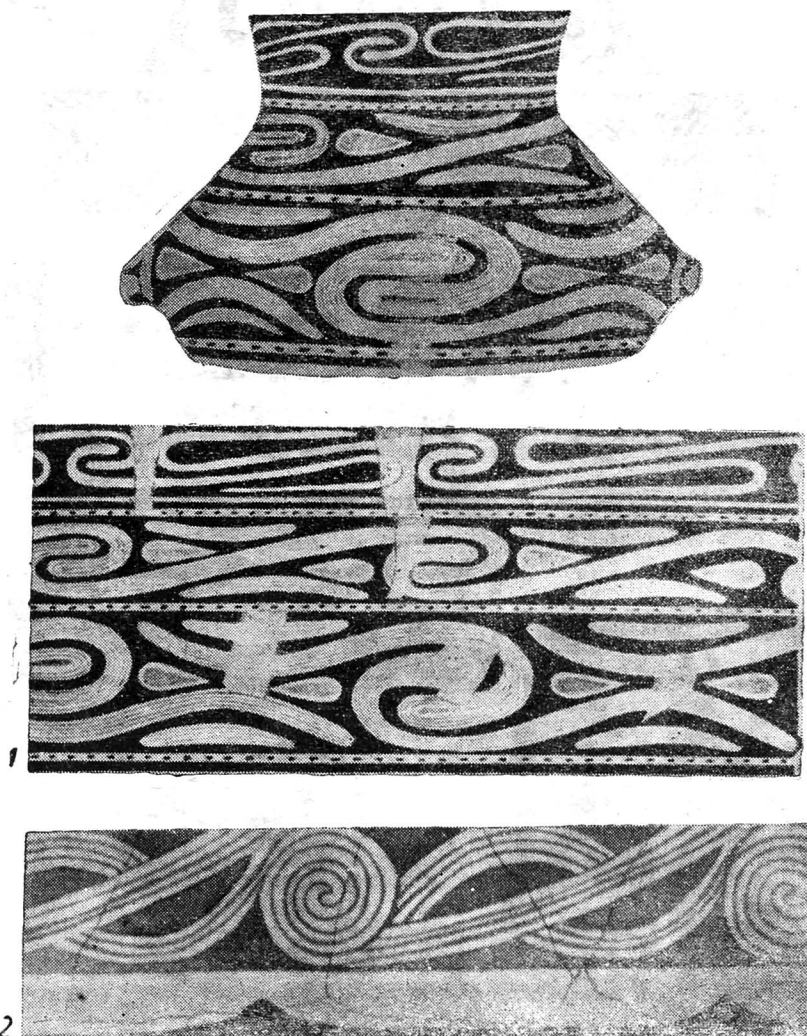

Fig. 8 — Ceramica de stil AB : 1—2, subgrupa $\beta 1a$ — pictură bicromă cu roșu pe fond alb. Subfaza AB1a, Drăgușeni—Săveni.

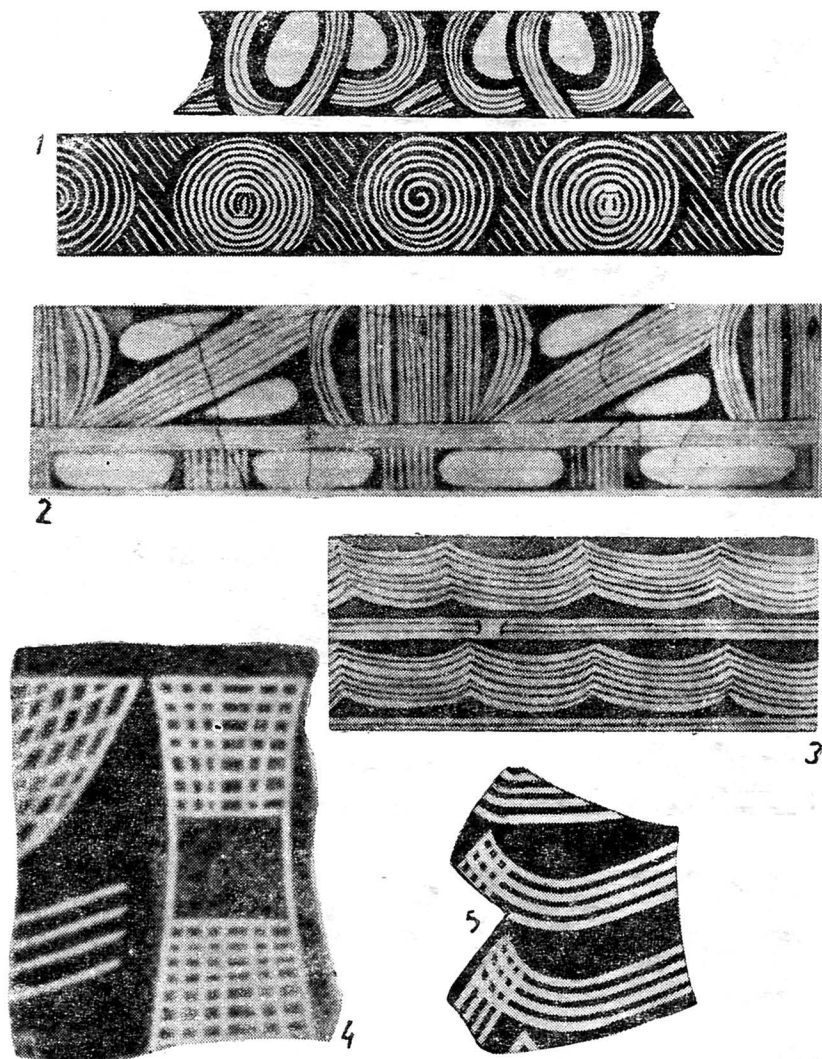

Fig. 9 — Ceramica de stil AB : 1, subgrupele $\alpha 1$ (zona gîtului) și $\beta 1$ (zona umărului) ; 2—3, subgrupa $\beta 1a$; 4, subgrupa $\beta 2a$ — pictură bicromă cu alb pe fond roșu ; 5, subgrupa $\beta 2$ — pictură bicromă cu alb pe fond negru. Subfazele AB1a (4) și AB1b. 1,5, Cucuteni—Dîmbul Morii ; 2, Sărata (Drăgușeni—Săveni) ; 3, Drăgușeni—Săveni ; 4, Polivanov-jar (II) (bazinul Nistrului).

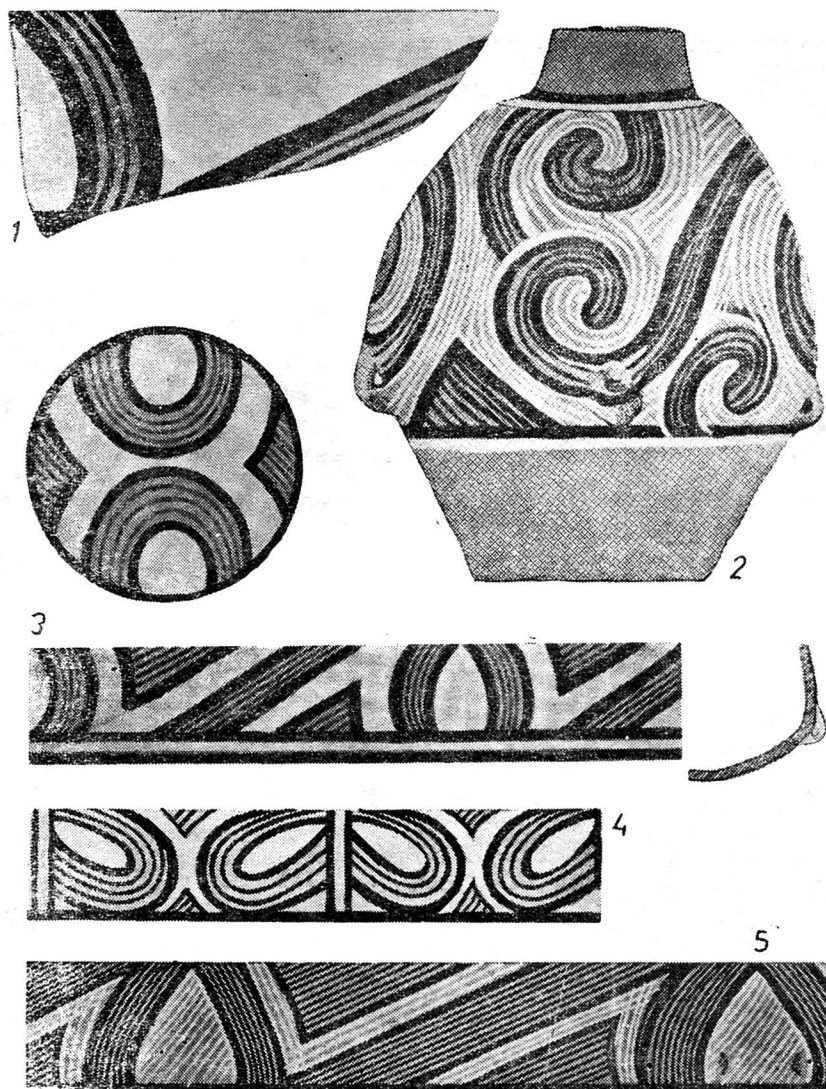

Fig. 10 — Ceramica de stil AB: 1,3-4, subgrupa $\gamma 1$ — pictură tricromă cu negru și alb întins pe fond brun; 2,5, subgrupa $\gamma 1a$ — pictură tricromă cu negru și alb linlar pe fond brun. Subfaza AB2b. 1-2,4-5, Traian-Dealul Fintinilor; 3, Frumușica.

1

2

Fig. 11 — Ceramica de stil AB: 1—2, subgrupa γ_2 — pictură tricromă cu negru și alb întins pe fond brun; 3, subgrupa γ_{2a} — pictură tricromă cu negru și alb liniar pe fond brun. Subfaza AB2b, Traian—Dealul Fintinilor.

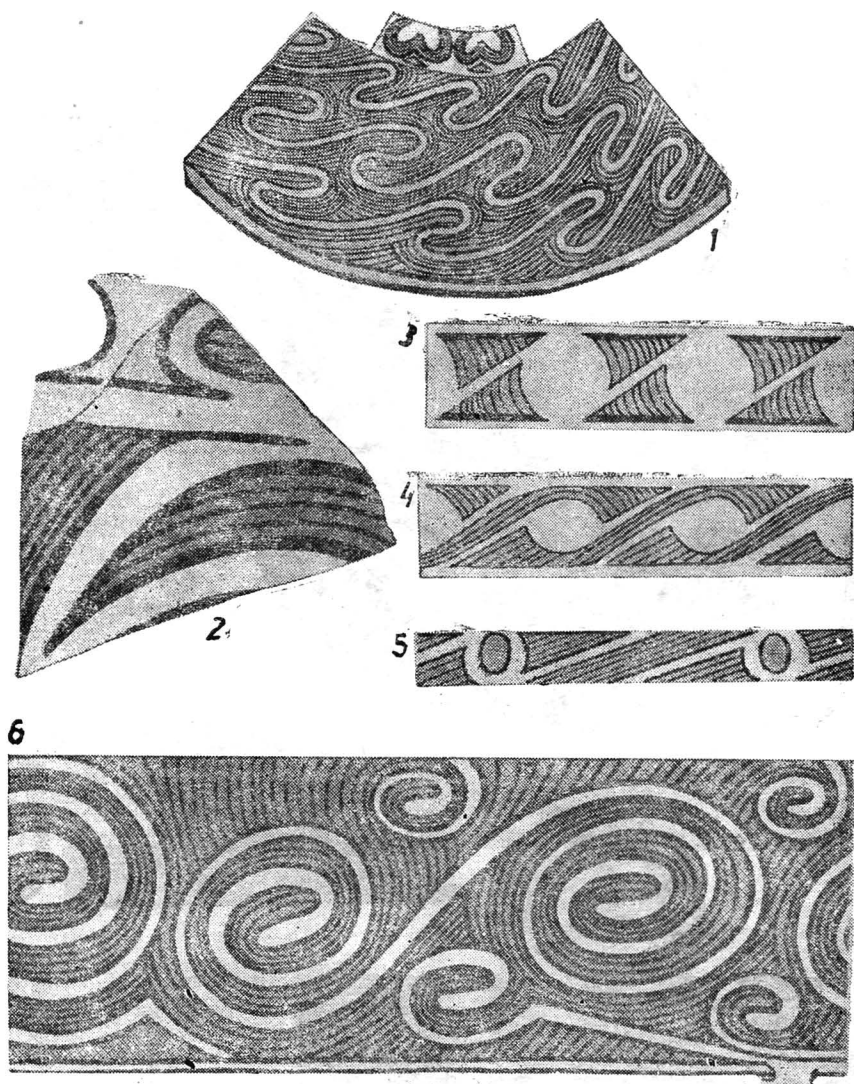

Fig. 12 — Ceramica de stil AB : subgrupa γ_3 — pictură tricromă cu negru și alb întins pe fond brun. Subfațele AB2b și B1a (1). 1', Ghelăiești ; 2,6, Traian—Dealul Fintinilor ; 3—5, Cucuteni—Getățuie.

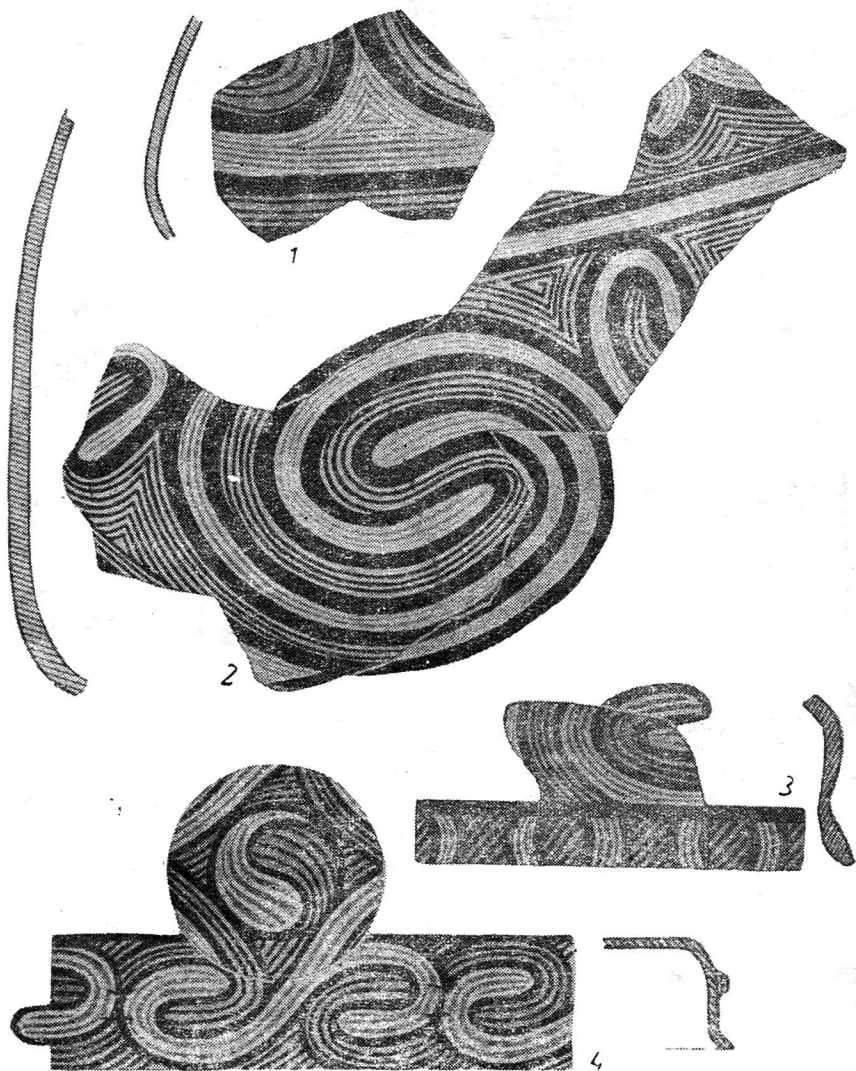

Fig. 13 — Ceramica de stil AB: 1, subgrupa $\gamma 1a$; 2–4, subgrupa $\gamma 3a$ — pictură tricromă cu negru și alb liniar pe fond brun. Subfaza AB2b, Traian — Dealul Fintiniilor.

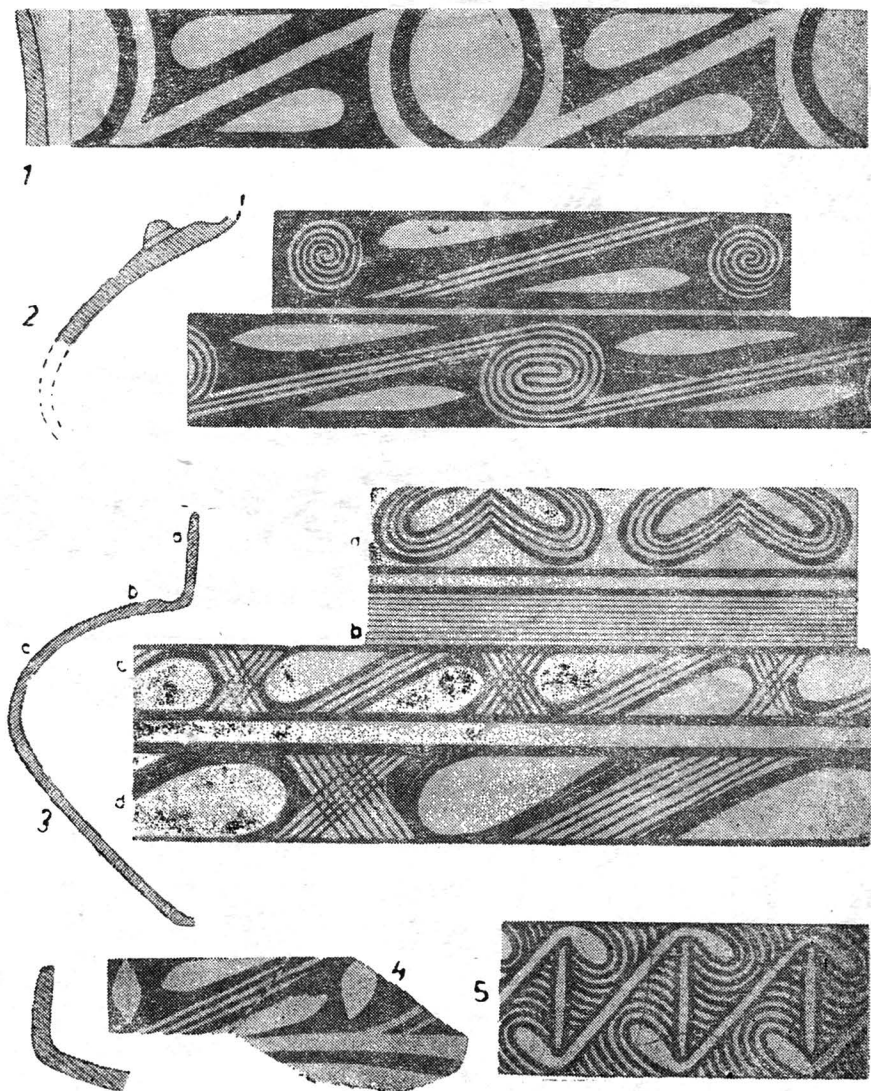

Fig. 14 — Ceramica de stil AB : subgrupa 81a — pictură bicromă cu negru pe fond alb
Subfașa AB2b, Traian—Dealul Fintânilor.

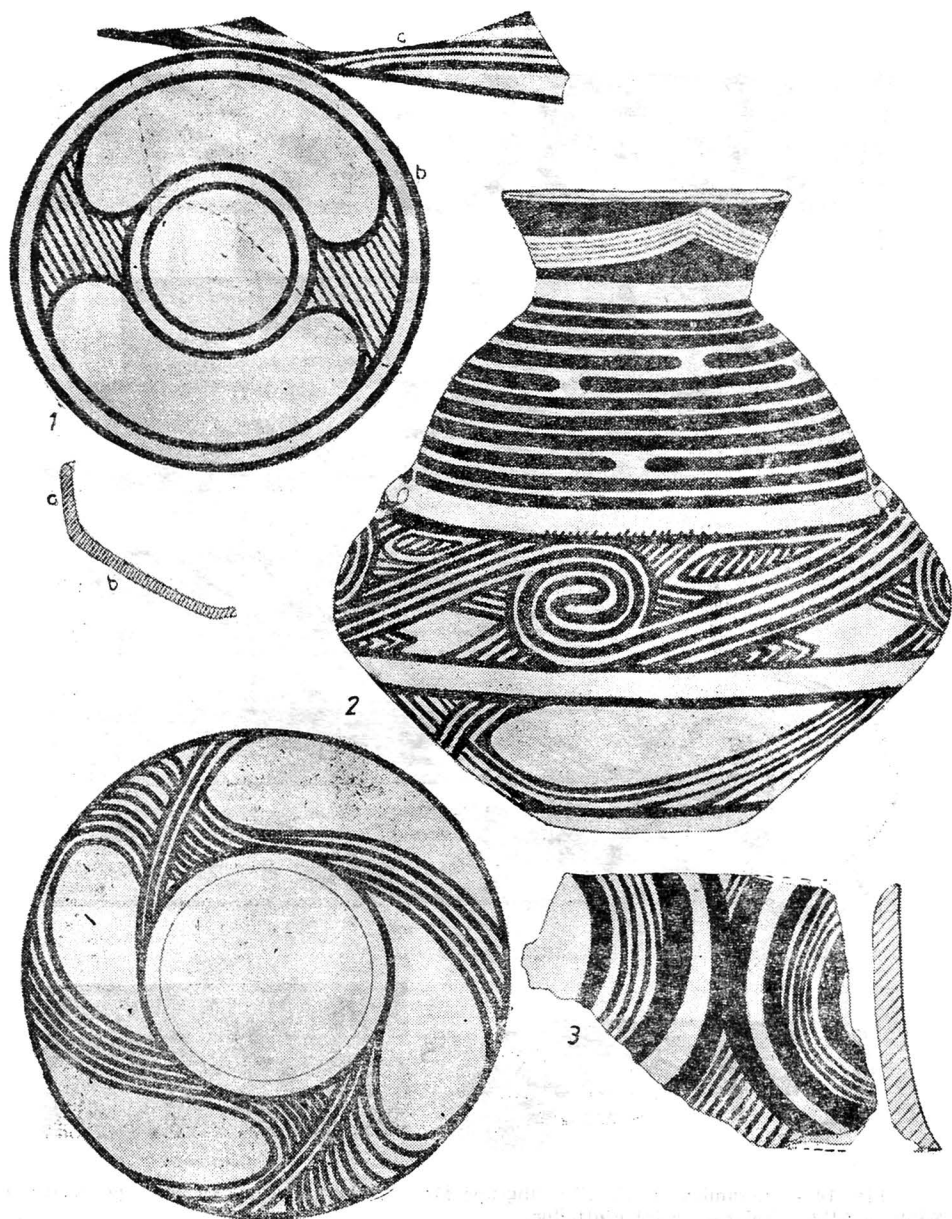

Fig. 15 — Ceramica de stil AB : subgrupa 81a — pictură bicromă cu negru pe fond alb. Subfașe AB2a(3) și AB2b. 1—2, Traian—Dealul Fintinilor ; 3, Huși.

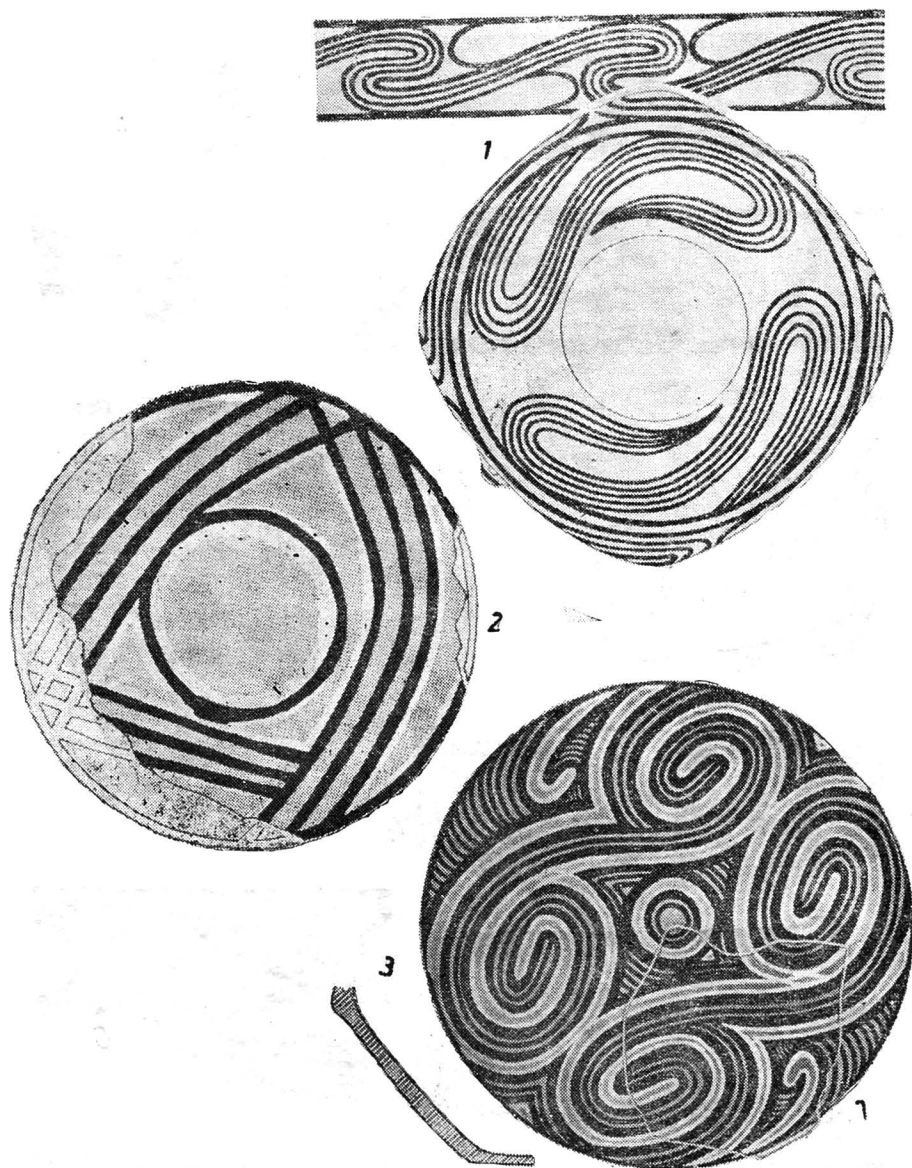

Fig. 16 — Ceramica de stil AB : 1, subgrupa $\delta 1a$ — pictură bicromă cu negru pe fond alb ; 2—3, subgrupa $\delta 2a$ — pictură tricromă cu negru și alb secundar pe fond brun. Subfaza AB2b, Traian—Dealul Fintinilor.

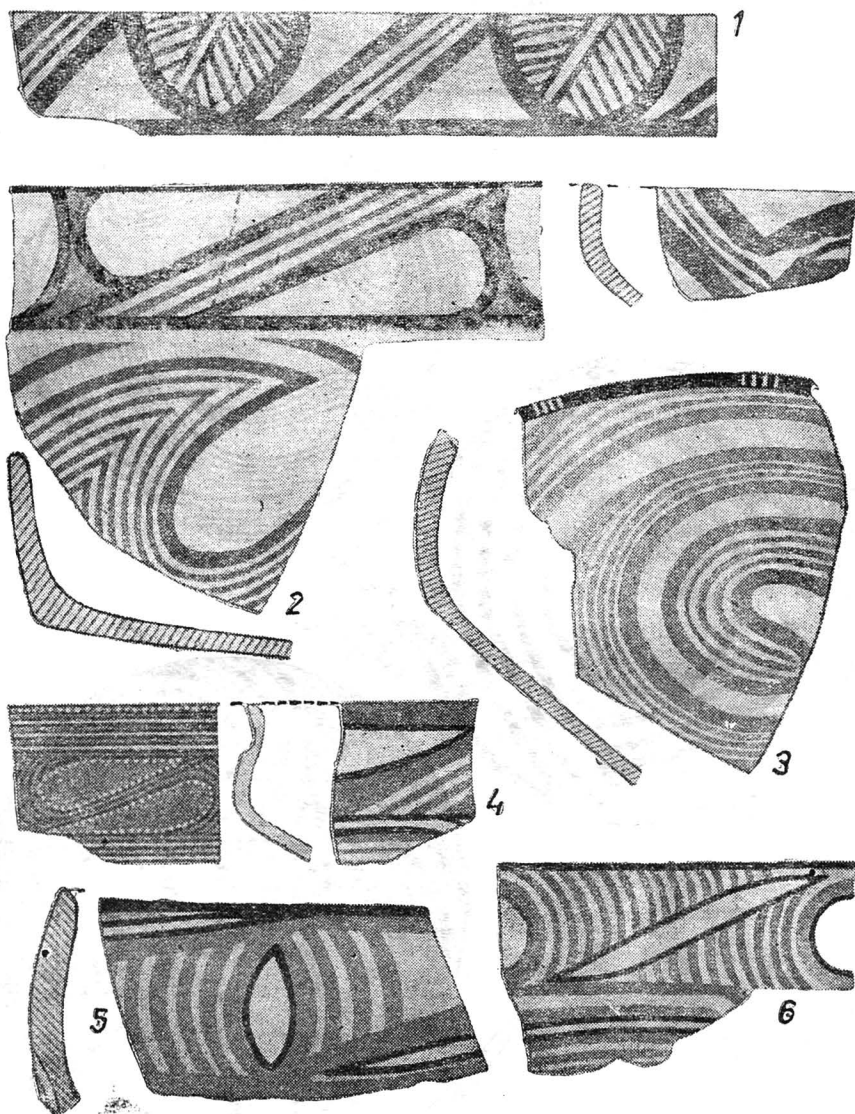

Fig. 17 — Ceramica de stil AB : 1—3, subgrupa $\delta 1a$ — pictură bicromă cu roșu pe fond alb ; 4—6, subgrupa $\delta 1b$ — pictură tricromă cu roșu și negru secundar pe fond alb. Subfaza AB2b, Traian—Dealul Flintînilor.

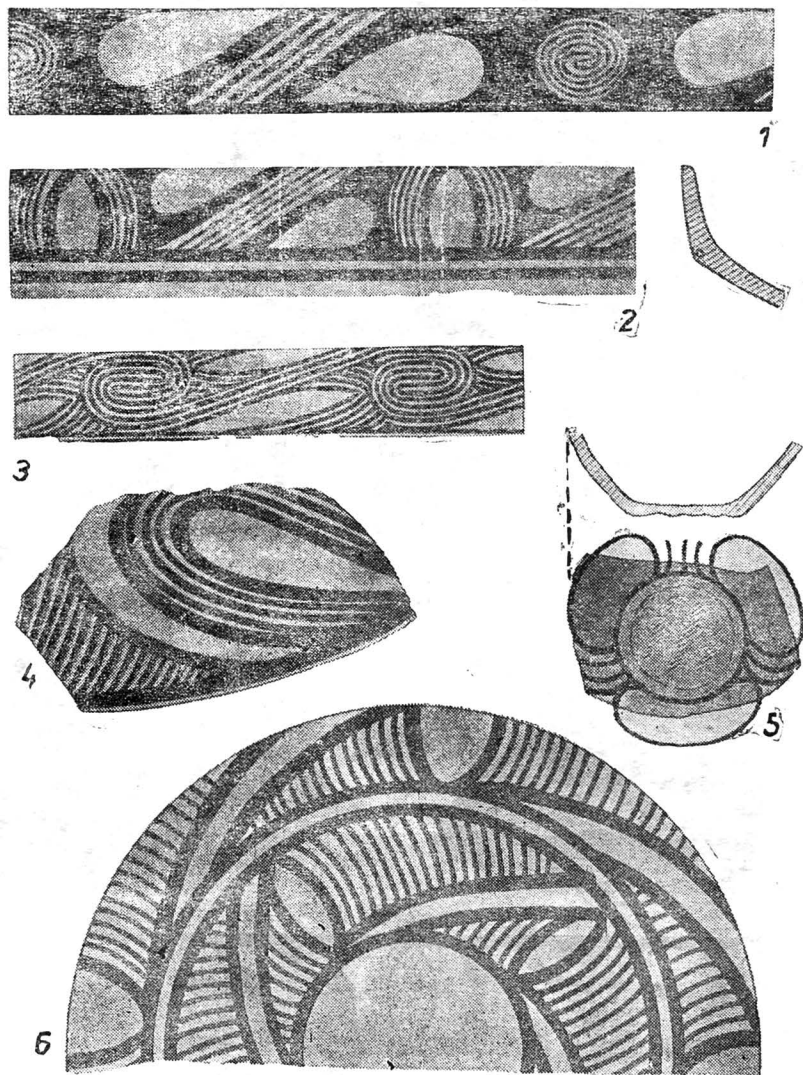

Fig. 18 — Ceramica de stil AB : subgrupa 83a — pictură bicromă cu negru pe fond brun.
uSbfaza AB2b, Traian—Dealul Fintinilor.

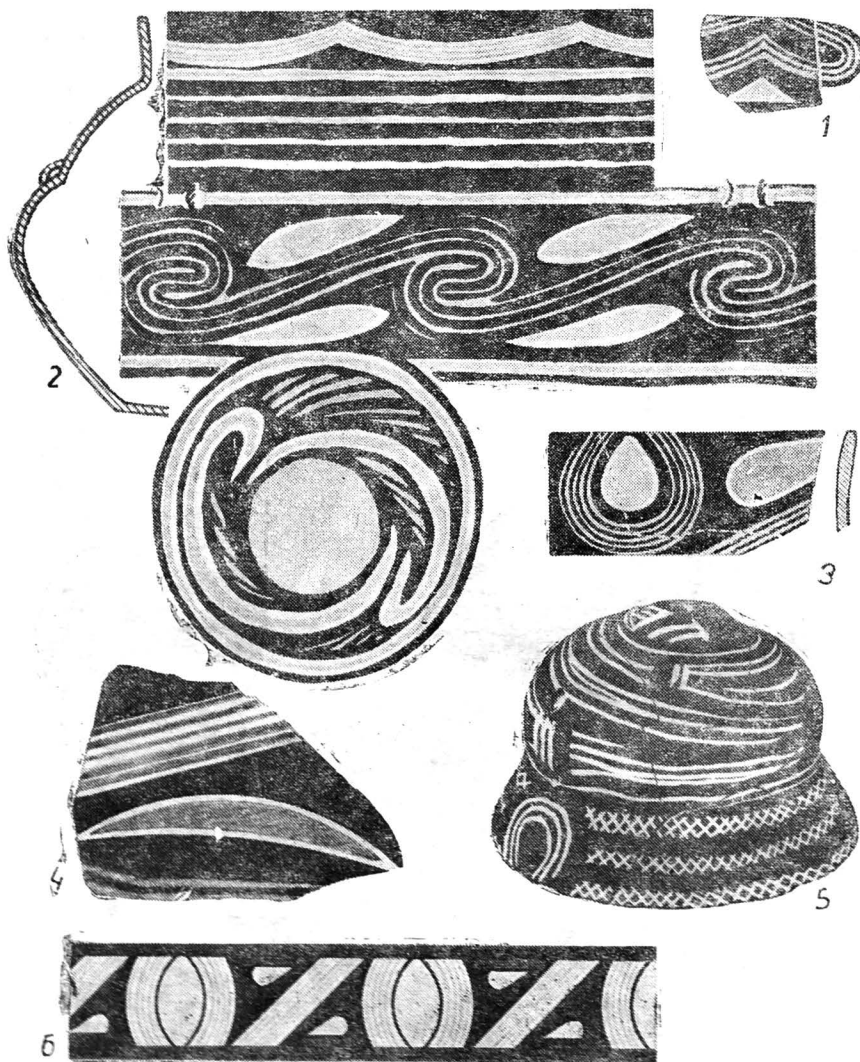

Fig. 19 — Ceramica de stil AB: 1—5, subgrupa $\delta 2a$ — pictură tricromă cu negru și alb secundar sau cu negru și alb cu sau fără alb secundar (5) pe fond brun; 6, subgrupa $\delta 1b$ — pictură tricromă cu negru și roșu pe fond alb. Subfaza AB2b. 1—3, Traian — Dealul Fintinilor ; 4, 6, Cucuteni — Cetățuie ; 5, Krutoborodiney I (Podolia).

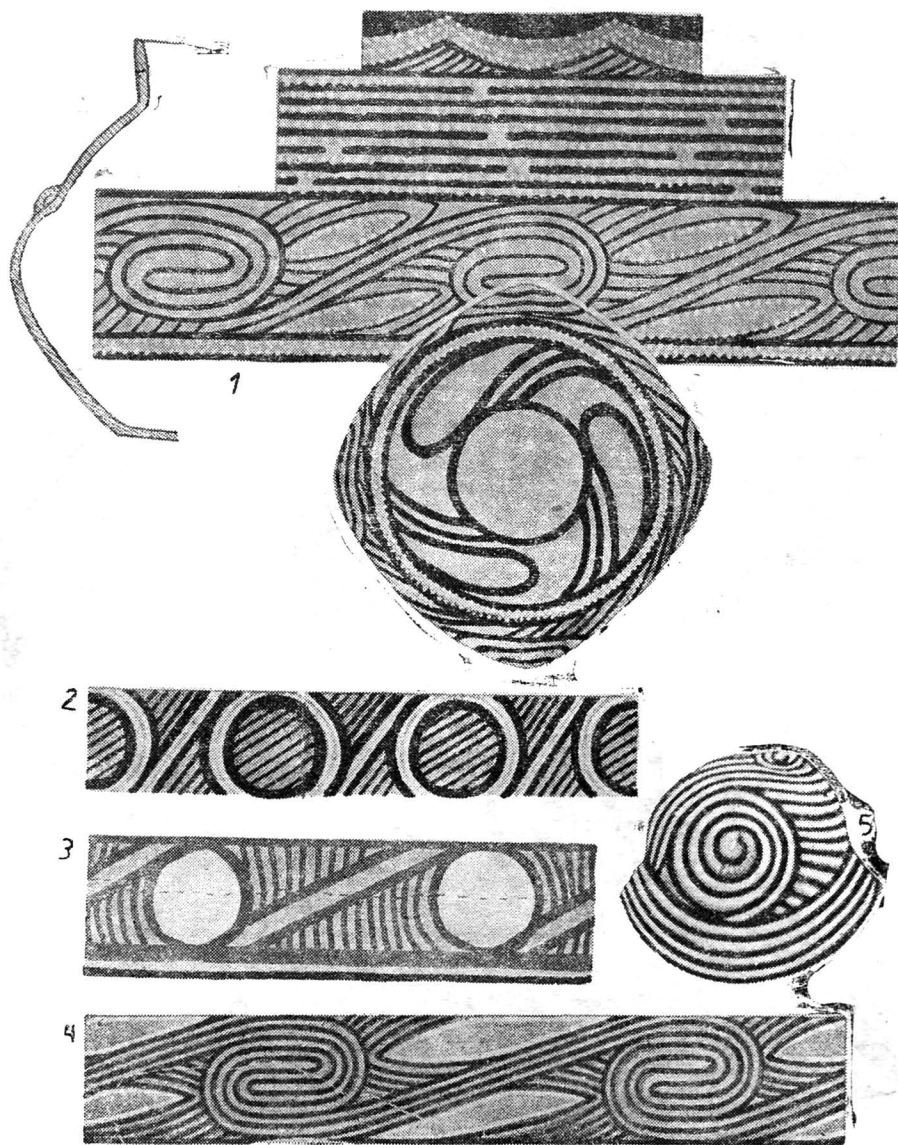

Fig. 20 — Ceramica de stil AB : subgrupa 82a — pictura tricromă cu negru și alb secundar sau cu negru și alb întins pe fond brun. Subfaza AB2b. 1—4, Traian—Dealul Fintinilor ; 5, Krutoborodincey I.

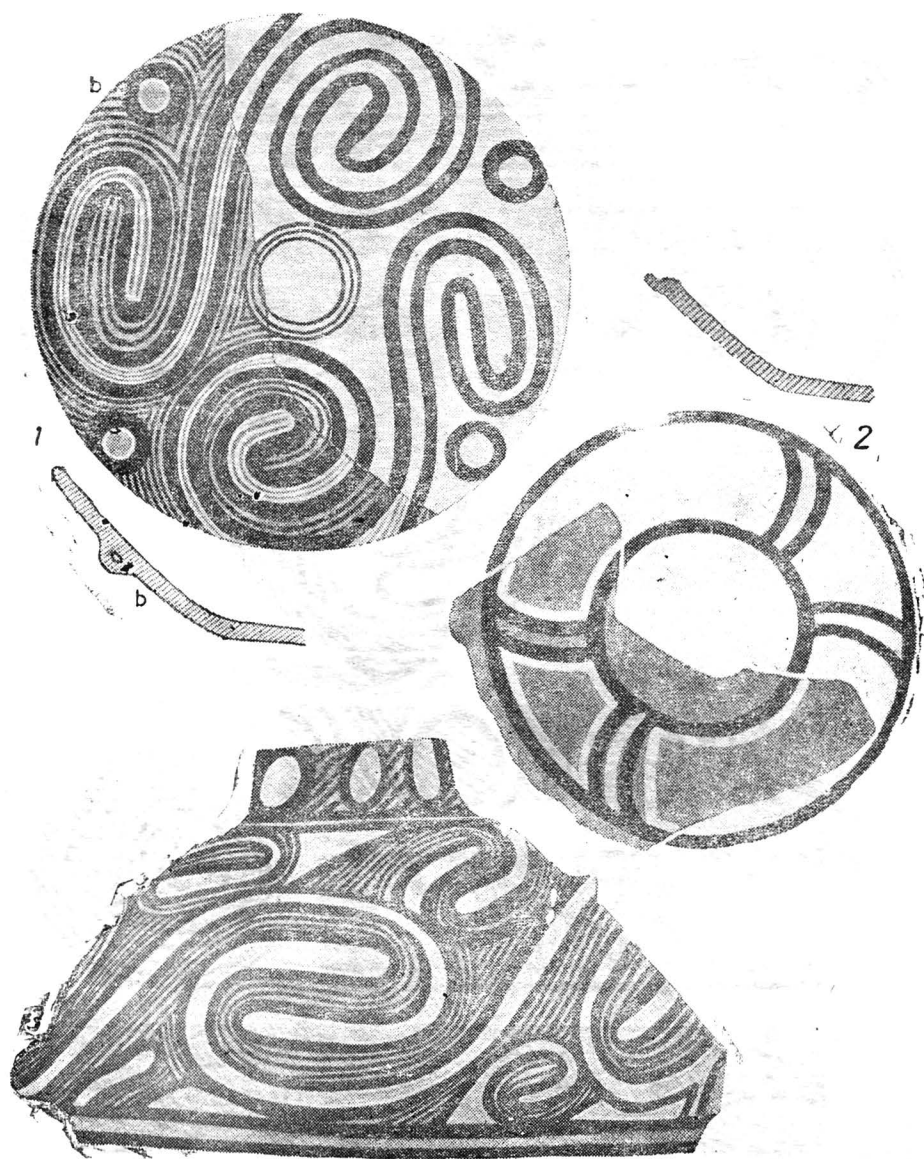

Fig. 21 — Ceramica de stil AB: subgrupa $\delta 2a$ — pictură tricromă cu negru și alb secundar (2–3) sau cu negru și alb cu alb secundar (1) pe fond brun. Subfaza AB2b, Traian—Dealul Fîniiilor.

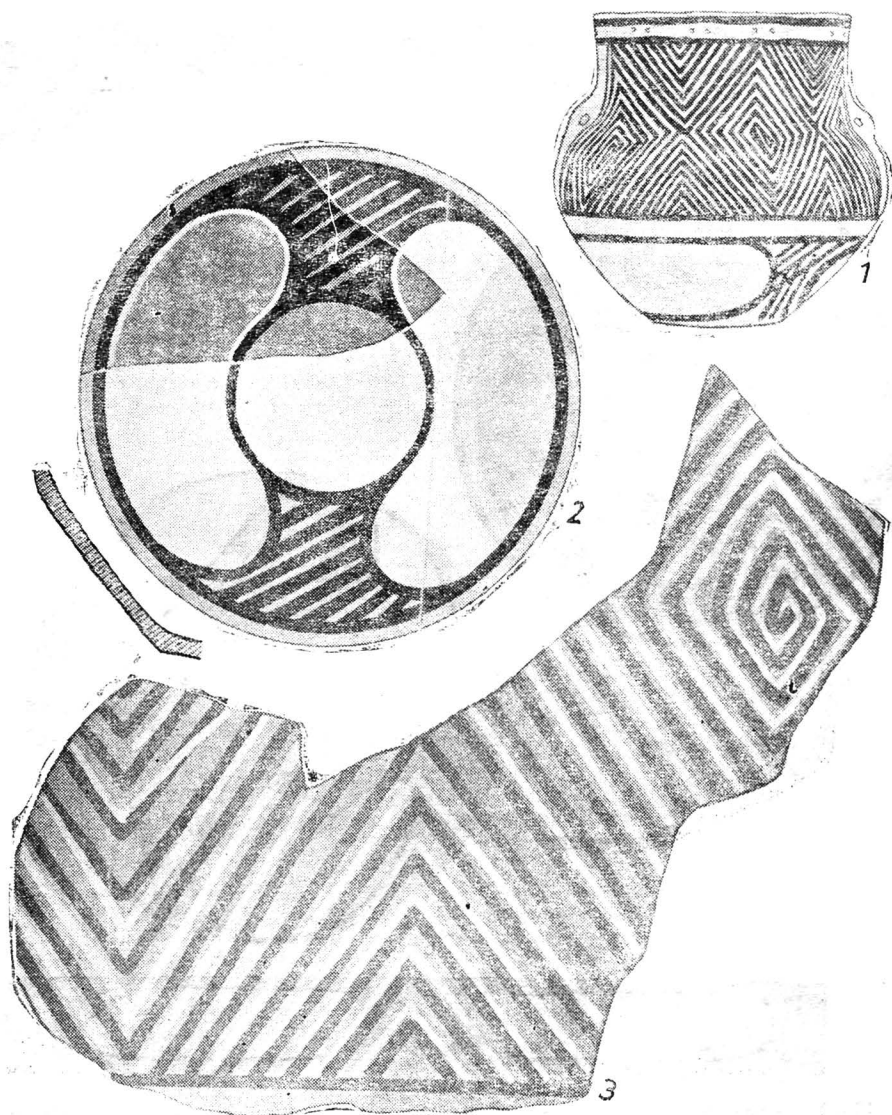

Fig. 22 — Ceramica de stil AB : 1, subgrupa $\delta 1a$; 2—3, subgrupa $\delta 2a$. Subfaza AB2b, Traian—Dealul Fintinilor.

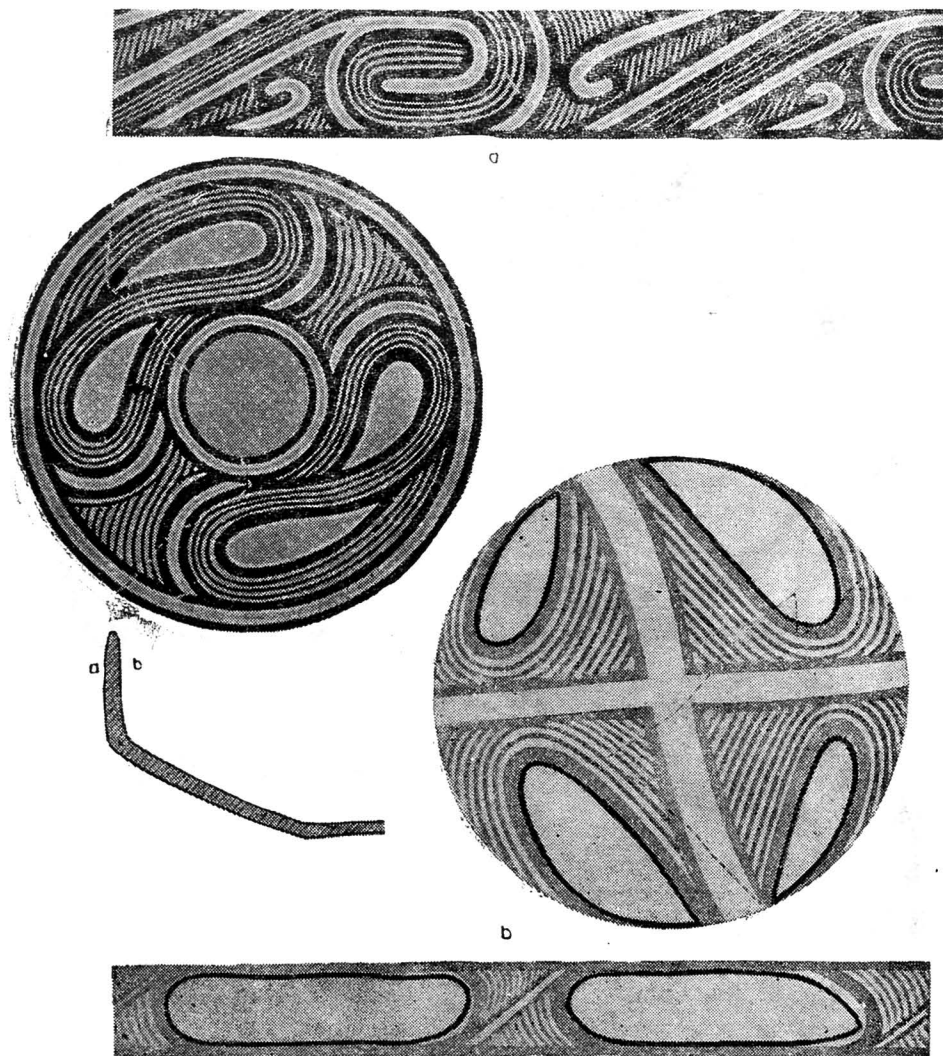

Fig. 23 — Ceramica de stil AB : subgrupa $\delta 2a$ — pictură tricromă cu negru și alb secundar pe fond brun (a) ; subgrupa $\delta 1b$ — pictură tricromă cu roșu și negru secundar pe fond alb (b). Subfașa AB2b, Traian—Dealul Fintinilor.

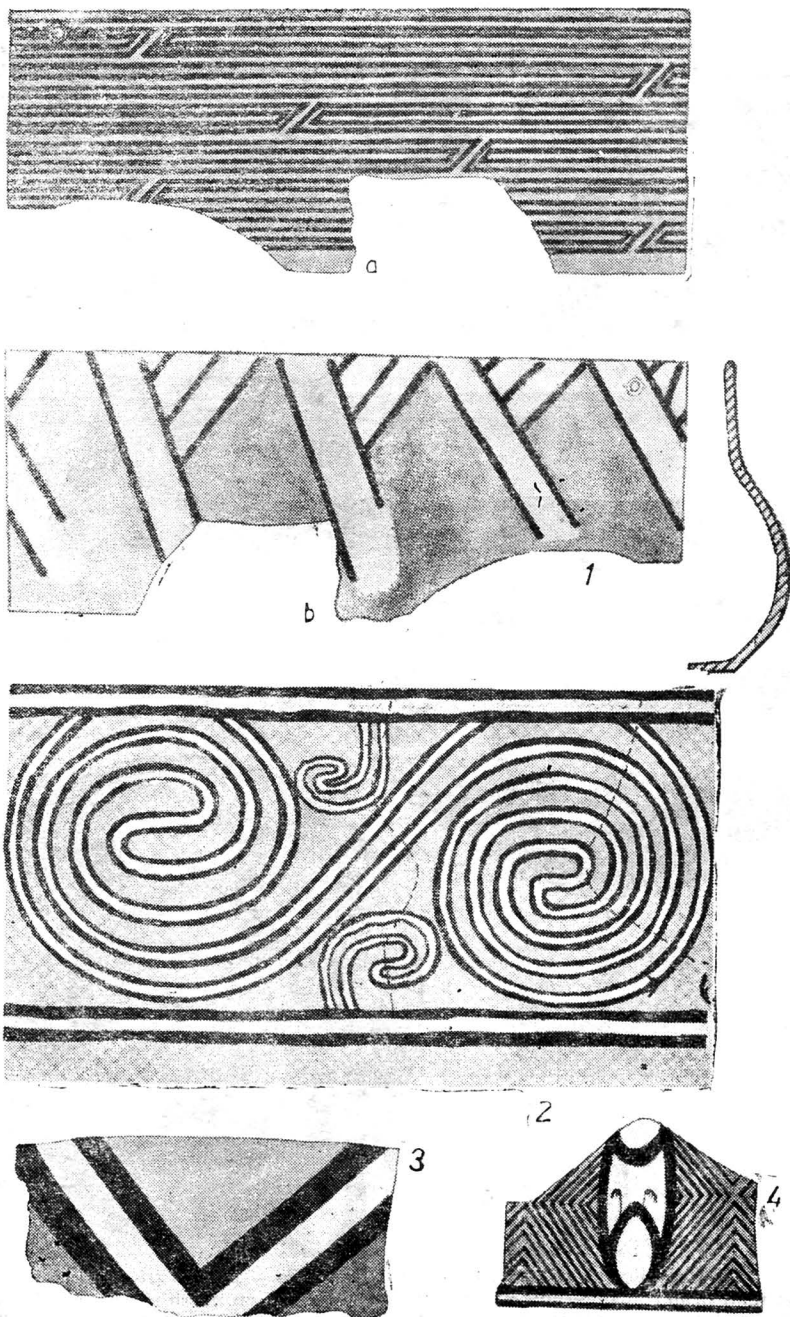

Fig. 24 — Ceramica de stil AB : subgrupa 2a — pictură tricromă cu negru și alb întins pe fond brun. Subfazele AB2a (1,3) și AB2b (2,4). 1,3, Huși ; 2,4, Traian—Dealul Fintinilor.

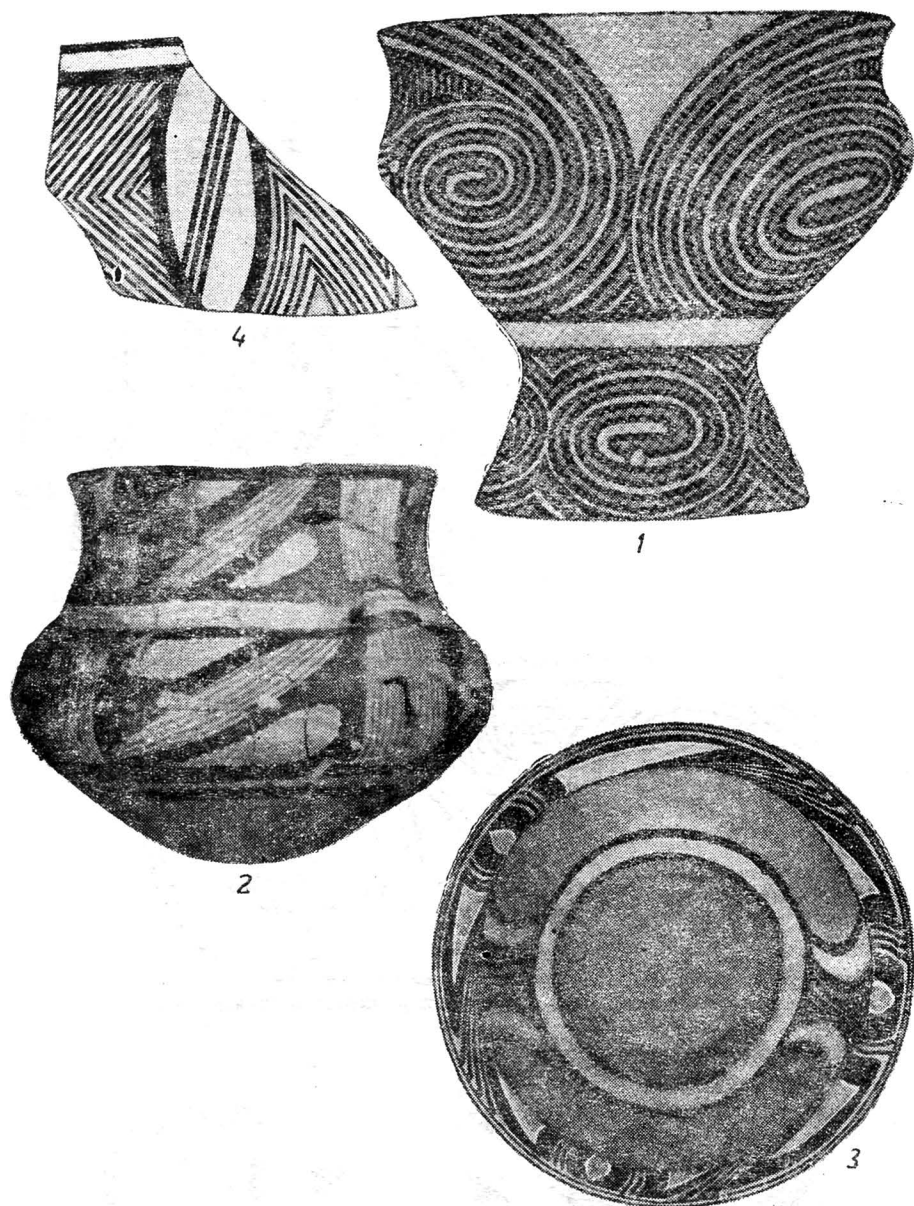

Fig. 25 — Ceramica de stil AB : 1,3—4, subgrupa $\delta 2a$ — pictură tricromă cu negru și alb întins pe fond brun ; 2, subgrupa $\delta 2b$ — pictură tetracromă cu negru și roșu cu alb secundar pe fond brun. Subfazele AB2a (1), AB2b (3—4) și B1a(2). 1, Iluși ; 2, Ghelăiești ; 3—4, Traian—Dealul Fintinilor.

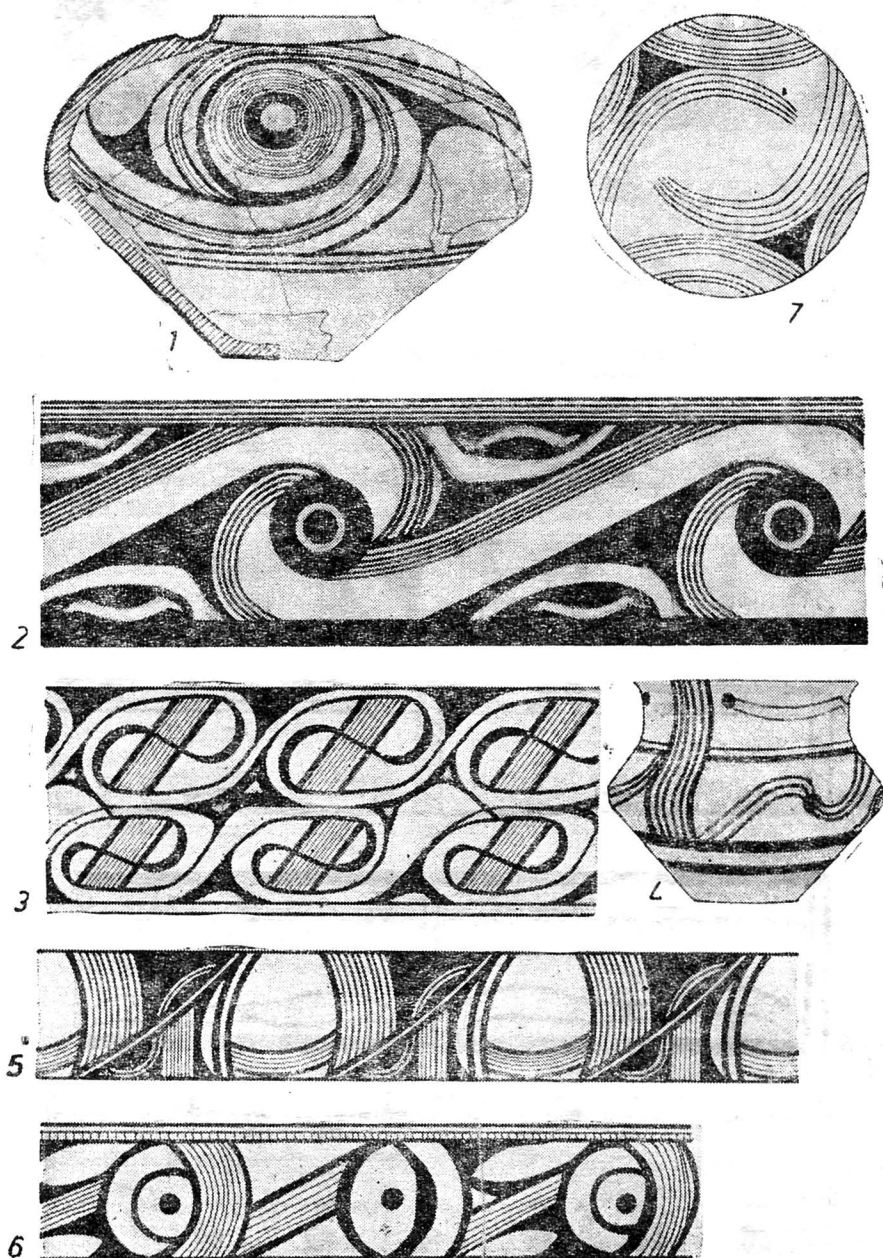

Fig. 26 — Ceramica de stil B; subgrupa e1a — pictură bicromă cu negru pe fond alb sau brun (1,4). Subfazele B1a (1), B1b și B2b (4). 1, Ghelăiești; 2, Mărgineni (Bacău); 3, Vladimirovka (bazinul Bugului); 4, Cucuteni — Cetățuie (nivelul B2-II); 5, Popudnja (bazinul Bugului); 6, Petreni; 7, Șipeniți.

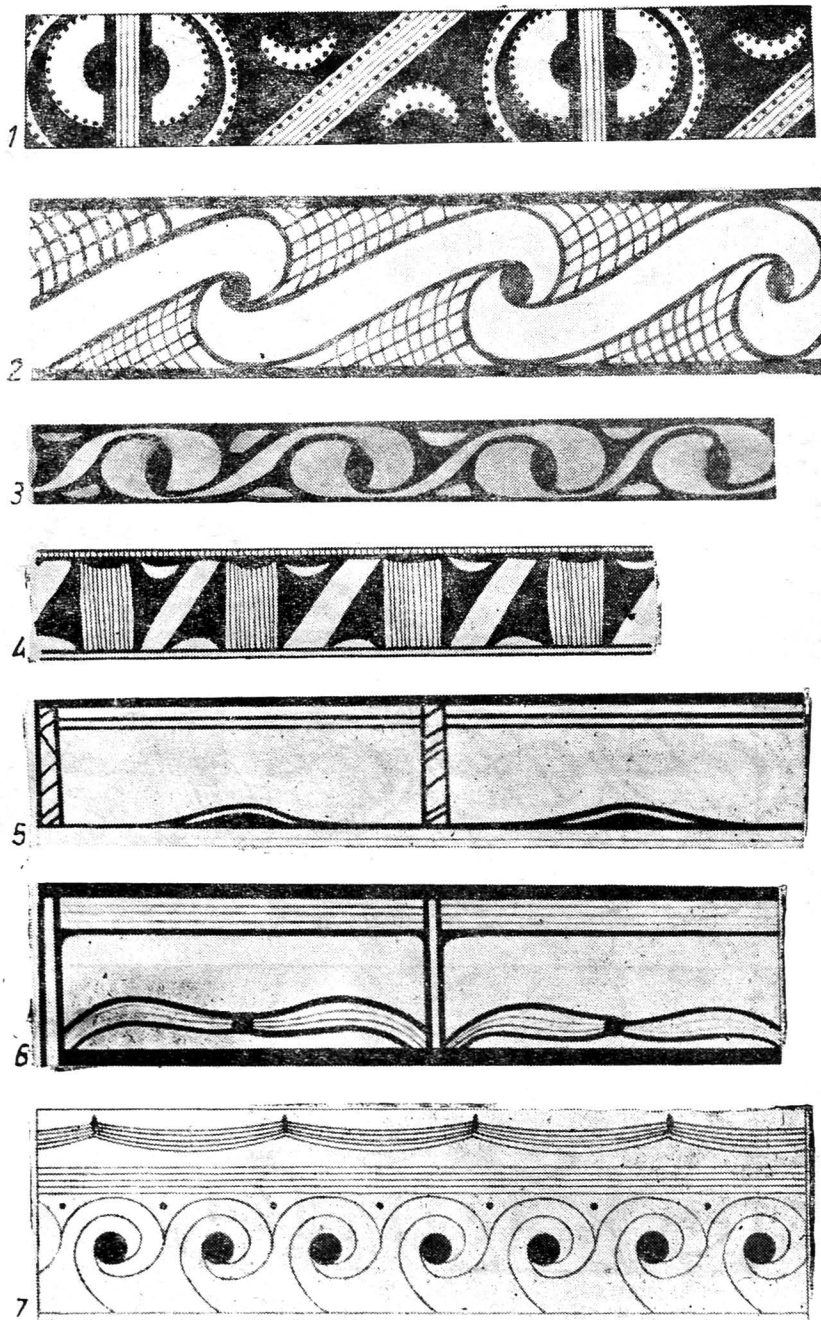

Fig. 27 — Ceramica de stil B: subgrupa $\epsilon 1a$ — pictură bicromă cu negru pe fond alb sau brun (3,6). Subfazele B1a (1—2,6), B1b (4,7), B2a (3,5). 1—3,5—6, Cucuteni—Cetățuie; 4, Petreni; 7, Șipeniți.

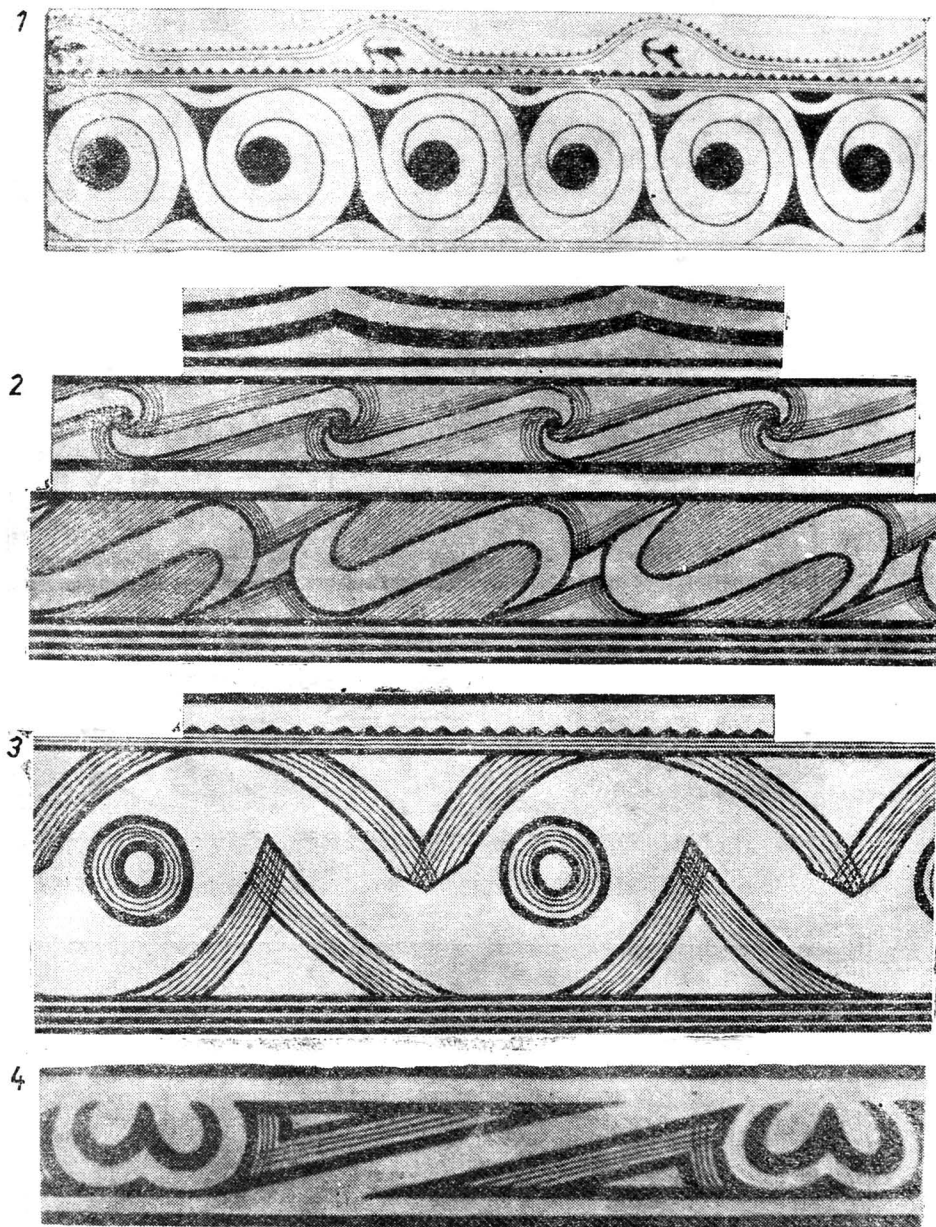

Fig. 28 — Ceramica de stil B: subgrupa $\epsilon 1a$ — pictură bicromă cu negru pe fond alb sau brun (2). Subfazele B1b (1,3) și B2b (2,4). 1, Șipeniți ; 2,4, Podei ; 3, Văleni—Piatra.

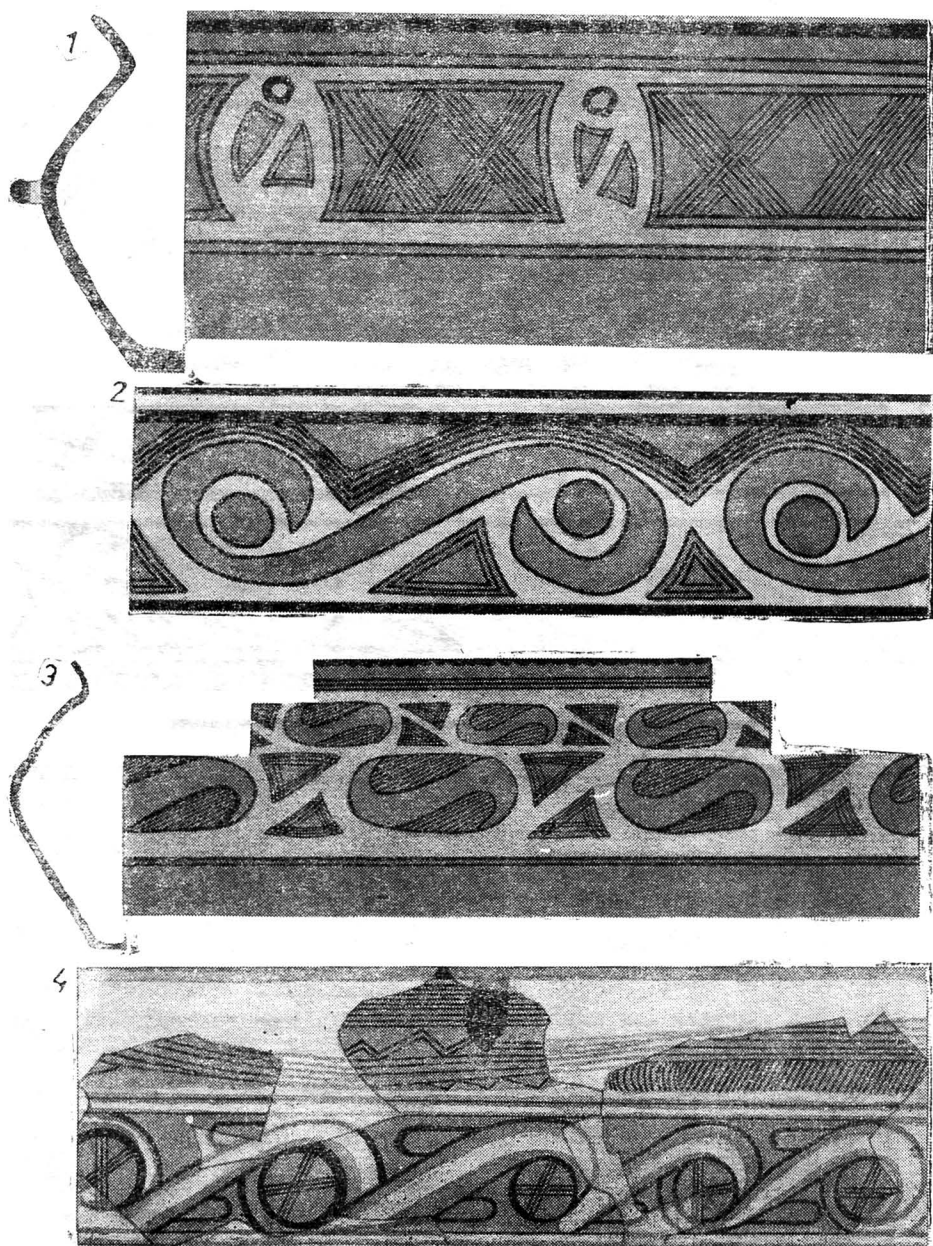

Fig. 29 — Ceramica de stil B : subgrupa $\epsilon 2$ — pictură tricromă cu negru și alb întins pe fond brun. Subfazele B1a și B1b (2). 1,3, Ghelăiești ; 2, Văleni—Piatra ; 4, Prigoreni Mică (Tg. Frumos).

Fig. 30 — Ceramica de stil B: 1—2, 5—8, subgrupa $\epsilon 1a$ — pictură bicromă cu negru pe fond alb; 3—4, subgrupa $\epsilon 2$ — pictură tricromă cu negru și alb întins sau secundar pe fond brun. Subfazele B1a (1,4), B1b (2) și B2b (3,5—8). 1, Ghelăiești; 2, Văleni—Piatra; 3,5—7, Podel; 4, Drăgușeni—Fălticeni; 8, Cucuteni—Cetățuie (nivel B2-II sau III).

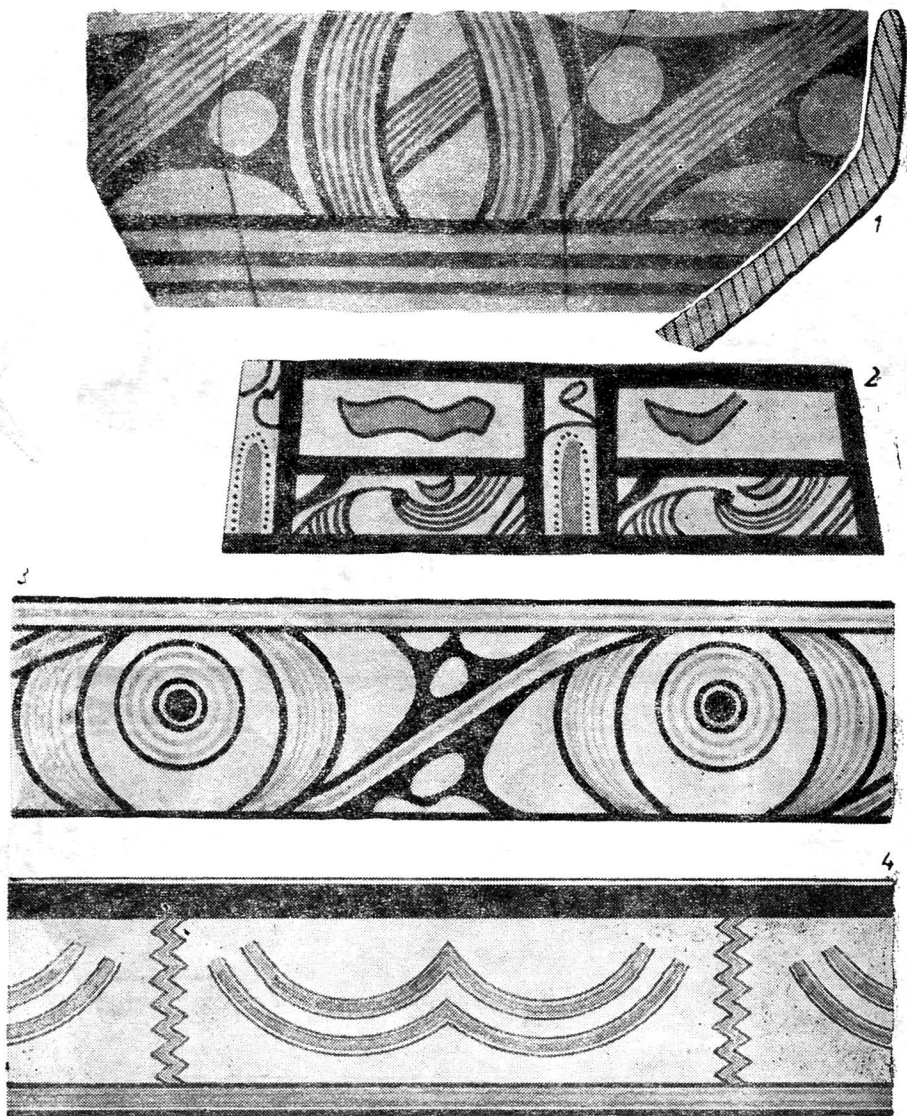

Fig. 31 — Ceramica de stil B : 1, 3, subgrupa $\epsilon 1b$ — pictură tricromă cu negru și roșu liliac pe fond alb ; 2,4, subgrupa $\zeta 1a$ — pictură tricromă cu negru și roșu întins pe fond alb. Subfazele B1b (3), B2a (2,4) și B2b (1). 1, Podei ; 2, Cucuteni—Cetățuie (nivelul B2-I) ; 3, Varvarovca VIII (bazinul Nistrului) ; 4, Valea Lupului II.

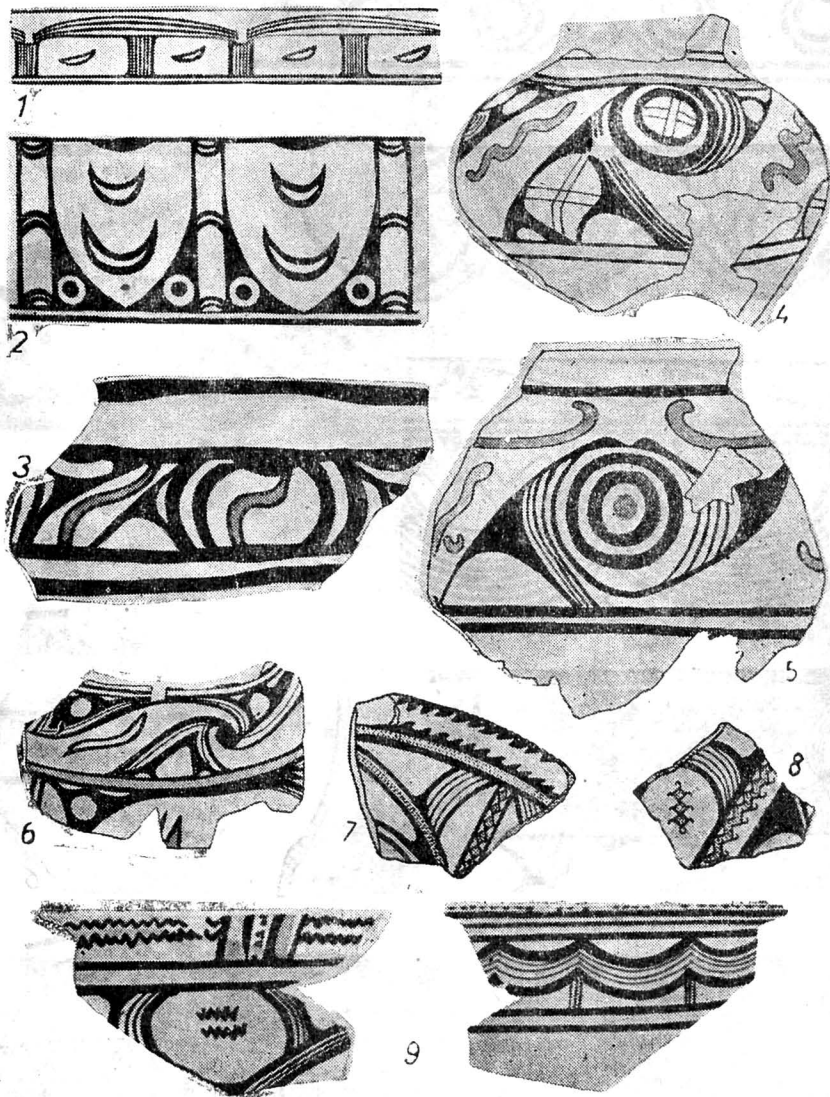

Fig. 32 — Ceramica de stil B : 1-2, 6, subgrupa $\zeta 1b$ — pictură bicromă cu negru pe fond alb ; 3-5, 7-9, subgrupa $\zeta 1a$ — pictură tricromă cu negru și roșu întins pe fond alb. Subfazele B2a (1,3-6) și B2b (2,7-9). 1, Cucuteni—Cetățuie (nivelul B2-I) ; 2, Kosenovka (bazinul Bugului) ; 3-6, Valea Lupului II ; 7-8, Darabani II (Hotin) ; 9, Vlădeni (Iași).

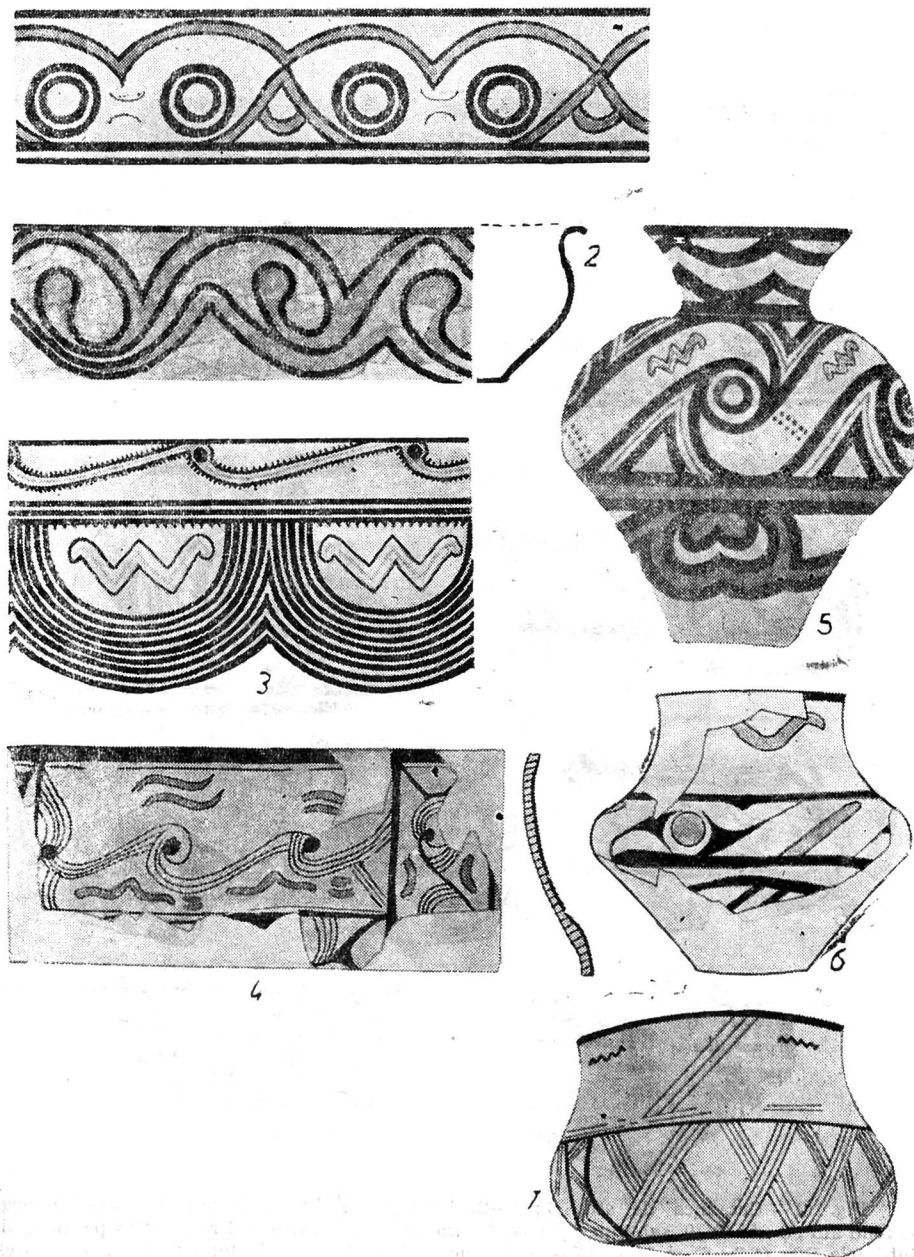

Fig. 33 — Ceramica de stil B : 1—6, subgrupa $\zeta 1a$ — pictură tricromă cu negru și roșu întins pe fond alb ; 7, subgrupa $\zeta 1b$ — pictură bicromă cu negru pe fond alb. Subfazele B2a (1, 4, 6) și B2b (2—3, 5, 7). 1, Trușești ; 2—3, 5, Podei ; 4, 6, Valea Lupului II ; 7, Koszy-lowce.

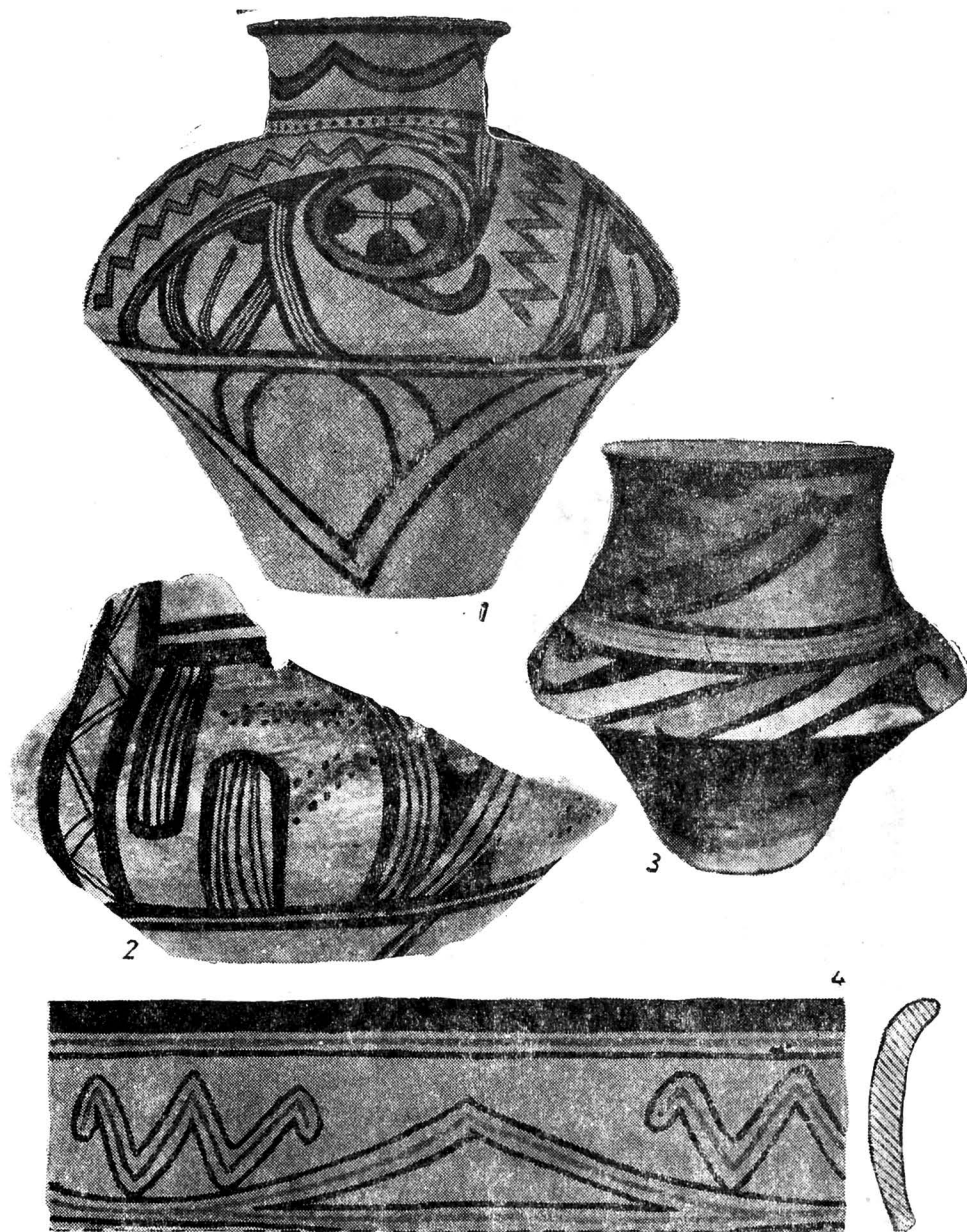

Fig. 34 — Ceramica de stil B : Subgrupa $\zeta 1a$ — pictură tricromă cu negru și roșu întins sau cu nervuri roșii pe fond alb. Subfazele B2a (3) și B2b. 1, Cucuteni—Cetățuie (nivelul B2-III) ; 2, Ștefănești—Stircea ; 3, Iași—Palatul Domnesc ; 4, Podei.

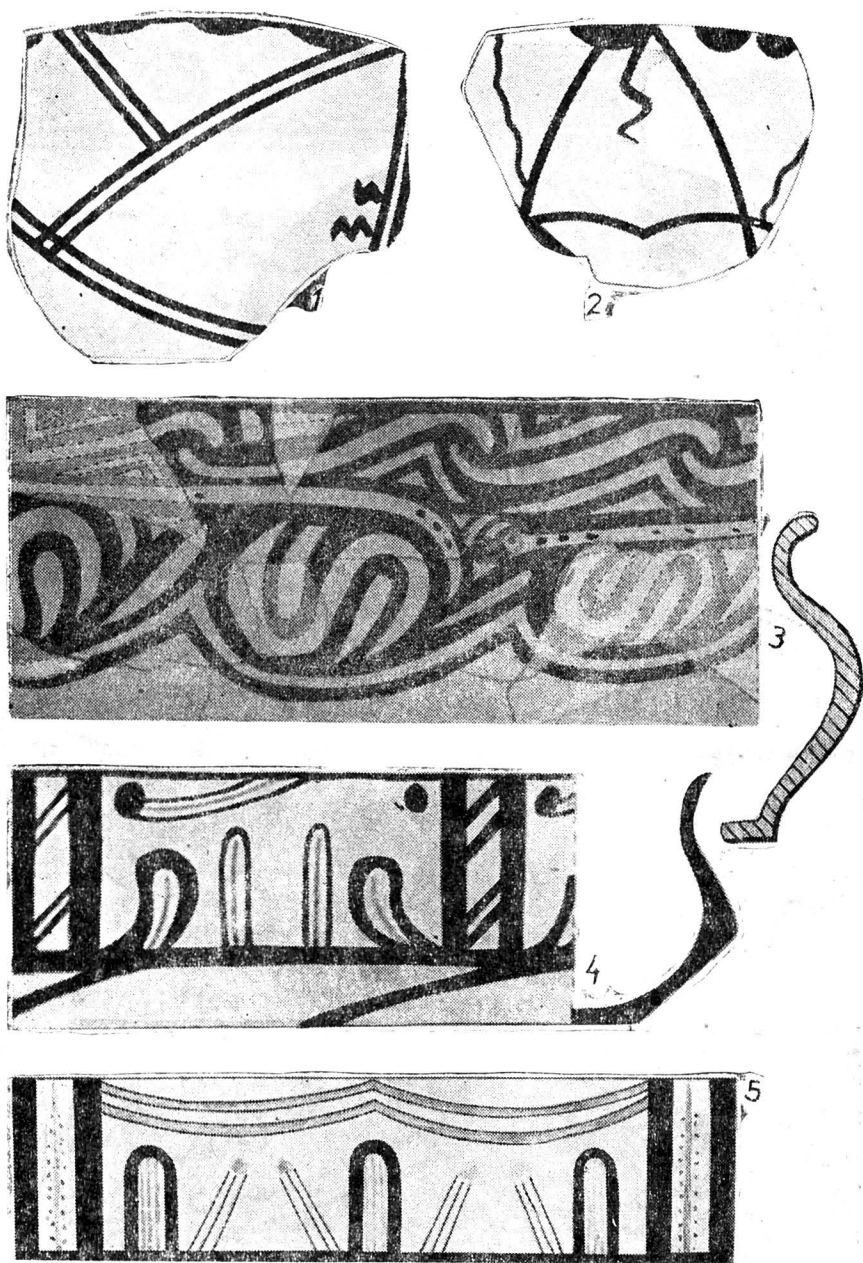

Fig. 35 — Ceramica de stil B: 1—2, subgrupa $\zeta 1b$ — pictură bicromă cu negru pe fond alb; 3, subgrupa $\epsilon 1a$ — pictură bicromă cu negru pe fond alb; 4—5, subgrupa $\zeta 1a$ — pictură tricoloră cu negru și roșu întins sau linlar (5) sau cu nervuri roșii (4). Subfaza B2b. 1—2, Sadoveni (Botoșani); 3—4, Podci; 5, Cucuteni—Cetățuie (nivelul B2-II).

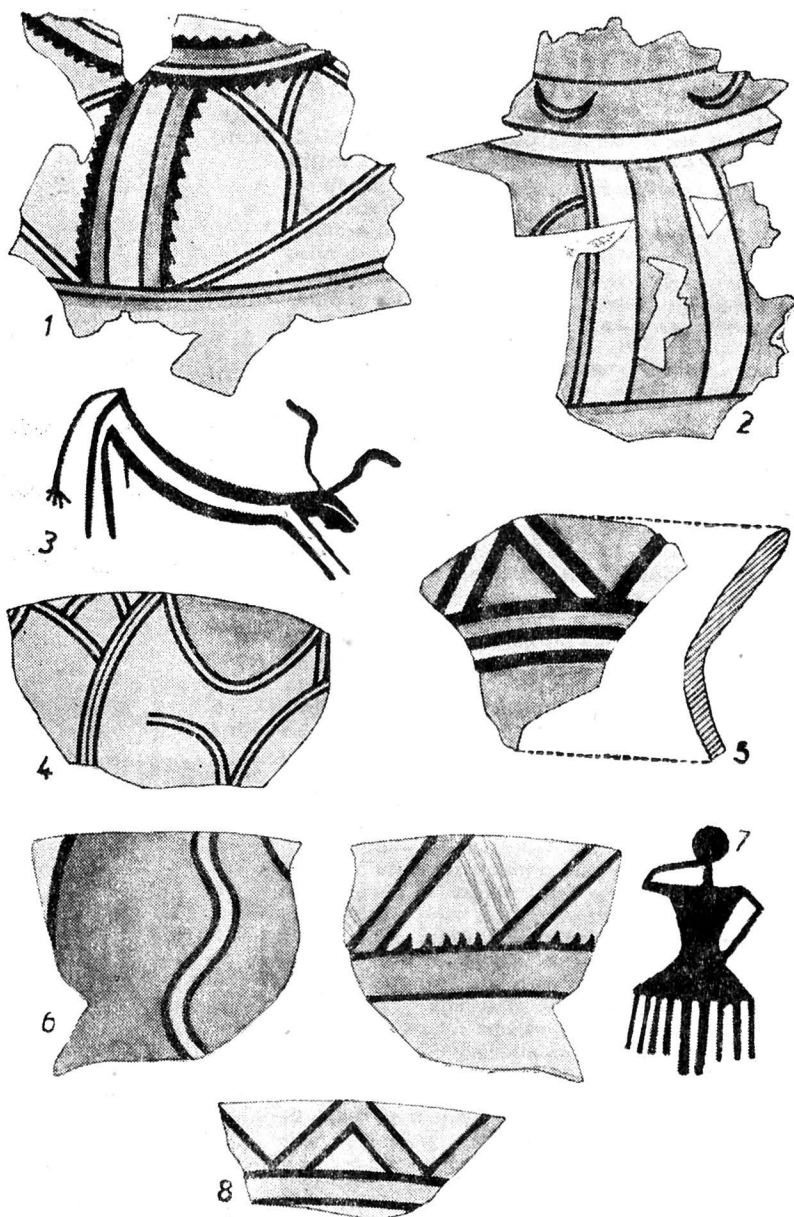
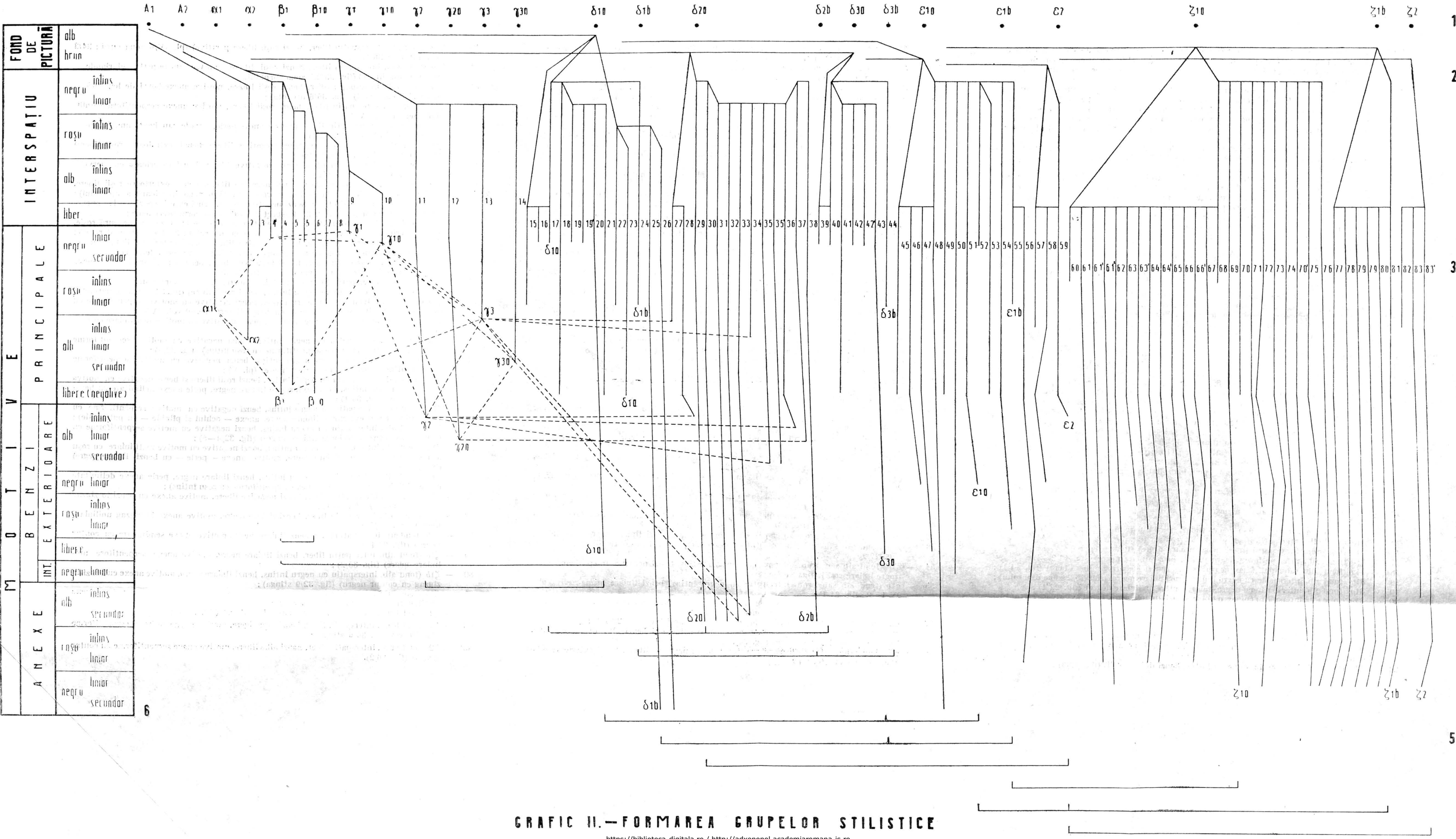

Fig. 36 — Ceramica de stil B : 1,3—4,6 (dreapta) — 8, subgrupa $\zeta 1a$ — pictură tricromă cu negru și roșu întins (siluete negre sau cu contur negru) pe fond alb ; 2,5—6 (stînga), subgrupa $\zeta 2$ — pictură tricromă cu negru și alb întins pe fond brun. Subfaza B2b. 1—2,4—6,8 Koszylowce ; 3, Varvarovca XV ; 7, Cîrniceni (Iași).

GRAFIC II. - FORMAREA GRUPELOR STILISTICE

Grafic 11. — Proiectarea formulelor stilistice ale grupelor și subgroupelor de stil ABz—8 și de stil Bc—ζ (1), în funcție de procedeele lor formative (2—5) în raport cu elementele structurale ale decorului (6) și cu succesiunea grupelor și subgroupelor, determinând filiația lor genetică (4—5):

- 1 — Ordinea succesiunii și clasificării categoriilor ceramice de stil A și a grupelor și subgroupelor de stil AB și B. Cele două categorii ale ceramicii tricrome pe fond alb sau brun A1—A2 sînt sincrone; ordinea grupelor α—ζ indică succesiunea lor reală de-a lungul etapelor și fazelor stilistice; ordinea subgroupelor indică clasificarea lor ca procese paralele în cadrul grupelor; siglele a—b desemnează variantele picturale în cadrul subgroupelor;
- 2 — Procedeele formative ale formulelor stilistice ale variantelor picturale în cadrul subgroupelor, în raport cu fondul de pictură și cu modelul categoriilor de stil A sau al subgroupelor de stil AB și B;
- 3 — Proiectarea variantelor decorative (1—83) în cadrul variantelor picturale ale subgroupelor. Ordinea numerică nu indică succesiunea lor în cadrul subgroupelor unei grupe sau de la o grupă la alta; ele sînt determinate simultan și repartizate inițial între subgrupele fiecărei grupe și sînt reluate în grupele următoare;
- 4 — Procedeele de polarizare ale variantelor picturale și decorative sau direct ale aspectelor decorative ale fiecărei subgrupe prin convergența sau divergența modelului subgrupeii cu grupele coexistente în etapa respectivă;
- 5 — Procedeele transpunerii stilistice directe între subgrupele grupelor coexistente de stil AB (β1—δ1; γ2—δ1a; γ3—δ2a) sau ale transpunerii stilistice paralele între subgrupele aceleiași grupe (β1—β1a; δ1a—δ2a—δ3a; δ1b—δ2b—δ3b). Procedeele simplificării sintezelor grupelor de stil B (δ1a—δ3a = ε1a; δ1b—δ2b—δ3b = ε1b; δ2a—ε2; ε1b—ζ1a; ε1a—ζ1b; ε2—ζ2);
- 6 — Ordinea însumării elementelor structurale ale decorului și a procedeele picturale ale cunilor prin succesiunea grupelor, în raport cu funcția decorativă a cunilor (fond de pictură, interspațiu, motive principale și benzi exterioare sau interioare, motive anexe) și cu tehnica cunilor (întinsă sau liniară). Această ordine indică lectura graficelor subgroupelor pentru variantele și aspectele decorative (1—83);
- 7 — Variante și aspecte decorative:
 - 1 — α1 (fond alb, interspațiu cu negru întins, benzi liniare roșii) (fig. 6/1—3);
 - 2 — α2 (fond brun, interspațiu cu negru întins, benzi liniare albe) (pl. 11/3; fig. 6/4);
 - 3 — β1 (fond alb, interspațiu liber, benzi liniare negre) (fig. 7/3);
 - 4 — β1 (fond alb, interspațiu cu negru întins, benzi negative albe libere) (fig. 7/1,6);
 - 4' — β1 (fond alb, interspațiu cu negru întins, benzi liniare negre) (fig. 7/8—10);
 - 5 — β1 (fond alb, interspațiu cu negru liniar, benzi negative albe) (fig. 7/5);
 - 5' — β1 (fond alb, interspațiu cu negru liniar, motive uniliniare negre) (fig. 7/7);
 - 6 — β1a (fond alb, interspațiu cu roșu întins, benzi negative albe libere) (fig. 8/1 zona gurii);
 - 7 — β1a (fond alb, interspațiu cu roșu întins, benzi liniare roșii) (fig. 8/1—2; 9/2—3);
 - 8 — β1a (fond alb, interspațiu cu roșu liniar, benzi negative albe);
 - 9 — γ1 (fond brun, interspațiu cu alb întins, benzi liniare negre) (fig. 10/1,3);
 - 10 — γ1a (fond brun, interspațiu cu alb liniar, benzi liniare negre) (fig. 10/2,5);
 - 11 — γ2 (fond brun, interspațiu cu negru liniar, benzi liniare negre dublate cu benzi exterioare albe libere) (fig. 11/1—2);
 - 12 — γ2a (fond brun, interspațiu cu negru liniar și intervale cu alb liniar, benzi liniare negre, benzi exterioare liniare albe) (pl. 11/1; fig. 11/3);
 - 13 — γ3 (fond brun, interspațiu cu negru liniar și intervale libere, benzi albe libere) (pl. 11/4; fig. 12);
 - 14 — γ3a (fond brun, interspațiu cu negru liniar, benzi liniare albe) (fig. 13/2—4);
 - 15 — δ1a (fond alb, interspațiu liber, benzi liniare roșii) (fig. 17/1);
 - 16 — δ1a (fond alb, interspațiu liber, benzi liniare negre) (fig. 16/1);
 - 17 — δ1a (fond alb, interspațiu cu negru întins, benzi liniare negre) (fig. 14/2—4);
 - 18 — δ1a (fond alb, interspațiu cu negru întins, benzi negative albe libere) (fig. 14/1);
 - 19 — δ1a (fond alb, interspațiu cu negru liniar, benzi liniare negre) (fig. 15/2 zona umărului);
 - 19' — δ1a (fond alb, interspațiu cu negru liniar, motive uniliniare negre) (fig. 22/1);
 - 20 — δ1a (fond alb, interspațiu cu negru liniar, benzi liniare negre, benzi exterioare cu contur) (fig. 15/3);
 - 21 — δ1a (fond alb, interspațiu cu negru liniar, benzi negative albe libere cu contur) (fig. 14/5; 15/16);
 - 22 — δ1a (fond alb, interspațiu cu roșu întins, benzi liniare roșii) (fig. 17/2 zona peretelui);
 - 23 — δ1a (fond alb, interspațiu cu roșu liniar, benzi negative libere) (fig. 17/2 zona centrală-3);
 - 24 — δ1b (fond alb, interspațiu cu negru întins, benzi liniare roșii) (fig. 19/6);

- 25 — δ1b (fond alb, interspațiu cu roșu întins, benzi liniare roșii, motive anexe conturate cu negru secundar) (fig. 17/4 dreapta);
- 26 — δ1b (fond alb, interspațiu cu roșu liniar, benzi conturate cu negru secundar, motive anexe cu negru secundar) (fig. 17/5—6; 23 b);
- 27 — δ2a (fond brun, interspațiu liber, benzi albe libere pozitive) (fig. 24/1b, 3);
- 28 — δ2a (fond brun, interspațiu liber sau cu alb întins, benzi negative brune libere, benzi exterioare albe libere pozitive) (pl. 11/2; fig. 24/1a—2; 25/1);
- 29 — δ2a (fond brun, interspațiu cu negru întins, benzi liniare negre, motive anexe cu alb secundar) (fig. 19/1—2 zona umărului);
- 30 — δ2a (fond brun, interspațiu cu negru întins, benzi liniare albe, motive anexe cu alb secundar) (fig. 19/2 zona gîtului, 4);
- 31 — δ2a (fond brun, interspațiu cu negru liniar, benzi liniare negre, motive anexe cu alb secundar) (fig. 20/1 zona umărului, 4);
- 32 — δ2a (fond brun, interspațiu cu negru liniar, benzi liniare albe, motive anexe cu alb secundar) (fig. 21/1);
- 33 — δ2a (fond brun, interspațiu cu negru liniar, benzi conturate cu alb secundar de aspect δ1a sau γ3, motive anexe cu alb secundar) (pl. 11/3; fig. 20/2; 21/3; 22/2);
- 34 — δ2a (fond brun, interspațiu cu negru liniar, elipse umplute cu alb întins) (fig. 20/3) și motive uniliniare negre (fig. 24/4);
- 35 — δ2a (fond brun, interspațiu cu negru liniar, benzi liniare negre, benzi exterioare cu albe secundar) (fig. 16/3; 23a);
- 35' — δ2a (fond brun, interspațiu cu negru liniar, motive uniliniare negre dublate cu linie exterioară albă) (fig. 22/3);
- 36 — δ2a (fond brun, interspațiu cu negru liniar, benzi negative brune libere, benzi exterioare albe libere pozitive) (fig. 25/3);
- 37 — δ2a (fond brun, interspațiu cu negru întins, benzi liniare negre, benzi exterioare liniare albe);
- 38 — δ2b (fond brun, interspațiu cu negru întins, benzi liniare roșii, motive anexe cu alb secundar) (fig. 25/2);
- 39 — δ3a (fond brun, interspațiu liber, benzi liniare negre);
- 40 — δ3a (fond brun, interspațiu cu negru întins, benzi liniare negre) (fig. 18/1—2);
- 41 — δ3a (fond brun, interspațiu cu negru liniar, benzi libere cu contur) (fig. 18/5);
- 42 — δ3a (fond brun, interspațiu cu negru liniar, benzi liniare negre) (fig. 18/3);
- 42' — δ3a (fond brun, interspațiu cu negru liniar, motive uniliniare negre);
- 43 — δ3a (fond brun, interspațiu cu negru liniar, benzi liniare negre, benzi exterioare cu contur) (fig. 18/4);
- 44 — δ3b (fond brun, interspațiu cu negru întins, benzi liniare roșii);
- 45 — ε1a (fond alb sau brun, interspațiu liber, benzi negative libere cu contur) (fig. 27/7);
- 46 — ε1a (fond alb sau brun, interspațiu liber, benzi negative libere, benzi exterioare liniare negre) (fig. 28/2—4);
- 47 — ε1a (fond alb sau brun, interspațiu liber, benzi libere, benzi exterioare libere cu contur) (fig. 35/3);
- 48 — ε1a (fond alb sau brun, interspațiu cu negru întins, benzi conturate cu negru secundar, motive anexe cu negru secundar) (fig. 27/1);
- 49 — ε1a (fond alb sau brun, interspațiu cu negru întins, benzi negative libere) (fig. 27/3; 28/1);
- 50 — ε1a (fond alb sau brun, interspațiu cu negru întins, benzi negative cu benzi interioare liniare negre) (fig. 26/1—3);
- 51 — ε1a (fond alb sau brun, interspațiu cu negru întins, benzi negative libere, benzi exterioare liniare negre) (fig. 26/5; 30/8);
- 52 — ε1a (fond alb sau brun, interspațiu cu negru etalat, benzi liniare negre) (fig. 26/6);
- 53 — ε1a (fond alb sau brun, interspațiu cu negru liniar, benzi negative libere cu contur) (fig. 27/2; 30/5—7);
- 54 — ε1b (fond alb sau brun, interspațiu cu negru întins, benzi negative libere, benzi exterioare liniare roșii) (fig. 31/3);
- 55 — ε1b (fond alb sau brun, interspațiu cu negru întins, benzi liniare brune-roșii) (pl. 11/1—2; fig. 31/1);
- 56 — ε1b (fond alb sau brun, interspațiu liber, benzi negative libere, benzi exterioare și motive anexe-perle — cu benzi liniare roșii);
- 57 — ε2 (fond brun, interspațiu liber, benzi albe libere pozitive) (fig. 29/1,4);
- 58 — ε2 (fond brun, interspațiu liber, benzi negative libere și benzi albe libere pozitive, benzi exterioare liniare negre) (fig. 30/3);
- 59 — ε2 (fond brun, interspațiu cu negru liniar, benzi negative libere, benzi exterioare albe libere pozitive) (fig. 29/2—3);

- 60 — ζ1a (fond alb, interspațiu liber, benzi roșii libere pozitive) (pl. IV/6 zona gurii; 34/3 zona gîtului; 36/1,8);
- 61 — ζ1a (fond alb, interspațiu liber, benzi roșii libere, motive anexe-perle, ghirlande — cu benzi roșii libere) (fig. 33/2,5 zona corpului);
- 61' — ζ1a (fond alb, interspațiu liber, benzi roșii libere, motive anexe-benzi de legătură — cu benzi liniare roșii) (fig. 36/6 dreapta);
- 61'' — ζ1a (fond alb, interspațiu liber, benzi roșii libere, motive anexe serpentiforme uniliniare negre) (pl. IV/4);
- 62 — ζ1a (fond alb, interspațiu liber, motive anexe-perle, arcade sau benzi unghiulare — cu benzi roșii libere) (fig. 33/1);
- 63 — ζ1a (fond alb, interspațiu liber, benzi negative libere, benzi exterioare roșii libere) (pl. IV/6 zona super. a umărului);
- 63' — ζ1a (fond alb, interspațiu liber, benzi negative libere, benzi exterioare cu nervură roșie) (fig. 33/3 zona gîtului);
- 64 — ζ1a (fond alb, interspațiu liber, benzi negative libere, benzi exterioare roșii libere, motive anexe—perle—cu benzi liniare roșii) (pl. IV/6 zona inferioară a umărului);
- 64' — ζ1a (fond alb, interspațiu liber, benzi negative libere, benzi exterioare și motive anexe-perle — cu nervură roșie) (fig. 35/4 aspect derivat din decorul precedent);
- 65 — ζ1a (fond alb, interspațiu liber, benzi negative cu motive în zigzag cu nervură roșie, benzi exterioare cu nervură roșie) (fig. 33/5 zona umărului; 34/4 ca aspect derivat);
- 66 — ζ1a (fond alb, interspațiu liber, benzi negative libere, benzi exterioare liniare negre, motive anexe serpentiforme cu roșu întins) (fig. 31/2; 33/4 aspect derivat);
- 66' — ζ1a (fond alb, interspațiu liber, benzi negative libere, benzi exterioare liniare negre, motive anexe în zigzag cu nervură roșie) (fig. 33/3);
- 67 — ζ1a (fond alb, interspațiu liber, benzi liniare negre, pete circulare roșii);
- 68 — ζ1a (fond alb, interspațiu cu negru întins, benzi roșii libere) (fig. 34/3 zona umărului);
- 69 — ζ1a (fond alb, interspațiu cu negru întins, benzi negative cu motive serpentiforme cu roșu întins, motive anexe—perle — cu benzi liniare negre) (pl. IV/5);
- 70 — ζ1a (fond alb, interspațiu cu negru întins, benzi negative cu motive rectiliniare cu roșu întins) (fig. 33/6);
- 70' — ζ1a (fond alb, interspațiu cu negru întins, benzi negative cu motive serpentiforme cu roșu întins, motive anexe serpentiforme cu roșu întins) (fig. 32/3);
- 71 — ζ1a (fond alb, interspațiu cu negru întins, benzi negative cu motive serpentiforme cu roșu întins, benzi exterioare roșii libere) (pl. V);
- 72 — ζ1a (fond alb, interspațiu cu negru întins, benzi roșii libere și benzi negative cu motive în zigzag cu roșu întins, benzi exterioare liniare negre, perle anexe delimitate cu benzi liniare negre) (fig. 34/1);
- 73 — ζ1a (fond alb, interspațiu cu negru întins, benzi negative cu motive serpentiforme cu roșu întins, benzi exterioare liniare negre, anexe — ochiul și pîniile — cu pată roșie);
- 74 — ζ1a (fond alb, interspațiu cu negru întins, benzi negative cu motive serpentiforme cu roșu întins, benzi interioare liniare negre) (fig. 32/4—5);
- 75 — ζ1a (fond alb, interspațiu cu negru întins, benzi negative cu motive rectiliniare cu roșu întins, benzi exterioare liniare negre, motive anexe — perle — cu benzi liniare negre) (fig. 34/2);
- 76 — ζ1a (fond alb, interspațiu cu negru întins, benzi liniare negre, perle anexe delimitate cu benzi liniare negre, motive anexe serpentiforme cu roșu întins);
- 77 — ζ1b (fond alb, interspațiu liber, benzi negative libere, motive anexe cu benzi în zigzag cu contur negru) (fig. 35/1);
- 78 — ζ1b (fond alb, interspațiu liber, benzi liniare negre, motive anexe în zigzag uniliniare negre) (fig. 33/7);
- 79 — ζ1b (fond alb, interspațiu liber, benzi liniare negre, motive anexe semilunare cu contur negru) (fig. 32/1);
- 79' — ζ1b (fond alb, interspațiu liber, benzi liniare negre, motive anexe serpentiforme uniliniare negre) (fig. 35/2);
- 80 — ζ1b (fond alb, interspațiu cu negru întins, benzi liniare negre, motive anexe cu benzi în zigzag cu contur negru) (fig. 32/9 stînga);
- 81 — ζ1b (fond alb, interspațiu cu negru întins, benzi libere sau liniare negre, motive anexe semilunare cu contur negru) (fig. 32/2);
- 82 — ζ2 (fond brun, interspațiu liber, benzi albe libere) (fig. 36/5);
- 83 — ζ2 (fond brun, interspațiu liber, benzi albe libere, motive anexe cu benzi serpentiforme albe libere) (fig. 36/6 stînga);
- 83' — ζ2 (fond brun, interspațiu liber, benzi albe libere, motive anexe serpentiforme cu contur negru) (fig. 36/2).

S U M A R

1. Introducere	3
2. Categoriile ceramice de stil A	13
3. Grupele ceramice de stil AB	22
4. Grupele ceramice de stil B	66
Résumé	83
Légendes des graphiques et des figures	89

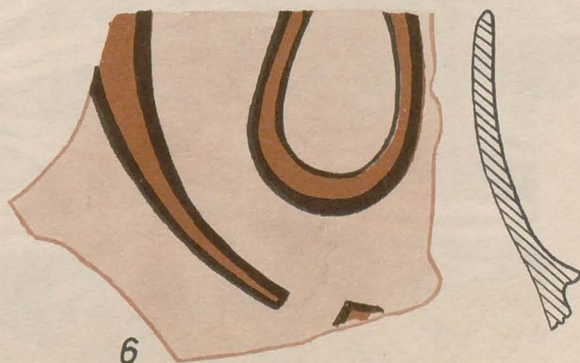
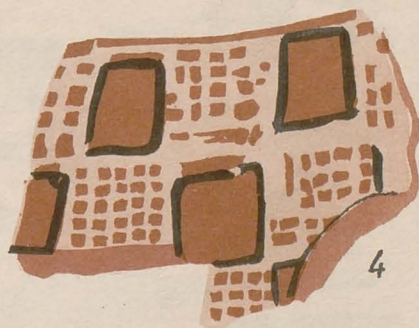
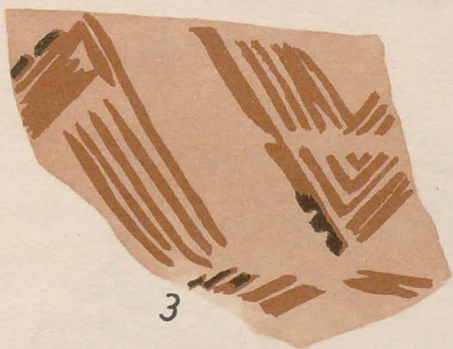
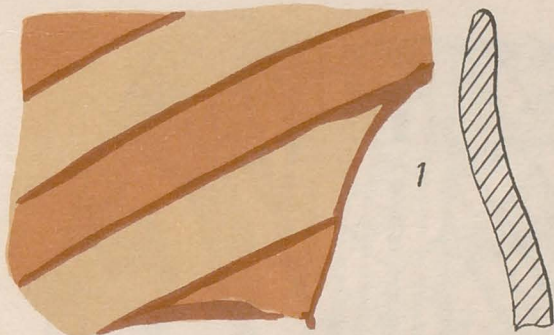
ABREVIERI

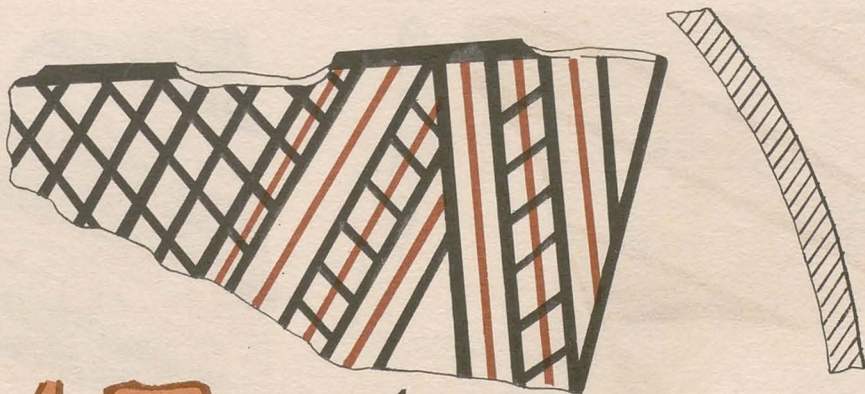
AA	== Archäologische Anzeiger
AM	== Arheologia Moldovei
BerRGK	== Deutsches Archäologisches Institut, Berichte der Römisch-Germanischen Kommission
CI	== Cercetări istorice
Dacia	== Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne
KSIA	== Kratkie Soobščeniia Instituta Archeologii, Kiev
MCA	== Materiale și cercetări arheologice
MemAntiq	== Memoria Antiquitatis
MIA	== Materialy i issledovanija po archeologii SSSR
PZ	== Prähistorische Zeitschrift
RSP	== Rivista di Scienze Preistoriche
SA	== Sovetskaja Archeologija
SCIV	== Studii și cercetări de istorie veche
SC — Sf. Gheorghe	== Studii și comunicări, Muzeul Sf. Gheorghe
ZfE	== Zeitschrift für Ethnologie

. Coli tipo 0,50+planșe

Tiparul executat sub ed. 27
la Întreprinderea poligrafică Iași
str. 7 Noiembrie nr. 49

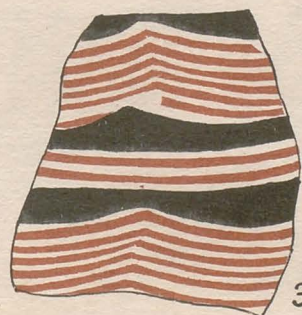

1

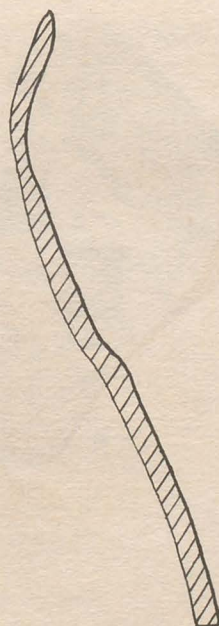
2

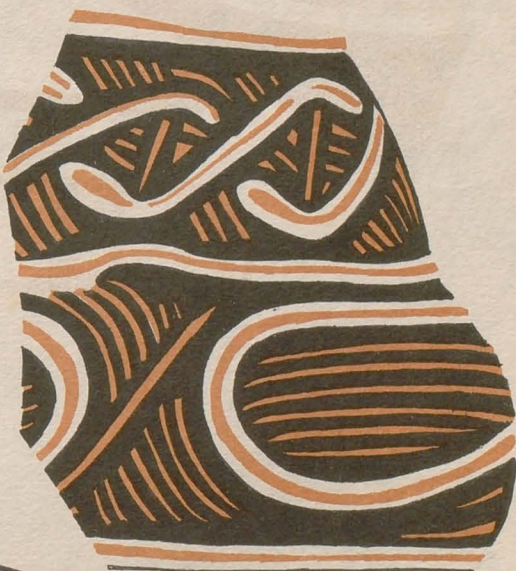
3

4

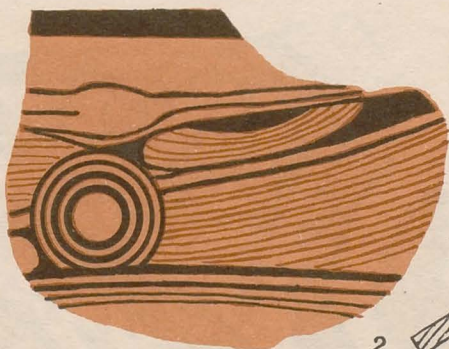
PI. II.

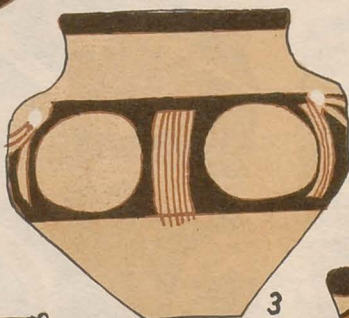
Pl. III.

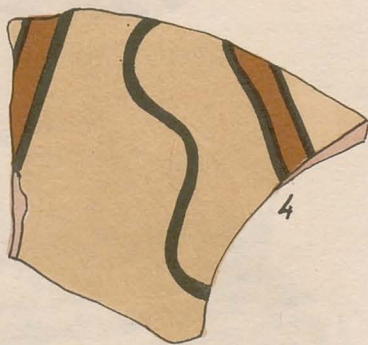
1

2

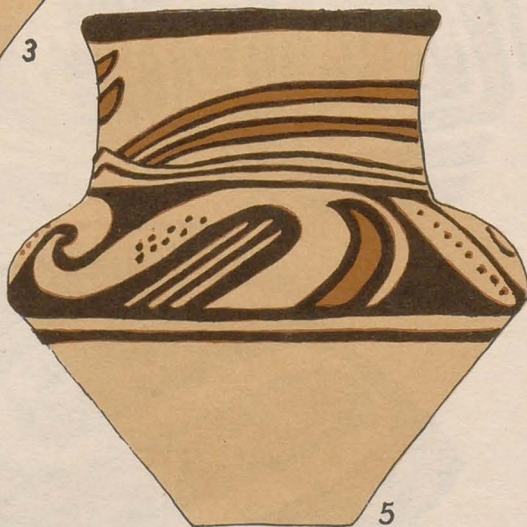
3

4

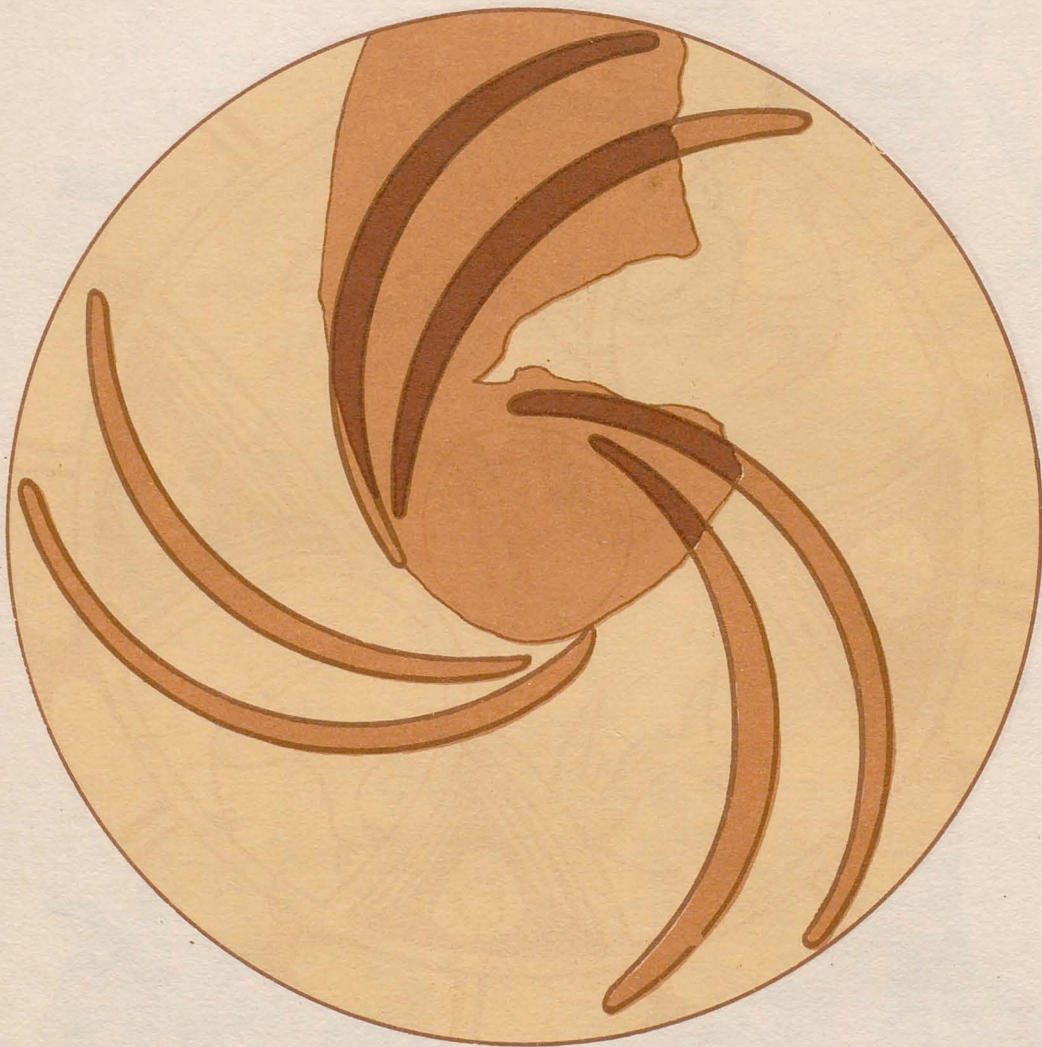
6

5

Pl. V a.

PI.V b.

Pl. I – Ceramica de stil A : 1–2,4–5, categoria „tricromă pe fond brun” 3, categoria „tricromă pe fond alb” ; 6, categoria tricromă pe fond brun, specia cu „benzi înguste și interspațiu larg cu culoare albă”. Subfaza A2a1. Clorani (Adjud) ; 2–5, Bontăești ; 6, Izvoare IIIb.

Pl. II – Ceramica de stil A (1–2,4) și de stil AB(3) : categoria „tricromă pe fond alb” (2,4 zona gîtului) și specia cu „decor liniar tricrom”, cu „negru și roșu pe alb” (1) sau cu „roșu și negru pe alb” (4 zona umărului) ; 3, subgrupa $\alpha 2$ – pictură cu negru și alb liniar pe fond brun. Subfazele A3a (1–2,4) și AB1b (3). 1, Drăgușeni–Săveni ; 2,4, Trușești ; 3, Frumușica.

Pl. III – Ceramica de stil AB : 1, subgrupa $\gamma 2a$ – pictură tricromă cu negru și alb liniar pe fond brun ; 2–3, subgrupa $\delta 2a$ – pictură tricromă cu negru și alb întins sau alb secundar pe fond brun ; 4, subgrupa $\gamma 3$ – pictură tricromă cu negru și alb întins pe fond brun. Subfaza AB2b. 1, 3, Tralan–Dealul Fintinilor ; 2, Calu ; 4, Ghelăiești.

Pl. IV – Ceramica de stil B : 1–2, subgrupa $\epsilon 1b$ – pictură tricromă cu negru și roșu-brun liniar pe fond alb sau brun ; 3, subgrupa $\epsilon 1a$ – pictură bicromă cu negru șocolatlu pe fond alb-crem ; 4–6, subgrupa $\zeta 1a$ – pictură tricromă cu negru și roșu întins pe fond alb. Subfazele B1a (1–3), B2a(5) și B2b (4,6). 1–5, Cucuteni–Cetățule ; 6, Podel.

Pl. V – Ceramica de stil B : subgrupa $\zeta 1a$ – pictură tricromă cu negru și roșu întins pe fond alb-crem. Subfaza B2a. Cucuteni–Cetățule (nivel B2-I).

ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE
„A. D. XENOPOL“
ANNUAIRE DE L'INSTITUT D'HISTOIRE ET D'ARCHÉOLOGIE
„A. D. XENOPOL“

SUPLIMENTE/SUPPLÉMENTS

- I. Corneliu ISTRATI (ed.), *Condica vistieriei Moldovei din anul 1816 (Le registre de 1816 du Ministère des Finances de Moldavie)*, Iași, Editura Academiei, 1979, 154 p.
- II. D. ȘANDRU, *Populația rurală a României între cele două războaie mondiale (La population rurale en Roumanie entre les deux guerres mondiales)*, Iași, Editura Academiei, 1980, 213 p.
- III. Gh. BUZATU, Gh. I. FLORESCU, *Al doilea război mondial și România. O bibliografie (La deuxième guerre mondiale et la Roumanie. Bibliographie)*, Iași, Editura Academiei, 1981, XL — 214 p.
- IV. Gh. BUZATU, Al. PASCU (eds.), *Anglo-Romanian Relations after 1821 (Les relations entre l'Angleterre et la Roumanie après 1821)*, Iași, Editura Academiei, 1983, 304 p.
- V. Anton NIȚU, *Formarea și clasificarea grupelor de stil AB și B ale ceramicii pictate Cucuteni—Tripolie (La formation et la classification des styles AB et B de la céramique peinte de Cucuteni—Tripolie)*, Iași, Editura Academiei, 1984, 136 p.

131-6